

1700 Ft

9 771587 023027 24001

2024-1
LXII. évfolyam

Életünk

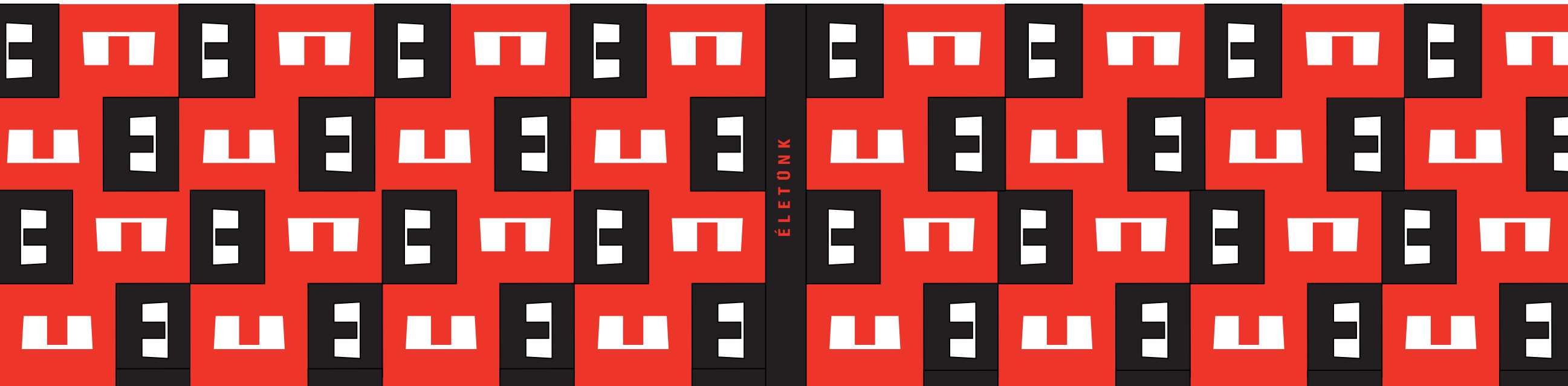
2024-1

SZERZŐINK:

Báger Gusztáv (1938), Budapest ■ Bálint Zsolt (1962), Budapest ■ Balló László (1953), Szombathely ■ Balogh Robert (1972), Pécs ■ Baranyai László (1943), Bodmér ■ Buji Ferenc (1962), Nyíregyháza ■ Csák Gyula (1930), Budapest ■ Csontos Márta (1951), Sándorfalva ■ Fábián László (1940), Zsennye-Budapest ■ Faludi Ádám (1951), Tatabánya ■ Farkas Gábor (1977), Szigetszentmárton ■ Fenyvesi Ottó (1954), Lovas ■ Garas Kálmán (1947), Szombathely ■ Géczy János (1954), Murter-Balatonalmádi ■ Hegedűs Gyöngyi (1967), Budapest ■ Pálfi Ágnes (1952), Budapest ■ Sajó László (1956), Budapest ■ Sarusi Mihály (1944), Balatonalmádi ■ Zalán Tibor (1954), Budapest

Jelen számunkat Garas Kálmán portréfotóival illusztráltuk

irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat

ÉLETÜNK

TARTALOM

- BÁGER GUSZTÁV ■ versei / 1
- HEGEDŰS GYÖNGYI ■ versei / 3
- BALLÓ LÁSZLÓ ■ versei / 7
- ZALÁN TIBOR ■ Szamár a torony tetején (Meseregény, III., befejező rész) / 11
- SAJÓ LÁSZLÓ ■ versei / 38
- FALUDI ÁDÁM ■ kisprózái / 42
- BALOGH ROBERT ■ verse / 47
- FENYVESI OTTÓ ■ verse / 49
- GÉCZI JÁNOS ■ Murterárium (Mutatvány egy esszéregényből) / 50
- FÁBIÁN LÁSZLÓ ■ Utak és görbületek (esszé) / 77
- BUJI FERENC ■ A megbecstelenített csoda (esszé) / 82
- BÁLINT ZSOLT ■ Csontváry panaszfalas kőtáblái,
madarai és faága (tanulmány) / 86
- PÁLFI ÁGNES ■ versei / 94
- CSÁK GYULA ■ Háttér (regény, 37. rész) / 95
- CSONTOS MÁRTA ■ versei / 103
- BARANYAI LÁSZLÓ ■ Kifliben aludni (regény, I. rész) 106
- FÁBIÁN LÁSZLÓ ■ Egy fényíróra (Garas Kálmán köszöntése) / 153
- FARKAS GÁBOR ■ két szonettje / 155
- SARUSI MIHÁLY ■ Hobel-díjunk igaz története
(Pomeriumi jegyzetek, IV. rész) / 156

A FOLYÓIRAT KIADÁSÁT TÁMOGATÓ ÉS KEZELŐ SZERV:
MAGYAR KULTÚRÁÉRT ALAPÍTVÁNY

ÉLETÜNK

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat • LXII. évfolyam

Kiadja: Berzsényi Dániel Könyvtár – Szombathely MJV Önkormányzata • Felelős kiadó:
Dr. Baráthné Molnár Mónika, tel.: 94/513-530, mobil: +36-30/953-2300 • Főszerkesztő: Alexa
Károly, e-mail: karoly.alex@gmail.com, tel.: 06-30/583-0302 • Előfizetésben terjeszti: BDK
9700 Szombathely, Dr. Antall József tér 1., Tel.: 94/513-537; elofizetes@bdk.hu • Előfizetési
díj egy évre: 6800 Ft, egyes számok ára: 1700 Ft. Megjelenik negyedévente, 460 példányban.
• Nyomdai előkészítés, nyomtatás: Papírmanufaktúra Kft. • ISSN–0133–4751

BÁGER GUSZTÁV

Fiúság és büntudat

A LÉLEK TOLAT

Mikor a jó Tündér Lalát
Férfikézű édesanyát
Szörny-időben fogadta be
A zord Andrassy út 60

Úgy vette fel napi bérét
Fölmosta kőpadló vérét
Szépségét is elismerték
Fejét falba hajjal verték

Előlem is elhallgatta
Rossz fiú voltam ki vallat
Jöjjenek a súlyos szavak
Velük beszélni sem szabad

Ma már értem a szavak fékjét –
Simogatások elbeszélték

Evolúció

Elnézem a fákat.
Amit látok,
éveken át ugyanaz.
Tudom, hogy nem igaz;
a változások alig,
de zajlanak.
Hajuk lerajzolni
Nádas fotói kellenek.
Múzeumban tűnődhetnek
kéregbe zárt gyűrűkön.

Elnézem az erkélyajtó
fürgességét,
kinyikorgatom
a pinceajtó sarokvasát.
Amit látok, éveken át ugyanaz,
csak mélyebb a zár körül az ív.
Széleknél nagyobb
A tűk foszlánya; s amit hallok:
hosszabban elidőz.

Fényképek lassú érése.
Ágaim, záraim:
ők a Szép Tapasztalat
az Idő szárnyas oltára előtt.

Reflektál a mély, csacsog a felszín

MINDIG AZT HITTEM, ÉLEK*

Voltaképp minden vers
József Attila: A Dunánál című folyamára emlékeztem.
Ahogy úszik a dinnyehéj, a csónakok lustán kikötnek.
Zavaros, bölcs és nagy a szó, a szöveg, a *duma*.
Mindenki idézi e veretes citátumokat.
A zene mindenkié, mondja Kodály,
és kompilációk foglalják keretbe
a legszentebb dolgokat.
Mintha beleépítenék a partba a kompokat.
A mesterek, a tanítványok hitét,
s csak úgy, könnyedén felhasználnák
mások viszonyulását, kidolgozott megszokását,
az ágyat és a dunyhát.
Vigyázni kell, mit idézünk, mit csinálunk?
Megorrolhat a filológus,
hisz nem mindegyik a barátunk.
Bár a kánon-vonatról mi végül leszálltunk.
Csak a jövőnek írunk, ez a fő csapásirányunk,
a lényegünk, a lelkünk és az álmunk.
S számunkra a rét, a füves oázis az íróasztal.
Az irodalmi lét önpusztító, személyes vágóját messze van,
bennünk a vers közel. S a prozódia itt teremtőt magasztal –
ez az oeuvre valódi kerekasztal.
Ők kapálnak és ölelkeznek.
Mi írjuk, amit ők nem látnak.
Mert megadatott, hogy látóivá váljunk a világnak.
A mikrovilág mintázatainak működését is,
az öblös és kollagén csodákat.
Ahogy spagetti pántokat kellettnek
a kívánatos, női vállak.
Szakmánk az esztétikum és az imádat.
Mesterségünk a kifejezésbe zárt, titkos bánat.
Legmélyebb regisztere a melankóliának.
De olykor lelkesen helyeseljük a formai kereteket,
fékeket, közérdeket, morált s egyéb értékeket.
Vigyázat! A remény bármikor le-, s megállhat.

* Kevin Higgins verscíme, Versum, 2023. január 18. Mesterházi Mónika fordítása

HEGEDŰS GYÖNGYI

papiruszok, nílusi sásból

Kairói álom

*A történet emléket hagy maga után, és nem
tudod megmondani mindez az álomban,
vagy a valóságban történt-e meg.*

(Arvo Pärt a *Darfich* c. művéről)

(*Gergőnek és Hasinak*)

a földút, amire letértem, már az éjszakában feküdt. összehajoltak a fák. először lejtett, aztán emelkedett. onnan, ahol az emelkedő véget ért, valaki rám kiáltott, mint ki tudja, nincs még egy szótagnyi időm magázáshoz, vigyázz, szarvasok mennek át, ne fuss, amíg ők jönnek! de én csak futottam, láttam villanó szemük, mintha valahonnan fény kaptak volna, pedig olyan sötét volt, hogy az árnyak egybeestek a testtel. olyan izmok mozogtak futás közben bennem, melyekről nem tudtam, hogy vannak testemben. az álom lomha nagyvadfutással adta tudtomra, honnan jövök. amikor a kiáltóhoz értem, rájöttem, vissza kell fordulnom. ne haragudjon, hogy most nem léptem vissza a haláltól. a férfi megviselt volt, hasonlatos egy fázó szikomorfához. kinek sötét teelés az én égövemen az álom. kairóval jöttél, és még mindig magázol, azzal visszabocsátott. a múltban elég volt, hogy rám kiáltott, hogy bennem minden

szándékot, mint fogadás a vérzést, elállítson. de most bedől a szélvédőn a téli erdő. egyetlen fa is rengeteg, a gyorsulás-paszteltól. sosem utólagos a vágás, szilánkjég a légység, emlékek nélkül ámul a múltáson. semmi sem úgy törik, mint a töréspróbákon. amnéziás az anyag, formába kényszerítve is idomíthatatlan. sötét van, de az égnek már színe van. mint ki egyszerre ébred összes eddigi álmából, emlékeket mástól térít magához. kivehetetlen, aki kiáltott, szikomorfa vagy ember, de ha angyal, fázásra tőle is telhet. a fák szarvas vonulására különben melyik tábla figyelmeztet?

Sokisten-sirató

Ha az ember végignézi a berlini egyiptomi
nagyszótár vonatkozó
helyein azon személyek és dolgok listáját, aki,
vagy amelyek „isteniek” lehetnek,
akkor tulajdonképpen csak az élő ember marad ki.

(Hornung: Az egy és a sok)

a legjobb barátod már sokadszor adja elő a temetési beszédet, szóró szóra ugyanazt, hogy eltelt több év, és az emlékezés nem temetési beszéd, hogy nincs valami új, az idő végtére is elevenig ülepedés, én mondom rólad mást, már nem játszom le újra- és újra ugyanazt az eszkalációt, legyen az a vég is ábrázoló helyett átváltoztató valóság, mint az apokaliptiszis, vagy az is lehet, ezt a temetési beszédedet még veled írta, sosem ér-

tettem a párosodást az írásban, én olyan egyedül vagyok ezzel, mint nyüzsgő turisták között is a piramissal, ott nőtem fel, hol a halotti beszéd a legélőbb nyelvemlék, liturgikus tér, a sokisten siratóban sem akadhatok el, bizony a nap bontja le a piramisokat, bizony árnyékuk maga az éjszaka, tér-idő tengelyhatalma felépíti őket újra, maga után vonszolva-húzva, bizony, a nap is rabszolga, ki szerelmest szégyenít, a Lelket káromolja, a törvény is csak valakinek az emlékezete, ki azóta felidézhetetlen, bár lehet, barátod is csak az újra hasznosulás embere, én már tudom, nem kell hasznosnak lenni, mint egy parentifikált gyerek, isten sem csak szelfizett, hogy fia legyen, magánál többel fizetett, pontifikált gyerek, mindenhatósugarából kiesett, *but that's what christianity is all about: recycling the blood of christ throughout the ages*, mondtam az idegenvezetőnek a negyedben, ahol a keresztyének kairó szemetét válogatták szét, és sziklatemplomot vájtak a hegybe, *this is sarcasm*, mondta joseph, a kopt idegenvezető, aki szerint nagy tévedés fáraónak hívni a fáraót, mondjuk ezt egy józsefnek tényleg a fáraó álmából felébredve is tudnia kell, *why would be sarcasm desacrament*, kihálhat egy nyelv úgy is, ha beszélük, hirtelen a napot is úrszemétnek néztem, amit nincs hova szétválogatni, és láttam az egyiptomi istenek sokaságát, mint bármely szám origóra emelt hatványát, bizony, *csak az élő ember marad ki, a halottak papjai, a nyelv sosem addig nyújtózik, míg az emlékezet ér, apad és dagad, mint egyiptom folyója*

Hosszan futó kőpárkány

hosszan futó kőpárkány a korok alatt phaléroni démétriosz epheszosi zenodótusz kürenéi kallimakhosz rodoszi apollóniusz eratoszthenész pentatlosz bizánci arisztophanész apollóniusz samothrakéi arisztarkhosz ciprusi oneszander alexandriai khairémón glaucus fia dionüszosz caius iulius vasinus alexandriai diophantosz ale-

xandriai theón, a pusztuló őr korallzátonyai, nem titkolni való hanem igaz állítás, beélesítve jeleket fogtak, szívverést és légzést sejtetnek, a hőérzékelő is élet lehetősé-
gére utal, egy ideje minden hírt a csillagászati rovatig hátrálva olvas, egy hónappal
a robbanás után is kutatnak a romok alatt, a csillagászat a robbanás után kutat, min-
denek itt vannak évmilliárdok óta a romok alatt, phaléroni démétriosz epheszoszi
zenodótusz kürenéi kallimakhosz rodoszi apollóniusz eratoszthenész pentatlosz bi-
zánci arisztophanész apollóniusz szamothrakéi arisztarkhosz ciprusi oneszander ale-
xandriai khairémón glaucus fia dionüszosz caius iulius vasinus alexandriai
diophantos alexandriai theón, mióta mantrázza magában ezt a bekormozott arany-
csapatot, a tenger mindig egyedül mormol, a nap alatt nincs új, de elég hogy van fö-
lötte, sejtés a szívverés, sejtés a légzés, sejtés az élet, a tehetőségénél több
*a lehetőség/hosszan futó kőpárkány/ a korok alatt**

* a felsorolt nevek az alexandriai könyvtár könyvtárosai voltak

Németh Pál, 1985

BALLÓ LÁSZLÓ

Szeptemberi torzó

Valaki furcsa neveket motyog
maga elé szemerkélő esőben
a Kőszegi (volt Beloiannisz) utca
közepén félig háttal a mozinak
előtte a toronyház ködbe vész
valami van a levegőben és
vízcsepp vagy ha nem hát könnycsepp képében
mindenkin s mindenben ez ül
s egy mosolyért könnyörög a csikóhal
mind es mindenki ott legbelül

A nagy találkozások percei
megnyúlnak mint némely barátaink
képe felbolydult emlékezetünkben
kevés dologra fogható ma rá
hogyan helyén van vagy hogyan helyénvaló
a pórások sem értik vicceit
az évszaknak megfelelő időnek
így az ember hol ernyed hol feszül
s egy mosolyért könnyörög a csikóhal
mind es mindenki ott legbelül

Foszlány

...s hajnalban hitetlenkedve meredtem
mit fáradtan és blazírtan
tán az elmúlt éjszakában írtam

olvashatatlanak tetszett elébb
azt hittem szenny talán csak
azt hittem légy piszok

csak később bontakoztak ki belőle
valami fejedelmi lomhasággal
a gyémánt Maecenas atavisok...

Un sentiment...

Oly törékenynek érzem életem,
nincs rajta más, mit kéne féltennem,
a csöpp boldogtalanságot talán talán,
e furcsa lángírást szívem falán...

Az égbe küldött sóhajok hadát,
az átvirrasztott sok száz éjszakát,
az ismeretlent, ki bennem lakik,
s nagyobb nálam, felér a csillagig

Féltennem kéne ezt az ósdi, szép
világot, s ki alkotta, lágy szívét,
és féltennem a lebukó napot,

hogy dolgavégezetlen szállt alá,
mintha a pokol tüzét szántaná,
...s hogy örökébe lépnem nem hagyott

A bűvő kis porszem

Létezés-nyomok ékes nagy szobákban
Szokatlan rend (lezser úgymaradás)
Szépenhagyottság benyomástalanság
Álcázkolódás és frigyfakadás

Halogatódás lelki kegyhegek
Ezer kis tárgy (emlékezni siet)
A vizek tükrén végtelenbe írt
Hősköltevény refrénje mond ilyet

Az is csoda hogy élek még ha élek
És hogy maradtam aki fennmaradt
S nem emésztettek föl e szenvedélyek

A tetten-érés édes pillanat
Hogy milyen buja báj is bent a lélek
Porszem ki hűsel szőnyegrojt alatt

Mallarmé délelőttje

Egy délelőtt a Negrescoban
Apró betűk titkait lesve,
Miket felnagyított ölesre
Egy elhaló kis könnyű szólam.

Selyemtapéták mély varázsa,
Fények játéka arcok selymén...
Az álarcok mögé lát elmém
Figyelmének lassú halása.

Az érzékek úgy szenderülnek
A bágyadt őszi napsütésben,
Mint lakkdobozkán porszemek,

S a lét valója nem kerül meg,
A rejtély rejtve marad és nem
Táncolnak benne pollenek.

Mennyi édes perczek...

Mennyi édes perczek szálltak
Messzijébe minden kába,
Holnapoknak, s távolából
Messze múltnak édes mába.

Mert a perczek, lomha perczek,
Nem kérdeznek, nem felelnek:
Mért termettem, nem kérdezi
Szülőanyját a kisgyermek...

Mennyi édes évek szálltak,
Visszanéznek és csodálnak.
Lenge évek, vékony szálak,
szépségére a világnak...

Messzi égnek távolában
Tavirózsán lépegettem
Amíg hosszú útam végén
Szerelmemre rá nem leltem.

Érzelmek aranykincse
Lelkünk mélyén egyre várja,
Hogy a remény édességét
A holnap világra tárja...

Múzsájához szólván...

Lám, visszaterelik álmon harangozván
Kacagásod hangját messzi hegyek hozzám.
Szavaid csengése lényem legszebb álma,
Ami képzetemet költi valóságba.

Lelkem ünnepére örömet vezetnek
Száz érintései kedves két kezednek...
Szép szemednek minden ékes pillantása
Megindítja lelkem elragadtatásra.

Én már így szeretlek, ilyen rajongással,
Erről szól minden vers, drága ragyogással...
Megnyitottad szívem, szóra bírtad számat
Minden mosolyodból édes kis dal támad...

ZALÁN TIBOR

Szamár a torony tetején

A KÚTNÁL - ÉS A KÚTBAN (VÁNDORÚTON)

III., BEFEJEZŐ RÉSZ

Megtettek egy teljes járó földet. De az is lehet, kettőt. Újabb járó földre – de az is lehet, újabb kettőre – elfordultak jobbra. Mentek, mentek, mendegéltek, és nagy sokára ráleltek a kútra. Meg kell állapítanunk, nem volt egy különösebb érdekes kút. Nem volt gémes, nem volt kerekes. Csak amolyan semmilyen, egyszerű, korhadt deszkájú vén kút volt. Amibe azért nem szerencsés beleesni. Hát még beleugrani! Ácsorogtak, ücsörögtek, időzgettek, pihengettek mellette egy darabig, szóltanul.

– Az öregasszony csak jó utat mutatott – állapította meg elégedetten Boldizsár.

Zebulond tikkadtan hevert a bal oldalán. Ha Zebulond a bal oldalán hevert, az valahányszor annyit jelentett, hogy nagyon elfáradt. Valljuk meg, most volt is a fáradtsággra oka, bizony sokat poroszkáltak a rossz emléké s szénaboglyától idáig.

– Na, csak velem jöttél, te kibírhatatlan! – ugratta a fiút.

– Zebulond kiírthatatlan – nyifogta a számár. – De ha kútba veted magad, az én szívem meg is szakad nyomban!

Alkonyodott. Közeledett az este. A nap legördült a horizonton túlra, s mint mondtuk már az előbb, ami eléri a horizontot, az el is tűnik a szemünk előtt. Grafit-szürkévé változott a levegő, a tárgyak és jelenések lassan kezdtek elveszíteni a körvonalukat.

– Közeledik az este – hordta tekintetét körbe az ingerszegény tájon a legény. – Mintha anyám énekelne... ott... messze...

– Nekem úgy tűnik, mintha inkább kintornás nyekeregne – próbálta kikökeníteni különös hangjai közül a fiút a számár. – Nyugodj, Boldizsár, messze van még az igazi este! Még alig csak alkonyodik.

Persze, egyikük sem hallott semmilyen éneket. Boldizsár képzelgett, Zebulond pedig gúnyolódott. Akárhogyan is volt, a grafit-szürke levegő megtelt feszültséggel. A fiút nyugtalanság fogta el.

– Nem lopom itt veled fölősegesen a napot! Megkeresem a holdat. Lenézek a kútba inkább.

– Nappal aki kútban holdat keres, lehet, kicsit hangyás! – ellenkezett Zebulond.

De a legény nem hagyta annyiban. Áthajolt a kút kávája fölött, hogy lenézzen a mélybe. Lenézett, és nyomban felkiáltott.

– Nézd, a vízben valami csillog! Olyan... cipóforma-kerek, alighanem a hold lehet.

A számárnak világeletemben tériszonya volt. Valószínűleg minden számár tériszonytól szenved. Erről azonban nincsenek megbízható adataink. Zebulond is irtózott attól, hogy lenézzen a mélységbe, de kis gazdája kedvéért még ezt is megtette. Odaoldalmazott a kút pereméhez, egyik szemét becsukta, fejét épp csak a mélység fölé emelte, és lepillantott. Rögtön vissza is rándult onnan, és megrázkódott a kellemetlen élménytől.

– Látom, hogy lent valami csillog, kerek, de az talán mégsem a hold lehet – morogta, majd Boldizsárhoz fordult. – Ébredj már fel, nappal van!

A legény izgalma nem múlt el. Lázasan járt az agya, hogyan magyarázza meg, hogy nappal van, de ő holdat lát a vízben. Azután rájött a dolog nyitjára.

– Nappal – ingatta a fejét –, hát persze! – kiáltott fel. – Világos minden. Még alszik lent a vízben! A kútban szokott aludni.

A szamárnak sehogy sem tetszett a válasz. Valahogy le kéne szedni a holdról és álmairól ezt a fiút, mert a végén tényleg beleugrik a kútba. Márpedig, ha beleugrik, akkor biztosan vége az életének.

– Jobb szeretem fent az égen bámulni a holdat – morogta.

– Lemegyek hozzá, ha addig élek – határozta el Boldizsár.

– Csak addig élsz, attól félek – bökte meg az oldalát Zebulond –, amíg le nem megy a kútba...

Azzal elébe állt, állt ott, nem is akárhogy, hanem keresztben. Ha valaki látta volna a jelenetet, bizonyára vagy megszakad a nevetéstől, vagy megszakad a szíve a bánattól. A szamár keresztbe fordult Boldizsár elé, hogy megakadályozza abban, hogy a kút kávéjához jusson. Közben mindenfélét hordott össze és vissza kútról, vízről, holdról, vízbefulladásról. A legény megelégtelte a kínlásukat.

– Ne óbégass! – ripakodott a szamárra. – Állj végre félre!

Nem irigyelhetjük most Zebulondot! Gondoljunk csak bele! Szamár, akinek van egy gazdája. A gazdának pedig szót kell fogadjon a szamár. De szót kell-e fogadnia akkor is, ha tudja, hogy azzal gazdáját engedi a pusztulás felé sodródni? Nem. Szembe szegülhet-e vele? Nem. Akkor csak vonja meg a vállát, és mondja azt, hogy én nem tehettem semmit, én nem tehetek semmiről? Ilyen és hasonló dolgok cikáztak át Zebulond agyán, miközben ide-oda táncikált, hogy a kút pereméhez ne férjen oda a magát mindenre elszánt legény.

– Gazdám te vagy, az a dolgom, megvédjelek magad ellen – lihegte, mert már kezdett kifáradni a komoly kiszorításdi-játékban.

Ezt kár volt mondanía. Csak adta a lovat, esetünkben a szamarat, Boldizsár alá, aki végső érvként emlékeztette arra, kettejük viszonyában ki az alárendelt.

– A gazdád vagyok – mondta hidegen –, az a dolgod, hogy ne ellenkezz! Most épp kútba leugrani engedj!

Zebulond kapkodta a levegőt tehetetlenségében. Azután, a tehetetlenséget őszinte felháborodás váltotta fel, aminek hangot is adott.

– Ki látott már ilyet, na, ki – korholta Boldizsárt –, hogy a kútba önként leugrik valaki?

– Meglátod, a Hold lent vár – tolt a félre a legény –, anyám két karját kitar...

– ... ja! – szakította félbe a szamár. – Kevés eszem is megáll. Már csak azon gondolkodom, töröm fejem, patám rágom, összes szőrömet kitépkedem, hogy szedlek majd én ki onnan, hogyha rájössz, kis bolondom, mekkora egy nagy bolond vagy...

Azzal hagyta, hogy Boldizsár arrébb tolja az útból, mi több, sértődötten félreállt. Nem jó szívvel hagyta. Egész esendő szürke lényét betöltötte a szorongás, de nem volt mit tennie. Gazdája parancsa – az parancs.

– Nem tarthat már vissza semmi – ugrott bele a kútba a legény. – Megyek anyááááám!

Gregor József

Hangja mind mélyebbről, mind messzebből, egyre távolodón, egyre zsugorodóbban hangzott fölfelé.

– Ennek annyi! – dünyögte mély szomorúsággal Zebulond. Aztán a kút pereméhez kacszott, egyik szemével lefelé pislogott. – Mi van odalent?

Nem látott semmit, csak az összezavarodott sötét víz távoli, rángatózó ráncait a mélyben. Várt. Majd újra megkérdezte, mi van odalent. Ismét csönd. Tovább várt, mind jobban összeszoruló szívvel. Harmadszor is megkérdezte, mi van odalent. Láss csodát, vagy nézd a mesét, harmadszorra választ kapott lentről!

– Itt csak víz van – bugyborékolta Boldizsár valahonnan a mélyből –, meg egy béka, de akkora nagy, mint egy véka! – A hangja panaszosra fordult. – Sehola Hold, megsalt! Elveszejt e nyirkos, nyálás, förtelmes kút!

Zebulond előbb megörült, hogy ismét hallja kis gazdája hangját. Rögtön utána megijedt, hallva, mit mond. Elveszejt a nyirkos, nyálás, förtelmes kút? De hát, mit tehet ő? Hogyan segíthet rajta?

– Mondtam, megmondtam, hova visz ez a kúti út! – sopánkodott. – A béka háta volt tehát az, ami csillogva eléd rajzolta a holdat. Mit csináljak, fakeseszt, vízbe fuladt, ne keresd – jutott eszébe egy addig soha nem hallott közmondás.

Az is megesik, az ember kínjában, kétségbeesésében olyanokat tesz, mond, amit addig soha. Esetünkben Zebulond közmondást alkotott ijedt tehetetlenségében. Persze, észre se vette ezt, elfoglalták a kút mélyének gondjai.

– Segíts rajtam, Zebulond! – hallatszott lentről Boldizsár kétségbeesett kiabálása, s Zebulond még azt is hallotta, hogyan csapkodja maga körül a sötét vizet. Sötétnek kellett a víznek lennie, ebben biztos volt. A sötétebb víznek ugyanis mélyebb a hangja, mint a világosnak. Legalábbis, így gondolkodik egy szamár. Gyorsan fölmérte a mentés körülményeit. El is keseredett gyorsan.

– Hogy segítsek, kicsi gazdám – csapta össze kétségbeesetten az elülső patáit –, milyen kút ez, nincsen vödre, amit leengedhetnék a vízbe!

– Mély a víz – hallatszott lentről –, s a béka ronda, nem enged fel a hátára.

Zebulond nem a békával törődött. Körbe-körbeszaladgált a kúton, hátha talál valamit, amivel Boldizsár segítségére lehet.

– Nézek jobbra, nézek balra – lihegte –, sehol kötél, sehol létra! Csak a hold jön fel az égre. Ott van már fenn, ott már fent van, te meg lent a kútban ázol...

– Nem csak ázom, fulladozom – bugyborékkolt lentről Boldizsár hangja.

A hold valóban elindult égi útján. Ragyogott, hatalmas volt, úgy tűnhetett, bár Zebulondnak miért is tűnt volna fel, hogy mióta úton vannak, minden áldott nap telihold van. Hogy lehet ez? A mesékben minden megtörténhet. Annyi bizonyos, telihold ballagott lassan, sárgán, ezüst-kéken, úgy kényesen, csak amúgy kényelmesen az égen.

– Hogy nő a hold, egyre ragyog – dűnnyögte a szamár. Majd hirtelen gondolt egy nagyot. Odakiáltott a holdnak. – Most mutasd meg, mit érsz, te hold, szegény pára rólad gagyog, mióta él!

A kút felé mutatott, és gyámoltalanul ácsorgott az erős, szinte nappalt varázsló holdsugárzásban. Ekkor különös dolog történt. Fentről halk, elringató ezüstének hintázott feléjük.

*Kerestél a kútban, legény,
pedig fent az égen járok,
bátran vállaltad a sorsod,
ezért én most érted nyúlok.*

De Zebulond ezt nem hallotta, vagy nem akarta meghallani, még az is lehet, nem is hallhatta. Minden elképzelhető ilyenkor, amikor a telihold énekel. Mindegy, nem neki szólt az ének. Boldizsár talán meghallotta volna, ha nem a kút sötét vizében tapicskol, s épp próbál nem megfulladni. A szamár tovább ordított a hold felé.

– Figyelj végre a gazdámra, büszke hold! – rimánkodott kétségbeesetten. – Fél életem keresztül csak teutánad gyalogolt. Látni szeretné az anyját, aki nálad lakik ott fent, gyengék vagyunk mi idelent, segítsd meg a kislegényt!

Sokáig hosszú csend. Azután ismét megszólalt a finom ezüst női hang, ringott lebegett, szállt, közeledett feléjük a holdról.

*Víz a kútban emelkedj meg,
emeld felszínig a terhed,
engedd szabadon a fiút,
előtte még hosszú az út.*

Zebulond megrázta magát. Tisztán hallotta, hogy egy ezüst női hang azt éneкли, emelkedjék meg a víz, s engedje szabadon Boldizsárt. Hallhatta, mert most nem a fi-

úhoz szólt a hold, hanem a vízhez, s talán kicsit a számárnak is válaszolt, aki szörnyen megörült ennek.

– Értelek Hold, ki látott már ilyen csodát, eszem megáll! – harsogta boldogan. A kút kávája fölé hajolt, s most már mind a két szemével le mert nézni a mélységbe. – Hallod, te víz, emelkedj, a gazdámat visszaadd!

A kútmélyi sötét víz lassan, nagyon lassan emelkedni kezdett. Emelkedett, emelkedett, mind jobban emelkedett, Zebulond boldogan és mohó várakozással ácsorgott a kút pereméhez támaszkodva. Nagyon várta a csodával – vagy a hold segítségével – megmenekülő gazdáját. Végre elérte a víz szintje a kútkáva peremét, a számár szeme tágra nyílt, olyan hatalmas lett, hogy egy bagoly is megirigyelte volna. De nem az öröm tágitotta ekkorára a szemét, hogy viszontláthatja gazdáját. De nem ám! Mert nem őt látta viszont, dehogyis! A kút kávájaig emelkedő víz nem Boldizsárt emelte föl hullámzó tetején, hanem egy természetes, mit több, hatalmas kövér békát.

Zebulond hitetlenkedve dörzsölte meg a szemét.

– Ej, Boldizsár, de megnőttél, megnőttél és vastagodtál, lehet, túl sok vizet ittál? – hőkölt hátra. – De a hátad mitől zöld? És a szád is majd szétreped! Esküszöm, rád sem ismerek!

Hogyan is ismerhetett volna a békában Boldizsárra! Értetlenkedett. Hol közelebb hajolt a különös állathoz, hol távolabbról vette szemügyre. Határozottan békára hasonlított, állapította meg magában. Boldizsár pedig soha nem hasonlított békára!

– Brekeke – zendült föl a béka, amikor a számár kibáméskodta magát. – Hí, de csúf vagy, bruhaha – azzal vizet köpködött maga köré és Zebulond felé. – Fejed nagy, a lábad vékony, szöröd kócos, hangod szörnyű, neked sem lehet túl könnyű, pajtás!

Ez a hang! Ez a vízköpködés! Ráadásul pimasz is. Nagy a feje, vékony a lába, kócos a szőre, szörnyű a hangja? Hogy őt, Zebulondot, a világ egyik legszebb szamarát ilyennek lássa valaki! Szemüveget a szemtelenjének! Semmi kétség, gondolta Zebulond, ez nem Boldizsár. Ez egy rettenetesen rossz ízlésű szörnyeteg, hatalmas nagy rusnya béka!

– Alighanem tévedés lesz – mondta neki hidegen. – Ha jól látom, ön egy béka, nem is kicsi, viszont nagy. Nem önt vártam, pardon. Hát te gazdám, merre vagy? – kezdett el óbégatni.

Leírhatatlan volt az öröme, amikor a béka mögött megszólalt Boldizsár.

– Jövök én is, de lenyomott a béka – csapkodott a fiú –, már feladtam, majdnem a kútba fulladtam lent, egyszerűen csak emelkedni kezdtünk, s lám, már itt is vagyunk fent.

Azzal kiugrott a kútból. Heves szeretettel ölelték meg egymást, Boldizsár Zebulondot, Zebulond Boldizsárt. Meg kell hagyni, egyikük sem gondolta volna még pár perccel előbb, hogy viszontlátják valaha, ebben az életben legalábbis, egymást.

– Na, ez öröm – fogta vissza magát Zebulond, alig állta meg, hogy össze ne ropantsa kis gazdája csontjait.

– Csoda történt – lelkendezett a legény. – Nem tudom, hogy kinek, de köszönöm!

Zebulond ismét a békát vette szemügyre. Lenyomta a gazdáját a vízbe a gaz, aki majdnem megfulladt miatta. Most meg itt pöffeszkedik a kút káváján, mintha mi sem történt volna!

– Félre innen, ronda jószág! – bömbölte ellentmondást nem tűrő, repedtfazék hangon.

– Ne bánts, való, hogy ilyen, de a szíve csupa jószág – állította le Boldizsár. A békához fordult. – Nincs igaza Zebulondnak. Békának te nagyon szép vagy.

– Hm – pislogott nagyokat a béka. – Érdekes. Úgy találsz?

– Megvan neked minden sármod, igen csinos egyed vagy. Gyönyörű! S a szemed... nagy.

– Kis hízelgő! – pirult volna el a béka, ha a békák el tudnának pirulni. – De miért is hazudnál nekem? Azt hiszem, igazad van. Békában én szép vagyok!

Bizonyára mindenki meglepődik most ezen. Miért beszélget Boldizsár ilyen kedélyesen, vagy, legyünk inkább őszinték, kissé nyalizva, a békával. Aki lenyomta őt a kútban, hogy majdnem megfulladt. Van magyarázat erre is, ahogy mindenre lehet magyarázat. Történt, hogy miután beleesett a kútba, a béka úgy megijedt tőle, hogy először valóban el akarta pusztítani. Pontosítsunk! Bele akarta fojtani a vízbe. Azt hitte, ellenség támad rá tulajdon birodalmában. Amikor azonban látta, hogy a fiú ártalmatlan, és nem akar neki semmi rosszat, csak éppen az életéért kapálódzik, hagyta, hogy a hátsó lábába kapaszkodjék. Így nem fulladt bele Boldizsár a kútba. Aki tehát előbb még el akarta veszejteni, utóbb a megmentőjévé vált. A hátára, persze, nem engedte, gőgös volt, egy kúti béka mégsem lesz hátasló!

– Ismerős vagy errefelé, békák közt is előkelő? – kérdezte udvariasan a legény.

– Éppenséggel csak annyira, amennyire – vartyogott vissza a béka.

– Anyám keresem, aki a Holdban...

– Speciel, azt tudom, hogy anyád hol van – vágott közbe legnagyobb meglepetésére a kút lakója.

Zebulond, aki nem volt beavatva a történetekbe, változatlan utálattal kerülgette a hatalmas békát.

– Ez a dagadt meg mit brekeg? – kérdezte a legényt.

– Tartsd a szád, mert ráverek! – mondta csöppet sem barátságosan Boldizsár. – Hogyha tudod, titkod tárd fel! – kérlelte a békát.

– Szerencsés vagy, kicsi ember! – húzta széles száját a lehető legszélesebbre a béka, ami nála amolyan meghitt mosolygásforma volt. – Kedves voltál velem, ritka, hogy egy békát körüludvarolna valaki – magyarázta a széles mosoly okát, majd hozzáfűzött a hosszú magyarázathoz. – Nem messze innen, a lápon, található ezer elsüllyedt lányom. Minden lányom egy holdlányom, arra jár, ha nem az égen fényeskedik éppenséggel, a Hold. Menj el oda, megtalálsz! Mennék én is veled, mutatnám az utat, de nekem ezt a kutat kell őriznem. Kellemes volt a víz, nem? Azt mondod, szép vagyok? Mit szép vagyok? Ragyogok! Én vagyok a legszebb lány a kútban! Persze, ezen mit sem kibebírt, hogy egyedül én élek itt. Hopp! Süllyedek. Ereszkezik vissza a víz a kútba.

Valóban. A sötét víz lassan süllyedni kezdett, előbb a kút kávját hagyta el, kis idő múlva már ismét a mélységben, régi helyén vetett benne egy-két hullámot a béka. Zebulond körbe szaglászta, körbe tapogatta a gazdáját.

– Hadd nézlek már, kutat megjárt nagy kalandor, én kicsi gazdám! – lapogatta patáival a hátát.

– Csak azt tudnám, hogy mi történt, a víz miért emelkedett – szakadt ki belőle. Arca olyan volt, mint azé, aki különös álomból ébredt. – Fulladoztam levegőért, egyszerre minden könnyű lett végre, s felértem a felszínre.

– Segítségét egyenest a Hold küldte – mondta a sokat tudók titokzatosságával Zebulond.

– A hold? – kiáltott fel meglepetten a fiú. – Hallottam már ilyet, hogy a hold meg tudja emelni a vizet. A tengerét. De hogy egy kútét?

– Ez amolyan – adta a tudóst tovább a szamar – égi mütét. Megkönnyebbült, jól kivágta a magát. – Legjobb lenne innét mielőbb eltűnni! – tanácsolta. – Kutas kalandból elég is volt ennyi.

Ismét hatalmas kérdőjel ágaskodott előttük. Most merre?

Boldizsár felidézte magában, amit a béka mondott a lápról és a hold lábnyomairól. Arra is emlékezett homályosan, milyen irányba mutatott el a kút egyetlen, ám leg-szebb lakója.

– Megyünk a lápon keresztül.

– A lápon? – futott végig a hideg Zebulond hátán.

– Ott található a rengeteg holdlábnyom – magyarázta a legény, aki látta, hogy félelem fogja el szamarát a lép szó hallatán. – Ha lábnyomok vannak arra, azt jelenti, a lép a hold igazi birodalma – tette hozzá, reménykedéssel a hangjában.

Zebulondban lassan ment fel a pumpa. De biztosan felment. A lábából indult el az idegesség, ami végül a füle hegyén kezdett el szikrázni.

– Na, arra várhatsz, hogy éjszaka nekivágjak a lápnak! – jelentette ki határozott, ám kissé remegő hangon.

– Bánom is én! – vonta meg a vállát Boldizsár. – Akkor megyek egyedül.

Zebulondban nem hagyott alább a feszültség. Két elülső lábát kitámasztotta, néhány nagyot rúgott hátsó lábával a levegőbe, azután hosszabb szónoklatba fogott.

– Megint kezdted – horkantott. – Zsarolsz! – panaszkodott. – Nem maradsz egy percig vesztve – sápiózott. – Persze, jön a lép! – utánozta gúnyosan a gazdáját. – Megyek egyedül! – vonta meg a vállát, ahogy az előbb Boldizsár. – Mennék veled, ne menj egyedül, de félek, tomporomon majd lidérchad hegedül – kezdett el magában beszélni, csakhogy kihallatszott. – Miért kellett nekem ilyen gazda! Nincs is baj-sza, de mindenbe, mindenkibe beleakasztja. Más szamarak? Árnyékban heverésznek, jóllakva hunyorásznak – panaszkodott magának –, nekem bezzeg kiáll a bordám, patám fölsebző köveken poroszkál, eszem az éhet, harmatot jó, ha iszom, én már csak a semmiben bízom! – Hogy így kibeszélte magát, meg is nyugodott. – Na jó, követlek, nem mehetsz egyedül – egyezett bele a nagyária után. – Bár nyárfalevélként remegek, itt, belül.

Elindultak. Búcsúzóul Boldizsár még lekiabált a kútba, de a béka vagy aludt éppen, vagy meg sem hallotta a köszönést. Az is lehet, úgy el volt a szépségével foglalta, hogy nem tudott másra figyelni. Lényeg, hogy nem válaszolt. Persze, ez egyáltalán nem lényeges. Nem vártak rá sokáig, nekiindultak. Elöl, ahogy szokták, Boldizsár ballagott. Füttyörészett. Mögötte, kissé lemaradva, be kell ismernünk, meglehetősen kelletlenül, Zebulond poroszkált. Mitől lett volna jókedve? Várta őket a lép. De mivel várta őket? Holdnyomokkal biztosan. Már, ha valóban léteznek azok a holdnyomok. A kérdés, élnek-e lelkek a lápon? Boldizsárt hajtotta a vágy, hogy elérje a holdat. Zebulondot vitte előre a hűség, ami kis gazdjához kötötte. Nem érde-

kelte túlságosan a hold. Nem is hitt ebben az egész holdmesében. De ha menni kell, akkor menni kell. Menni kellett. És ment.

BOLYONGÁS A LÁPON (VÁNDORÚTON)

Mentek és mendegéltek, addig mentek, mendegéltek, míg a láphoz nem értek. Az ám, a láp! Az emberek többsége nem sokat tud a lápról. Vannak szép lápok, és vannak rút lápok. Ez a mostani rút egy hely volt, annyi bizonyos. Alig különbözött a mocsártól. Buckák, fűcsomók emelkedtek ki a vízből, azokon kellett lépdelniük az lápon keresztül hatolóknak. Egy kis megcsúszás, és az ember máris nyakig a vízben, és még jó, ha csak nyakig.

– Boldizsár, én nagyon félek – torpant meg a láp szélénél Zebulond. Ahogy szokta, megvetette a két első lábát, onnantól kezdve se előre, se hátra.

– Ugyan mitől, gyáva lélek? – nevetett számára félelmén Boldizsár.

– Azt hallottam, a lápon ugyancsak sok a kísértet – sutyorászta a számára.

A legény legyintett. Bár ő sem lehetett biztos a dolgában, nem mutathatott félelmet a számára előtt.

– Eddig egyet se láttunk – vakarta meg kedvesen a számár füle tövét –, de csak félj, előbb-utóbb a képzelődésre majd ráunsz.

Zebulondnak máskor jól esett volna ez a figyelmesség, de most nem volt rá vevő. Sokkal inkább foglalkoztatták a félelmei. Elindultak. Zsombékról zsombékra lépdeltek. Nagyon kellett figyelniük, meg ne csússzék a lábuk, bele ne loccsanjanak a vízbe.

– Amit nem látsz, az még itt lehet – lehelte, alig hallhatóan.

– Nem túlzok, ha azt mondom, nem mindig értelek – bosszankodott Boldizsár.

Zebulond válaszolni akart, amikor bekövetkezett a baj. Bal első patája megcsúszott, a másikkal nem tudta megtartani magát, és pörögve-forogva belezúgott a vízbe.

– Jaj, merülök – ordította rémulten. – Hova kerülök? Kihez fordulok? – jajgatott. – Én itt elveszek!

Szerencsére Boldizsár nem járt még messze. Hamar visszabillegett oda, ahol épp elsüllyedni készült a számár, és a fülénél fogva felhúzta egy zsombékra.

– Még jó, hogy ilyen nagy a füled! – lihegett az erőlködéstől Boldizsár.

– Más már ilyenkor mindent fölad – horkantotta hálátlanul a megmentett számára.

– De mi csak megyünk, megyünk. Nem gondolod, hogy túl nagy falat lesz ez a Hold nekünk?

– Kisebbért miért indultunk volna, mondd, te bolond! – nevetett Boldizsár.

Egy megmentett számarnak, minden más helyzetben, valóban hálát kellett volna éreznie megmentője iránt. De Zebulondban nem hála ébredt, hanem szemrehányás támadt.

– Na, ezt már vártam! – kezdte el a szokásos harsogásával. – Lassan olyan leszel, mint a többiek otthon, faluhelyen. Bolondnak nevezel, és magad vagy a bolond. Ez ám az igazi gond. Nagyapád éjjel-nappal a háztetőn ül. Répát rágicsál, meg hegedül. Nem tud viselkedni normálisul. Te pedig hajkurászod a holdat. Nagyapád is bolond, de te is bolond vagy. Szólottam. Zebulond, a számár voltam.

Azzal, mint egy ünnepi szónok, körülnézett, mintegy várva a közönség tapsát. De nem volt közönség. Vagy, ha volt is, ők még nem tudtak róla. Egy árva béka sem kuruttyolt a vízben, egyetlen madárka sem ingadozott a nádon, de még vízi pockok sem mozogtak a sás között. Ez azért gyanús. Vagy annak kellett volna lennie.

– Ne kárálj annyit, számár! – bosszankodott Boldizsár. – Inkább azt nézd, mikor járunk jó nyomon!

Zebulondba keserűség költözött.

– Nem látok én egy idegen nyomot se azok között, amiket mi hagyunk magunk mögött. Az egész lápon mi vagyunk egyedül...

Még jóformán ki sem mondta, amikor hangot hallottak. Cincogó, vagy remegő, rezgő, vagy citerázó hangot, nem lehetett eldönteni. Hang volt, annyi bizonyos, és azt is értették, amit mondott.

– Nem vagytok egyedül.

Zebulond foga szokásosan összekoccant. De az is lehet, Boldizsáré volt. Még azt is el tudom képzelni, hogy mindkettejük foga összekoccant. Közös fogösszekoccanásuk volt.

– Csak nem a nagyapád hegedül? – kérdezte, könnyedséget erőltetve magára a számár.

De Boldizsár nem volt tréfás kedvében.

– Ez válasz volt arra, amit mondtál – dörmögte komolyan, megmélyítve a hangját, hogy Zebulond ne érezhesse a félelmét. – Tisztán hallottam.

– Válasz? – méltatlankodott magáról megfélemlítve a számár. – Kérdezte ezt az akárkit a fene! De ha már válaszolt valaki, akkor az a valaki hol van?

– Itt vagyok, a hátatok mögött – hallottak egy másik hangot, és mindketten megborzongtak.

Hátrafordultak, de nem láttak senkit.

– Nincs itt senki – mondta megkönnyebbülten Boldizsár.

– Továbbszökött – fűzte hozzá ugyancsak megkönnyebbülve Zebulond.

De örömük nem tartott sokáig. Alig mondták ki ezeket a szavakat, ismét megszólalt valahol a hátuk mögött, vagy előttük, de az is lehet oldalról, egy harmadik hang.

– Mondtam, hogy itt vagyok a hátatok mögött!

Összenéztek, azután egyszerre megfordultak. Most sem láttak senkit. Még szél sem borzolta a lápon a nádat.

– Ha ennyit forgatsz, te valaki, én elszédülök – kiáltotta az ismeretlen felé, valahová, valamerre, semmilyen irányba, Boldizsár.

– Mondtam, hogy a hátatok mögött vagyok – duruzsolta kellemesen egy újabb hang.

– Lágy a hangod. Mutasd magad! – kérlete a fiú az ismeretlen és láthatatlan valakit. – Miért, hogy folyton csak a hátamban vagy?

Zebulond ellenben elérkezettnek látta az időt, hogy hangnemet váltsanak. Eddig keresték a hang tulajdonosát, pörögtek-forogtak, most aztán már elég, gondolta.

– Bennünket fikarcnyit sem érdekelsz! – kiáltotta, bár nem tudta, melyik irányba kell elindítania a kiáltását.

– Ha meglátsz, te is halkabban énekelsz – duruzsolta egy még újabb hang, csöppet sem fenyegetően, de a számár ereiben épp ettől fagyott meg a vér.

– Hogyan lássunk meg, ha mindig eltűnsz előlünk, s mindig más hangon szólalsz meg? – kérdezte Boldizsár, akiben mindig több türelem és bátorság volt, mint Zebulondban.

– Nyisd tágra a szemed! – zendült meg sokféle hang egyszerre sokfelől. – Ez a mi varázsunk, hogyha akarjuk, látsz. Hogyha nem akarjuk, nem. Lidércek vagyunk.

A két vándor nyugtalanul riadt egymáshoz. Nem fúj a szél, de egyszerre hajladozni kezdtek a nádak, nem volt világos, de mindent láttak, valaki beszélt, de senkit sem láttak, valakik itt vannak, a lápon járnak, s most azt mondják magukról, hogy lidércek. Megborzongott bennük a lélek. Ültek, szinte fel sem fogták, mi történik velük, mígnem halk énekszó zsongította el őket. Halk, lágy, de ijesztő, andalító de felkavaró, igazi varázsének.

*Ki jár a lápon? Idegen léptek...
ÉbredjeteK fel most, mind, lidércek!
Akárki legyen, halálra rémül,
hogyha meglátja lángolni képünk.
Ki jár a lápon? Ki az a bátor?
Ki után marad itt ennyi lábnyom?
Majd eltüntettjük őt és a nyomát,
ez, hogy úgy mondjuk, csak lidércszokás...*

ZEBULOND Jaj, drága istenem, megmondtam, megmondtam, hogy a lidércekkel leszünk a lápon gondban.

Boldizsárt azonban teljesen elvarázsolták varázsdalukkal a láthatatlan lidércek.

– Lidércek, gyönyörű szép lápi fércék – fuvolázta bódultan, – elbűvöltök, varázsoltok...

A szamár kétségbeesetten figyelte lidércdaltól megrészegült gazdáját. Ebből is láthatjuk, hogy a szamarakat nem könnyű még a lidérceknek sem megrészegíteniük holmi varázsénekekkel, vajákos dalokkal.

– Attól félek, Boldizsár – ejtette le busa fejét Zebulond –, nekünk már fonják a koszorút.

– Mitől félsz? – hallatszott a kérdés, meg nem mondható, honnan, ahogy az sem állapítható meg, kitől. – Félsz, hogy meghúzzuk a hajadat? – kérdezte a különös kórus.

A lidércek dala vijjogássá élesedett a szamár fülében. Érezte húzzák, cibálják, ráncigálják, tépik a fülét a lidércek. Teli torokból ordított, de hiába. Boldizsár csak lágy szirénhangokat hallott. Gyöngéd kezek érintését érezte, és ezek a kezek a hajában futkároznak.

– Simogattok tündérkezek! – suttogta önkívületben. – Aranyfésű tíz ujjatok...

– Megrángatjuk füledet! – vijjogták Zebulond fülébe továbbra is lidércek, és valóban, tépték, cibálták a fülét.

– Ráncigálják rendesen – panaszkodott volna Boldizsárnak a kínlódó szamár, de ő nem figyelt most rá. – Különös egy üzenet – mérgeződött a tépett fülű Zebulond.

Lángokat láttak, lebegő nagy fehér árnyakat, mintha áttetsző fátylakat láttak volna ellebegni a szemük előtt, hangok keveredtek össze zenévé a levegőben. Egyszerre csönd támadt.

– Mit kerestek erre? – kérdezte az egyik láthatatlan valaki. Hangja közvetlen közről hangzott.

– Nyomokat – válaszolta a különös kábulatból eszmélő Boldizsár.
– A nyom pedig okozat – válaszolta a hang. Mintha lebegett volna valaki előttük, de csak mintha, mert rögtön el is tűnt, hogy máris a hátuk mögött érezzék a jelenlétét. Pontosan a körvonalait sem tudták kivenni. – Valakinek erre kellett járnia, hogy nyomokat hagyjon? – kérdezte a különös alakatlan, az alighanem lidérc.

– Úgy van, úgy van – csatlakozott hozzá a legény. – Egy asszony.

– Járt erre egy asszony – válaszolta a hang. A lidérc.

Merthogy az volt, lidérc, ne kerüljessük továbbra is a témát, nevezzük nevén a gyereket! Az alakatlan valakik, lebegő fátylak, kóbor lángok a lápon, mind-mind lidércek voltak. S most már akármerre néztek, mindenhol kóbor lángokat, lebegő fátylakat, alakatlan valakiket láttak.

– Az anyám lehetett. De nem találok sehol a nyomát – panaszkodott megszólítójának Boldizsár, rendíthetetlen bizalommal.

– Nem találok, mert minden emberi nyomot eltöröl maga után a lép – magyarázta a jelenség.

– Hol keressenem, merre ment el? – esett kétségbe a legény.

Hosszú csönd következett. Forgolódtak, nézelődtek, most viszont nem láttak semmit és senkit. Már-már lemondta arról, hogy választ kapjanak, amikor ismét de-regeni kezdett valami fehérség a közelben, és megszólalt a lidérc.

– Oda ment, hol a Hold felkel.

Előbb mindketten hátrahököltek, majd mindketten visszanyerték a lélekjelenlé-tüket. Meg kell állapítanunk, ha nehezen is, de kezdték megszokni ezt a lidércnyo-mást.

– Legalább az irányt mutasd! – kérlelte Boldizsár a láthatatlan, s valahogy mégis látható ismeretlen.

– Itt a lápon nincsen irány – magyarázta nyugodtan a test nélküli hang. – Ha a lápon elkezdesz forogni, innen soha nem találsz ki, fáradságtól el is alszol, a zso-mbékrról vízbe csúszol, a halálok ott leled. Menj, merre a szíved visz!

Zebulond most világosodott meg. Gazdájának ez a lecke sem volt elég. Nem visz-szafordulni akar Nevenincs falucskába, nagyapó házába, aki répát termel a tetőn, és hajnalig cincogtatja a hegedűjét, hanem tovább akar menni. S viszi magával őt is to-vább. Tovább, de hová? Tovább a vesztükbe! És ő bele van keverve ebbe a dologba!

– Na, akkor én máris megyek! – fordult volna meg, ha tudta volna, hová kell for-dulnia ahhoz, hogy hazafelé vezessen az útja. – Gyerünk, Boldi, menjünk innen! – biztatta a gazdáját. – Mi az, hogy merre? Csak előre, egyenest! Addig tűnjünk el, amíg nem fog rajtunk a lidérc-átok...

– Mennék, mennék toronyiránt, de tornyot, árvát se látok – sóhajtott hatalmasat Boldizsár.

– A lápon túl van egy híd – lebegett eléje ismét egy testtelen lidérc. – Az egy tor-nyos városba visz. A hidat, ha eléritek, asszony nyomát meglelitek, úgy hiszem.

Mondta, és még jobban szertefoszlott. Elérték a hajnalt. Hajnalban pedig a lidér-cek az ég útjairól, a nád labirintusán túlra, hazamennek.

– Köszönöm, te tündér... te lidérc... te tündér – kiabált az eltűnő után Boldizsár.
– Lidérc-tündér. Nem tehetek róla, ha keverem!

– Ebből már elegendem van, elegendem! – borította ki a bilit Zebulond. – Ha sokat idő-zünk még itt, újra táncba kezdenek azok ott, de attól én már kiszenvedek, itt! Elég

az egészből, hátam dermedtől a sok lidérctől. Induljunk végre vissza... vagy tovább!

Ki sem mondja, máris széleseben elindul a zombékon. A kérdés persze, hogy merre. Valljuk be, hogy maga sem tudja. Csak megy, el akarja hagyni ezt a lápot, ezt a lidérces lidérc-világot. Ment az orra után, de olyan szaporán, hogy Boldizsár alig tudott a nyomába érni.

– Hé, azért csak óvatosan, mert a zombék könnyen szakad, te se tudsz, de én se, úszni – lihegett a legény, amikor beérte szamarát –, így nem fogjuk ép bőrrel megúszni. Pedig érzem...

– Mit érzel? – bődült el a samár rettenetesen.

– Érzem, hogy közeledünk egyre – zihálta a futástól kimerült Boldizsár. – A szívem is erre menne!

– Közeledünk? A kérdés, hogy mihez? – kérdezte ellenségesen a lidércek táncától és ráncigálásától kimerült samár.

– Nem az a kérdés, mihez, hanem, hogy kihez – válaszolta a legény. – Hiszem, hogy jó úton vagyunk.

– Jó neked, hogy ennyire hiszel.

– Ha te nem hiszel, miért jössz velem?

– Mert a gazdám vagy – lihegte Zebulond. – És én ezt... így, kicsit szeretem... is. Meg, hogy úgy mondjam, olyasfajta vagyok, hogy a kalandot keresem... legalábbis... neked most ezt hazudom...

Mentek hát, át a lápon, valamerre, amerre Boldizsárt a szíve vezette. Néha füttyö-részték, néha hahotáztak, olykor még énekeltek is. Ilyesfajta, egyszerű kis éneket.

*Messze torony, rajta a hold,
megy két vándor, megy két bolond
toronyirányt, a hold felé,
hold felé, s nem hazafelé...*

HÍD A FOLYÓ FELETT (VÁNDORÚTON)

Keserű kenyér a világban vándorlás! Menni kell, ha fúj, menni kell, ha esik, akkor is menni kell, ha zétfoszlik az ember lábán a bocskor, akkor is, ha a tarisznyájából napokig csak morzsák kerülnek az asztra, feltéve, ha a vándor a morzsákhoz valahol asztra is lel. Általában nem sűrűn történik meg vele ilyesmi. Mit lehet tenni? Viselni a természet szeszélyeit, a test fáradalmait, és reménykedni, hogy egyszer csak odaér az ember, na meg a samara, ahová elindult valamikor régen. Mert bizony régen volt már, amikor Nevenincs falucska faluszéli kis házából megszökött Boldizsár, hogy a cirkuszban próbáljon szerencsét, és ugyancsak megszökött Zebulond, a samara, hogy kis gazdája ne maradjon egyedül az úton. A cirkusz nem hozott szerencsét, a szénaboglya csalódást okozott, a kútban hold helyett békára leltek, a lápon pedig lidércek huzigálták meg a samár hatalmas fülét. De a céltól, már amiért mentek, hogy Boldizsár feljusson édesanyjához a holdba, talán még mindig messze voltak. Maguk mögött hagyták tehát a lápot is összes lidércével és meg nem talált holdnyomával, és mentek, és csak mentek. A sok járás meg is hozta az eredményét. Egyszerre egy folyó partján találták magukat. Megálltak, sőt, le is ültek a füves partra, sokáig szótlán bámulták a messzeségbe elbucskázó hullámokat.

– Bitang nagy volt ez a lóp! – mozgatta meg Zebulond sok járástól elnehezedett lábát.

– Hogy túléltük, az a csúcs – hagyta rá Boldizsár.

A szamár a víz felé pislogott. Hát, igen. Ezen még át kell kelniük. A folyón túl biztosan ott lesz már a város, azzal a toronnyal, amelyet nagyapa emlegetett.

– Csúcs, nem csúcs – dohogott –, a lápot megúsztuk, de előttünk a folyó. Abba még bele fülhatunk.

Körbe kémleltek. Távolabb valami hídféleséget láttak, egyszerű fahidacska-tákolmány volt, lehet, már annyira korhadt is, hogy át se lehet kelni rajta a folyó fölött.

– Nem fülünk bele, mert itt a híd végre, amiről beszéltek! – mutatott a híd irányába a legény.

– Én már nem hiszek semmilyen mesének – akadékoskodott a szamár.

S ezt engedjük meg neki! Minden oka megvolt a zsémbelődésre. De Boldizsár nem törődött vele. Elindult a híd irányába, mögötte, mit volt mit tennie, kedvetlenül poroszkált Zebulond.

– Hogy is mondta nagyapó? – próbálta meg felidézni a fiú azt, amit az éjszakai háztetőn trónoló nagyapja mondott. – Az út végén egy vad folyó... Túlparton a nagyváros, város tornyán hold fészkel, toronyból száll útra fel, fel a magas égbe, s a magasból – így mondta – vissza a hajnali kékbe...

Épp ekkor érkeztek meg a híd lábához.

– Menjünk át rajta! – javasolta türelmetlenül a fiú.

A hidacska előtt, az innenső parton, nem messze tőlük, egy gazdaforma ember veselkedett éppen csurig felpakolt szekérének, hogy áttolja rajta azt. Sokszor megpróbálta, egyszer sem sikerült. Mérges volt, a sikertelen emberek iránytalan indulata volt benne. Meghallotta, amit Boldizsár mondott. Több se kellett neki!

– Ácsi! Várni! Megállni! Pardon!

– Hát maga meg itt ki, erőlködve a parton? – lepődött meg a legény. – Az orrom előtt ne hadonásson! Akar is valamit? – háborodott fel. Nehogy aztán neki már csak úgy integessen egy mindenféle gazda, nyitott tenyerét maga elé tartva!

A gazdának egy pillanatra megakadt a torkán a szó. Pontosabb persze, hogy a levegő szorult meg a torkában, mert a szavakhoz gondolat is tartozik, neki azonban hirtelenjében nem jutott eszébe semmi értelmes vagy érvényes gondolat, miért is kellene megállnia és várnia a két jövevénynek a híd lábánál. Azután mentő ötlete támadt.

– Ha a hídon át akartok menni, nektek is meg kell a hídpénzt fizetni – mondta, és szörnyen elégedett volt magával.

– Ne izgulj! – súgta oda Boldizsárnak Zebulond. – Ha túl sokat ágál, úgy felrúgom, hogy a túlsó partra átszál.

A gazda idegesen pillantott az ordibáló állatra. Mert meg kell hagyni, neki Zebulond sottogása is ordításnak tűnt. Biztos, ami biztos, pár lépést hátrált, csak azután morrant rá a legényre.

– Csitítsa a szamarát, kérem!

– Zebulond, csönd legyen! – szólt rá szelíden, inkább csak megszokásból a szamárra Boldizsár. Majd folytatta eszmecseréjét a gazdával. – Ezt azért nem értem! Miért kéne nekünk a híderért fizetni?

– Szabály az szabályzat – folytatta a gazda a megkezdett hazudozást. Hát persze, hogy nem kell hídpénzt fizetni egy ilyen rozoga kis híderért. De honnan tudhatnák

ezek az ágról szakadtak, hogy ő nem hivatalos közeg, hanem csak egy egyszerű gazda, aki épp költözködni próbál a szekérével, egyelőre sikertelenül. – Szabályzat. Magyarázat legyen elég ennyi magának! – tette hozzá az előbbi, szabályzatról összehordott butaságához.

– Pénzünk meg éppenséggel nincsen – vallotta be szégyenkezve a fiú.

A gazda megvonta a vállát. Maga sem tudta, miért gonoszodik ezekkel az ártatlan szerencsétlenekkel. Talán valakin ki kellett töltenie a mérgét. Töltötte. A mérgét. Rajtuk.

– Vissza is lehet fordulni – gúnyolódott gonoszul. – A visszaút ingyen van.

Aztán támadt egy ötlete. Arcán nem látszott, de belül hirtelen boldog nevetésbe fogott. Megtalálta a megoldást a gondjára.

– Persze... a híd-díjat le is lehet dolgozni – mondta hangosan, megengedőbben.

Boldizsár felvillanyozódott. Ha csak erről van szó, ledolgozza ő azt a hídpenzt. Meg is mondta a gazdának.

– Dolgozom én, hiszen szeretem a munkát!

– Nem magára gondoltam most – hártotta el a legény lelkesedését a gazda. – A szamar kell inkább.

Nos, ez meg Zebulondnál verte ki a biztosítékot. Hogy képzeled ez a szürke kis ugató egér, hogy vele rendelkezni próbál!

– Szamar?! Én kellek neked, nyavalyás? – bömbölte, és most már tényleg bömbölt-ordított, a gazda legnagyobb rémületére. Ha egy szamar bömbölni vagy ordítani kezd, úgy istenigazából, még Jerikó falai is leomlanak. – Megáll az eszem! Csikorog rá a fogam! Dolgozom én eleget otthon!

– Szóljon rá a szamarára, hogy ne ordítson! – rebegte az ijedt gazda, és még meszszebbre farolt tőlük.

Az ötlet Boldizsárnak sem tetszett. Hogyan is tetszhetett volna? Felajánlotta a kétkezi munkáját, de az nem kellett a gazdának. Helyette a szamarát dolgoztatná.

– Szamaram a hídpenz fejébe' dolgoztatná tönkre? – kérdezte, valljuk be, egészen ellenségesen. – És mi végre?

– Át kell húznia szekerem a túlsó partra – magyarázta a gazda. – Sok minden nincsen rajta. Egy szekrény, egy ágy, egy kályha, egy nagy meg egy kicsi kosárka, három rozszant szék, skatulya vagy tizenhét, néhány váltás ing meg gatyka, két pár bakancs, lavór, cipőpertli és egy száraz vekni. Semmi az egész, átszalad vele, és kész.

Lehet, hogy egyszerűnek tűnt a művelet a gazdának, annak azonban, akinek el kellett végeznie, sehogy sem smakkolt.

– Hát farsangi fánkot, azt meg ne süssek? – horkantott nagyot a felháborodott szamar. – Akarnád, hogy a híd közepén összeesek? Fát vágnál a hátamon, mi? Felér az égig ez a sok vacak holmi, te lator! Húzd át te, ha akarsz, de én nem. Azt hiszed, telivér vad mén vagyok? Nem, hát nem!

A gazda Zebulond rúgkapálásból hamar kitalálta, hogy a szamárnak nem fülk a foga a szekérhúzáshoz.

– Ha nem megy a szamar – figyelmeztette Boldizsárt –, te se mész! Vagy, megfizeted a hídpenzt! – acsarkodott. – Mondtam, amit megmondtam – zárta le hidegen a fenyegetéseit.

– Csináld meg, Zebulond! – könyörgött a szamárnak a legény. – Bocsáss meg Zebulond – esengett –, lásd be, muszáj lesz ez a fuvar!

Zebulond büszke szíve megrendült a könyörgés hallatán. Ennek a gőgös gazdának semmit! De az ő kis gazdájának mindenben hajlandó segíteni.

– Csinálok, bolond kis bolondom – dörgölte oda nedves orrát Boldizsár oldalához –, ha te kéred, már nem is zavar, hogy ez a badar szivar itt mindent összekavar.

A fű megnyugodott. Zebulond áthúzza a szekeret a túlsó partra, átmehetnek mindketten hídpénz nélkül a hídon, s eljutnak a városba. Aztán azon tűnődött, mire föl ez a sok furcsa holmi a szekéren.

– De hova lesz ez a sok holmi, kérem? – érdeklődött udvariasan.

– Most zajlik a költözésem – bökte ki némi töprengés után a gazda –, elkergetett otthonról a feleségem.

– Ezt az egyet nagyon is megértem – dörmögte a szamár.

Boldizsár szelíden terelgette Zebulondot a szekér rúdja felé.

– Indulj, Zebulond – nógatta simogatással –, semmiség a fuvar.

A szamár ment is, meg maradt volna is. Ebből az adódott, hogy egy ideig forgott a saját tengelye körül, nem tudva eldönteni, maradjon-e, vagy menjen.

– Nem tetszik nekem a szakadt szivar – mondta meg őszintén, és csüggedten balagott a szekér rúdja mellé. – Úgy vámos ez, ahogy én római pápa. Bűzlik, mint a rohadt hagyma. Saját zsebre dolgozik a nyavalyás. Ha hagynád, én kitörném a ványadt nyakát!

Nyüzsgött, forgolódott, Boldizsár sehogy sem tudta befogni a hámba. El is futotta a méreg. Később megbánta. Legtöbbször megbánjuk fölösleges indulatainkat. Persze, mindig csak jóval később, mint kellene. Így volt ezzel a legény is. Türelmetlenül csatant föl.

– Maradj már! – förmedt a számárra. – Mit számít az nekünk, ki ez az ember, ha ott a város a túlsó parton.

– Hogy ezt megcsináljam, ellenkezik bennem minden porcika – toporzékolt Zebulond.

– Na, mi van? Indul már a csacsija? – türelmetlenkedett a gazda.

A szamár szemügyre vette a hidat. Mit mondjunk? Nem volt valami komoly híd. Kicsi, keskeny, korhadt, öreg fahíd. Elbírja ez a szekér súlyát? Már indulni akart, de most megtorpant.

– De mi lesz akkor – kérdezte –, ha a súlytól e fogpiszkáló kis híd leszakad?

A fiúnak is hasonló gondolatok járhattak az eszébe, mert ő is megkérdezte ezt a távolabb ácsorgó, a szamár indulására várakozó agresszív gazdától.

– Nem lesz sok a nagy súly ennek a kis hídnak?

– Bízson csak bennem, ember! – puffogte a megszólított. – Tudom, mit kibírnak az ilyen kis hidak.

Ha tudja, akkor nincs miért izgulniuk, gondolta Boldizsár. Látszik rajta, hogy otthonosan mozog a vidéken.

– Indulj Zebulond – nógatta a szamarat –, ne kérsd magad!

A szamár határozott. Elindul. Nekifeszült a hámnak, recsegett, ropogott a rúd, aztán lassan, nagyon lassan nyikorogva elindult a hídon a szekér.

– Indulok, húzom, ahogyan csak bírom – nyögött nagyokat Zebulond, ahogy araszolt a fatákolmányon. – De ez a híd inog! Uhh, bár bátor vagyok... mit tehetek, visszatolatok.

Azzal visszatolatott ugyanarra a helyre, ahonnan elmozdította az előbb a szekeret. A gazda arcáról lehervadt az elégedett mosoly.

– Miért tolat vissza a szekérrel a számár?

– Talán megjíted a hídon – magyarázta a legény.

– Néhány ostorcsapás biztosan jót tenne – acsarkodott a gazda. – Egy kis ingás miatt inkább itt maradtok?

Boldizsár nagy vágyától elvakultan, hogy eljussanak a városba, igazat adott a gazdának. Morcosan szólt oda a számárnak.

– Zebulond, eredj már, ha inog, hadd inogjon!

– Persze, neked mindegy – nézett rá szemrehányóan a számár –, azt akarod, hogy a víz majd engem fojtson meg?

– Nem lesz semmi bajod – biztatta a legény –, húzd át nyugodtan szekeret!

– Húznám, húznám, húznám – verejtékezett a számár egy helyben járva –, de nincs bennem akarat.

Most valami nem szép dolog következik. Ezt nem lett volna szabad mondania Boldizsárnak! Talán még akkor sem, ha mindenáron látni akarta az édesanyját. De, sajnos, mondta.

– Azt akarod, durva legyek? Elverjelek?

A számár megérezte, hogy nagy baj van. Soha nem volt durva vele a fiú. Akkor most egyszerre elkezd durvulni? Minden amiatt az átkozott gazda miatt van, dohogott magában. Nem, nem várja meg, hogy Boldizsár durva legyen vele. Inkább elindul. Azt akarod, durva legyek, idézte föl magában bánatosan az előző mondatot. Elverjelek? Nem kell, gondolta gőgösen. Egy Zebulonddal senki se legyen durva! Egy Zebulondot senki se verjen el!

– Nem kell, inkább magamtól megyek – válaszolta, azzal húzni kezdte másodjára is a szekeret a hídon. A híd ismét veszélyesen inogni kezdett. – Inog a híd, hadd inogjon, leszakad, hát hadd szakadjon, megfulladok, hát hadd fulladjak, hősi halált hősként haljak! – duruzsolta magában fogvacogva a számár. – De most jut eszembe, el sem búcsúztam a gazdámtól.

Azzal másodszor is visszatolatott. Persze, hogy hajánál fogva előrángatott indok volt a búcsúzkodás elmaradása, de oknak épp elég ok arra, hogy visszaforduljon.

– Mért jöttél már megint vissza? – ripakodott a számárra, szinte egyszerre, a gazda és Boldizsár.

Zebulond, ahogy az már ilyenkor lenni szokott, szörnyen megsértődött. Amikor a szörnyű sértődés valamelyest alábbhagyott benne, odaballagott a gazdájához, háta mögött húzva-vonva a nyikorgó szekeret.

– Feledékenység az oka – mondta szégyenlősen. – Az, hogy nem búcsúztam el tőled.

A fiú annyira szeretett volna már a túlparton lenni, nem érezte meg, mennyi figyelem, szeretet, ragaszkodás van abban, amit a számár mond. Természetesen, az időhúzáson felül.

– Minek a búcsú? – torkolta le, szinte gorombán. – Nem mész messze. Ide csak, a túlsó partra. Egyet fordulsz, kész a fuvar, vár bennünket a túlsó part.

A számár látta, kis gazdáját csöppet sem érdeklik a búcsú érzékenyült pillanatai. Nekiindult tehát ismét a hídnak a terhével.

– Édes kis gazdám – mondta magában nagy komolyan –, lelkebben a folyó fölött téged is átcipellek. Inog a híd, hadd inogjon! Elbúcsúztam, meghalhatok.

Már majdnem a híd közepére ért, amikor ismét eszébe jutott valami fontos.

– De jaj, vissza kell tolassak menten, nagyapónak nem üzentem.

Azzal ismét visszatolatott az innenső partra. A gazda, aki egyébként sem állt türelmes ember hírében, a haját tépte mérgében. De nem ám csak úgy, képletesen, de nem ám! Még csak nem is szálanként, hanem csomóستól.

– Ez a szamár – lihegte –, ez örület! Letépem a saját fületem! – siránkozott, és most a fülét kezdte el kínjában csavargatni.

– Mi az már megint, Zebulond? – rivallt rá az állatra élesen Boldizsár. – Megvolt a búcsú, vagy nem?

– Megvolt – mondta szelíd-szomorkásan a szamár. – De nagyapónak nem üzentem.

– Minek üzenetsz, bolond szamár – türelmetlenkedett a legény –, a túlsó parton nem a világvége vár.

A szamár rendíthetetlen nyugalommal kezdte el magyarázni, miért is fordult ismét vissza a hídról, miért is fontos neki, hogy az újabb búcsú nélkül ne vágjon neki a veszélynek.

– Tudom, édes gazdám, Boldi – egyezett bele abba, amit a gazdája mondott –, nem a világvége, azért el kell búcsúzkodni. Üzenem a nagyapádnak, szerettem a répás házat, leginkább a háztetőt, a háztetőn meg éppen őt.

Ez már, vagy ez még, attól függ, melyik végéről szemléljük az esetet, szóval, vagy innen, vagy onnan, vagy mindenholnan, Boldizsárnak is sok volt.

– Megmondom, csak eredd már, húzd végre a szekeret hídon túlra, ha lehet! – utasította szigorúan szamarát.

A gazda megunt tovább tépni a fülét, meg hát fáj is neki már a sok tépkedés, toporzékolni kezdett.

– Sok bolondot láttam már, de szamárban még... soha. Indulj már, te szamárnak is ostoba! – óbégatta.

Boldizsár érezte, hogy szakad a húr, vagy ha nem szakad, akkor is már nagyon a szakadás közelében feszül.

– Bocsásson meg, könyörgök – kérlelte a gazdát a fiú –, a szamaram ma csökönös kisé, vagy inkább nagyon.

– Akkor forduljon vele vissza, és vigye haza – visította ellentmondást nem tűró eréllyel a gazda. – Tűnjön el innen maga is, meg a szamara! Is!

Boldizsár mindent átgondolt. Szerencsére nyugodtan, hidegvérrel. A harag vagy az idegesség rossz tanácsadó. A megfontoltság annál jobb. Lám, most is támadt egy remek gondolata. Igaz, kicsit kancsal egy ötlet volt, de az ötletnek sose ne nézd a szemét!

– Van egy jobb ötletem – nyugtatta a gazdát. – Szégyellem, de a szamaramat átverem. Átcsalom a másik partra... de kellene hozzá valami, ami csalja. Mondjuk, talán étel. Széna, szalma, esetleg zab...

– Zab. Az akad – felelte komoran a gazda –, az egyik kosárban néhány maroknyi.

Zebulond, aki végighallgatta ezt, már sejtette, mit fundált ki kis gazdája. Hiszem születésétől fogva ismeri! Elég volt annyit hallania, hogy zab. A szamarak néha csak

annyit hallanak meg a sok beszédből, hogy zab. A szamarak már csak ilyen zabosak. A zabból is mindent megértenek. Mi mindent is?

– Zab ha lesz, hát jól zabálok – futott át az agyán. – Ez az ötlet boldizsáros! Zabálok és haladunk, itt hagyjuk a limlomikat, uccu neki, vesd el magad, meg sem állunk túlpartig!

Így is történt. Boldizsár háttal indult el a hídon a túlsó part felé, markában zabot tartott, melyet Zebulond, a kocsit maga után húzva, jókedvűen csipegetett. A híd közepére értek, amikor Boldizsár intett a samárnak, az pedig megállt. A gazda elkezdte szemmel bámulni, hogy megint valami zavar támadt kocsihúzás közben.

– Menjenek már! – üvöltötte oda nekik. – Húzd a kocsit, bolond samár!

De bizony, nem mentek azok tovább egy tapodtat sem. Boldizsár kifogta a hámból Zebulondot, rákacsintott, zsebre dugta a kezét, aztán fütyörészve elindultak a túlsó part felé. Bizonyára Zebulond is zsebre vágta volna a kezét, de a samaraknak tudva lévően nincsen zsebük. Zsebük a kenguruknak van, de éppenséggel nem Ausztráliában játszódik a történetünk.

– Jól van, Boldi, megvezettük! – vigyorgott a samár. – Kis bolondom, ezt a pimasz fickót bolonddá tettük.

A pimasz fickó, jelesen a gazda, a partról figyelte a fejleményeket. Innen nézve a túlpartról, amelyik az előbb még innesső part volt. A híd közepét elhagyva azonban, már túl. Part.

– Mennek a hídon ketten – közvetítette magának az eseményeket. – Egy samár és egy ember. Most megállnak. Valami mégse stimmel. Kifogja a hámból a samarat. Miért? Ez meg mi a fene lehet? Itt veszem el az eszemet! Miért oldanak mindketten kereket? Mit kell megélnem! Átvertetek, gyerekek! Átmentek, és még hídpénzt se fizettek!

Azzal futott a szekérhez, amely a híd közepén állt, kissé keresztben. A gazda megpróbálta húzni, tolni, lökni, vonni a szekeret, de az meg se mozdult. Most nem tépte a haját, mert már alig maradt neki, nem tépte a fülét, azt imént már cafatokra szaggatta, csak reményét veszítve lehuppant a híd korhadt deszkájára, és az ég felé vonyított.

– Mit kezdjek egy megrakott szekérrel? Se előre, se hátra! Mozdítanám, nem mozdul. Ráfizettem cudarul.

Ült ott, ki tudja meddig, ült sokáig. Való igaz, átverték a hőseink. Nem szép dolog átverni valakit, de ha másként nem megy, akkor ezt a fogást kell alkalmazni. Egyébként is, a gazda megérdemelte. Ő verte át őket először ezzel a hídpénzzel. Dehogyan járt hídpénz azért, hogy valaki a korhadt kis hídon átmenjen. A saját kapzsisága okozta a veszét. Mert ha szépen megkéri Boldizsárt vagy Zebulondot, hogy segítsenek neki a kocsit átjuttatni a túlpartra, bizonyára szívesen segítenek rajta. De nem. Ő követelőzött, jogtalan pénzekre hivatkozott, meg akarta félemlíteni a vándorlókat, el akarta őket hajtani a híd közeléből. Most aztán eheti, amit főzött magának. Savanyú egy étel, abban biztos vagyok! Ne is foglalkozzunk többet a gazdával. Üljön ott ítéletnapig a híd közepén, a megrakott szekere mellett. Ha megunja, úgyis elmegy. Talán a felesége is visszafogadja, ha megjavul. Mert nyilván nem ok nélkül kergette el a háztól. Hagyjuk tehát! Inkább nézzünk a hőseink után. Lássuk, mi várta őket a túlsó parton. Olyan-e város, a milyennek képzelték, gondjukat viseli-e, vagy az is az ellenségük lesz?

A NAGYVÁROSBAN (A VÁNDORLÁS VÉGE)

Város, végre a város! Hőseink szerencsésen átérték a túlsó partra, vissza se néztek a híd közepén toporzékoló és átkozódó, pórul járt gazdára, mentek befelé, egyre beljebb a nagyváros dzsungelébe. Magas házak állták útjukat, széles utcák kerültek eléjük, sokféle ember sietett a dolgára körülöttük, rá sem hederítve a két bámészkodó, szájtáti alakra. Egy legényre és egy számárra. Igaz, ők sem hederítettek senkire. Nézték a házrengeteget, amely mindenfelől eléjük magasodott, és mi tagadás, meg is szepentek kicsit. Hogy fogják megtalálni a tornyot, amelyet keresnek, ebben az irdatlan rengetegben? Annyi itt az épület, az utca, a kereszteződés, az ember, a jármű, hogy máris zsongott a fejük, pedig nagyon még oda sem figyeltek arra, ami körülvette őket. Leheveredtek egy elhagyatottnak látszó ház lépcsőjén, jól esett a sok kaland és barangolás után ismét egy kis pihenő.

– Végre a város! – sóhajtott fel csöppet sem kitörő örömmel Zebulond, és elkínzott lábait nyújtogatta. Ami sok, az tényleg sok.

– Város tornyán a hold fészkel – idézte fel a ház tetején szónokló nagyapját Boldizsár. – A nagy toronyból indul útra, fel éjjel a magas égbe, s a magasból – így mondta, tűnődött el a múlt idő elmúlt szavain – vissza a hajnali kékbe.

Zebulond nem volt elragadtatva az emlékidézéstől.

– Nagyapád, csak mesél, mesél – köhécselt, habozott, mondja, ne mondja, végül mondta –, közben meg kúpcserépen él.

Való igaz, gondolta a legény. Meglehet, hogy igaza van a számárnak, amikor boldondnak tartja nagyapót. Csakhogy, eddig minden szó szerint úgy történt, ahogy ő előre megmondta. A szénaboglya, a kút, a láp, a folyó, a híd. Miért ne lehetne, hogy ebben a városban van az a bizonyos torony, ahol a hold fészkel, s ahonnan elindul éjszakai útjára?

– Keressünk egy templomot, amelyik tornyán hordja a holdat! – javasolta, hogy elejét vegyék a vitának nagyapó megmaradt elméleti képességeiről.

De Zebulondot már más kötötte le, nem a nagyapa jóslata.

– Ne keresd, inkább nézd ott, azt a tornyot! – mutatott el a jobb patájával a távolba. – Bámulatosan nagy, az égbe felér.

Boldizsár arra nézett, és a lélegzete is elállt. Nem messze tőlük egy hatalmas (ami persze csak tűnt közelinek, valójában igen messzire volt tőlük, a távolság miatt látszott hatalmasága kisebbnek, távolsága közelibbnek a valódinál), fölfelé karcsúsodó torony magasodott a felhők felé.

– Az nem templomtorny – dadogta ámulatában. – Nem tudom, mi az, de a látványa költemény.

– Az az Eiffel! – dörrent fölöttük egy ismeretlen, kellemetlen hang. – Nyomban kelj fel!

Felnéztek, és egy rendőrt pillantottak meg maguk fölött. A rendőr arca komoly volt, azt is mondhatnánk, komor, épp olyan, amilyen a rendőröké szokott lenni, amikor nagyon fontos ügyekben járnak el.

– Hű, de komoly – tápászkodott fel Boldizsár, s gazdája példáját követve Zebulond is –, rendőr! Szót kell fogadnunk helyből...

– Szabálysértés fennforgása, annyi, mint megszegted a szabályt! – ripakodott rá a rendőr a legényre.

Boldizsár megszeppent.

– Én nem szegtem meg semmiféle szabályt – nyafogta azzal a félelemmel, ami komoly hivatalos közeggel szemben gyakorta elfogja az embert.

– Behoztad a városba a számárt! – mutatott rá Zebulondra a hivatali közeg.

Persze, azt kellett volna mondani, a hogy számarat, de a rendőr francia volt, így ő mondhatta azt, hogy számárt. A fiú szükségesnek tartotta megmagyarázni a kialakult helyzetet, még nem tudva, hogy ezen sok magyarázni való, vagy magyarázható nincs.

– Hosszú út áll mögöttünk, a számár ittléte visszavezethető ezer okra – kezdett volna bele, de a rendőr letorkolta.

– Füttyülök a drámátokra! Van papiros? – kérdezte, egy elemlámpát hintáztatva a kezében, noha fényes nappal volt. – Lássam!

Sem Boldizsár, sem Zebulond nem tudott a felszólítással mit kezdeni. Nevenincs falucskában senkinek sem volt semmiféle papírja, mindenki tudta mindenkiről, hogy kicsoda, soha nem kért senki senkitől semmilyen papírféleséget. Tanácstalanul tárta szét a kezét. A rendőr még szigorúbban pislogott, elrakta az elemlámpát, és valamilyen jegyzetfüzetet vett elő, és egy ceruzát.

– Úgy értem, hivatalos holmi – magyarázta leereszkedően. – Amit a jegyzőkönyvhöz tudok majd csatolni.

– Ha lenne is nekünk olyan, hogy hivatalos holmi, nincs nálunk – hebegte zavartan. – Minden okmány a sublótban.

A rendőr olyan sötéten nézett erre, amilyen sötéten csak tudott. Köztudott, hogy a rendőrök igen sötéten is tudnak nézni. Sőt, leginkább sötéten is néznek.

– Hát az a bizonyos sublót hol van?

– Ott, ahol hagytam – válaszolta a fiú –, a tisztaszobában.

A rend őre hisztérikusan felkacagott.

– Tisztaszobában? – csapkodta a térdét, mert belül hangtalanul röhögött azon, amit hallott. Kívülről, persze, ebből semmi sem látszott. – Ne hagyj már homályban! Hol?

– A falunk szélén, a kunyhóban. A falu neve – Nevesincs falu. A kunyhó pedig ott található, ahol a háztetőn üldögél az én jó nagyapám, és répát ropogtat.

A rendőr kezdte elveszíteni a türelmét. Miféle tisztaszobáról hadoválnak neki itt összevissza, miféle faluról, amelyiknek nincs is neve, miféle nagyapáról, aki a háztetőn üldögél és répát ropogtat! Kész örület!

– Mit nekem e zordon falusi életkép! – vakkantotta a lehető legbarátságatlanabban. – Papírokat! Első a kötelesség!

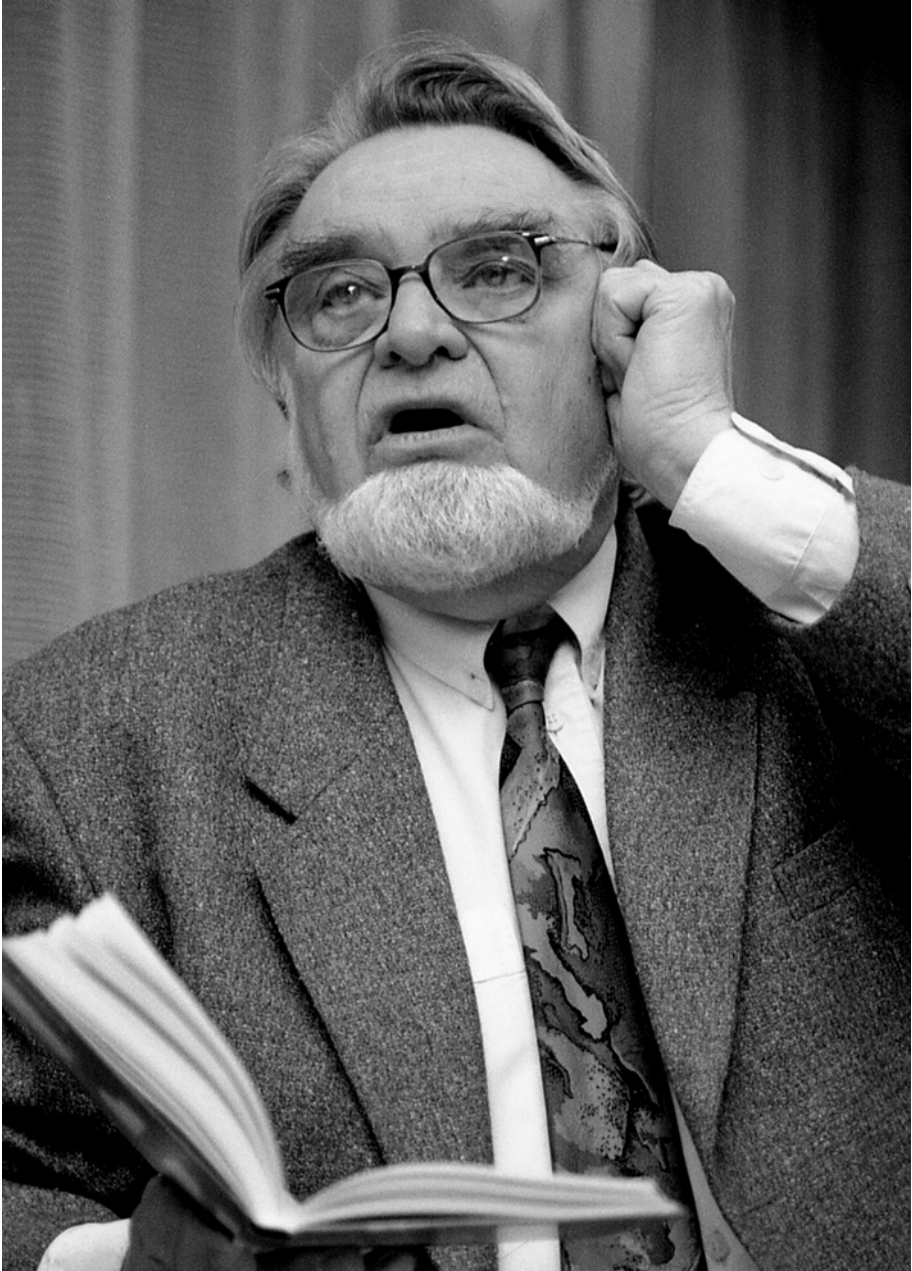
Mit volt mit tenni, el kellett mondani mindent. Mindent persze nem, de ami a lényegre illel, azt igen. Boldizsár lehajította a fejét. Alig hallatszott, amit mondott.

– Megszöktem otthonról.

Ettől a rendőr váratlanul megéledt. Esemény van, villant föl benne. Intézkedni fog, a lehető legjobban, talán még ki is tüntetik végül. Különös, de minden rendőr leghőbb vágya, hogy életében legalább egyszer kitüntessék. Ez a mi rendőrünk sem volt ez alól kivétel.

– Fokozódó helyzet – csapott le a fiúra. – Leadlak valami menhelynek.

A légény körül hirtelen förogni kezdett a világ. Erre nem számított. Hiába volt hát minden, a vándorlás, a kínlódás és nélkülözés az úton, a boglya a kakással és

Gyurkovics Tibor költő, 2001

az öregasszonnyal (akiről soha nem tudja már meg, hogy a nyúl volt), a kút a békával, a lóp a lidérceivel, a híd a gazdával, aki vámosnak adta ki magát... Minden hiába volt hát!

– Én csak az anyámhoz akarok menni – rebegte, és kis híján eltört a mécsese.

– Utca? Hátszám mennyi? – vágta hozzá a kérdést könnyörtelenül a rendőr. A rendőrök tudnak nagyon kegyetlenek lenni. Csak úgy odavágják a kérdést. Nesze, itt van, kezdj vele valamit!

– Fent lakik egy torony tetején.

– Nem szúrja a hegye? – gúnyolódott a rend rendíthetetlen öre. – Hogy bírja szegény?

– Nem szúrja – válaszolta ártatlan arccal Boldizsár, mit sem véve észre a gúnyból –, mert ő nem épp a csúcson üldögél.

– Hogyha nem ott, akkor hol? Ezt mondd el, legény! – ripakodott rá ismét a rendőr, s a beszélgetés egyre inkább kezdett kihallgatás jelleget ölteni.

– Úgysem hiszi el, de mondom – tördelte idegesen a kezét a fiú. – Az én jó anyám fent lakik a Holdon.

A hivatalos közeg először megdöbbsent. Aztán harsányan elkezdett hahotázni. Aztán abba hagyta, és levegő után kapkodott. Aztán mókásan forgatni kezdte a szemét. Feldobta a jegyzetfüzetét, elkapta, a szájába vette, kiköpte. Ez nem normális, állapotolta meg Zebulond, aki benuktan árcsorgott mellettük, de akire már, szerencsére, ügyet sem vetett a rendőr. Az öröm azonban korai volt.

– Tréfás kedvedben vagy – csillapodott le egy idő után a hivatali közeg. – De értem a tréfát. Anyád holdon lakik. Nagypád répát rágcsál egy háztetőn. Különös egy család. Te pedig városba hozod be szamaradat – ami persze tilos.

Lám, a kigyó megharapta a farkát! Értjük ezen azt, hogy a rendőr Zebulond jelenlétét rötta fel a beszélgetés elején Boldizsárnak, s most ismét visszatértünk ugyanoda. Zebulond, mint központi probléma.

– Csak az éjre várunk – magyarázkodott a legény. – Azután elmegyünk. Én majd fel a Holdba... Zebulond meg – ahova... szóval, oda. Eltűnünk reggelre... nyom nem marad utánunk.

– Fel a Holdba. Értem. Nem értem. A szamár meg Ahovába megy. Értem. Nem értem. Mit kezdjek veletek? Be kell lássam, nem vagytok egy kitüntetést meghozó nagy fogás, ketten se – tűnődött. Aztán rájuk legyintett. – Na, rendben, most az egyszerű... de ne találjalak itt benneteket reggel!

A legnagyobb meglepetésükre büszkén szalutált, azután tovább állt. Hatalmas sóhaj szakadt ki a két vándorból.

– Huuu, Zebulond! – lapogatta a szamár hátát megkönnyebbülten a legény.

– Huuu, Boldizsár – bökölte meg orrával a legény oldalát a szamár.

Nem tévedünk, ha azt állítjuk, nagy kő esett le mindkettőjük szívéből. Már elképzelték, ahogy ülnek a rácsok mögött a börtönben, vagy ahogy Boldizsár sebzetten hever egy menhely durva priccén, idegen lelencgyerekék között. De az sem volt túlságosan szíverítő kilátás, hogy Zebulondot beadják egy állatkertbe, netán elviszük a vágóhídra. Jóllehet, a szamarakat nem szokták megenni, azért még eszébe juthat ilyen szamárság is nagy szorultságában egy ilyen számárnak.

– Hogy mondta? Tejfél? – mókázott a legény, utánozva a rendőrt.

– Én inkább úgy emlékszem, az a neve, Keljfel – vihogott a szamar, azért el-el-sandítva abba az irányba, ahol eltűnni látták a rendőrt.

– Az az a bizonyos torony, nem? – nézett a hatalmas építmény irányába. – Tejfel-torony, vagy Keljfel-torony. De hol van a templom?

Zebulond elérkezettnek látta az időt arra, hogy rendezze végre közös gondolatait. Szerinte ugyanis szó sem volt templomtoronyról, nagyapó csak toronyról beszélt. Toronynak pedig elég torony ez a Tejfel, vagy Keljfel. Meg is mondta Boldizsárnak a tutit.

– Toronynak lehet az a torony is. A mi tornyunk! Ha nem templom, az se lehet gond. Nagyapó nem beszélt templomról. Csak sima toronyról. Na, kapizsgáld már?

A legénynek rá kellett döbbsennie, hogy Zebulondnak kivételesen igaza van. Nem templomtoronyról volt szó, csak toronyról. Ez a Tejfel-torony, vagy talán Kelfej-torony pedig sokkal, de sokkal magasabbra emelkedik minden templomnál, vagy eddig látott toronynál. Ha valamin, ezen kell fészkeljen a hold! Bólintott.

– Igaz. A baj, hogy sötétedik – aggodalmaskodott –, ezen a sok összevissza utcán nem találunk oda. Félek, elmegyünk mellette... S nem leljük meg többé már soha!

A magasból egy csengő hang szólt le hozzájuk.

– Világítok nektek! Én vagyok a hold.

Valóban, fölöttük, magasan, nagy sárga fénykör imbolygott.

– De hirtelen jelentél meg az égen! – mondta neki a fiú boldogan.

Zebulond azonban furcsának találta ezt a holdat. Még alig sötétedett, de már fönt van az égen. Az égen? Hiszen ez a hold nincs olyan magasan, mint szokott. Sőt!

– Alacsonyabban jár most, mint megszokhattuk régen – dörmögte.

De a fiú ekkorra már olyan volt a törődéstől, mint a lepke, amelyik foglyául esik a lámpa bűvkörének. Olyankor az se lát, az se hall, csak röpköd, röpköd, mind közelebb akar kerülni a fényt kibocsátó tárgyhoz.

– Anyámat keresem – szólt fel a magasba.

– Anyádat? Csak gyertek utánam – hangzott fentről a válasz.

– Megyünk, ahova mondd – készségeskedett Boldizsár.

– Már így is lejártam a lábam! – morgolódott Zebulond.

– És mondd csak, te hold – ballagott a fénykör után a legény –, a torony hegyébe mikor ülsz?

A sárga fénykör zavarba jött. Nem tudta pontosan, mit kérdezett a fiú, ahogy azt sem, hogy neki mit kellene rá válaszolnia. Ezért aztán összevissza habogott.

– Ja, hogy a hegyébe... miféle toronynak... amúgy meg, jó hogy szólsz... a végén még elfelejtettem volna. Megyünk most toronyiránt...

Ez utóbbi mondat szöveget ütött Zebulond fejében. Határozottan emlékezett rá, hogy a torony épp az ellenkező irányban van.

– De a torony amott van – köszörülte meg a torkát.

– Te azt csak úgy látod – fölényeskedett a fénykör.

Zebulondot, már megszokhattuk az eddigiekben, elöntötte a méreg. Mérgében az ég felé fordította a pofáját. És lám, az égen ott tündökölt egy másik hold. Hogy lehet ez?

– És az a másik hold? – ripakodott rá a fénykörre. – Ne mondd, hogy csak álom!

Most már Boldizsár is felnézett az égre. Valóban ott ragyogott a nagy telihold a szürkébe hajló kékségben.

– Tényleg, még egy hold van odafent az égen! – kiáltott fel. – Ki látott már ilyet? Két holdat egy éjben!

– Még nincs éjjel, te maffla, alkonyat van – utasította rendre sértődötten a sárga fénykör.

Mármost, csak utcai lámpa, ami ott világol. Azt látod. Anyádhoz akarsz eljutni? Kövess, kis csavargó, szót kell fogadni!

Boldizsár nem sokat gondolkodott. Egy nagyvárosban minden más. Ami fénykörnek látszik, az a hold, hiszen beszélget is vele. Ami holdnak látszik, az csak egy utcai lámpa. Különös hely a város, ahol semmi sem annak látszik, ami.

Hirtelen eléjük került a rendőr. Előkapta a jegyzetfüzetét, és valamit sürgősen belekapart. Azután összecsukta, és nagyterpeszben megállt előttük.

– Világosan feltérképezem az ábrát – mondta a lehető leghivatalosabban. – Elcsábítottatok egy utcai lámpát.

– Utcai lámpát? De hisz azt mondta, ő a hold! – nyögte csalódottan a legény.

– Azt mondta? – mosolyodott el gúnyosan a rendőr. – Tisztára a hold! Amin anyád lovagol – vihorászott farkasvigyorral. – Ez nem a hold. Csak egy csavargó e lámpa. Le is tartóztatom!

Azzal bilincset vett elő, és megbilincselte az utcai lámpát.

– Hát nem a hold? – értetlenkedett tovább a hiszékeny, mi több, naiv fiú. – Tényleg csak egy csavargó lámpa?

– Csakkk – mondta a rendőr, így, három k-val. – Nagyon veszélyes idegenekre, főleg a turistákra. Ide-oda kószál, az embereket rossz helyekre csalja, azután sorsukra hagyja őket. Mániás a lelkem, de próbáljuk leszoktatni róla.

Most látták át hőseink, milyen újabb veszélybe sodorta őket a nagyvárosban a hiszékenyséjük. Honnan tudhatták volna, hogy a magát holdnak kiadó fénykör csak egy csavargó utcai lámpa. Pontosabban nem egyszerű, hanem egy veszélyes, és veszélyesen csavargó, lámpa! Hiszen, Nevesincs falucskában nem csak hogy csavargó lámpa nem volt, de utcai lámpa sem, sőt, még az áramot sem vezették be oda. Most láttak először utcai lámpát, nem csoda hát, hogy olyan könnyen megtévesztette őket.

– Milyen szerencse, hogy önt hozta a sors megint utunkba! – hálálkodott a rendőrnek Boldizsár.

– Hogy mikor hol kell lenni – húzta ki az magát –, egy jó rendőr mindig jó tudni. Egy jó rendőr mindenre odalát!

Zebulond megböködte a legényt.

– Kérdezd meg tőle a Keljfel-tornyot!

Ezt Boldizsár is jó ötletnek tartotta. Ha valaki, egy rendőr, a hivatali közege, aki épp most tartóztatott le egy veszélyes utcai lámpát, és mindenhova odalát, biztosan tudja, merre van az a torony.

– Akkor most, hogy jóba lettünk – bizalmaskodott a rendőrrel –, megmondaná, a Tejfel-torony felé melyik irányt vesszük?

A rendőr szerette, ha fontosnak érezhette magát. Azért rendőr, hogy mindent tudjon, amit kérdeznek a városban járatlanok. Ilyenkor nem csak fontos, de nélkülözhetetlen is. Készségesen kezdte el mutogatni, merre kell menniük.

– Két sarok előre, egy sarok balra, egy sarok jobbra, két sarok előre, egy sarok jobbra, egy sarok balra. S máris ott vagytok.

Majd tőle szokatlan derűvel és udvariassággal, szinte lovagias mozdulatokat téve közben, odafordult az utcai lámpához.

– Te pedig, kis csalfa lámpa, jössz velem az őrszobára – csücsörítette mulatságosan a rend őre. – Te kis dőre – tette hozzá, de sem Boldizsár, sem Zebulond nem értette, ezt miért tette hozzá. Vajon miért? És vajon miért éppen ezt. De hagyjuk! Nem is fontos talán.

A rendőr elkacsázott a letartóztatott utcai lámpával. Magukra maradtak. Az ég nagy sárga teliholdja túlragyogta a nem csalfa utcai lámpák kigyúló fényeit.

– Két sarok előre, egy sarok balra, egy sarok jobbra, két sarok előre, egy sarok jobbra, egy sarok balra – ismételte a rendőr szavait a legény. – Mennyi minden csalfa! – tűnődött. – Én meg mindent elhiszek! Nem való e világ nekem, elhiszed? – fordult oda a zavartan hallgató számárhoz. Mivel nem kapott választ, ismét az ég felé nézett. – Huuu, a Hold már régen felkelt! Induljunk, keressük meg a Tejfelt!

– Való, siessünk, mert a sok felhő minden holdat felfal – csatlakozott az indítványhoz a számár.

Mentek két sarkot előre, egy sarkot balra, egy sarkot jobbra, majd megint két sarkot előre, majd egy sarkot jobbra, egy sarkot balra. Azután megálltak. Meg kellett állniuk, mert ott magasodott előttük a hatalmas acél építmény, de akkora ám, hogy a tövéből még az erős holdfényben sem láttak föl a csúcsáig.

– Hitted volna? – lelkendezett a fiú, – Elértünk a torony elé! No, Zebulond, nyomás fölfelé!

A számárra nem ragadt át gazdája lelkesedése. Nézte az irdatlan nagy tornyot, fölmérte a beláthatatlan távolságot fölfelé, és megmakacsolta magát.

– Hogy én erre – bömbölte a felháborodástól elfulladva –, hogy én, erre fel? Már a gondolattól a víz kiver!

– Fel kell vinned! – fogta könyörgőre Boldizsár. – E sok lépcsőhöz az én lábam kevés.

Több se kellett Zebulondnak! Már attól kiverte a víz, hogy fel kell mennie megszámlálhatatlan emeletmagasságba. De hogy még kis gazdáját is neki kell fölcipelnie a végrelen lépcsősoron fölfelé! Ez minden balsejtelmén túltett.

– A lábad kevés? Az enyém meg elég? Megáll bennem a maradék ész! – replikázott.

A legény is fölmérte a helyzetet. Az utolsó nagy próbatétel előtt állnak, de ez olyan nagy, a szó szoros értelmében magas, hogy egyedül nem fog tudni megbirkózni vele.

– Egyedül nem tudok felmenni – állapította meg tárgyilagosan. – Itt állunk végre a Hold alatt, s most kiderül, ketten se vagyunk semmi? – próbálta meg fölkeltetni a számár hiúságát. –

Értsd meg, nélküled nem tudok anyámhoz felmenni!

Zebulond is tudta, hogy nagy a tét. Azt is érezte, ha már eljöttek idáig, akkor vállalnia kell az utolsó nagy-nagy megpróbáltatást. Azért, még lehet az ember számára mérges, gondolta. Amikor pedig ilyen gondolatok járnak az ember számára agyában, valójában már nem is mérges, csak úgy csinál, mintha az lenne.

– Megátalkodott vagy! Kár, hogy nem verhetlek orrba! – zsémbeskedett még egy kicsit, már csak a rend kedvéért. – De lásd, kivel van dolgok, feladtam – halkult el. – Felviszlek a toronyba.

Azzal a hátára vette kis gazdáját, és elindult vele felfelé az égbe vezető öntöttvas lépcsősoron.

– Tériszonyom van – nyögött fel időnként. – A lábam inog – panaszkodott egy-egy fordulóban. – Ilyen toronyhoz meglehet, egy szamár is kevés – dohogott, de ment, makacs elszánással haladt édes terhével fölfelé.

– Most mutassa meg a komám, milyen legény! – viccelődött Boldizsár.

– Mutatnám, kis bolondom, mutatnám én – válaszolta tünékeny hangon a szamár –, de azt mondd meg, mit keres egy szamár a torony tetején?

A kérdésre nem kapott választ. Nem is kaphatott. Mert tényleg. Mit keres egy szamár a torony tetején?

Már egészen magasan voltak, majdnem elérték a torony tetejét.

– Csak odáig gyere – mondta neki a legény. – Tovább egyedül megyek.

– Hova tovább? – hőkölt vissza egy pillanatra Zebulond.

– Én föl, anyámhoz a holdba. Te vissza, a földre. Vissza nagyapámhoz... mindketten... fogd fel... hogy örökre!

A szamár nem válaszolt, de valami nagy, lusta nagy szomorúság terpeszkedett el a lelkében. Furcsa balsejtelem, és valami alaktalan, zsongító félelem. Az utolsó lépcsőfokok következtek. Még pár pillanat, és már fent voltak a torony tetején.

A hold, amelyik eddig egyhelyben trónolt az égen, most lassan, nagyon lassan, mintha valami óriás ingaóra óriás sárga súlyzó tárcsája volna, közeledni kezdett a torony felé. Zebulond, aki észrevette ezt, szörnyen megijedt.

– És most mi lesz? – dadogta.

– Amit mondtam – mosolygott nyugodtan a legény. – Elválunk, te meg én. Az ember ilyenkor búcsúzkodni kezd.

– A szamár meg könnyezni – kezdett mindent megérteni Zebulond. – Bolond Zebulond, csak ne szepegj! – szólt rá magára.

– Nagyapának mondd meg... – kezdte el Boldizsár, de elcsuklott a hangja.

– Na, az a beszéd sem lesz könnyed – sóhajtotta a szamár.

– Anyámnak a holdon van egy holdnyi földje – vett erőt magán a legény –, azt művelgetem majd... ezt mondd meg!

– Én meg majd a kertbe' vetek, meg aratok, helyetted, te hűtlen – tűnődött Zebulond, és neki is elcsuklott a hangja. Van úgy, hogy a szamaraknak a nagy szomorúságtól elcsuklik a hangjuk. Érezhetjük, Zebulond most nagyon szomorú volt. – Maradj, maradj, kicsi gazdám, ne légy hozzám hűtlen! – fogta könnyörgőre.

– Értsd meg, jó Zebulondom – simogatta meg széles hátát, ahogy mindig is szokta,

Boldizsár –, el kell mennem innen!

Zebulond belátta, már nem tehet semmit. Ha mennie kell Boldizsárnak, akkor menni is fog, semmilyen szó, meggyőzés, könnyörgés nem tarthatja vissza. Még utoljára odadörgölte busa fejét a fiú oldalához, aztán elfordult.

– Menj már, s találj rá végre anyádra! – harsogta, vagy inkább ordította, de leginkább számárlelke mélyéről sírta föl ezeket a szavakat.

A hold ingája karnyújtásnyira közel ért a toronyhoz. Amikor pedig elérte azt, Boldizsár könnyedén átlépett rá. A holdinga azonnal távolodni kezdett a torony tetejétől. Boldizsár mind kisebb lett, mind kisebb lett, integetett, de Zebulond ezt nem látta,

mert háttal kuporgott nekik. Nem volt képes végignézni, hogyan távozik a holdba, hogyan távolodik a holddal tőle, a világtól, kicsi gazdája – örökre.

– Itt maradtam egyedül – hajtotta rá elülső patáira nagy fejét. – Szamár a torony tetején. Különös egy helyzet. De hát, nem vagyok különös én is? Zebulond, a bolond szamár! Boldizsár már jól van fent a holdban. S jól van a holdon. Megviszem a hírét répás nagyapónak. Semmi baj, Zebulond, semmi baj, bolond szamár! Azután meg egyfolytában alszom legalább egy hetet – töprengett tovább. Nincs már gazdám, aki abajgasson. Most már mindent lehet! De mi van velem? – ijedt meg a saját belső zsongásától. – Mitől ilyen nehéz a szívem? Miért akarom folyton a holdat nézni? Ebbe bele fogok én is bolondulni!

Fölemelte a fejét, és még egyszer jól megnézte az ismét távolban trónoló holdat. Ott van az ő kis gazdája, gondolta, az édesanyjával, aki a tornácon kihajol; művelgetik a holdföldjüket. Sokáig állt így, s ne mondjuk most kivételen azt, hogy a száárnak csak pofája van, ne mondjuk, állt arccal a holdnak, amikor onnan, valahonnan a hold felől, kis gazdája hangját, énekét hozta feléje az éjszakai szél. Hallgatta, mígnem a fáradtságtól beleszenderedett a dalba.

*Ne nézz a Holdra fel, szamár,
ne nézz, mert neked az megárt!
Szemedet a földre függeszd,
szamár vagy, azért se csüggedj!*

*A Holdon csak lelkek laknak,
lebegnek, ezüstből vannak,
hajnalig eldalolgatnak,
nappal meg felhőket varrnak.*

*Hagyd azt, ki a Holdban boldog
Zebulond, a földön ballagj,
s ordibálj tovább!*

SAJÓ LÁSZLÓ

Egyismeretlenes ballada

Mért van valaki, mért nincs inkább senki?
A valakit mért nem hívják senkinek?
Ez a valaki vagyok? Megnevezni
Így lehetne: én? És ki nevezi meg,
Ó, aki én vagyok? Melyikünk? Kit? Egy
Valakit senki? Ki az? Aki érti?
Ki az, ki jön velem, ki az, aki megy?
Tulajdonképpen mit keresek én itt?

Hol? Kit? Magamat? Magam? Megkeresni?
Hova bújjak, a hunyó most nem figyel,
Én? Nem ér a nevem és nem ér lesni,
Hogy' találjak valakit, hogy senkivel
Ne találkozzam? Nevén nevezni egy
Ismeretlent? Sötétben jön egy férfi,
Mindenki bent, én bokromban, kisgyerek.
Tulajdonképpen mit keresek én itt?

Nem keresnek, nem hiányzom, a semmi
Nem hiányzik. A tükörben esni kezd,
Fekete hó, foncsorpernye kezd esni,
A van hiánytalan, ha nincs, akkor mi lesz?
Hiány, ha van, foncsorsötét arc, ki ez?
Tükörön túl világ, végestelen-végig,
A látóhatár fényes zsilett-
penge,
vérvíz,
napfelkelte vagy naplemente?
Anyám hozzák, temetik vagy szülni megy?

AJÁNLÁS

Tulajdonképpen kit keresek én itt?

(üdvözlégy)

nem döngölődzik szádhoz sült lapocka
sem ánuszkodhoz vécépapírdarab
kinek seggében billeg papírmorzsa
kimosni nem tudod végleg ott marad
kellemetlen feladat csak útba vagy
szargalacsni az életvég belében
míg diszkréten el nem távolítanak
aludj az a legjobb ha nem vagy ébren

nem döngölődzik fogkefe nem mossa
ínyed víz pohárban semmibe harap
fogsorod a nővér beteszi s hozza
reggelid felültet kezdődik a nap
látogatás sok ismeretlen alak
gyümölcslé gyűl az éjjeliszekevényen
talán ma már utoljára láttalak
aludj az a legjobb ha nem vagy ébren

döngölődzik törülköző lemosnak
indul veled semmibe futószalag
tisza engedelmes nyugodt halott vagy
dögcédulával megjelölt egy darab
a többi között kegyetlenül magad
te kegyelettel teljes üdvözlégy lent
köszöntenek férgek martaléka vagy
nem álom örök ebből fel nem ébredsz

AJÁNLÁS

míg nem ágyaznak meg az új halottnak
nyomod ellepik egy pillanat alatt
süppedő párnán lepedórácokban
pók poloska hangya tücsök sáska vagy
szöcske lepke csiga s váladéka csak
tettetik mind mozdulatlan vagy élnek
minek halok meg ha nincsenek szavak
a semmire ebből nem lesz vers vége

A szövegben József Attila-idézet, -parafrázis, idézet Lukács evangéliumából, Kőrössi P. József-áthallás.

Tavaszi, nyári, őszi, téli a házsongárdi temetőben

IMRÉNEK, ISTVÁNNAK, LEVENTÉNEK, SÁNDORNAK

november köd szmog ülte meg kolozsvárt
szombat délben nap kisüt langy meleg lett
szellőzködő lágynak tavaszban házsongárd
földöntúli fényben nyüzsgő férges lent
márciusi határtalan életben
szájról szájra jár a szilvapálinka
Aletta van der Maet Dsida keresztet
és sehol sincs Reményi Jóska sírja

a temetőben június van gyors nyár
már szoktatjuk nehéz szívünk a csendhez
a törekeny lombok neved susogják
árnyékvilág kánikulában felzeng
odakint búcsúzik a nyár tebenned
bízunk szájról szájra körtepálinka
Szenczi Hervay Szilágyi nevek nem
találjuk nincs Reményi Jóska sírja

dőlt kövek közt dülöng haláltáncot jár
író költő pár szegény beteg ember
ködbe szmogba süppedt kincs kolozsvár
helyreállt az idő járkál november
sírásó méricskél még élő testet
míg szájról szájra jár a meggypálinka
sok Kiss Nagy emlék ismeretleneknek
és sehol sincs Reményi Jóska sírja

téli van és csend és hó és halál most már
holtidőmérték ütemén merengve
tenéked dúdolunk slágerzsolozmát
különös éjszaka volt temetetlen
kísértünk csontig metsző szellők vesznek
rólunk édes hullaszagot pálinka
barack a holtak közt miért kerestek
a lét zenéje zeng tovább szived nem
nincs harmadnap Reményi Jóska sírja

*A szövegben Áprily-, József Attila-, Ady-, Bakos-Bradányi-, Szenczi Molnár Albert-, Kosztolányi-,
Vörösmarty-, G. Dénes György-, Brand-Kalmár-, Petőfi-, bibliai idézetek, áthallások.*

Lesenyei Márta

FALUDI ÁDÁM

Anyánk tyúkjá

Két középmeretű festőmester, avagy kisvárosi festőművész jött szembe egymással az utcán. Jó lett volna, ha minékünk is van lakásunk és havi tisztas fizetségünk, mert igazolásunk van a Minden Költők Öreganyjának Hivatalától, hogy költők vagyunk. Nekik gyárilag volt arról, hogy ők művészek, mert a rend ezt biztosította, ha nem rendetlenkedtél. Akkoriban papír kellett, különösen a vidéki fellegvárakban, hogy valamilyen művészként nevezhesd meg magad vagy téged úgy nevezzenek. Festő, író, költő, szobrász. Papír. Papír. És papír. Pecsétes. Valamilyen bizottságtól, amelyik előtt te eltáncoltad a darutáncodat vagy a párzó sasok táncát okmányok képében. A papírtalan ödönghetett alkonyattájt az árnyékos oldalon magas falnak szürke tövében. Pedig a havi tisztas fizetség (tehát a több a semminél) is elég lett volna.

Más se hiányzott nekünk, csak ez a kettő.

Bab Berci és Valahányadik Henrik jött szembe egymással az utcán. Jöttek és jöttek és hivatalosan nem kellett nekik sehová sem menniük. Kontúr szoprán. Nem bántottak senkit, mentek hegynek fel, völgynek le. Csodás festékszagg lengte körül őket. Nem voltak rossz emberek, csak jó helyen. Egy kisvárosban bárki lehet batman, de ezt akkor még nem nagyon fogalmazta meg senki. Én ebből csak a huldózert láttam. Bár mindig bulldózert írtam, de a helyesírás leszólta. A bulldózer egy el betűvel van a helyesírás szerint. Ha ezt tudná egy angol bika! Vadhattyúk. Vigaszként: az Idegen szavak szótárában a *bulldózert* találni. Tehát ez a földmunkagép ízléstől függően viseli a nevét, és nem ő mondja meg, hogyan.

A költőknek, íróknak nem volt papírjuk arról, hogy elvégeztek volna bármilyen szakirányú képzést. A jóknak semmiképp. Csak negyven éves korhatár táján lehetett valahogyan kiérdemeltetni a költő címet. Akkoriban. Amikor én még kissrác voltam. A kezdő, avagy induló ifjú titánok kezükben a számárállkapoccsal elmehettek a francba. És most már a *titán* és a *számárállkapocs* kifejezés is magyarázatra szorul. (Tudod; jöttek az ifjú titánok, kezükben számárállkapocs, stb.)

Egyszer egy púpnak púpja volt. (Elveszett mentés közben) Nem vészett el. Megmaradt a púp. Ment tovább vele és púpolt. Ott volt a hegy. Semmi baja sok-sok időn át. Ám jöttek göndörödő hajú és magukra eszmélő furaságok és mindezt betilolták. Tilolták, ahol érték! Az anyjukat! Hát a baszással azért vigyázni kell. A gyerekeink lefelé nőnek, bár nem ezt ígérte a rétegzene vagy mi is. A baszással vigyázni kell, mondom újra. Elsősorban egy bizonyos korban kell vigyázni, amikor még nem vigyázol. Osztt annyit. Vége az egésznek. Egyedül baszni azonban nem lehet. És amit két ember csinál, nem biztos, hogy te leszel. A bemángorlóra mondom! Ez a Paranormális intelmek egyik alaptétele. A kezemet nézzék, mert az is én vagyok!

A füvesbagoly

A füvesbagoly lapályos területeken él, ott érzi otthon magát. Ott, ahol a madár sem jár, messzi tájakon, a Kossuth utcán is túl. Van ott fűzfabokor és tocsogók, meg két árokban víz. A kacsásztató is ott van az árkoktól talán tíz méternyire jobbra, a szőlő

vége után négy darab egymás után lefektetett fejetlen ember távolságra. Tulajdonképpen használaton kívüli bombatölcsérek, és ez a hely eléggé tocsogós, összegyűlik itt a víz, ha teheti. És ezek a mélyedések erre tökéletesen alkalmasak, vízgyűjtő területeknek mondanák őket, ha négyzetkilométerekben lehetne megadni a méretüket. De nem lehet. Vagy legalábbis igazán nehéz lenne számokban így kifejezni a nagyságukat. Gyerekkorom tavai.

De igazán nagy hiányérzetet tudnak okozni még ok nélkül is.

Ott él a füvesbagoly. Néha belerikolt a halott tájba: – Ti sem ússzátok meg!

Erdei sikattyú

Leggyakrabban ligetes erdőkben, juharfákkal benőtt domborulatokon, emelkedéseken akadhatunk össze vele. Kizárólag akkor, ha villanásnyira sem bukkan fel gondolataink között a *borsszóró* vagy a *többet szeretném az élettől, mint amit az élet jelent* kifejezések egyike sem.

Lassú sétánk közben egy enyhe emelkedőn ballagunk felfelé, kezünkben egy útközben talált bot, amelyiknek a boldogabbik végét fogjuk. Ez egy faragott félholtat vagy nyestfejet formáz Dubarry módra. Ez a botvég. Vagy máshogyan, de mindegy, kicsit eklektikus, amolyan pásztor-art kategória. El is siklunk felette, jól megfigyelve az alattunk elvonuló tájat.

Ott él valahol nemsokára és nem messze az erdei sikattyú.

De mi nem sietjük el, és ezt kiélvezzük. Azt, hogy nem sietjük el.

Miután ez megtörtént leszállunk a földre, mintegy talajt fogunk újfent. Na, ugye! Ha szerencsénk van, akkor még jobban örülhetünk ennek.

Sligovica! Durbins! Csincsó! Algebra! Nyúlmáj!

Az erdei sikattyú épp akkor tűnik fel az ominózuson, pár pillanatig tündöklök, majd elvész a pékség mögött. Talán csak nem erre vártunk?

Dehogynem, a kénköves Icába is!

Régóta erre vártunk, úgy ám!

Hát akkor most itt van.

Blitzkrigli

A *Félcéduláskönyv* megírásán munkálkodott épp. Résnyire nyitotta a redőnyt, hogy kimondhassa; *most relaxálok*. Majd nyomban utána az *Idézésből* egy másik aranyrögöst: *Mozart operájában túl sok a hangjegy*. Ez utóbbit tényleg olvasta valahol, de nem hogy rég elfelejtette, meg sem jegyezte, hogy hol és azt sem, hogy kitől származott ez a diagnózis.

Nem volt se hideg se meleg, amolyan szobahőmérsékletű rendetlenség vette körül. Megállt ennek a rendetlenségnek az oldalvonalánál, és végigjártatta tekintetét a tegnapok hordalékán. Ki tudná megmondani, hogy mikor lesz a piaristákból piár-lista? Ezt a piaristasat rögtön beírta a Félcéduláskönyvbe, tetszetősnek találta. Még épp hogy nem *mélyértelmű*, tehát elmegy. Olyasmi, mintha kiéreznéd a Glenn Miller

hangzásból a rézelejét. Fúvós zenekar előtt akció közben semmi szín alatt ne nyalogass citromot! Még akkor is kockázatos, ha korábban körültekintően biztosítottad magadnak a menekülési útvonalat. Csak azt látnád, hogy a zenekar első sora felpattan és pisztont ránt. A második meg székeket, kottaállványokat lóbálva utánad veti magát. Hülye vagy, dörmögte a bajsza alatt. Aztán meg; és ha nincs bajsdom? Hát akkor más megoldást kell keresned, de ezt már írtad valahol. Hiába, na! Az évek szálltak, mint a percek, Jézus herceg meg a falu főutcáján egy újabb talált tárggyal tette otthonosabbá a kocsikerékre rakott fészket a villanyoszlop tetején. Gólya madár fenn az égen, mitől véres a lábad? Mitől, mitől? Ha tudnád, hogy merre járok én!

Nem volt szavazatképes se a testülete se a lelkülete. Pengeélen táncoló néven jegyezték be egy téves rezervátumba.

Régóta készült a Félcéduláskönyv megírására annak ellenére, hogy abbahagyta a jegyzetelést, *ötalentmentőláda* működtetést és áttért az azonnali kinyilatkoztatások használatára. Fejből tüzelt, csípőből lőtt.

Utolérte az idejét, és ez lehetővé tette, hogy elsőre ráleljen a legkínálkozóbb megoldásra. Első gondolat a legjobb gondolat somolygott az emlékezet. Még akkor is, ha hibát hibára halmozott, akár a fejvesztett vezetésű haderők, mielőtt végleg eleredt volna az eső. Elég bolond helyzet, mintha Borisz a pók találkozott volna Elisztratrov Jóskával minden előzmény nélkül.

Albumparádé

Éppen Leslie West (a Hegy) következett, amikor megtaláltam a rádióállomást, amit kerestem. A műsorvezető néhány elcsipett szava szerint Leslie West hangja megállít egy orrszarvút. Ezt már ismertem valahonnan, mert hiszen ez volt a hozzá társított szlogen. Leslie West hangja megállít egy orrszarvút! Nem kis teljesítmény, mert az orrszarvú mindenén átmegegy, ha rohamra indul valamitől. Ha megijed, vagy berág valamire, vagy csak bekattan, mint egy ember. Hogy idézzem: „beindul, mint javasszony az ibogagyökértől.”

Kerítés, fal, az útba eső vasútvonalon épp arra haladó vonat, bármi, mindegy neki. Az orrszarvút csak Leslie West hangja állítja meg. Ez a Leslie West Hangfal. Hangszikla. Hanghegy.

Igyekeztem ezt elképzelni. Amint meghallottam az első belőle kiáramló hangokat, semmi tennivalóm nem akadt. Leslie West hangja képes volt megállítani ezt meg azt. Erre egyetlen kortársának hangja nem volt képes. Megállítottak ők is ezt meg azt, de más energiájú dolgokat. Őrá az orrszarvú jutott. Nem árt ehhez tudni, hogy az orrszarvú egy rögzített kormányú tank, azaz harckocsi, csak nagyobb az ereje. Mint páncéltökés zongorák raja egy zongoraverseny rajtjánál. Pattanó idegek és húrok, aranyszínű belső tér egy bécsi páncéltökésben.

Minden embereknek szülötte azt mondaná, hogy ne ellenkezz vele. Ne állj elébe. Mindegyik azt mondaná, de egyik sincs itt. Éppen most, amikor kellene.

Az Albumparádé olyan lemeztár, amelyiknek csak bejárata van. Hegymenet.

Egyszer egy púpnak púpja volt

Hát ez tette be neki.

Ment a púp, amelyiknek púpja volt, ment és csak ment hegynek fel, völgynek le a púp, amelyiknek púpja volt.

Nem igazán tűnt fel senkinek, aki ugyanott ment hegynek fel, völgynek le. Púp a púp hátán. Nem tűnt fel. Néha egy kicsit vonszolta magát, szuszogott, de aztán csak megbirkózott magával. Akkor már Sepsiszentgyörgyön túl járt. Aztán kilőtte az ürbe *Sztalingrádot*, bevette Moszkvát, túl volt az anyjának árnyékán, máriavalérián és bevakolta a délutáni házfalat. Árnyékkal együtt. Mert a púpnak púpja volt. Ezért. Mert amelyik púpnak púpja van, az mondani akarna valamit a púptalanoknak.

Hát ez tette be neki és ez teszi be azóta is.

Barázdaság

Kondérkeselyű fenn az égen, hangzik fel a boglyák hűvöséből, ahol hortyog a tizenkét kornyadó kaszás. Lutriahús lutriánusoknak!

Reklám.

De ne legyünk általánosak, mert még bele sem kezdünk máris végünk van. Fel-tápázkodik az a tizenkét kaszás, aztán mindenféle váratlan irányba elindul. Himbálódzó léptek, sietség nincs, senki nem várja őket, csak ők tudják, kit keresnek, de ez meg ritkán jut eszükbe. Tudják, hogy hol keressék és ennyi elég. – Helló Dzsumbukán! Hová? Hová? Sztyepptánc? Nézd csak egy friss hirdetés! Nem eladó! Érdeklődni minden páratlan órában és a debreceni párosban. És az összes augusztus nyolcadikán, ami csak megérhető lesz ezen a bolygón, ahol az emberek is élnek. Na, ilyenkor ne tüsténkedjünk! Csak elvinnénk a mindennek zamatát, és se gulyáskrém, se piros arany vissza nem hozná nekünk egy zsák esőért sem! Hogyan nyomogassuk vissza a tubusba, ami kijött belőle? Ó, magasságos garázdabillegető!

Tegyük fel ezt az ezüst címkés, fekete kislemezt. Na, ugye! Még ma is! Pedig a szövetségeseik már nem halmoznak dicsőséget dicsőségre a semmiért!

Ilyenkor is pusztá ám a pusztá!

Nem duttyán az ott a messzeségben, hanem egy takaros csárda! Ott lehet aztán ropni egy jó nagyot! Térjünk be, de előtte ott a porban adjunk a tizenkét kanásznak a karikással. Csak úgy a talpuk alá, hadd ugráljanak.

Na, ilyenkor mi a teendő. Nem tehénbendő, ahogyan hallék. A hallék sem hal lék. – Érted?

– vihogta visszafelé áramoltatva fogai közt a levegőt ez a Miklós. Átáramoltatta. Ez a szó olasz slágert idéz. Dzsordánó Brúnó énekel. Peppino di Capri szelel. Szeletel. Szeletel-e még?

Ne tehénkedj!

Bár, ki tudja, mi lenne helyénvaló?

Én bizonyára nem.

Mi lehet az vagy ez?

Berobbanásos tökörészet

Egészen biztosan egy másik városban riadtam fel, a busz pedig egyenletesen haladt.

Felgöngyölt Csuhráj. A tábla mutatta az utat. Mentem arra, megtudni mi az ördög lehet az. Talán olyan, mint az a görög faragott hús? Tudod, amelyik rétegelt húslicezekből és ördög tudja miből áll, forgatják az utcára néző ablakrészben, és sosem mered kipróbálni, hogy milyen lehet. Mert annyira látszik rajta, hogy ki tudja.

Összekeversz némi áspist két adag jázminnal, abból lesz a jáspis.

Tegyél megjegyzést.

Nem teszek.

Árnyékkötő oson a saját mellékutójában verőfényben.

Ne hallgass szőke francia énekesnőket megszokásból!

Ha az ércakas csikordul, biztos lehetsz benne, hogy esteledik. Ha kinyitod a szemed, meg is győződhetsz róla. Láthatod, hogy esteledik.

Már elindult feléd a gőzhajó, vontatja a sötétséget. Hajónak lapátkereke, péknek lapáttenyere, ahogy a régi égi öregek mondták.

Hajópipőke.

Belehabarodsz a levesbe.

Például első látásra Françoise Hardyt habarod. A szobából Françoise Hardy hangját hallod egy elmúlt dalból.

A régít, mert az új már régi. Ahogyan te is, de a magyaron kívül egyetlen idegen nyelven sem beszélsz, mint már említetted. Miért is kellene? Úgysem értenéd őket, mert a magyaron kívül egyetlen idegen nyelven sem beszélsz.

Mondani mondasz mindenfélét, de nem beszélsz. Ez a helyzet.

A megoldás és a teendők a túloldalon.

Ha egyszerre nézheted és hallgathatod Françoise Hardy, nehezen döntöd el, hogy most örülsz, szomorkodsz, vagy csak ingadozol a kettő között. Az erdő szélén, akár egy padlóig érő függöny alól, kibújnak, hemperednek az erdőlakók. Elmúlt az az idő, amikor Françoise Hardy erre járt. A függöny és a templom harangja villanymotorral működik. És borítékban levelet ismerőstől régen kaptál.

A marimba hangja vibrafonnal ring odaát

Nyár este volt, valami furcsa szólt a fán, ott kóborolt az országút veszélyesebbik oldalán egy emberárny, aztán átringott a veszélyesebbikre és vissza. Másodjára már valószínűleg, nem önárnyaként. Véletlenül láttam meg, pedig szándékosan voltam ott. Szándékosan a kerítés bodzabokrokkal és más kanyargó, kapaszkodó zöldekkel szegélyezett bozótsávjában. A tyúkok is szerettek itt kotorászni, de csak a kalandvágyóbbak, a közlekedés veszélyes voltával nem törődők, vagy az igazi buta tyúkok.

BALOGH ROBERT

Illat és zene villanydarálóra és ütőhangszerekre

HOMMAGE À BARTÓK BÉLA

Örültem, ha anya elküldött kávét
venni, s mondta, hogy öröljem is meg
a boltban. Sokáig szorongtam ettől,
hogy elrontok valamit, hogy mellé
öntöm, hogy kiszakad a zacskó, hogy
baja lesz, ha lóbálom a szatyorban...

Elsőre a garatba döntöttem a kávészemeket,
pergés közben már a hangot vártam, hogy
megnyomjam a villanydaráló gombját,
vártam, amíg felvisít ipari zúgással a motor,
hogy közben kitöltse teljesen az agyam,
semmi mást ne halljak a világon, csak hogy
isztté robbannak a babszemek, mint valami
pörköltfeketekortárs darab, darálóra és
ütőhangszerekre: keserűség veszi el a bolti
parizer aromás szagát.

Zárásként a coda illik a brazil etűdhöz, hogy
az utolsó kávészemmorzsa is behulljon a
zacskóba, kis kallantyúval kellett ütügetni, s
elsimítani a zacskóban az örlemény tetejét:
íme hát, beteljesült az illat és a zene az ABC-ben.

Ahogy anyám otthon folytatta a zenét,
kotyogós kávéfőzőn, lobogó gázon,
megadta a reggeli rohanás gyorsuló
ütemét, majd lelassította azt, a forró
feketébe lötytyintett csöppnyi tej örvényleni
kezdett, forgott a feketében a fehér
csillagmiriád megadta a teremtett ősleves
llúzióját, előbb az ősköd, majd
felbukkantak a csillagok, a zsírcseppek
szétterültek az olajos felszínen,
csillagvárosokból összeállt maga a Tejút
is, s csak örvénylett a fehér a feketében,

beleolvadt, bebarnította a mélyeket... s
anyám rám szólt: *Ne bámuld! Készülj,
fiam, hajrá, hadd igyam már; fogyjon az a
fekete, keljünk útra, mert elkészünk!
Siessünk! Hamar!*

Sellyei Gábor

FENYVESI OTTÓ

Hétköznapi szürreál

„Born to be blue.”
Chet Baker

Csak semmi patetika és szájbarágás.
Vigyázz a szóközi eresztekekre,
mondanivalód fűzd feszesebbre,
semmi csavaros és kecses hevülés.
Semmi tobzódás.
És figyelj a margóra!
Vigyázz az írás tengelyére,
a kéz súlyára.
Legyen könnyed, alig észrevehető.

Ó, azok a margók!
Ó, azok a nyitott és zárt mondatok.
Gyere, simulj bele a füzetbe, a versbe!
Gyere velem a költészetbe!
Gyere velem a trombitába!

A versben rengeteg dolog van,
bűbáj, cirkalom és girland,
de nyilván lesz, ami kimarad.
Ez most nem nehézsúly,
csak pehely, kései hópehely vagy
a tavaszi füvek kelyhében gyűlő harmat.
Növekvő súlycsoportok: papírsúly,
légsúly, harmat, pehely, könnyűsúly.
Egyre nehezebb lesz minden,
jönnek majd a komolyabb súlyok:
váltó, nagyváltó, középsúly, félnehéz,
cirkáló, nehézsúly, szupernehéz.
Esetleg az ütésektől elsötétül majd a világ.
Kitörök a fogad.
Fájni fog a fejed.
El fogsz ájulni.

Ó, költészet.
Gyere velem az erotikába, a nosztalgiába,
nyomok beléd egy kis citromot.
Olyan dolgokat, amihez csak te érthetsz.
Gyere, simulj bele a lócitromba.
Gyere velem a trombitába,
gyere a szólógitárba,
csökkentsük a szomorúságot,
hogy bottal üthessük a nyomát,
kifulladásig járjuk majd a táncot,
és eltűnjünk az utolsó előtti pillanatban.

GÉCZI JÁNOS

Murterárium

(MUTATVÁNY)

„Parce mihi, Domine, quia Dalmata sum.” Hieronymus

Aki útmutatás nélkül érkezik, biztosan nem talál hozzám. Zöldellik a kapu, s ez a legfőbb iránymutatás. A település azzal jelenti be a tájékozódni akaróknak, hogy régi, mi több, ódon, hogy az utcák többnevűek. S egyben azt is jelzi, hogy errefelé csak a helyiek képesek biztonsággal odatalálni, ahová hivatalosak vagy hivatlan betérők. A házhely különböző utcaneven van megadva az adásvételi szerződésen, a földhivatali dokumentumon, az adóhivatalban, az elektromos áramot szolgáltatónál és a vízműveknél. Hajlamos vagyok a postai megjelölést elfogadni a legvalószínűbbnek, mert a sokféle címre küldött csekkek, felszólítások és értesítések mindenkor a kapu jobb oldalára szerelt, a szomszéd elhagyott háza falán található, a nevemet viselő postaládában kötnek ki. Kedvemre való, hogy a szigetvilágnak ezen a végén nem vagy nehezen találhatnak rám, ugyanúgy, ahogyan a horvát nyelvészek a glagolita írás keletkezésének okára és az azzal rögzített szövegek tiszta értelmére.

*

Kapri, állólámpa és televízió. Egyetlen napon. Nem sok a jóból?

A tövises kapri vagy kapri elterjedéséért a görög, majd a római népek az okolhatóak. A Kaukázus területén s talán Elő-Indiában őshonos cserje, úgy mondják, Nagy Sándor birodalma idején került át a görögök segítségével a Földközi-tenger mellékre. Olyan növénynek tartották, amely felhasználható az orvoslásban, s ezért emésztést serkentő fűszerré vált az étkezésben.

A kapribokor meglepetéseket tartogat a vele találkozóknak. Sziklás helyeken tenyészik, vagy háborítatlan, omlatag építmények kövei közül hajt ki s neveli terebélyessé magát. Az ágai vékonyak, csüngők, levelei oválisak és húsosak, alapjuknál két-két tövissel ellátottak. Sajátos, száraz és forró tenyészhelyükhöz hasonlóan meglepőek a virágukkal. Széles, rózsaszíromnyi nagyságú pártájuk látványos. A négy fehér-rózsaszín szírom között sok-sok kékes porzósál található, s közülük bűvik ki egy bibe. A virág borsónál nagyobbra hizott bimbóból nyílik a napfényel együtt, s egyetlen nap után megfogyad, összerogy.

S legvégül: a kapri a kevés növények egyike, amelynek a bimbóját fogyasztjuk. A borsónyi bimbó felnyílása előtt sóval, ecettel, ritkábban olajjal tartósítható, keserűen csípős ízű, fanyar, húsételek, halak és paszták szószaihoz kiváló, de pizzafelületben sem érdektelen. Amikor gyűjti az ember, és kitartóan csipdesi a száraról, a növénynedvből az ujjaira gyűlik a hatóanyag, a rutin glikozid, s akként fogja meg a kezét, mint a mézgasz növények. A sós-savanyú kapribogyót étvágygerjesztőként használják, no és vérnyomáscsökkentőnek, továbbá immunerősítőnek.

Mindezt ismerik a Mediterráneum népei, s nincs régi kőház, amelynek a külső falán ne csüngene alá egy-egy gondozott, becsben tartott kapribogyóbokor. Afféle

házinövény, mint mifelénk a háztetőcserépen tenyésző kövirózsa. Július elejétől augusztus végéig reggelente gyűjti be gazda a fél-fél marék friss bimbót, hogy jusson belőle elegendő a népes családnak. Egy-két mustárosüvegnyi belőle egy évre elég, ha több kerül, alkalmas ajándéknak, és pénzért el is adható. Murteren az öregasszonyok, akik bármiből képesek kunát vagy eurót facsarni, a szomszéd házak falának kaprijára járnak, hogy nagyobb mennyiséget gyűjtsenek be, és ha egy-két hét múlva beérlelődik a készítmény, jó árral ajánlgatják megvételre. A kapribogyó készítése nem fáradságos, de kitartást igényel.

A kaprinevelés rejtelvei az első, amibe beavatodom. Minden másba csak azt követően, lassan, hetek, hónapok, évek alatt.

Szemközt a megvásárolt, elhagyott, romosodó házzal, amelynek az egyik tulajdonosa vagyok, az utca legöregebb lakói élnek, gondolom, ha a ráncokra nézek, ősidóktól kezdve. Az átellenes három építmény mindegyike a hegyoldalra felfutó telkekre, egymást támogatva épült. A három család élőhelye szorosan összetapadt, s emeletesek, mint erre majd' minden lakóépület s mivel a szintek hol ide, hol oda csúsznak át, meglehetősen nehézkes a szemlélőnek meghatározni, kinek mi is a birtoka.

Amelyikben megtudom a kapri titkait, az szokatlanul magas fallal körbefogott udvarú, benne főzőalkalmatlóság és étkező, raktárszobás, amelyen keresztül át lehet jutni a hegyoldalra futó hátsó udvarba. Egyszerre annyiféle cselekvésnek ad teret, amennyit a közép-európai ember elképzelhetetlennek, de mindenképpen varázslatosnak talál. Mi nem a főzőhelyiségben mosunk, mosdunk és festjük le zöldre a lócát, nem az alvópadon csírázzuk a krumplit, bontjuk hüvelyét a borsónak és a csicseri-borsónak, válogatjuk el a salátalevelet a porcsintól, nem a csirkevéres asztalon, a belet felfogó vödör felett kevergetjük a citromos ivóvizet, nem a vadszőlő alatt csinálunk gyereket, miközben televíziót nézünk, s a vadszőlő alá születünk egy hajnalon, nevelgetjük, etetjük és itatjuk a tojásból keltetett kiscsibéket, illetve fehér lepedőre vagyunk kiterítve, ha meghalunk. Ha így van, akkor az számunkra egzotikum.

*

Délen ugyanis másfajta ember él. Egzotikus. Délszakinak nevezhető tán, mediterránnak. Legfontosabb jellemzője a vehemencia. És a szieszta. És a legkisebb erőbefektetés mellé társuló legnagyobb haszon elvének a követése. Aztán a szemfülesség, amely kezdetben megtéveszt, mert úgy hiszed, személyednek szóló figyelem.

*

A kapunkkal szemközti, a sikátort balról kezdő háznak két lépcsőháza van, s mind-egyikben szinte szintenként más-más család lakik, akik valami rokonságban lehetnek egymással. Bár ki tudja. Az előljáró neve magyarul Horvát – s amióta polgármester, a település valamennyi Horvátja azt állítja, amikor abból előnye származik, hogy egyazon familiába tartoznak. Ilyen a közösségesdi. A sikátori szomszédok, mindegyik Kis, egy-két hónapra közösen lakják az elhanyagolt s amúgy több évszázados építményt. A hozzánk legközelebbi, majd' hogy a kapunkba nyíló bejárati ajtó mögött ezeregy gyermek és legalább három házaspár zsidong. A legfelső emeleten Janis Joplin-orgánumú nő sikong, csecsemő visít, férfi ordít. A férfi, aki dalmát, az mind

ilyesmi, legalább kétméteres, de kortársaival ellentétben kövérré hízott, és lekopott róla a vidékre jellemző sárm.

A pohos férfi trikót visel, tengervidékien nyüttet. Őrjöng. Nem több húszévesnél. Káromkodás közepette az ablakon tuszkolja ki az állólámpát, reccsen és lehasad a zsuglúgáter, s az utca bábész embereinek rikoltásától követve átlendül a sikátor felett és becsapódik az udvarunkba. Majd a selyemernyős állólámpa. A döngölt földbe taposott kőlapokon szétcsattan a bútor, repülnek a fa- és üvegszilánkok. A hirtelen csönd nem tart sokáig. Női zokogás, edényricsaj. S az ablakon kitolnak egy csöves képernyőjű televíziót, amely az állólámpa pályáivét követve ugyancsak az udvaron landol.

Szirénázó rendőrautó érkezik. A randalírozót, hamar kiderül róla, hogy egyszerre részeg és fűtől bódult, s talán emiatt dühöng, bilincsbe verve tuszkolják a gépkocsiba. Némán viseli, hogy elvigyék, csak az emeletről hallatszík a nője sopánkodása.

Másnap reggel találkozom vele. Mirko szomszéd elmutogatja, itt az a szokás, hogy megvárják, józanodjon ki a delikvens, a cellában biztosan nem tesz kárt sem a családjában, sem a használati tárgyokban, aztán, ha kifizette az ellátásdíjat, lemosdatva, szépre fésült hajjal szélnek eresztik.

*

A bizonytalankodás is kedvez a csúsztatásoknak. Mondják, a településnév eredete a Mor-tar, azaz a tengeri erőd. Mondják, és felmutatnak a fehér keresztre, amelyet a hegycsúcsba ékeltek valamikor. Ott van alatta, már ami megmaradt belőle, az illírek liburn törzsének erődítménye, ahonnan a tengert ellenőrizték. A rómaiak a legjobb tengerészeknek tekintették őket. A soktörzsű illírek az i. e. 4. században alakították meg az egységüket megteremtő királyságukat, amely az i. u. 2. században beolvadt a Római Birodalomba, s lakossága egy évszázad alatt romanizálódott. A tengerparti törzsek – a Murter vidéki liburnok, s a Titiosz folyón, azaz Krken túli dalmaták – férfiu rablók és kertészek voltak. Könnyű és füрге hajóikkal kalózkodtak, ha meg nem, akkor gyümölcsöt termesztettek.

Más doktrína szerint a sziget neve kapcsolatban áll a halállal. Vagy az elnevezéséhez a kőmozsár, a mortarium használata révén jutott, amely az olajpréselőnek egyik alkatrésze volt.

*

A jó nézetek egyedül a nap állásától függnek. Előre sosem lehet tudni, a megfelelő nézethez melyik lesz jó helyzet, vagy lesz-e több is, huzamosan kell nézni, hogy az aztán értékelhető veduta legyen, miként is mondhatnánk anélkül: na, ez az! Képtelenség így élni, vegytiszta nonszensz. Ismerek olyanokat, akik sokat kérnek azért, hogy megmutassák, hol található a biztosan helyes nézőpont, ahonnan kitörölhetetlené válik az avokádófa, a tűzfalat befutó Éden rózsa vagy a kamasz lányként megnyúlt, magát folytonosan illegető pálma. A koros, derékban megbillenő magvaspáfrány. Az egykor olívaolaj préseléséhez használt kád vizére hajoló, hónapról hónapra fogyatkozó hortenzia, amelynek egyszer több iker virágfeje nőtt, az egyikek sötétek, a párjuk halovány rózsaszín, de aztán véglegesen felhagyott a virágzással. A rajban röpködést sosem abba hagyó galambbogyó virág. A hamis és a valódi jázmin.

A fakó cserepesek, köztük a fuksziák, a petúniák, az agapanthus. No és az elhagyhatatlan kapricserje, amely a növekedését abbahagyó ház falából bőséges zöldjével bugygyan ki, s csak éjjel, ha már spicces az ember, mutatja meg, milyen is valóban. Én tudom, hogy törpe folyózuhatag, csak éppen néma, mert a hangot valamerre hátrahagyta az alábukó víz. A jó nézetek a napszakoktól, a felhők állapotától, az udvar fölött átröpülő madaraktól és az emelkedő vagy hirtelen csökkenő hőmérséklettől éppúgy függenek, amint a széljárástól, a szomszédból átténfergő iromba macskától vagy a hegytetőről alágördülő harangszótól is. S a szentől, amelyben összerendeződnek, ha éppen nincs holt szezonjuk.

*

Tudom, hogy azoknak, akik ritkán hozzám érkeznek, nekem kell megtanítanom, helyesen miként nézzenek. Ez nem sikerül minden esetben. A hoppon maradottak úgy mennek el tőlem, bár barátként érkeznek, hogy kényelmetlenül érzik magukat, olykor pedig rosszakaróként távoznak. Idővel rájöttem, miként tudom idejekorán kiszűrni őket. Azzal, hogy akkor nevezem őket kellemetlen alakoknak, amikor biztosan meghallják. Vagy igyekszem rosszat mondani róluk olyanoknak, akik a vélekedésemet visszamondják. A helyes nézést, már nem jelent ez számomra problémát, nem mindenki vel vagyok képes elsajátítani. Az első pillanatban hasznosabb megszabadulni azoktól, akik erre alkalmatlannak bizonyulnának.

*

Ha leülsz a porba megnézni, hogyan hordja a fűmagvakat a hangya az egyik fűszál alól a másik fűszál alá, és a tevékenységében meglep valaki, menten tudod, hogy beavathatod-e a dolgotokba, a hangya, a fűszál és tenmagad együttesének a dolgába, vagy mélyen hallgatsz minderről. Valahogy így. Így vagyok azzal, hogyan válogatom ki a helyes nézésre teremtetteket az arra nem alkalmasak közül.

*

A repülőgép némán érkezik Murter fölé. S már messze jár, nem látszik belőle semmi, amikor megérkezik a hangja. A Róma-Budapest járat. Délelőtt 10 óra van.

*

A *Cholnoky-kód* címmel futtatja projektjét a Pannon Várszínház. A várost teremtő családok közé tartozó Cholnokyak alkalmasak lettek volna arra, hogy az Európa Kulturális Fővárosa 2023 emblémájává váljanak. Reméltem, hogy Európa tudomást szerez róluk, mindenekelőtt Viktorról, Lászlóról és Jenőről, a két íróról és a geográfusról. Láttam, az egyéni érdekek mentén részekre miként darabolódott a városinak javasolt ügy, miként lett féltájékozottak, sikerorientált pseudokutatók és helytörténészek martaléka a család hagyománya, hogy alakul át a családkultusz a kultuszkutatók kultuszává, s hogyan maradnak ismeretlenek a Cholnoky-művek.

Cholnoky-figurákkal mindenhol találkozom. Rómában, Fiumében és a dalmát partokon. Veszprémet Viktor és László, az Adriát Cholnoky Jenő segítségével fedeztem fel, tudom, hol terem itt és ott a giliszaüző varádcis, és azt is, mitől opálos a Balaton vize, s mitől tintásüvegtszta az Adriáé. Tudok látni a testvérek szemével, szeretni is az ő módjukon. Pillanatnyilag tanulom, hogyan kell felhagyni a hozzájuk fűződő ambíciómmal, de ebben is a nyomukban járok.

Rossz képű, hajlongó, hitvány, patkánykörömszerű kis kezű, könyugalma, rosszlelkű – írta A *sekrestyés* novellájában a püspöki alkalmazottról Viktor, s magam sem tudok mást mondani a mostani körülményekre.

*

A szélnek, ami másfél napja fú, van neve. Errefelé mindannak jut megnevezés, ami időszakos és gyakorta előfordul, annak kevésbé, ami állandónak mutatkozik, arról nem szólva, ami egyetlen alkalommal létező. Azt, hogy mi az időszakos gyakoriság, nem vagyok képes meghatározni. Annak a magyarázatára sem vállalkozom, hogy a sógorságot megjelölő legközönségesebb horvát szóhoz miért társul még hat – ugyancsak sógort illető – szó, ámbár azok a speciális esetekben használtak. Mondjuk akkor, ha meg akarom nevezni a menyem unokahúgának a sógorát.

Ennek a szélnek nem olyan a neve, amely a specialitásokat képes megjeleníteni. Mindent kisodor az ember fejéből, s utána nemhogy az űr marad, de semmi sem.

APOLLÓ

*Sötét természete a napnak lassan derül ki,
átnézve a lombján a fenyőágnak.
Lebeg, háttal a víznek,
majd a levegő átlátszó felvonóján
emelkedik a szikla fölé, lendül egyre feljebb.
A szirtet kövirózsa borítja, sómoszat,
s megrakta a kagylók és lábasfejűek váza,
mint zsákokat a bezsúfolt sötét.
A pínealiget soktűs avarjában elhever.
Monstrum, merő türelemmel lecsutakolva,
méltó talapzata bármi látomásnak.*

*A levegő remeg, vele a vidék.
Rovar cirpel, kabóca tán, a jelenetből
felriasszon, ki, amit megpillant,
azt jogcím nélkül nézi.
Fényes bőrűnek találok, két vállszögletén
egy pár fekete holddudvarú piros folttal.
Aki őt meglátom, a hős, én vagyok-e,
vagy ő, mint aki teremtett engem,
őt meglátnom?*

*A mítosz helye húzódik itt meg,
hol vétségek születnek és bűnhődések,
s kitaposva foltban a gyep, ahová
az elhagyott szülőhelyet nézni visszajár,
mint nappali ragyogás a virágra,
a fő- és számos mellékszereplő, hol elmaradt
a seregnyi fő- és mellékszerep?*

*A fenyőcsúcsok hegységében
a kék kupola alatt lebeg.*

*Lehetne azt mondani, rácsattan
az antik istenek sorsa, a csőr formájú fátum,
a levelekre hull, mit eddig megkímélt,
a tört lepkeszárny, a potroh maradványa,
hogy legyen a vers olvasójának panaszra tárgya,
de nem.
Elmozdítja a gallyat a kísértő mozdulat,
szemembe csap a Nap.*

*

Sose vásárolj, Olvasóm, fánkot a Milnjakban. Mindenkor tegnapi.

*

A végtelen téridőben létezik egy pont, amely alkalmasint a világ közepének tekinthető. E pont olyan konstelláció következménye, amelyben egyszerre szemlélhetem azt, ami velem kapcsolatban álló múlt, jelen és persze jövő. Még akkor is így igaz ez, ha a megállapítás módosításra szorul: a saját téridőmben létezik csupán e középpont, amelyet ráadásul a legegztakabb módon is kizárólag pontatlanul tudok megadni. Merthogy ennek a pontnak legalább tizenöt négyzetkilométer a kiterjedése, s egy sziget. S nem egynapnyi, hétnyi vagy évnyi a létezési ideje, hanem idestova tíz év. Neve van, és koordinátákkal megkereshető a Föld nevű bolygó Európa nevű kontinensének mediterrán táján, valamerre az Adriai-tenger dalmát szakaszán, amelyet egykor Illíriának hívtak, s a tizenkét illír törzs egyike, a liburok lakták. A neve: Murter. Caius Plinius Secundus azonban Colentum néven említi. A földrajzi pozíciója: é. sz. 43 49' 15", k. h. 15 35' 30".

*

Nézem a tengert, mert megunhatatlan. Elgondolom, hogy annyi vasmolekula van a testemben, amelyből talán kijönne egyetlen vasszög. S annyi a mész bennem, mint egy zacskó gipszben, azaz kb. másfél kilogramm. És hogy az a tíz ritka fém, amelyekből valamiként én is részesülök, az univerzum bármelyik pontjában előfordul.

*

Jaminának nevezik a naplementéje miatt kedvelt szigetvég egyik öblét. Kánikula idején sok hajó vet horgonyt benne. Számomra, aki rádiót nem hallgatok, televíziót nem nézek, az internetes időjárás-előrejelzést nem böngésem, sokáig a kabócák jelezték a hőhullámot. A kutyám erre alkalmatlannak bizonyul, ő már harminc foknál beül a tengerbe, hogy aztán a porban megforgatva magát, a pisztáciák közén szárítkozzon napestig. A kabócák adott hőmérséklet megközelítését élénk ricsajjal jelzik, s ha azt elérte a levegő, elnémulnak. A kabócahang, mármint a sziget leghangosabb kabócájáé, a mannakabócáé reszegős, az óriás énekeskabócáé dallamosabb, és nincs benne szünet. A kabócahang attól fogva él, hogy hallhatóvá lesz, s akkor van vége, amikor megszűnik hallhatónak lenni. Érdekes, hogy a hang életét nem idővel mérhetem, hanem a hőmérséklettel. Kb. 10 Celsius-fok lehet az az intervallum, a kezdőpont 25 Celsius-fok, amelyben a murteri hím kabócák jelzik a territóriumuk centrumát, s várják, hogy majd csak megérkeznek hozzájuk a néma nőstények. Aztán 35 fölött néma csend.

*

A szárazföld glagolita betűkkel, a Római Birodalom víz alá került maradványa latin betűkkel felülírtak. Oly felemás ez a helyzet, mint a Kornati-szigetcsoport tulajdonjoga. Amikor a tizenkilencedik század végén a zadari nemesek már nem akartak adót fizetni a terméketlen szigetek után, eladták valamennyit, kezdetben a murterieknek, majd a betinaiaknak is. A szigetvilág 90 százaléka egyetlen sziget lakóinak a tulajdonává vált. De nem úgy a tenger. A tenger feletti ellenőrzési jog a Dugi otok déli partján meghúzódó Sali lakosaié. Érthető oka ennek az, hogy a horvát halászat első, 10. századból származó írásos emléke Salit nevesíti jeles horgászhelyként.

*

Sokféle döntés végeredményeként választottam Murter insuláját. Leginkább az a legpontosabb választ, hogy benne megtaláltam azt az élőhelyet, amelyet élőlények laknak. Európának alig van mára olyan települése, amelyet ne két réteg alkotna: alul a járdák futnak, utak kanyarognak, s ahonnan az épületekbe bejárás nyílik, s fölül pedig az, amelyet képekkel, faragványokkal, bronz- vagy kőszobrokkal jelenítenek meg, s általában a halottak népesítenek be. Murter abban az értelemben ugyan többszintes település, hogy jóformán csak emeletes házakból áll, de azok falát, sarkát, eresztét, tetőgerincét nem népesítik be mindenféle emlékezést szolgáló, nehézkes alakzatokkal. A Murteren tartózkodó embereknek eszükben sincs faragott másokat készíteni. Arra pedig, pénzük, ha lenne is, de szándékuk nincs, hogy másokkal készíttessenek.

Sebő Ferenc, 1985

*

Ritka vendégeimmel el- elvitatkozunk azon, hol is élek. Többségük azt állítja, hogy a természetbe kerültem vissza, s olykor-olykor hozzáteszik, ahová vágytam, s majd meg szemérmesen azt is, ők ugyancsak. Hol csendesen, hol élénkebben tiltakozom, én ezen a néhány négyzetkilométeren, annak ellenére, hogy számos elemével körbefog, belém hatol, képtelen vagyok felismerni a csupasz természetet. Tudom, az erdőségeket nem is olyan régen, alig kétezer-ötszáz éve pusztította ki a mediterrán ember, s oly sikeresen, hogy a latin ókor végére mutatóba sem maradtak a szálfákból, azóta pedig napról napra pusztán abban szorgoskodnak a természeti elemek, a gyors lábú szél, a szapora hőmérséklet-ingadozásban érdekelt temperatura, a kőzetfelszínen alakot váltó fény, amely, hogy hővé formálódik, lefurakszik a sziklatömbök mélyére is, hogy darabokra repesse azokat, nehogy maroknyi termőföld halmozódjon fel a török, repedések és hasadások mélyén. De én vendégeim állításával nem érthetek egyet. Én értem, hogy nem a természetbe, hanem egy tájba kerültem, s ez a jól ismert természetű, számomra vállalható mentalitású provincia abban mesterkedik, hogy tökéletesen azonossá váljak vele. Azonosulásunk szubsztanciálisként jelentkezik.

Ha a természet lenne kizárólag a közegem, akkor természettudósként leírhatnám az élettelen természeti környezet jellemzőit, a domborzati viszonyt, az időjárás paramétereit, a hő- és csapadék, s amúgy a csapadékkal összefüggő víz háztartását, a napfényvel való ellátottságát, az élő természet állandó és évszakosan váltakozó sajátosságait, és biztos vagyok benne, hogy a hely élőlényközösségének a mintázata a Földközi-tenger térségének szinte valamennyi helyével rokonságot fog mutatni. A természet elemeinek egyedi tartalmairól, rég tudom, nem érdemes szólnom, nem vagyok megfelelően érdekelt az előfeltételek jellemzésében, egyébiránt inkább érdekel az, ahogy azokból egy egység alapja lesz, s ahogy a mindenféle emberrel kiegészülő táj idővel keletkezik.

A tájat nem tudom jellemezni az elemei bemutatásával, ahogy a szigetet sem azzal, hogy milyen keménylombú macchia tenyészik rajta, milyenek az olaj- és a citrusligetei, miféle kosborok és ciklámenek élnek a lassan lefelé csúszó kőmosásokban, milyen szirteken és hogyan habzanak a hullámok, s mely napszakban merről érkezik a szél. Ezt a természetet egyetlen kontúrral lehet bemutatni, az egyedül, amely viszonylag állandó, s ezért azonosításra is alkalmas – bármely térképen, származzék bármely korszakából a térképészetnek, a szigetem azonos alakúnak mutatkozik.

*

Van hajnal, amikor gumikalapáccsal verik a térdkalácsomat, fémspatula nyomja le a nyelvemet, és azt kell közben mondanom, hogy áááá, endoszkóp tolakszik a vas-tagbeleben a vékonybél betorkollásáig, csövön szívják le a gombamérget a gyomorból, erős fénysugárral tükrözik a szemfenekemet, csipkedik az Achilles-inamat, és apró áramutésekkel görcsöket váltanak ki a rekeszizmomban, bárium-szulfátot nyeletnek velem, és gépekkel követik a falatok útját bennem, vért vesznek, majd meg infúzióra kötnek, kerékpárt tekerek, miközben érzéstelenítés nélkül csiszolják a fogaimat. Aztán összevarrják a kimetszett aranyeret, a jobb vállamból kimetszett bőrfeketedés maradék helyét, a felszakadt szemhéjamat, a beszakadt homlokomat, és

a darabokra repedt csuklóm valamennyi csontocskáját érzéstelenítés nélkül rakosgatják össze. Innen tudom, hogy hamarosan itt a sirokkó, azaz a jugó. A tengerről érkező paradís szél.

*

Esténként elárasztják a partot a kagylókat árusítók. Jezerában lányok, Murteren van, hogy kisfiúk, van, hogy kiskamasz lányok üldögélnek a magukkal hozott alkalmazásokon. S előttük, a felfordított dobozokon nagyság szerinti sorrendben kagylók sorakoznak fel. Többnyire raktáruházból beszerzett termékek, ázsiaiak, s azok közül is a méretesebb, különleges alakú trópusiak. A Piero előtti teret oldalt határoló kőfal peremére telepedett hét-nyolc éves leányok is egzotikus csigaházakat, valamint kagylókat pakolnak elő, a poros, maszatos cuccok között azonban friss fényű kék-kagylókat is találok. Olyanokat, mint amelyekből a vendéglőben most kapargatják ki a vöröshagymával főzött kagylóhúst.

Ketten vannak a vállalkozók. Szüntelen sugdosnak, kiszemelik a járókeleket, s bővílik őket, hátha fölfigyelnek a portékájukra. S harmadikként hol melléjük telepszik, hol csak leguggol és csinosabbá rendezi a választékot, a szomszédunk leánya. Ő a legidősebb, éppen bimbózó mellet. A ruhája sem gyermeki, fodros aljú ugyan, de inkább nagylányos.

A kagylóárusokra rá-ránéz az anyjuk. Olyan ruhában libeg elő valamelyik közből, amelyen bárkinek megakadna a tekintete. De nem a holdezüst pöttyökkel telített könnyed textília, hanem a ruhaszabás a feltűnő, bár széles harang alakú a szoknya, a legalja hagymaformájúra összehúzott. A széles csípőjű, fenéknehezékű nőn ring-reng a sokpettyű szoknya. Meg kell hagyni, molettsége ellenére jó lábú nő. A lányok ügyet sem vetnek ellenőrzőjükre, csivitelnek, vihorásznak, s olykor tekintettel rendszabályozzák a szolgálatukra vállalkozott harmadik társukat.

Az olajfa alatt üldögel a szerb szomszéd, sört nyakal. Lánya igyekezetét ügyeli. Segítendő a barátkozást, mindhármuknak csokitortaszeletet rendel. A két lány döbbenetesen fogadja az ajándékot, szétmorzsolják, s a villát visszahelyezik a tányérra. A szomszéd lánya becsülettel elfogyasztja a maga adagját, de hogy befejezte, eloldalog. Kényelmetlenül érzem magam, hogy kilestem az elrontott estéjét.

Szuperhold idején, ha égitestünk ráadásul vérhold, tele a tengerpart esti sétálókkal. Kerékpárosok, kutyasok, csipkevállkendős vénkisasszonyok a riván, a vízen extravagáns csónakban vagy hajón magános, réveteg tekintetű uraságok. A tenger köti le a figyelmemet, ekkora dagályban nem lehetett sosem részem. A parti út egyes darabjain tengelyig emelkedett a víz, a magánmólókon át-átcsap, s az öreg sirályok, csigaforgatók és gulipánok a megszokott szirtjüket, hogy elborította a tenger, feladták, és újabbakat választottak kilátóhelyül.

*

1994-ben Mátis Líviával szerkesztjük a *Vár Ucca Tizenhét* negyedévkönyv Verancsics Faustus-számát. A terjedelmes kiadványban szó esik a dalmát polihisztor gépek ábráit tartalmazó *Machinae novae* művéről, melynek rajzai Prágában készültek, de a kötetet Itáliában nyomtatták, az első kiadást vélhetően Firenzében, a másodikat, 1615-ben

1616-ban, Velencében. A tanulmánygyűjtemény kiadására az szolgál indokul, hogy a helyiek előszeretettel emlegetik, hogy a nyelvész-történetíró-humanista, tíz évig csanádi püspök Magyarországhoz kötődő tevékenysége részeként Veszprémben is szerephez jutott. Valóban született közlemény, amely szerint Verancsics 1568–1572 között veszprémi várkapitány, illetve a püspökség birtokainak kormányzója, s majd onnan kerül a prágai királyi udvar titkári szerepébe. Valószínűleg azonban pusztán Sümegen tartózkodott.

Ugyan Leonardo da Vinci készítette az első ejtőernyővázlatot, amelyet a rajzgyűjteményében is megtalálunk, de a működő ejtőernyő kitalálója Verancsics Faustus. Az ötvenhat találmányt ábrával bemutató Verancsics-kötet ejtőernyőrajzához szolgáló magyarázat utal arra, hogy a szerkezet működését alaposan átgondolta. A tradíció szerint a velencei Szent Márk-templom harangtoronyából maga ereszkedett le a szerkezettel, hogy igazolja találmánya hasznosságát.

E rajz domborműves emléktáblán is szerepel. Diénes Attila szobrászművész műve a veszprémi vár boltíve mellett található, ahová 2011-ben helyezték.

Amikor 2017-ben a zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár Faust Vrančić halálának 400. évfordulója kapcsán kiállítást rendezett, és Šibenik egyik szigetén, Prvić Lukán, ahol a tudós főpap sírhelye található, turisztikai projekt részeként megújították a Verancsics-emlékhelyet, készült el a Verancsics-féle ejtőernyővel leugró figura térbeli másolata. Amelyet, a rajz latin nyelvű felirata után, „repülő emberként” emlegetnek.

Néhány évvel később e félresikerült, torz mű adhatta az ötletet az európai jelentőségű veszprémi alakok után kutakodóknak, hogy a városhoz köthető dalmát emlékezetét feltámasszák. Az ejtőernyőkeretről alácsüngő figura nyomán születő másolat ez esetben: lebeg. Egy levegőben himbálózó kópia importálódott a Veszprém–Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa projekt kapcsán a városba.

A felfújtt, léggömbként lebegő, kipányvázott műanyag alak a program évnyitójára a belváros Szabadság tere fölé került, s ott imbolygott elrajzoltan-torzan, éjszaka kivilágított szemekkel mindaddig, mígnem (a városi legenda szerint kilőtték és) leszerelték.

*

Pontosan detektálom, háromféle módon, biológusként, költőként és művelődéstörténész-kutatóként is, hogy a mondataim leginkább rólam szólnak, még ha a mondatok állításai a szigetcsoportról, a szigetről, a településről és a település régi negyedéről is referálnak. Amúgy biológusként eszem ágában sem lenne a település földrajzi adottságaiból levezetni a lakóházak szerkezetét és az abban megnyilvánuló antropológiai sajátosságokat, költőként nehézkesen kezelem a sőtűró növényzet virágkötészeti felhasználhatóságát, illetve, hogy az egyetlen skorpiót, amely a szigeten él, szakszerűen kárpáti skorpiónak nevezték el. A művelődéstörténeti ismereteimmel nem tud szervülni az élelmiszerboltokban elvárt viselkedés változásának tanulmányozása, miért lehet az, hogy szennyezett munkásruhában szabad vásárolni, de fürdőhelyen fürdőruhában nem.

Tudom, hogy a kijelentéseim többnyire pontatlanok, s vagy nem úgy érthetőek, ahogyan szántam, vagy a jelentés megformáltsága nem fedi azt, amiről a jelentés ké-

szült. Grammatikai és retorikai hókuszpókok szükségesek ahhoz az egzaktáshoz – amely azonban a legtöbb olvasóhoz/hallgatóhoz el nem juthat.

*

A szigetet földön, vízen és levegőben is megközelítettem. Levegőben érkezni a legkülönlegesebb érzés, bár a hatás nem Murternek, hanem a közlekedési sajátságának az eredménye. Tíz kilométer magasan szeltem át az Adria egét, Rómából Budapestre igyekezve. Valahol San Benedetto del Trontónál ért a tenger fölé a Boeing 737-es, s onnan már jó idő esetén a magasból kivehető a horvát part. A tenger színe ebből a magasságból is ugyanolyan kék, mint a partjáról, azt kell hinnem, hogy a kék szín eredete nem a levegő alsó tíz kilométeres rétegétől származik, hanem a Földet övező sztratoszférától. Hogy a sztratoszféra színe a világűrben nézvést milyen, azt nem tudom, az űrt megjártak mondják, a bolygónk kék színe a tengerektől származik, s nem a levegőburoktól. Ha Cholnoky Jenő repülőgépen utazott volna, a geomorfológiai megfigyeléseit szükségképpen meghatározza a levegőben közlekedés tapasztalata.

A legelső benyomásom a levegőben, hogy Murter szigetének az alakja leginkább egy délkeletre úszó papucsállatkára emlékeztet. S a rátelepült falvak (vagy városok?) pedig sejtservecskének, sejtmagnak, emésztő üröcskének, lüktető üröcskének tűntek. Azt követte, hogy az egyséjtű lényhez hozzákapcsoltam a miniatürizálódás eszméjét, azt, ahogyan mindezt az apró, ezüstből font, egyfelől egyszerű, másfelől a fonás révén rafinált-élveteget ékszer képviseli, s amely Isztrián visz közelebb e fogalom értelméhez.

A véglény révén adódott fölismerés: a sziget mai településeinek a szerkezete más, mint a murteri selőé: abban, ha nem is mutatkozik meg az antik, geometriai szabályszerűségeket kinyilvánító legfőbb örökség, de az igen, hogy a tengerről érkező veszélyeket el akarta a lakosság kerülni, s egy vízparttól távolabbi emelkedést választott állandó tartózkodási helyül. A tengeri kikötőtől alkalmas út vezet el a lakóhelyig, ahol a vízen érkező árukat hasznosítják.

*

Ha egy pillanatig tartott Murter fölött átrepülni, sokat mondok. A nagyotmondás a lényegre törés, a sűrítés és a vélekedés kompakttá alakításának a mellékjelensége, bár Murtert említve a nagyságról szó nem eshet. Egészen kicsi volt a földdarab, mert egészen alant volt, a tablót amúgy a tenger kékje és az északról alám csúszó dolomit szürkéje képezte meg, nem pedig a sziget zöld volta. Murter selője hosszan elnyújtott szilvamag, tengelytől két oldalra futó rovátkákkal. (Mondjuk Benes József ekként rajzolta volna meg. És pinának mondaná.) Levegőben hagytam el tehát a helyet, ahol élnem adatik.

*

Amikor palicsi költőbarátom és a felesége először jött látogatóba, és beléptek a kertté alakult udvarba, Jutka felkiáltott. A kérdése áhítatos volt és lelkes és letaglózó: Te itt is akarsz meghalni?

Csak az is ne hangzott volna el.

Másnap, amikor véletlen a tengerparti temető előtt vezetett a sétautunk, arra a következtetésre jutottam, hogy a földbe süllyesztett koporsók szabályos időnként, ha nagy a hold és dagály van, víz alá kell, hogy kerüljenek. Víz mosdatja tisztára, só cserzi a temetőkert első vonalába került halottakat, a többit már nem, mert a fellelővárat pótolni igyekvő, horvát zászlóval megjelölt hegy oldalába vájják újabban a nyughelyeket. Amúgy szépen csiszolt kövek borítják a helytakarékosság okán szorosan egymás mellé került sírokat.

*

A nyolcvanas évek legemlékezetesebb veszprémi szagai a lépcsőké és sikátoroké, továbbá a reggel végi utcáké voltak. A huzat és szél ellenére huzamosan nedves lépcsők és a bevilágítatlan házközök dohszagot árasztottak, a keszekusza utcákon pedig főtogató volt a benzin- és a gázolajbűz. Idővel meg lehetett szokni, meg is szoktam, ott-honossá vált, s majdhogynem illatnak tekintetem mindegyiket – a gázolajszagú szprét meg is kedveltem, a Trabant üzemanyagkeverékének égésterméke azonban gyomorkavaró maradt. Murternek, legyen bármelyik évszak is, elemien tiszták az illatai, s még a szagváltakozatok sem kellemetlenek. A tenger, a fenyvek, a száraz macchia a jellegadó, amelybe olykor belekeveredik a kesernyés füst (turistaszezon idején a szállításadók szorgalmazzák a kerti sütés-főzést), a langy olívaolaj (akár a sütés-főzésé, akár az őszi olajfaszüretben a tevékenység után maradt, konténerekbe gyűlő préselményé az) és az évszakokra jellemző virágjukról ismert növények. Más-más karaktert adnak a szigetnek az év elején virágzó citrusok, a kassziák, a szellőrózsák, majd a tél és a nyár átmenetében szinte naponta váltakozó növények, a mirtusz, az orchideák, a kakukkfűvek, a szurokfű és a kivadult kerti virágok, a nyár virágzásban szegény növényzete, és a tél csapadékától burjánozni kezdők. A ciklámen, a különféle vadon termő bogyók és a gyümölcsadó számócafa. Otthonos ez a sokféle, egymással elkeveredő illat, s ha belevegyül a növénynyesedék gombás szaga, a tengerparti uszadék bűze, az sem ébreszt bennem élmélyést.

*

Egyik napról a másikra bukkant fel a kertben a tíz forintnál nem méretesebb zöld varangy. Besegít talán a kertembe hozott egy szem, puhatestűfalásban elől járó szentjánosbogárnak, és bőszen összefogdossa a meztelencsigákat, különösen az okkersárga spanyol csigákat, amelyek éjjelente jelennek meg a kutyák etetőtálcáiból kipergett szárított táp morzsái körül, s reggelre nyálkacsíkokkal szalagozzák azokat körbe. Varangy a modellje a közös hősnőt tulajdonló két regényem kollégiumi békájának is. Az éppen az Egyesült Államokban tanuló lány háziállata kulcsszeréhez jut, mivel az asztalközösség része. Sem *A tenyérjós*, sem *Judith, a baltás gyilkos felesége* nem

vált széles körben ismertté, ha olvasták is a regényolvasásra szokottak, túl az irodalmi lapokon, a kulturális sajtó alig foglalkozott vele. Meg kellett értenem, hogy kulturális körökben nem ildomos, ha azerbajdzsáni történettel rúkkol elő egy magamfajta költészetéről ismerhető író, pláne, ha abban Hajmáskér, Moszkva és Tirat-Carmel is cselekvések helyszíne, és szó kerül az egyeseknek gazdagságot, másoknak börtönt hozó olajkereskedelemtől, na és a hazai fogházból elengedett azeri katonatisztról.

A kertben lakó béka anyja az a zöld varangy lehet, amelyet évekkel korábban Marko szomszéd mutatott meg a vízaknában. Az utca közepére süllyesztett apró, a házhoz vizet kanalizáló aknában fakón, soványan élt a tenyérnyi jószág, egyetlen alumínium csaptelep társaságában, talán 4-5 liternyi térben, esőzéskor és csőtöréskor az üreget teljesen feltöltő vízben. Mikor kiraktuk az aszfaltra, hogy a fogságából megszabaduljon, pislogott és visszamászott a megszokott félhomályba.

*

E vidéken nem találkoztam madárcsapattal. Akkorával, amelyik elhomályosítja a napot. Gyerekkorom ősein a varjak, a vadludak és a darvak vonulása hetekig tartott, Korfun a főtéren akkora sarlósfecske-tömeg volt, hogy nem láttam át a cikázó madarak között, s a Balaton északi partján elterülő szőlőskertek fölött a seregélyek akként tudnak kavarogni és hangoskodni, mint a felbolydított, egymástól háborgatott méhrajok. Itt többnyire vízimadarak vannak, a Jersani-öbölből olykor kiemelkedő szikladarabok némelyikén található legalább egy. Hol kormorán, bár ők inkább párosával élnek, hol halfarkas, hol a nevetésszerű hangot adó ezüstsirály, a fekete fej-tetejű dankasirály, sűrke gém, hol pedig a vízityúk. Egyetlenegyszer láttam vörösnyakú vöcsköt, máskor pedig egy hatalmas torokzacskós, bávatagon álló rózsás gödényt. Hatalmas szeme volt, s hogy mereven bámult, rémületet keltett.

*

Megvetés, közömbösség, azaz akarati állásfoglalás hiánya – anélkül, hogy letargiával párosulna –, amelyhez torz hazaszeretet és nacionalizmus tartozik, de hogy mindez miként terjedt el a rendszerváltás után otthon, azt legteljesebben a horvátjaim példáin látom. Bennem nincs dalmát identitás, ami annak nevezhető lenne, az korábbi Dalmáciánál, visszanyúlik a latinitásba, a hellenizmusba és a judaizmusba. De mehetek korábbra is: az illírekig, avarokig, keltákig. Látom, hogy e dalmátoknak nevezettek, a házsomszédjaim, a településtársaim, akik határozottan elkülönítik magukat az északiaktól, a tengertelenektől, milyen áttételekkel határozódnak meg az értékvalasztásaik révén. Hogyan válnak vérnemzetivé és idegengyűlölővé. A passzivitás hogyan értelmeződik hősiességgé, hogyan fogadják el az alkalmi hatalom által nyújtott identitást, miként válik a provincializmus beccsé – és látom bennük magyar önmagukat, mármint azt, hogy milyen tartalmúnak mondjuk azt, amit mi, jelenleg, magyarnak szeretünk látni.

Közép-Európában passzív társadalmak léteznek, ez ennek a térségnek *differentia specificája*. Murter mindennek a látásával ajándékozott meg.

A rítusok, kultuszok, közösségi megmozdulások és a hatalom megnyilvánulásai a csoportok összetartozását biztosítják, a valódi és az álközösségek működésének természetes velejárói. A kultúra megszaladása e téren feltűnő. Olykor csak mosolyt csal az ember arcára, máskor egyenesen visszatetsző. Hogy minden hegytetőn kápolna épült, az például a középkor határőrvidékein könnyen magyarázható – de ma dögösebben. Hogy szerte a vidéken és településeken méretes zászlók lengenek, faramuci üzeneteket sejtet. De hogy zoknikat, nyakkendőket, trikókat és fehérneműket, autók visszapillantó tükrére húzható zacskókat díszíti a nemzeti zászló, az meglehet, amerikai mintára született és liberális elvekre utal, de a túlzó dominancia jele. Jelen lenni, akár bántó módon, erőszakosan...

*

Az idő lelassulhat, felgyorsulhat vagy meg is állhat. Az idő tartama kizárólag attól függ, miként hagyja annak érzékelését a végzett feladat. A feladat, amellyel azonosulok, mert pontosan tudom, mi a célom, annak megközelítésében hol tartok, miként használom az ismert készségeimet, s nem szóródom szét, de annyira nem koncentrálok, hogy ne vegyem észre a tevékenységem során megjelenő társeseményeket, közben tudom tartani a dolgokat, és nem szorongok sem a sikertelenségtől, sem pedig a sikertől. Az idő akkor válik irrelevánssá, amikor eggyé tudok válni a tevékenységemmel, hiszen ilyenkor az élményeimhez igazodik.

*

Egykori *kortársaim* közül vannak életükben nagyra tartott pályahősök, mint például az ötvenhat évet élt Váci Mihály; Dobozi Imre, aki hatvanötöt, Sarkadi Imre (40), Simon István (49), és vannak a társadalmi megbecsülésben alig vagy egyáltalán nem részesedőek, mint Ratkó József (53), Szilágyi Domokos (38), Hervay Gizella (48), majd pedig Kemenczky Judit (63), Endrődi Szabó Ernő (49), Baka István (47), Borbély Szilárd (50). Persze akadnak általam sem eléggé olvasottak, akik némely kortársam szerint megkerülhetetlenek, a vajdasági Koncz István (60), Szervác József (49) vagy Simonffy András (54). Amíg éltek, s nálam jóval kevesebb ideig, kik bizonyulhattak volna arra alkalmasnak, hogy meglássák és elmondják, a teljesítménye kinek is lehet időtálló?

*

Egyetlen szóban mennyi gondolat rejtőzik, és ugyanakkor mennyi burok feszül rajta. És nem is arról a növényről beszélek, amelyet a kikerics szóval reprezentálok, hanem arról, amelyet a nyelvi-szociális-kulturális közösségem kikerics szóként használ. Tárnyak, akciók, aktorok húzódnak meg benne, és a köztük feszülő relációk. A szó cselekvési teret ígér, ha kimondom, a gondolkodásból kifejlő történeteknek ad helyet. De nem pusztán a valóságról szól, mert általa az eddig ismeretlen dolgot is meg lehet, remélem, látni és elbeszélhetővé alakítani.

Azt a kikericsot, amelyet a tengerparti ösvényen találtam, 2-2,5 centis lepelvirággal, átderengő lilásfehér mintázattal, októberi virágzással kellene jellemezni – és azzal,

hogy ilyen kikerics a botanikusok szerint nincs. Megengedőbben mondva: nem létezhetne. Ha pedig mégis van, mert itt hajladozik a szélben, s itt a másolata a papíron, akkor hibrid, esetleg mutáns, valaminek az egyetlen, megismételhetetlen példánya.

Az a kikerics, amelyről beszélek, az agyam struktúrájáról és arról beszél, amit az agyi struktúráim a közösségeimről megjelenítenek. Én nem tudok ott élni, ahol az élőlénytársaim számomra teljesen ismeretlenek maradnak.

HŰSÉG

*Az égető napsütéstől tarolt
sziget a kopársága révén lát
ható. Gyökérzet nem köt, szuhar nem
nő. Kákatorzsa, ha fedi, olykor
a szőr a csupasz állatbőrön is
előtör.*

*Északról érkeve meg,
a hegyerincen át, tisztán látható,
mint tükör tálján ragyogó tojás
sárgája. A tengerről, felpúpo
sodva a bőséges víztől, a hul
lámok parkettalécei közül
emeli föl, föl a horizontot,
arasznyival közelebb az égbol
tozathoz.*

*Kétséget kizárva, bár
melyik némaság jelenléhez jut,
amiként lebeg, s magabiztos mind
egyik nyugalma, ahogyan szétte
rül halikraként, milliárd, apró
szemű kavics az öbölben, ahol
a part elhagyható. A tengerszél
harasztosa olyan jelen, amely
sosem részesül a múltból.*

*Mindig
hiányzik valami, aztán mindig
meglesz. A szirt büdös teste alatt
habzik a meleg. A sót lesepri
a mézskőlapról a halfarkastoll,
ahová fészket rakta a madár,
ahol tojást tojt, ahol csibéit
neveli, tisztára, miként márvány
kőből rakott teraszt pucolja
gépezetével a vegytiszta jelen
idő.*

A tócsába hasaló ég az

elképzelhetőnél több kontúrú.
Kártyalapjait a világ egyre-
másra kirakja s összekeveri.
Nincs kusza repedése egyetlen
sziklának sem, amelynek aljába
égetett agyag-árnyalatban ne
húzódna résnyi rend.

Ahogy ha
tározottan átömlik a sötét
a nappalba, tudható, hogy melyik
mondatban nyílik meg a fény. Kezdet
nélkül. Mivel létezik, aminek
nincs kezdete, s egyszer csak a nyelven
át belép a létbe, hogy legyen.
A legtöbb déli vidék fecsegésre
képtelen. Szélkürtön, sziklakürtön
keresztül szólal meg, nyög, némelykor
vihog, olykor törpe oratiót
deklamál, ha esik, s ha távoli
a kontinens a vízhez lecsúszott
várostól, és a bozót marad hát
ra a hegyen s az ösvények kecské-
nek, viperáknak, égnek.

Ami ki
mondja magát, annak lecsiszoló
dik a pereme, kiszögellése,
metsző késéle, durva rücsök, az
összes bántó elem, a felszín
valamennyi anyagfeleslege.
Átradírozza kemény formáját
a sokdombú sziget, összes felü-
letét, darabját, mindmegannyi rész-
letet. Hogy eltávolodva, a föld
darab teljesét a tekintet be-
fogadja. Nem marad az aljzatnak
mellékes része, nem a hátnak mel-
lékárnya, leégeti, csirkeko-
pasztáskor perzseléssel a pelyhe-
ket. Látja egytömbűnek, miként te-
remtő az univerzumot.

*

Idővel arra ébredsz, katalogi-
zálni sem a veszteséget, sem a
gyarapodást nem érdemes, s egyre

*inkább állatformára lel az elnyúlt
sziget. Kutya alakját veszi fel,
amely leroskad, ahogyan tiszta
küszöb előtt a hűsleges felmo
sórongy. Hason fekszik, mellső lábait
oldalra félig kinyújtva, fara
a két hátsón nyugszik. Lesunyt fejjel
líheg, szemét ráhunyva magába
zárja, ami látványként egykor mélyen
beléhatolt. Vár, hiszi, hogy a gazda
visszatál. Beledől a kikapart
gödörbe, szóvá változtatja a
jelentéstelenséget, mint aki
vizet ivott már, de táplálékot
hogy faljon, időt kénytelen
hosszasan gyűjteni. Meghatározza
a meghatározatlant.*

*

Üzent egy szakmabélim. Írja: „Jómagam – hálísten! – az utóbbi években találkoztam megtermett, egészséges sonkakagyló-állományokkal (idén pl. a Veliko jezerón). Mindazonáltal, ami a tengeri élővilág fajgazdagságát illeti az utóbbi húsz évben, általában tapasztalásaim, egy-egy ritkás mikrotértől eltévelyelve, változatlanul lehangolóok.”

*

Járt itt patkány, kétszer is. Először tél volt. Valahogy bejutott a *konobába*, s tán három hónapig szabadon garázdálkodott. Miután elfogyott a szabadon felejtett krumpli, a zacskónyi pattogatni való kukorica, a csipszek és a megrágható flakonok, rákényszeredett a kevésbé tápláló dolgokra. Csak egy ízletesebb fajta műanyagot választott ki magának, azt is csövek formájában: tönkretette a mosogatógépet, a mosógépet és a hűtőszekrényt. A biztosító állta a rongálást.

De a második patkánnyal való találkozásunkat nem nevezhetem ilyen szerencsésnek. Őt nem tolerálta a kárfelmérő, és szigorúan közölte, hogy patkányrágásra nincs biztosításunk. Emiatt szerelkeztünk fel csapdákkal, mérgezacsokkal és elektromos riasztóval – többé-kevésbé sikeresnek mondhatjuk magunkat a rágcsálók elűldözésében. S indoklást kapott a település macskagazdagsága is, de az is, hogy a jószágok miért nem részesednek sem simogatásban, sem pedig abból, hogy a szobákban hevernek és alszanak. A macska bizonyítottan haszonállat, nem egy magáért is szerethető lény.

A rágcsálók ellen legjobban a kötőrészel lehet védekezni. Szeptembertől májusig engedélyezett a tengerparti településeken, azaz a turizmusra szakosodott helyeken a házak felújítása. Ezekben az időszakokban mindig átalakul néhány új tulajdonba került ház. Betontörő és bontógépekkel szorgoskodnak a Zágráb környékéről érkező szakképzetlen munkások. Hogy pancserek, a feladatukat rosszul végző kontárok, abból tűnik ki, hogy a rombolásban sikeresebbek, mint az építkezésben. Feltétlen hasznuk az azonban, hogy tevékenységükkel felzavarják a rágcsálókat, amelyek vagy macskák eledeleként végzik, vagy békésebb helyre továbbállnak.

*

A horvátoknál ugyanúgy, mint a magyaroknál, oligarchának neveznek minden gazdagot. Nyugaton a gazdagokat lobbistáknak mondják.

*

Iván boldogsága határtalan volt, hogy a több éve meghirdetett házra vevők jelentkeztek. A hirdetés ugyan csak egy kartonlapon állt, amelyet az épület falára függesztettek, s nem hittek abban, hogy valaha is lesz rá érdeklődő. A főutca házainak minden harmadikján ilyesmi hirdetmény állt, a *selo* teljes kiárúsítása volt napirenden.

Az oroszok és az ukránok a kétezres évek első évtizedében nem vásároltak lepukadt falusi házakat és romokat, inkább kedvelték a vízpartközvetlen nyaralókat és a kisebb szállodákat. A hajdanvolt Jugoszlávia tagállamaiból nemigen akadt senki ahhoz elég bátor, hogy errefelé ingatlant vásároljon. Az Adriát mindig kedvelő németek és osztrákok, majd a magyarok a legelső vállalkozók. A helyiek szerint: az első ügyeskedők.

Murteren a harmadikok lettünk a magyar háztulajdonosok között. Az első egy panziós, hajókirándulásokhoz apartmanokat kínáló, vízi járművek javítását végző férfiú a második. A turizmus szakavatott ismerői nyomán érkezünk mi, akik már nem turistaként képzelték a szigeten az életmódjukat.

A házvásárlást *rakijával*, sörrrel és fűgelakomával ünnepeltük Ivánéknál. Ivánéknál terem legelőször a füge.

*

Gondolom, a *Murterárium* magyar könyvként fog megjelenni, s egyetlen alkalommal. A kiadó büszke lesz arra, hogy ötszáz példányban képes lesz kiadni. Merthogy a kötet húsz deka, a teljes könyvtömeg száz kiló. Egy mázsa fehér papír előállításához 170 kg fa szükséges, ami két kifejlett példány hasznosítható tömege. Amúgy a két fa kb. 17 ezer oldalnyi, ezáltal 160 B5 oldalnyi terjedelmű lehet a leendő könyv. De akar-e bármelyik fa könyvemmé lenni?

Ha majd káposzta leszek, vagy sárgarépa, vagy egy pörköltalapanyaggá váló, megnyúzásra váró, lemészárolt nyúl, amelynek egyes atomjai valaha a testemet alkották, semmi értelme nem lesz annak a kérdésnek, hogy mindezek akartam-e lenni. Hogy mégis szívesen válaszolok, az azért van, mert örülök, ha ismét élőlényben lennének föl, arról a kitörő örömről nem is szólva, ha ember bármely darabkájában neveződnek

meg egyszer, aztán kétszer, s évmilliárdok alatt pedig sokszor. Én valahogy ilyennek szeretném tudni az öröklétet.

*

Az a társadalom a jó, ahol az egyéni szabadságjogok akár a közösség kárára érvényesíthetőek. Ahol szabad vagy és mindenki más is szabad. Az egytagú közösségek nagyobbik része nem a saját ügyességének, kiválóságának, önmegjelenítő képességének az eredményeként válik autonómmá, hanem a szerencsétlen szocializációja miatt. Az ilyen közösségnek tudott individuum sosem tapasztalta meg a közösségek vonzerejét, akcióit, hiedelmeit. Kivetett, még ha igyekezik is a helyzete ura lenni. Biológiai szünetet szenved. Az egyszemélyes közösségek azért veszélyesek, mert nem az egyénekre jellemző s azoktól elvárt módon viselkednek, hanem megtévesztő módon, a közösség erejét állítva. Az egytagú közösségekből álló tömeg viselkedése ráadásul megjósolhatatlan, a legapróbb konfliktustól átalakul csöcselékké.

*

A Magyar Adria Egyesület 1915-ben adta ki Cholnoky Jenő mesélőkédvvel szerzett ismeretterjesztő írását az Adriáról, amely inkább füzet, mint kötet. Az *Adria és partvidéke* mellett azonban a többszerzőjű *A Föld és népei* V. kötetében található Cholnoky-szöveg is érdekes. Cholnoky alkatának jellemzőit, a tudósi, honpolgári és tanári bennfentességet e két mű példázza legfőképpen. Az összetett megközelítés, mert a testvéreire is jellemző, családi öröksége lehet. A familiaritás az oka tán a Mediterráneum iránti vonzalmának, az ott lakó népekhez húz, már ha van olyan egy geológusnak, a szíve. A honpolgárnak és a tanárnak bizonyosan van.

Cholnoky Jenő kolozsvári hagyatékának van egy neten is elérhető gyűjteménye, közöttük az adriai felvételeivel. A professzor az előadásai illusztrálására nem pusztán térképeket használt, hanem az elsők között fényképeket, többnyire amiket ő maga készített, vagy az utazásai során vele lévő munkatársai. Az 1914 júniusában készült 38 darab dalmáciai sztereokép között kettő is van a Krka-vízesésről, ez a Murter szigetéhez legközelebbi helyszín, amelyről Cholnoky megemlékezik.

*

A Cholnokyknál látványosabban senki nem tudta magára hagyni a várost. Mint bűnösök a tetthelyről, párologtak el egymás után, hogy oda aztán soha vissza ne térjenek. Kivéve a rendkívüli önbecsél rendelkező Jenőt, kinek törleszteni valói akadtak úgy a vidékkel, mint a várossal, a városlakókkal szemben. A vélt és a valós kötelezettségek formálták a személyiségét, mondja minduntalan.

*

Amikor azt állítom, hogy a sziget nyers zöldje a tengerparti fenyvesektől, egy-két kósza ciprustól s a néhány ehető magvú esernyőfenyőtől származik, nem mondom igazat annyiban, hogy nem a sziget valóságáról beszélek, csakis arról, hogy milyennek láttam. A klorofillszínek, azaz a fény azon spektruma, amelyet visszavernek a növények szintestei, azaz a zöld többsége nem a falomtól származik, hanem az alacsonyabb növény szintek élőlényeitől, a cserjéktől és a lágyszárúaktól. Azoktól, amelyeket kezdetben, ha észleltem is, nem láttam. Most pedig tőlük szikrázik a sziget a kék fény fluid ékszerfoglalatában.

Fényből nincs hiánya a szigetnek. Ha nem sütne a nap, ha nem sütne a hold és a csillagok, ha nem fénylene sokféleképpen és szinte mindenkor a tenger, ha nem villognának a hajólámpások, a közeli és távoli világítótornyok, a napelemes reflektorok érzékelői, a kirakatok törésjelzői, a villanyoszlopok csüngőlámpái, az ünnepekre felszerelt neonfigurák, akkor is fénylenek a fenyőfák tűlevelei. Mindegyiken van legalább egy fénycepp ott, ahol vastagabb a viaszréteg vagy pedig összegyűlt a gyanta. Olykor előbukkannak világítónak tűnő rovarok, de többnyire csalóka tünemények, az éjszakában kékesen derengenek a korhadt tölgyfacsonkok, s a parti tócsák alján is meg-megcsillan s belső fényével hivalkodik az esküvői menet után ott maradt, de a vízben kocsonyássá duzzadt s lumineszkálóknak hihető rizszem.

*

Ahány európai, annyi meggyőződés. Ahány szlovén, annyiféle képzet a folytatható hagyományról. S ugyanúgy: megannyi horvát, megannyi vélekedés. És nem feledkezhetünk meg a dalmátokról, akik rendelkeznek az európaiaknak, a szlovéneknek és a horvátoknak ellentmondás bátorságával.

Hogyan?

Az illír hagyomány, benne az i. e. 5–2. században (Albánia, Montenegró és Dél-Dalmácia területén) létesült Illír Királyságé s az i. e. 1. században rómaiak által elfoglalt térségé, melyet Dalmatia provinciának neveztek, majd a napóleoni államalakulaté s az annak nyomán adott osztráké, a dalmát tudatot erősítették.

Nézzük csak az utóbbi háromszáz évet!

A Velencei Köztársaság 1797-ben hogy megszűnt, Murter néhány évre a Habsburg Birodalom tengerparton futó határvidékére került. I. Napóleon, magát megkoronázva, 1804-ben megalapította a Francia Császárságot, s a szigetet 1806-ban francia csapatok szállták meg. De csak 1813-ig tartott az uralmuk. S az, hogy Napóleon 1809-ben Illír Tartományok néven Dalmáciát is magába foglaló önálló államot szervezett, bár azt az oroszországi veresége után, a párizsi békeszerződés következtében Ausztriához csatlakoztatták, fellobbantotta és erősítette a horvát nemzeti törekvéseket. Az osztrák császár ugyan létrehozta a tartományok legnagyobb területét magába foglaló Illír Királyságot (benne a Dalmácia körzetbe sorolt hét alkörzetet, amelybe Murter tartozott, éppenséggel földrajzi helyzeténél fogva Zadar és Šibenik közös határán), de a formáció nem maradt hosszasan fenn. Az illírek iránti érdeklődést azonban a nemzeti önszerveződés megtartotta.

1822-ben az Illír Királyságról leválasztották Dalmáciát, s külön osztrák koronatarományná emelték. Az Illír Királyság nyugati része, a francia kulturális befolyást megtartó terület és a latin–német kulturális hatásokat inkább követő Dalmácia eltérő nemzettudatot és egységmozgalmat épített. Dalmácia, miközben közép-európaibbá vált, a nyugati eszméktől eltávolodott. Mondhatni, ahogyan soktörzsrűek az illírek históriájára hivatkozó államalakulatok, az úgy a közelmúltban, mint a jelenben létező uradalmak sokféle, egymásétól erősen eltérő történelemképpel rendelkeznek.

*

Murter szigeten, ha nem is annyit, mint amennyit a kereszténység alakjainak, eseményeinek, eszméjének szenteltek, rengeteg illír helyet leltek. Kőhalmokat és sírokat találtak, amiből arra is következtetni lehet, hogy illír települések voltak egykor a közelben. A liburn törzs fontos telephelyét Jezera közelében fedezték föl, egyik vezetőjük temetkezési helye az 1938-ban feltárt, majd rekonstruált, a csigavonalban megközelíthető tetejű, most Pudaricának nevezett halomsír. A sziget nyugati csúcsán is láthatóak temetkezési helyszínek. Mindezek turistalátványossággént szolgálnak – no és a helyben élők történelmi tudatának tágasságát is alakítják, s egyben képviselik. A murteriek az illírekkel szorosabb kapcsolatot tartanak fenn, mint a görögökkel, rómaiakkal, bizánciakkal, törökökkel, velenceiekkel, bensőségesebb velük a viszony, mint amilyen fűzi őket a magyarokhoz, osztrákokhoz, bosnyákokhoz, szerbekhez, szlovénokhoz, horvátokhoz vagy az egykori jugókhöz. A murteriek nem tudják, a közvetlen közelünkben lévők, legyenek bár önösek, vetélytársak, rosszakarók, netán ellenségek, inkább alakítják életünket, mint távoli cimboráink és barátaink. Leszámitva saját aznapi érdemeiket, számukra az illírek példázzzák a függetlenséget, a szabadságot, a dicsőséget és a jellemességet.

*

A tetőterazon jó a sötétben elfeküdni. A fal derékmagas, így a falu fényei nem jutnak el a sötétet nézőhöz. S akkor a legjobb, legyen bár kánikula vagy év végi langymeleg, amikor megsokasodnak a meteorrajok. Amikor a növekvő Hold mellett a Lyridák eléri a bolygónkat, s április 22-re megsokasodnak, vagy május 4-én, amint az Aquaridák, és május 8-án, amikor a Lyridák aprócsillogása világosítja meg néha-néha az égboltot, s augusztus 12–13. fordulóján, hogy a felső légkörbe belefutnak a Perseidák, és óránként 30–40 alkalommal is hullócsillagos lesz az égbolt, továbbá a Drakonidák október 8-ai jövetelekor, csökkenő holdsarló mellett, illetve december beféjeződésekor és január első napjaiban a Quadrantidákból óránként száztíz is tűzgömbként izzik vagy fénynyillá válva csoportosan esőzik alá, hogy egyikük-másikuk csillagszóróként szétröbbanjon. A terasz köve nyáron hűt, télen melegít, jó a gerinc kiegyenesítésére is.

*

1412-ben építik meg a Szent Mihály-templomot, jó kétszázötven évvel azelőtt, hogy a hegytetőre kerül Rókus temploma. Talán ennek a következménye, hogy az augusz-

tusi körmenetben Rókus szobrát hozzák le a plébániai templomba, s ott is hagyják egy rövid vendégség idejére. A Szent Mihály-templom belsője, miként külső megjelenése is, ízig-vérig barokk stílusjegyeket mutat, azaz teatrális és mélyen át van áhíttatva.

*

Eszembe vettem, miután föltérképeztem a sziget növényeit, állatait és közeteit, s nem hagytam ki az itt megfordult nációk embereit sem, össze kellene szednem a valaha tisztelt, de mára már-már elfeledett szentek neveit és élettörténeteik változatait. Amióta hallottam Zvonimir királynak a jurandvori Szent Lúcia-templomhoz kapcsolt glagolita betűs adományleveléről, azóta reménykedem abban, hogy rábukkanok egy olyan falfülkére, kápolnára, templomra, de bár csak egy, a romos oldalhajójában falhoz támasztott szentképre, amely a szirakúzi szent nő személyéhez kapcsolható. Elég egy hajszálnyi összekötés – arra, ha feltűnne, addig fogok hivatkozni, mígnem vezetőszárrá lesz, kötélle erősödik, és el nem engedem magamtól. De a nem is oly közeli krapani szerény lelőhelyén túl pusztán katamaránok, villák, éttermek és magánszállások viselik e tengervidéken a Lúcia nevet, s a használatukból arra következtethetek, hogy a lux szóval hozzák összefüggésbe. A Julianus-naptár szerint még Lucia, a magyar Luca az év legsötétebb napja, joggal tekintették tehát fényhozónak, másrészt a boszorkányokhoz is illőnek. Olyan nővel, akinek ez a neve, csak egytel találkoztam, de különösebben nem csillogott a szeme, legalábbis nem jobban, mint a többi dalmát asszonyé.

Lúcia a középkor legkedveltebb szentjei közé tartozott, s azon mesterséget űzők viselték szívükön a kultuszának fenntartását, akik hegyes eszközökkel dolgoztak. A varrónók, párnakészítők, suszterek, nyergesek. És azok, akik féltették szemük fényét, vagy azért, mert fokozottan használták és szükségük volt rá továbbra is, vagy mert már elvesztették. Továbbá, ki tudja miért, a bűnbánó prostituáltak is áldották, ámbár okfejtésem szerint azért, mert sem ők, sem pedig az ötödik században élt szűz nem ment férjhez. Lúcia emléke már csak a karácsonyi ünnepkör alakjai között tűnik fel, s egy izsotriai település neve is belőle származik, de e faluban mostanság, némi túlzással, negyven lakó, ha él.

Lúcia alakja azonban mindezek ellenére élesebben látszik, mint mondjuk a helyi meggyé.

*

A szigetet északról határoló szűk tenger partján állítólag sok gyümölcsfa élt, mindekelőtt számoécafa és maraszkinómeggy. Számoécafa vadon él, a macchia jellemző cserjéje. A meggy olyan félvadféle, mint a naspolya vagy a berkenye, vagy éppen a füge, igénytelen és bőven termő. A maraszkinómeggyet sok nép tulajdonítja magának, az olaszok Marasca cseresznyének mondják, a zadariak éppenséggel savanyú cseresznyének tartják. A pirovaciak pedig, akik a murteriek után legliburnabb liburnok, azt állítják, hogy nem csak a számoécafa terméséből készült lekvárt, a maraszkinólekváros süteményt, hanem a meggylikórt is miattuk találta ki a Teremtő. Így aztán ha esküvői menet halad el a ház előtt, hit ide, vallás oda, hagyomány az, hogy süte-

ménydarabkákat és italos palackokat tesznek a kapu mellé helyezett asztalkákra – ők mindezekkel ajándékozzák meg az ifjú párt és a vendégsereget. A helyi italok között ott a házilag készített meggylikőr. Olyannyira cukros, hogy összeragasztja és beszédképtelenné teszi a száját.

*

Házi articsókának nevezett zöldségmagokat vásároltam, el fogom ugyan vetni, de nem sok esély nyílik arra, hogy kicsírázzanak, s még kevesebb, hogy virágzó, azaz termő növényekké fejlődjenek. A magvak szavatossági ideje ugyanis öt éve lejárt. Képtelen vagyok megtanulni, hogy kizárólag az én felelősségem, veteményezésre alkalmas magvakat, ehető felvágottat, romlatlan sört, penészbevonat nélküli dióbelet, meg nem avasodott szalonnát vásárolok-e, vagy olyat, amelynek a szavatossági ideje régen lejárt. Húsz éve még azt reméltem, időszakos jelenséggel van dolgom, mára szkeptikussá váltam. Leginkább azonban az bosszant, hogy nem csak hogy nem hagyok magamnak elegendő időt a vásárlásra, azaz ahhoz, hogy a csomagolás rejtett szegletén megkeressem a jól-rosszul láthatóvá tett feliratot, de az olvasószemüvegemet sem hordom magamnál. Márpedig szükségem lenne rá.

Az articsóka a csomagoláson látható kép szerint borvörös színű, lúdtojás méretű és alakú, ugyancsak tetszetős termésű. Éppen ilyenből láttam készíteni Rómában a zsidó articsókát. Amely igazán egyszerű étel: chipsszerűen ropogósra szükséges sütni, s ha a bimbót kanállal ellapították, majdhogynem kivasalták, némi sót kell pergetni rá, s lehet rácsálni. Kesernyés. Kiváló étvágygerjesztő.

*

Hogy mi mindenről szükséges lemondani a szigetlakóvá válás érdekében, utólag lehet megállapítani. Kell hozzá legalább tíz év, vagyis az életidőm hatoda.

*

Napok óta listázom, mi minden nem jutott mondatokhoz. Egyre több a darab, a rész, a törmelék, s ez sokkal izgatóbb, mint az egész. Pedig akad köztük monumentális apróság is, amilyen egy leszakadt s a vízpartig csúszott hegyoldal a maga erdőséggel, a baljós színpompájú naplemente vagy a rajban északkeletnek húzó vadászrepülőgépek. S mit kezdjek azzal az arasznyi töltényhüvellyel, amelyet a kert kőfalának részében találtam, ragyogó rézkorong az alja, melynek a centrumába egy beütött pont zöldell, az uszadékfává vált hajódongával, amely abszolút súlyvesztes a fogyók bajnokságában, oly könnyű, mint a tollpihe, s akkor még nem esett szó a tökéletes fehérségéről, amelyre nem illik hasonlatot keresni. Pedig a minimalizálódott dolgok tárlatában nem a csudálatra méltóak vannak többségben, hanem a szerény mellékszereplők, az alkalmi fellépők és a jelenetekbe véletlenül bekerültek.

*

Hol egy, hol kettő hetente, másszor havonta jelenik meg fedetlen platójú tehergépkocsijával az ószeres. Majdolyan a járműve, mint az őszi-téli-tavaszi építkezések kiszolgálására szakosodott, szakmai tudás nélküli építőmunkások legúrabb tagjainak, a fuvarozóké, azzal, hogy azokénál ütöttebb-kopottabb, ami nem csoda, hiszen tőlük vásárolta. Hangosbemondón jelzi, hogy érkezni fog. Recsegő hang közli az út mentén lakó vénemberekkel és fejüket felkapó turistákkal, hogy miféle lom érdeklő a felvásárló családot, legyen az működőképes vagy használhatatlan, régi vagy új, használt, korszerűtlen vagy már elromlott és más vidéken is hasznavehetetlen. Hosszan válogatják a hirtelenjében kicipelt dunyhát, varrógépet, teleszkópot, lócat és felnis autókereket. Tőlem pénzt kért, hogy elvigye a kisikált kuktafazekat, a jól működő képcsöves televíziót és a fémhulladékot, de hogy az ajánlata elfogadására láthatólag nem voltam kész, ingyen is elpakolta. Mirko ugyan rosszallja, szerinte fél zsák tyúkoknak való kukoricadarát is kérhettem volna.

*

Annak, aki időigényes útja végén az alagútból előkerül, a látványtól el kell hogy álljon a szava. Magasból alánézve a tenger többnyire ezüsttálca, félmagasból kék tükör, a partról pedig lustán mozgolódó vízfelszín. Persze csakis szélcsendes időszakokban. A tengerlátó örömhöz csatlakozik a táj szépsége ébresztette gyönyör. Kopár, színszegény, grandiózus táj, amely tudatosítja az emberben, hogy kiféle-miféle senki kis figurája a világnak. S mindezek után kezdi a vidék részletezni magát: egyik kanyarban megmutatja a távoli hegy gerincére ültetett szélérőműveket, a lejtő közúalékában nevelkedett, virág nélküli, zöld szökőkutakat mintázó articsókákat és más bogáncsféléket, aztán a levegőben köröző keselyűket, amelyekről kellő tisztelettel illik beszélni, majd pedig a színgazdag, napról napra cserélődő gízgazokat. S persze az aszfaltra rászáradt hüllőmaradványokat, a póznákra akadt nejlonzacskókat és szélzsákcafatókat, és a lerobbant tragacsokat, útszélre vetett járműroncsokat.

*

Sokszor mentem le és fel ezen a tán, ha tíz kilométeres szerpentin, amíg fel nem tárult egy titok. Nem, nem a tenger, a Velebit, az emberi kultúra által átalakított huszonegyedik századi táj rejtegette a titkát, hanem a nézőjük, azaz én magam. Át kellett magamat arra nevelni, hogy ne az útszéli fücsomót, árokparti kőkupacot, csonkig égett borókabokrot, még csak ne is a zombékokat, halmokat és növénycsoportokat nézzem, hanem húzzam szét a horizontomat annyira, hogy beleférjen a sztráda sok-sok kanyarjával, a meredek hegyoldal, a kőlavinák, és a part, ahol a kőomlásokból kiszakadt sziklák megállnak. Rá kellett ébrednem, hogy korábban csakis a képek szélét láttam, a látványnak a pereme jobban izgatott, mint ami a közepén volt.

*

Murter fölött, a csodálata sosem hagy el, a faluba bejövet, található a szemétlerakat. Kövesúton közelíthető meg, ide járnak föl a megtelt kukásautók, naponta itt ürítik tartalmukat a szippantókocsik, s a jobb lelkű helyiek is ide hordják a jól megrakott utánfutón a háztartásban összegyűlt hulladékot, ócskaságot, mindenféle törmeléket. A szemétlerakat körbe van kerítéssel véve, de az nem akadályozza meg, hogy a bűz eláraszsa a környékét, s hogy ha a vihar belekap a papirosokba, nejlonokba, ne szennyezze be velük az égboltot. Volt, hogy sirálycsapatnak láttam a forgószélben felemelkedő zacskókat, de hát a szigettel szemközti part bozóttüzeit is néztem már éjszakai villanyvilágításnak.

*

A települést és engem meglátogató barátomnak mutogatva a tengert, a nyílt vizet bámulva arra a következtetésre jutottunk, hogy annak, amit nézünk, nevezzük bár képeknek, látványnak vagy a tekintetünk által megragadott valóságnak, csakis széle van. A végtelen kékséget illetően nem találjuk meg annak a közepét vagy a központinak tekinthető jelenetét. Vendégem, mert szokása szerint átvitt értelemben éppúgy értette a beszélgetésünket, mint egyeseknek, megjegyezte, hogy ebben kell keresni annak az indokát, hogy nem iparkodtam bekerülni a kortárs magyar irodalom fősodrába.

*

Amikor bementél az alagútba, mínusz hat fok volt, köd, s amikor kijössz, plusz nyolc fok és hozzá társul a verőfény – tudod-e milyen érzés fog majd el? Milyen, ha a hátad mögött magasodó hegység legmagasabb kiemelkedésének a legcsúcán hó szikrázik, de emlékképeid közül mindjárt elvész a zúzmarás fák rengetege, és csak egyetlen nagytotál marad a fák helyén, bükkök koronája kifakulva? S milyen, ha a köd helyett fehér, tüsszögtető por kavarg az úttest hosszában, s ha lehúzod az ablakot és bele-szippantasz, megmondod-e, hogy az keserű vagy sós? Milyen, ha borostyánok futják be a lombtalan, széltől deformálódott bokrokat, s a Zeusznak szentelt növény zöldje se nem rozsdás, se nem kopott? Milyen, ha hallgatod a Pink Floydtól a *Two Suns in the Sunset*-et déli tizenkettőkor? S ha az aszpikos sertésnyelvsvendvicsről ugyan megállapítottad, hogy savanyú, de annyira nem, hogy ne fald fel? Milyen, ha úgy terül eléd, alád az Adria, mint hatalmas ezüsttükör, amelynek nincs széle? Milyen, ha kihagy a szíved, megakad a lélegzeted, és nem szégyelled, hogy megérintetté váltál? S milyen, ha öt óra száguldás után, hogy célegyenesbe jutsz a Makirina-öbölnél, és látod, tetőzik a dagályban a víz, hiába kutatod a hatyút, a kócsagot, a sekély öböl állandó lakóit, nem találod őket sehol?

*

Meg sem próbálkozom magyarázatot lelteni arra, hogy ugyan az a vénülőfélben lévő fickó, aki én vagyok, ha már életideje alatt képtelennek mutatkozott megtanulni úszni, hiába járt úszóiskolába, hiába próbálkozott tanítómesternők és -mesterek so-

kaságának támogató oktásaival, miért, hogy időnként motorcsónakokkal és hajókkal foglalatoskodik. Vannak napok, amikor órákat tölt el hirdetési oldalak böngészésével, az érdeklődését felkeltő csónakok vagy hajók értékeinek és hátrányainak a latolgatásával, s időnként szárazdokkokat vagy jachtkikötőket látogat meg, ahol megszemléli a hirdetett árucikkeket. Kifinomult módon átvizsgálja a dongákat, az eresztékeket, a korhadásra hajlamos szögleteket átkopogtatja, ellenőrzi a motor és a bútorlakk állapotát, rejtett hibák után kutat, ha túlzásba esik a hajó dicséretében az eladó, és próbaútra indul az öbölben a szívességből vele tartó hajótulajdonos ismerősével. Vajon miért, hogy egy se úszni, se hajót kormányozni meg nem tanuló vénember arról ábrándozik, hogy lesz egy motoros hajója, nem nagyobb ötszemélyesnél, amellyel körbeutazza a szigetét befoglaló szigetvilág valamennyi insuláját, a kikötésre alkalmasokat éppúgy, mint a kikötésre alkalmatlanokat, a szirtként kiemelkedőket ugyanúgy, mint a terebélyeseket, különbséget nem téve a laposak és az izgalmas felszínnel rendelkezők között, megkeresi a legtürkizebb öblöket, a delfinekben leggazdagabb mély vizeket? Olyannak akarná látni a szigeteket, azaz kívánja, hogy meglássa a szigeteket úgy, mint az archaikus mosolyú görög szoboralakokat, amelyek kifejezik a kifejezhetetlent és az elmondhatatlant? De sóvárgása végeztével minnek a birtokába szeretne jutni?

*

Késő éjjel vergődök le a kikötőbe, nem alhatok, mivel felbosszantottam magamat. Hogy miért, miként, s hogyan, hogy nem tudtam lecsendesedni, nem tudnám megmondani, s ha már elfeledtem, jobb, ha nem keresem az okot. A kikötő nyugati végén, a betonmólón (legyen tél vagy nyár, büdös, mert ott ömlik be egy csatorna a tengerbe) emberek téblábolnak. Néma, sok alakból összeállt, fekete tömeg. Egyetlen család. Senkinek nincs arca, keze. Sötét éjszaka, s a vízen alig világított csónak ring, az a murteri fajta, amelynek fedélzete van. A rövid testű, agyonhasznált hajó közönyösen ring, locsog körülötte a víz, s a hajót tartó kötelek néha feszesek, néha meglazulnak, a parton embersokaság fog közre két lekonyult fülű samarat.

A samarak lehajtott fejjel, mozdulatlanul állnak. Majd megfogja a nagyobbik jószág istrángját a tulajdonosa, odavezeti a mólót a hajóval összekötő pallóhoz, magabiztosan átgyalognak rajta. A samár odaáll a vezetőfülke mellé, szélárnyékba. A kisebb termetű samár követi. Még be sem húzza maguk mögött az alkalmi hidat a gazda, a sötét tömeg feloszlik, ki erre, ki arra indul, szó nélkül távozik mindenki. A hajó pedig elindul, orrát a külső világítótorony fényéhez igazítva.

A család segítőtársait, a málhás samarakat, ha megöregedtek s már semmire sem alkalmasak, csak esznek és apasztják a vagyont, átszállítják valamelyik szigetre. Ott találhatnak maguknak gatz meg eső után visszamaradt vizet, s élhetnek saját erőből mindaddig, amíg tartani tudják magukat.

A test nehezebben hazudik, mint a szavak. Végül is van rózsató, a számból kettő, és a hajó, amely használatához meg kellene tanulni úszni. Egy növény, egy állat, egy jármű. Ennyit kell magadról tudni, mielőtt útra kelsz.

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Utak és görbületek

– Mit akarsz tudni az útról?

– Hogyan is juthatnék haza.

Einari Vuorela

Azt hiszem, nyugodt lélekkel állíthatom: az ínség gyermeki körében végzett (? – FL) munkámat. Segítettem lábra állni a rászorulóknak – azt hiszem, ez volt a legfontosabb. A püünkösi mozgalom számára az egyik legnagyobb veszélyt a siker és a növekedés jelenti. A növekedés elbizakodottá teheti a vezetőséget, mert áldozatkészségből felépülő csodálatos erő könnyen a hatalomgyakorlás eszközévé válhat. Azt hiszem, ez a legnagyobb veszély minden mozgalom életében. Az idézet Per Olov Enquist Lewi útja című regényének epilógusából származik; a svéd szerző főhősének, a püünkösdista svéd egyház megszervezőjének. Lewi Pethrusnak utolsó interjújából. Úgyszólván közvetlenül halála előtt hangzik el a kilencvenéves vallásalapító szájából – élete összegzésképpen. A 20. századi svéd történelem politikai értelemben is jelentős alakjáról van szó, aki azonban nemzetközi szinten csakúgy rendkívül eredményes volt eszméi terjesztésében. 1939 júniusában a stockholmi világkonferencián magyar küldöttség képviselte a honi protestáns kislefeleketeket, amelyek jobbra csak negatív figyelmet kaptak a magyar politikától, sőt, a szektákat még azon év decemberében a belügyminiszter betiltottra. Skandináviában viszont – mondhatnánk – egyenesen a gazdasági-társadalmi fölemelkedéssel párhuzamosan ment végbe az államegyház lebontása, a szociális figyelem és felelősség beemelése a politika előterébe. (A háború után majd Tage Erlander hét parlamenti cikluson átívelő miniszterelnöksége már biztos alapokon építette föl a svéd jóléti államot. Lewi Pethrus idézett szavai 1974-ben hangzanak el azzal a jogos büszkeséggel, hogy pártoktól független szociális tevékenységével részese volt ennek a világraszóló eredménynek.)

Én egy parányi Vas megyei faluban, a Katolikus Elemi Népiskolában kezdtem meg tanulmányaimat 1946 őszén. Bennünket, evangélikus gyerekeket az öspörös úr kiküldött a katolikusoknak tartott hittanóráiról (ez volt az ő szekularizációja), mi a szomszéd falu egyik tehetősebb családjánál találkozhattunk vallásunk alapismereiteivel – félúton a templomunktól; a tisztelendő úr félutat magára vállalt fáradalminkból. Persze, a nagy ünnepeken nekivágtunk a teljes útnak. Ugyanakkor többségünk többször is megfordult a közeli katolikus templomban; engem elbűvölt a szigorú öspörös úr minden bizonnyal fogyatékos latinja, miképpen a templomfalán olvasható latin föliratok. Nagymamám – katolikus létére – nem szívesen jelent meg a templomban, érezte a pap neheztelését, hogy gyerekeit férje vallására kereszteltette. És sértette érzéketlensége szintén a szociális kérdések iránt; hadiözvegy nagymamának öt gyerekről kellett gondoskodnia.

Eszendő múltán a fővárosba kerültem nagynénémékhez. Budapesten még rendszeres hitoktatás volt, ámbár egy másik közelebbi iskolában, és két új vallásos közösségi formával ismerkedhettem meg: a vasárnapi iskolával, illetőleg a szeretetvendégséggel. Magamfajta felszeg, társaságoktól vonakodó falusi bunkónak ezek Isten csodáinak tetszettek; lenyűgözött a fesztelen, baráti hangnem, amit a két „kistiszi” a vasárnapi iskolában kialakított (a közvetlenség, a tegeződés, a lányok iránti figyelem), a hirtelen

megismert új játékok, a vallási ismeretek szolid és hiteles átadása, a pózmentes őszinteség. A szeretetvendégségbe viszont családilag mentünk, „fölnöttesebb”, noha nem idegenebb légkört tapasztaltam. Kimondva-kimondatlan mindkettő háttérében ismételtén fölbukkantak a háború nyomorúságának, a megváltatlan magyar társadalom szociális következményei (*ezernyfajta népbetegség* – kezdené a fölsorolást a költő), ugyanakkor a mind gyakrabban, erőteljesebben hangsúlyozott segítőkészség, szolidaritás – akár a nyomorúság filléréivel. (Milyen meglepő volt számomra, ha fölbukkant lenn a ház udvarán egy rokkant „énekes”, mi pedig a gangról papírba csomagolt aprópénzt dobtunk le neki.) Akkorra azonban egyre hangosabbá váltak az új igék, amelyek – csak most tudom ilyen rövidre zárni – az osztályharc sikeres megvívásához, a kommunisták elszántságához kötötték az egész nép fölemelkedését, és rendre megbélyegezték az elnyomókat. Elnyomóként – ez is új fogalom nekem – a klerikális reakciót. Ennek hamarosan jelen lehettem egyik legmeghökkenőbb akciójánál: a már lefogására váró hercegprímás a Golgota téren búcsúzott híveitől, miközben hangoskodó SZIT-csoportok *kötelet* követeltek számára. De a mi egyházunk is hamarosan elveszítette püspökét, és Tildy szintén kikerült a köztársasági elnöki székből. A vasárnapi iskola pedig folytatódott a Lutheránia új központjában, a szeretetvendégség meg egy pincéből kialakított templomban. A hittanra jelentkezés viszont mind körülményesebb, mind kockázatosabb jelleget öltött, szép lassan az iskola sem vállalta.

Mindezek ellenre – biblikusan szólva – *gyarapodtam testben és lélekben*; testi oldalra könyvelem a pingpongozást (alapjait a vasárnapi iskola adta), a korcsolyázást (ennek tudománya ugyancsak oda köthető, noha nem a kistiszikhez, inkább egy alkalmanként őket helyettesítő kedves lányhoz). Ami a lelket jelentheti, annak emelését a Biblia iránti lankadatlan érdeklődés jelentette, noha – be kell látnom – részint a szépségformálódása csakúgy. Annyit minden esetre hamar át kellett látnom, hogy a mind erőszakosabban tolakodó új eszmék valami eredendő gonosszal fertőzöttek, mindent a *máséból* finanszíroznának. Akár azzal a trükkel, hogy nem a másét veszik el, hanem a másét viszik el a tulajdonából. Ahogyan – teszem azt Lajos bácsiékat családostul kitelepítették valahová a Hortobágyra. Mivelhogy osztályellenségek. No, ezt én egyszerűen nem vettem észre rajtuk, majd amikor Sztalin halála után visszatérhettek nyomorúságos gönceikben, megalázottan és megszorítottan, még annyira sem.

És nemigen láttam mást szokásaiban, moráljában alaposan fölforgatott falumban sem: a nyomorúság látványosan jelen volt, azaz elment jószerivel minden a leadásba, a beszolgáltatásba (hálánk jeléül a munkásosztálynak, amely kemény termelő munkával dolgozik boldog jövőnkön, ám egyetlen huzalszóggal sem viszonzta a hálát a „vas és acél országában”), a morálnak pedig a bevett rendjét zilálta meg a ki tudja honnét betelepített lumpensereg – alkoholizmusával, szexuális gátlástalanságával, otromba „istentelenségével”. Azonban a szolidaritás, a segítőkészség reflexe benne maradt a falusi ember viselkedésében, nem tagadta meg jóindulatát a „gyüttmentektől” sem, látva keserves sorsukat, az egymás támogatásából megmaradt a közös sors fölérzése. Szombat délután pedig változatlan szorgalommal söpörték föl az utcát, hogy vasárnapra tiszta legyen. A kőfeszület előtt még mindig megbillent a kalap a nehéz fejeken, keresztvetésre lendültek az asszonykezek, a kislányok friss virágot dugdostak a feszület réseibe. A tanítóúr kényszeredetten betanította az összevont négy osztálynak, hogy *Rákosi elvtárs, népünk ma erős vár*, az evangélikusok ugyan nem értették, hogyan kerültek Luther szavai az új nótába. A kulákokat ellenben ren-

dületlenül zaklatták mind a hivataltól, mind pedig a javaikra ácsingózó *új undokak*, öntudatosuló, hirtelen proletártudatú cselédek. Vasárnap délután batyúikkal vonatra szálltak az ingázók (a nagy *vívmányok* fölépítésére „átnevelt” paraszti munkaerő), hogy egy hétre megváljanak családjuktól, falujuktól, természetes környezetüktől – a sivár munkásszállások felé. Egy csomagban kapták ugyanis a test és a lélek csüggesztő sivárságát.

A kulákoktól elrabolt földeken kényszeredetten idegen növénykultúrákkal kísérleteztek: gyapot, kokszagiz, koriander lengedezett; az ugyancsak elcsaklizott kastély parkettáján nedves saláta- vagy uborkamag várta a penészt, jobb esetben száradásra szétöntött búza az egereket, hogy mindenki számára nyilvánvaló legyen: az új érték – a romlás! Az agyonajnározott szovjet minta szerint. Idézet következik: *mer a Na'sztalin Mokszvábu figyelj boldogulásunkat.* (A Na'Sztalinnak mifelénk rossz hírért költötték: egy 1918-as naptárból azt olvasták, hogy postarabló volt; és ezt elstuttogták *Kelettől Nyugatig*...) Az árurejtegetők ellenben nem teljesítették beadási kötelezettségüket, akadt, aki leeresztette a kútjába a sertézsírt miután kisütötte, nehogy a kutakodók megtalálják. Mert bizony az *ellenség* sem aludt.

Furcsa módon elkallódhattak valahol a beszolgáltatás eredményei, ugyanis a városban nem csökkent az áruhiány. A jegyrendszer sem tette biztonságosabbá, gyakran hiába lobogtak a jegyek, nem akadt rájuk fedezet. A boldog élet – úgy tetszett – időben összecsiszítja a vallás által biztosított öröklét végtelenségével, noha finoman szólva is ködbe burkolózott a kezdete. Az a magabiztosság, amivel a svéd pünkösdisták (Lewi Pethrus kreatúrái és hívei) Krisztus második (végleges?) eljövételét remélték, ebben a derék magyar „szocialista” környezetben valami bizonytalan kommunizmussá foszladozott, aminek visszasságait jó előre érzékeltette a konkrét hazai valóság (hogy az igazi szovjet valóságról ezúttal ne essék szó) – a terror keltette rettegéssel. A proletárdiktatúra mindennapi aljasságai nem pusztán karikírozták a fényes szocialista jövőt, de erősítették a létbizonytalanságot, a szabadság száműzetését a lelkekből, a fortélyos félelmet, a hatalom gátlástalanságát. Svédország a gazdasági fölemelkedéssel a 20. század elején igyekezett érvényt szerezni a társadalmi fölemelkedésnek, rendíthetetlen alapokat rakott le a demokratikus berendezkedéshez. Ez a berendezkedés pedig nemcsak akkumulálni, de használni is tudta az újra-ébredők vallási mozgalmát, amelyben tagadhatatlan szociális elvek működtek. Ahogy Lewi említi visszaemlékezésében.

Nálunk igazán csak a 30-as évek népi mozgalmában jelentkeztek hasonló eszmék. A „dicsőséges” tanácsköztársaság a vörös terrorral próbálta megoldani az ország szociális problémáit, az *aberrált gyilkosok* (már Jászi Oszkár így minősítette Szamuelyt és bandáját), úgy tetszik, egyáltalán az egész parasztságtól kívántak megszabadulni – akár fizikai megsemmisítésével. És, persze, raboltak, ahol érték, hajtogatva fölsőbbrendűségüket (amúgy szovjet mintára). Károlyi szociális érzékenysége addig terjedt, hogy fölossza réges-rég agyonterhelt, elzálogosított birtokait. Csoda-e hát, hogy a „forradalmi kísérlet” mindössze az esztelen rémuralmat, a gyászt és újabb nyomorúságot véste bele a nép emlékezetébe. A népi írók mozgalma – noha korántsem jelentett egységes szellemiséget – a szegénység fölszámolását, a tulajdonviszonyok racionalizálását fontos üzenetnek tartotta, és – kivált az ország kultuskormányzata (első sorban Klebelsberg) legalább olyan fontosnak ítélte a kulturális fölemelkedést (írástudatlanság fölszámolása, széles körű hozzáférés a művelődés forrásaihoz, a tudomány becsülete,

az oktatás demokratizálása stb.), mint a gazdaság rendbehozatalát. Egy olyan országban, ahol a háború és a kommunista kísérlet után az országvesztés tragédiája gyötörte meg a lelkeket. A töviskoszorú Krisztus fejről – aligha csupán jelképesen – átkerült az ország megnyomorított testére. Ezt tekintette szerves előképének Rákosi moszkovita adminisztrációja, amit a levett fölkelés (1956) után Kádár újabb árulással/megtorlással ismét 1919 eszmeiségére revizionált. Elemi szociális gesztusokkal, soha be nem váltott ígérekkel magához édesgette megnyomorgatott áldozatait, gyarmati internacionalizmussal gyomlálta ki belőlük a nemzettudatot, operett-papedlikkel a szabadságvágyat, mély megvetést imitáltatott velük az elzárt nyugati kultúra iránt, rózsaszínűre hazudta az egész mennyboltot pufajkás-munkásörös rendje fölött, a meg-alázott-meggyalázott nép pedig elfogadta a pribékjei által sugalmazott jó király-képet (*addig jó nekünk, amíg János bácsi velünk van*), az atya-propagandát.

Mennyei atya helyett egy felénk kacsintgató, vállat-rándítgató valóságosnak tetsző csodalényt. Valójában természetesen közönséges tömeggyilkos, gátlástalan hazaáruló, szolgalelkű féreg. A szellem magasztossága sosem kísértette meg, mélyen megvetette a szabadon gondolkodó embereket (az értelmiséget kiváltképpen), akik vonakodtak ócska kliséit elfogadni. Itt nem egy Tage Erlandert választottak meg demokratikusan hétszer miniszterelnöknek, itt egy szovjet-gubernátor telepedett pártja önkényével nemzete nyakára – mintegy négy évtizedig. Itt a hatalmaskodók a maguk közötti vitákat is pusztán gyilkolással voltak képesek megoldani.

Másokkal együtt állítom, a kommunizmus kimúlása után nem végeztük el az igazi gyászunkat, ekként a megtisztuláson ragyák jelennek meg időnként. Az őszinteség vergődik alattuk. Nem pusztán a bűnösöké, de a bűnök elviselőié csakúgy. Annak idején (30-as évek) a népi mozgalom jóakarata belefűlt a szélsőjobb kritikátlan radikalizmusába, ostobán nacionalista fennhéjzásába, majd a háborús propagandába, illetőleg a csatazajba. A kommunisták pedig irtóztak tőle, mint ördög a tömjénfűsttől. Hogy is férhetett volna meg Németh László „kiválók iskolája” az *egydimenziós* népi-demokráciával? Nem beszélve a *minőség forradalmáról*. Vagy akár Erdély jogai iránt érdeklődni a hitvány suszterlegénynél? Számonkérni Masaryk és Benes magyarygűllő nacionalizmusát? Merthogy azok a népi írók ilyesfélét is forgattak „zavaros” (értsd: nem Marxon, Leninen edzett) fejükben. Holott – elnézésért a direktség miatt – csak Lewihez méltó önelemzőkre gondolnék – nem a pünkösdi lángnyelvekkel. Eszem ágában sincs semelyik országtól elirigyelni vallási szektáit (nekem – személy szerint – a Hit-gyülekezet is sok; de legyen az én bajom!), azonban igenis érzékeny vagyok a *testvériség* eszményére; nélküle aligha realitás a szabadság és az egyenlőség ideája. Szabó Dezső (a népi mozgalom legmarkánsabb arca) ezt a diszkrepanciát észlelte a „keresztény kurzusban”, és rőtta föl a kurzusos Magyarország fájdalmas bűnét.

Lewi gondolatai között ott nyugtalankodik a mozgalmat veszélyeztető jelenségek sora. Nevezetesen, hogy a mozgalom hatalmi struktúrává sűrűsödik, átláthatatlanná, bejárhatatlanná válik. Kizárólag önmagáért létezik, magamagát növeszti. Ellenőrizhetetlen, mivel nem lehet hozzáférközni, ráadásul makacsul ki is tér minden kritikai szembenézés elől, mivel fölkent hatalom. (Igaz ugyan, hogy önmaga kente föl önmagát. No, de a kenet szentsége...!) A rutinos önmagasztalásnak mindenképpen jót tesz a józan szekularizáció. Szabó Dezső markáns főlszólamlásából, fulmináns elemzéseiből nekem kicsönögnek a kritika igényes tónusai. Efféle hang mindenképpen hiányzott a kommunizmus bukása körül/után; a gyász mismásolásra sikerült.

Nyögjük.

Terheli közéletünk, társadalmi morálunk tisztaságát.

Legfőbb gátja egy következetes, minden vonatkozásában korszerű nemzettudat kialakulásának, normatívái kialakításának. Kölcsönös tiszteleten alapuló közösségi lét ápolásának. Az őszinte és közös gyász rengeteget segített volna rajtunk. Elszalasztottuk, holott időről időre szembe találjuk magunkat élénk maradékaival.

Noha egyértelműen hiszek (hogyan tehetnék mást, benne nőttem föl) a judaistakeresztény kultúrában, azt nem hiszem, hogy merőben csak keresztény morál létezik. Egyenesen azt gondolom, nincsenek igazságmonopóliumok. Az ember erkölcsi világa alapjaiban jóval régebbi akár az Ó-Szövetség tanításainál, és a hagyomány, a szent könyvek mindig és mindenütt őrizték/őrzik azokat. Fölöttébb okosan tesszük, ha nem homályosítjuk el tisztánlátásunkat semmiféle kultúrfőlényvel (*jézusi ideológiagyártással* – mondaná Enquist), ellenben joggal (és hűséggel) ragaszkodunk saját kultúránkhoz, aminek alkalmasint része, nem föltétlenül hierarchizálója a keresztény vallásosság – egyebek mellett. A *kultúrradikalizmus terrorját* sem jobbról, sem balról nem igazolja más, csupán túlhatalmi törekvések. Hogy előretör a világban egy másik vallás (és hogy működik a *vallásipar*), egy másik kultúra, nem ismeretlen az emberiség történetében. Gondoljunk a „harcos” kereszténység kegyetlen egyeduralmi törekvésére, krisztianizálás ürügyén pedig a hódított népek gátlástalan kirablására. A „keresztény” gyarmatosításra; de a fehér Amerika sem kért bocsánatot sem az őslakosság leigázása, lényegébe kiirtása miatt, sem a rabszolgaságba kényszerített, erőszakkal behurcolt feketéktől. A futballmeccsek látványos térdeltetése üres és ócska póz, mindössze a bűnök elkenését célozza. A kolonializmus bukását szintén nem követte gyászmunka (talán amiatt, mivel – újabb és újabb formákban rendre föléled). A pünkösdisták nyelveken szólása – úgy tetszik – többnyire afféle pidzsin-anglis lett; a gyarmatosítás emléke. A szovjet imperializmusnak ilyen emlékei szerencsénkre nemigen maradtak.

Nálunk a 20. század első évtizedei nem valami átütő pietista szellemiségben forogtak; mondtam: lángnyelvek helyett a világegés, a kommunista tűz üszkei füstölögték fenyegető borút egünkre. Csaknem teljességgel ki is füstöltek bennünket ebből a hazából. A kalandos csonkító ötleteken túl – vérvalóságként a háborút kirobbantó Ausztria is harapott a kivéreztetésre ítélt testből. Ezt „békeszerződésként” nyomták le a torkunkon. Az igazság birtokosai, gáncsnélküli lovagjai. Valójában az imperialista világalom mindenkori érdekei szerint; ők bizony eljöttek ítélni élőket és holtakat, még csak nem is szégyellték megváltónak fölmutatni magukat.

Meglehet, megkésve – megjelenése után húsz évvel – olvastam Enquist regényét, semmi esetre sem érzem idejétmúltnak. Alighanem igaza van a svéd írónak: az *európai gondolkodásban kevés a letisztult dolog*. A miénkben csakúgy. A *gondolkodás higiénijára* utalva. Nekünk a vesztett illúzióink is súlyosabbak, azt hiszem, mint a skandináv népeké. Súlyosabbak, fájdalmasabbak, egzisztenciálisabbak. Errefelé inkább elkelne továbbra egy Szabó Dezső karakterű író – legalább a *Föltámadás Makusckán* vitriolos indulatával. Ugyanakkor az elemzés tárgyyszerűségét meghagyva másoknak, akik higgadtságukkal alapoznak az előttük járó *nemes* ingerültségére. Annyi azonban bizonyos, időről időre hasznos szembesülnünk elképzeléseinkkel, útunkkal, eredményeinkkel, és – természetesen – tévedéseinkkel, hibáinkkal; az őszinteségnek, a magatartás szabad szilárdságának bele kell férnie kultúránkba...

BUJI FERENC

A megbecstelenített csoda

Enyedi Ildikó rendezői életművének ívét három nagyjátékfilmje határozza meg: *Az én XX. századom* (1989), a *Simon mágus* (1998) és a *Testről és lélekről* (2017). Ahogy Bergman, ugyanúgy Enyedi is bizonyos alapkérdések körül forog, és ezek permanens *megoldatlansága* adja filmművészerete kiapadhatatlan hajtóerejét. Részint az emberi kapcsolatok, különösen a férfi–nő kapcsolat problematikája, gyakran a történelmi-társadalmi jelenségek homlokzata mögé bújtatva, részint pedig az „emberfeletti” utáni hiábavaló vágyakozás. A csodára mindig a kételkedő vágyik: a hitetlen, aki szeretne hívő lenni, és a csodában látja a „bizonyítékot”. Mert a csoda a földre szállt ég, az immanenssé vált transzcendencia, a kézzelfoghatóvá materializálódott szellem.

Enyedi Ildikó legnagyobb hatású és legnagyobb elismerésben részesülő filmje, a *Testről és lélekről* úgyszintén egy olyan filmes elem köré épül, amely túl van a racionalitás határain. Két főhőse Endre és Mária. Endre mint gazdasági igazgató, Mária pedig mint minőségellenőr egyazon munkahelyen dolgozik, s bár a munkakapcsolaton kívül nincs közük egymáshoz, éjszakánként álmukban szarvasbikává, illetve szarvasünövé változva együtt csatangolnak az erdőben. Miután egy munkahelyi pszichológiai vizsgálat során mindkettőjük számára kiderül, hogy éjszakánként ugyanazt álmodják, a két ember megpróbálja az életben is tovább folytatni azt, amit álmukban elkezdtek. A film azt a rögzös utat ábrázolja, ahogy ez a két, nagyon nem egymásnak való és önmagában is problémás ember a széthúzó erőket legyőzve hogyan lesz mégis egymásé. Az álom helyére a valóság lép – *de vajon maga az álom válik-e valósággá?*

Valamilyen értelemben mindkét főhős sérült. Mária, aki húszas éveinek vége felé jár, egy rendkívül merev, autisztikus személyiség, aki képtelen kinyilvánítani érzelmeit, s így emberi kapcsolatokat sem tud létesíteni – viszont tökéletesen, szinte gépies pontossággal végzi minőségellenőri munkáját. Lakása megfelel személyiségének: minden otthonosság nélküli modern, steril enteriőrű lakóhely.

Endre, aki ötvenes éveinek vége felé jár, kiegészített férfi, és már nem vár sokat az élet-től. Bár gazdasági igazgató, meglehetősen elhanyagolt benyomást kelt, és külső megjelenésében inkább emlékeztet egy melósra, mint egy felső vezetőre. Lebénult bal keze még jobban megerősíti ezt a képet. Ócska bútorokkal berendezett legénylakása is tökéletesen illik „proli” megjelenéséhez. Lénye ürességét, „lelki szegénységét” szemléletesen érzékelteti a rendező azzal, hogy rádiója legfeljebb csak akkor nem szól, ha éppen tévét néz. Tulajdonképpen ebből a perspektívából akár kiváló rendezői fogásként is felfogható az őt alakító amatőr színész *Jogi eseteket* idéző színészi játéka.

Bár Endre nem autisztikus személyiség, mégis hasonlóképpen érzelemmentes, mint Mária. Sőt, voltaképpen az ő élete is éppen annyira üres és értelmetlen, mint Máriaé. Van azonban egy alapvető különbség közöttük: míg a férfiből – talán kiégettsége miatt – mintha csak hiányozna a lélek, addig a nőben nagyon is jelen van a lélek, csak éppen mélyen elrejtőzve, és nem tud szóhoz jutni, nem tud megnyilvánulni a testen keresztül.

Munkahelyük egy modern vágóhíd, ami csak kidomborítja életük sivárságát és értelmetlenségét. Ráadásul a rendező nem fukarkodik e „halálgyár” mindennapi mű-

ködésének lehető legnyersebb bemutatásával: ölés, vér, darabolás, hús és csont látványával sokkolja a nézőt.

A vágóhíd mint a szarvasmarhák „életének” utolsó fejezete végletes ellenpontja annak a gyönyörű erdőnek, amelyben Endre és Mária éjszakánként álmukban szarvasokká változva csatangolnak – szabadon. A rendező kiválóan mutatja be a két szarvas meghitt és bizalmas kapcsolatát, már-már plátói szerelmét, akik úgy isznak az erdei tóból, hogy közben összeér az orruk.

Bár a rendező a *Testről és lélekről* címet adta filmjének, ugyanilyen joggal adhatta volna neki az „Álomról és valóságról” címet is. Az álmot a két szarvas meghitt kapcsolata képviseli, akik szabadon élnek életüket egy gyönyörű erdőben. A valóságot azonban a filmben nemcsak a két sérült ember hivatott képviselni, hanem az egész vágóhídi környezet is, egyrészt halálra ítélt, precízen kivégzett és feldolgozott szarvasmarhákkal, másrészt „alacsonyán szálló” emberi-munkahelyi interakcióival egyetemben. Egy ilyen filmes előkészítés után tulajdonképpen semmi meglepő nincs abban, hogy az a csoda, amelyben valamiféle fatális véletlen folytán két ilyen embernek van része, valósággá válik, de olyan valósággá, amelyben nincs sok köszönet. A film *ebben és csak ebben az értelemben* szól arról, hogyan lesz az álomból valóság. Vagy hogy még inkább egyértelműen fogalmazzak: semmi meglepő nincs abban, hogy ha két ilyen ember lelkébe hullik az álom nemes magja, akkor abból csak olyan vulgáris valóság hajthat ki, amely összhangban lesz életük addigi értelmetlenségével és ürességével – egyszóval *valóságával*.

A film törzsanyagát a két főhős között lassan, botladozva, sok nehézséggel kibontakozó szerelem bemutatása alkotja. Álom ide, szarvas oda, a néző nagyon nehezen tudja elképzelni, hogyan szerethet bele egy fiatal, csinos nő ebbe az elhanyagolt külsejű, kiégett, félkarú, kétszer olyan idős férfiba, akinek ráadásul húsipari gazdasági igazgatósága ellenére valamiképpen csak parizerre és egy sötét, „lepukkant” házgyári lakásra telik. Az autisztikus lelkület, az önmagába való bezártságából való kiszabadulás lehetősége azonban csodákra képes, s a szerelem kibontakozását Mária részéről végső soron hitelesen is ábrázolja a film. Nem úgy, mint Endre részéről, akinek az esetében nagyon is indokolt lehetne, hogy a nála jóval fiatalabb, csinos, ráadásul – vele ellentétben – jól szituált nőbe belebolonduljon. Hiába mondja utolsó telefonbeszélgetésükkor Endre a maga fahangján, hogy annyira szereti Máriát, hogy majd belehal, a filmből ezt sem az előzmények, sem a következmények nem igazolják. Endrét nem olyan típusúként rajzolta meg a rendező, aki képes volna valódi szeretetre. Bárhogyan is legyen, az álom végül győz a valóság fölött, de ez egy pürrhoszi győzelem, vagyis egy olyan *happy end*, amely egy szinte metafizikai bukással, egy igazi bűnbeeséssel egyenértékű: a két szarvas finom, álomszerű, már-már plátói viszonya két főhősünk esetében egy minden gyöngédségtől mentes, meglehetősen nézőpróbáló „*baszásba*” torkollik.

A *terminus technicus* alkalmazása részemről nem önkényes. A filmben egyik alkalommal a férfi főhős közli a pszichológusnővel, hogy álmában mint szarvasbika nem „baszta meg” a szarvastehenet, „mint ahogy – teszi hozzá – magát sem akarom meghágni”. Később a nyolcvanas éveit taposó takarító néni kérdezik kollégái, hogy álmában mit szokott csinálni, mire lakonikusan közli: „Baszok.” S a rendező ezt a meglehetősen abszurd momentumot annyira fontosnak és jellegzetesnek tekintette a film egészének szempontjából, hogy a film trailerébe is belevágtatta.

Valóban, a film e „nagyjelenete” és csúcspontja, a *happy end* a legnagyobb jóindulattal sem nevezhető szeretkezésnek. Ebből a „szeretkezésből” nemcsak minden

lelki tényező, de minden erotikum is hiányzik. Ez persze egyáltalán nem azt jelenti, hogy pornografikus jellegű lenne, még akkor sem, ha Mária – egészen abszurd módon – anális pornófilmmel trenírozza magát a szerelemre. Ellenkezőleg, egyszerű letudandó feladat volt ez mindkét fél számára. Pusztán teljesítmény. Mária számára amiatt, mert néhány nappal korábban még azt sem volt képes elviselni, hogy hozzáérjen a férfi; Endre számára meg talán a kora miatt. Tulajdonképpen a férfi főhős lélektelensége a végső „szeretkezésnél” mutatkozik meg a legjobban. Hogy „szeretkezésük” nem volt képes áthidalni azt a távolságot, amely ezt a két embert belsőleg elválasztotta egymástól, azt világosan mutatja az, hogy továbbra is magázódnak. A rendezőnek sikerült megvalósítania, hogy a *happy end* egyúttal annak az álomnak a totális bukását hozza el számukra, amely összehozta őket. Bimbózó szerelmük saját „dugásukba” dőlt bele. Az álom ereje legyőzte a valóságban meglévő ellentéteket és összehozta a testeket – de maga közben meghalt. A csoda – a lélek – köddé vált. S miközben kezdetét veszi közös életük (melynek tartósságában nem könnyű hinnie a nézőnek), újra csak szól a rádió. A film utolsó képsorain ismét látjuk a tavacsát, amelyből a szarvasok ittak – de immár nélkülük: az erdő üres. A lélek úgy szülte meg a testet, hogy közben maga belehalt a szülésbe. Az álomból valóság lett – de milyen valóság? Elkezdődött két ember – két vágóhídi alkalmazott – közös, hétköznapi, gyakorlatias élete.

Tulajdonképpen a film előkészítése, a környezet, a szereplők már kezdettől fogva determinálták, hogy a csodából, ebből a csodálatos egybeesésből semmi jó nem sült ki. Ha egy ilyen csodának van mákszemnyi realitása, akkor ez csak két olyan ember esetében képzelhető el, akiket még Isten is egymásnak teremtett. Akik a kettévágott platóni androgünosz két felét képviselik. Két főhősünk ennek éppen ellentéte: őket bizony Isten nem egymásnak teremtette, hanem csak véletlenül pottyantak egymás mellé a vágóhídra. A két ember nemcsak korban, de megjelenésben és habitusban sem illik egymáshoz. Mária finom, rejtett lelkiségéhez, személyiségének az autizmus börtönéből való kiszabadításához annyi érzéke van Endrének, mint vájárnak a csipkeveréshez. A rendező ilyen módon négyzetre emeli a csodát. Két egymáshoz való ember esetében még csak-csak el tudnánk képzelni, hogy álmukban együtt csatagnak, de két olyan ember, mint Endre és Mária esetében, akiknek szinte semmiféle *természetes* találkozási pontjuk nincsen, ez bizony már a négyzetre emelt csoda kategóriájába tartozik. Mindenesetre ezzel is előkészíti a rendező azt, hogy az álom úgy valósuljon meg, hogy közben a lélek belepusztul, mert egy ilyen párnak semmi esélye arra, hogy abból, amit álmukban megélnék, legalább valamicskét át tudjanak hozni a valóságba. Környezetük (a vágóhíd), személyiségük, lelki torzulásaik pedig végképp esélytelenné teszik őket erre. Az ő valóságuk, még ha álmukból is indul ki, idomulni fog személyiségükhöz és környezetükhöz. Ők kezdettől fogva arra vannak predestinálva, hogy (csoda)szarvasokból közönséges szarvasmarhákká változzanak, s párosan éljék tovább üres, értelmetlen életüket.

Az élet értelmetlenségének, kilátástalanságának és ürességének bemutatása a modern filmművészet talán leggyakrabban választott témája, s ennyiben Enyedi Ildikó csak egyszerűen folytatja ezt a vonalat. De van valami, ami e megszokott bemutatáson túl különösen rosszul esik a nézőnek: megjelenik az ellenpont, a finom, a nemes, a szép és emelkedett szerelem. A lélek. A lélek, amelynek Enyedi Ildikó filmjében csak az álom – a csoda – síkján van létjogosultsága; amint átkerül a valóság síkjára,

naturális dugás lesz belőle. A filmben csak úgy lehet az álomból valóság, ha lesüllyed a nyers naturalitás szintjére.

Bár Enyedi Ildikó, illetve filmjének erőssége éppen a lélek ábrázolása (szarvasjelenetek), de ezt mintha csak azért tenné, hogy eljusson a végső konklúzióhoz: a lélek csak egy álom. A lélek szférájának csak az álmok síkján van helye, az irrealitás és a csoda világában. A lélek esélytelen. A szarvas is csak álom. A valóság a közönségeség. A szarvasmarha. Vesd el a lelkit, és kikel belőle a testi; vesd el a finomat, és kikel belőle a durva, vesd el a nemest, és kikel belőle a közönséges. Legalábbis Enyedi Ildikó szerint. Az erdőben csatangoló szarvasok ellenére az egész filmet ennek a közönségeségnek a légköre lengi körül. Meghúzni, megbaszni, meghágni; gépesített ölés, nyershús, vér és csont. „Már megint kellene egy jó nagyot.” Csupa-csupa test, a csoda kategóriájába száműzött lélekkel – és a megbecstelenített csodával.

A film e végső konklúziója meglehetősen lehangoló – és természetesen minden ízében hamis. Itt azért még nem járunk. Bár meglehet, hogy az ilyen filmek kicsit közelebb visznek hozzá... Az embernek eszébe jut egy XX. századi jeles művészettörténész, Ananda K. Coomaraswamy gondolata, miszerint a modern művész nemcsak tetszést akar aratni, hanem ami még rosszabb: ki is akarja fejezni magát. Az ember nem igazán érti, hogy a szimpatikus, természetes kedvességgel megáldott, kislányosságát felnőttként is megőrző és bizonyára gazdag belső életet élő rendező hogyan képes ilyen módon látni és láttatni – hogyan gondolhatja azt, hogy a valóság csak ez a nyers és sivár naturalitás lehet. Lehet, hogy mindez nem is személyesen belőle fakad, és ez a film nem saját pszichés problémáinak kivetülése, hanem Enyedi Ildikó mint rendező egyszerűen csak a korszellem legrosszabb tendenciáinak pusztá médiuma? Meglehet. Mindenesetre már a *Simon mágus*ban is megjelenő gerontofília, avagy apakomplexus (korban és megjelenésben nagyon nem összeillő főhősök szerelmi viszonyba „kényszerítése”) aligha írható a társadalmi tendenciák rovására.

A férfi főszereplő színészi játékát leszámítva a film tulajdonképpen nézhető. Sőt, bár a film lassú, ennek ellenére egyáltalán nem fárasztó, és végig leköti az embert. Ezt az általános benyomást még a film elvarratlan szálai, tulajdonképpeni tartalmához semmit hozzá nem tévő elemei sem tudják lerontani. A gyanútlan néző, aki nem néz a kulisszák mögé és nem hatol a film mélyére, akár még lelkesedhet is érte mint a szerelem emelkedett finomsággal ábrázoló alkotásért. Olyan erőképeket láthatunk, amelyeket a legkiválóbb természetfilmek is megirigyelhetnének. Mintha csak a *Testről és lélekről* erdejének volna *lelke*. De hát van is, mert hiszen a filmben az erdő képviseli a lélek világát, és a rendező – az operatőr segítségével – ezt meg is tudta mutatni. A szarvas-képek is jók, bár kiemelkedőnek azért nem mondanám őket. A film zenéje (Laura Marling) gyönyörű, de sem szomorúsága, sem szövege nem a szerelem beteljesedéséről, hanem annak bukásáról szól; a film kontextusában az álom elillanásáról. Maga a film alapötlete – a közös álmodás – kiváló lehetőséget rejt magában. E lehetőséggel azonban a rendező vagy nem tudott, vagy nem akart élni. Olyannyira nem, hogy a film összességében nemcsak szélsőségesen pesszimista lett, hanem kifejezetten rossz kisugárzású is, ráadásul nemcsak a szerelemről fest egészen hamis képet, hanem az emberi lét más oldalairól is. Van egy keleti mondás: a bölcs kezében még a sár is arannyá változik, míg a bolond kezében még az arany is sárrá. Enyedi Ildikó „jóvótából” annak lehattünk szemtanúi, hogy két szerencsétlen főhőse kezében hogyan ment végbe ez utóbbi, fonák metamorfózis: hogyan lett a pillangóból hernyó.

BÁLINT ZSOLT

Csontváry panaszfalás kőtáblái, madarai és faága

A „Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben” című festmény Csontváry Kosztka Tivadar életművének egyik kiemelkedő darabja. Ezen kívül még két további jeruzsálemi témájú képe van. Ezeket akár vehetjük az „ábrahámi” vallásokat ábrázoló festményeinek is. A panaszfalás kép a Templom elpusztítása után keletkezett judaizmust mutatja be, szemléltetve annak lényegét. A festményen alkalmazott különös logika és ikonográfia a kívülállónak nehezen, vagy egyáltalában nem árulja el a festő üzenetét. Ez a judaizmusra jellemző megközelítés: az igazi üzenet feltárásához különös összpontosítás és a mester szándékát megérteni-akarás vágyához való ragaszkodás, beavatottság és türelem szükséges.

BEVEZETÉS

A képpel foglalkozó esszé írásakor már sejtettem, hogy nem az lesz az egyetlen, „panaszfalás” tanulmányom.¹ Évek óta töprengök Csontváry jeruzsálemi trilógiája,² különösképpen a panaszfalás kép fölött, így talán természetes, hogy az elsőt követi a második. Módszerem az előző esszében alkalmazottal azonos: bemutatom a kiválasztott motívumot, próbálom összekötni a valósággal, majd saját értelmezésemet beleszövöm egy újabb bekezdésbe. Képanyaggal is igyekszem alátámasztani mondanivalómat.

Ebben a tanulmányban vizsgálódásaimat áthelyezem a kép bal oldali részére, de még abban a sávban maradok, ahova jobb oldalon Csontváry az ajtót, a tamburmajort, a zöldsüveges férfit és a vörös posztót festette. Így érkezünk a sáv mértani közepéhez, ahol a falban egy furcsa rajzolatot adó kőtáblát láthatunk, majd attól balra egy másik kőtáblát, jobb sarkában héber betűs felirattal. Ez utóbbi kőtábla előtt a kép különösen sötét bal szélétől furcsán görbült, leveles faág kígyózik, aminek elkeskenyedő vége benyúlik a kép legfényesebb részébe. A megvilágított ágon apró, piros madárka ül a levelek között. A sötétben maradó, vastagabb részen két bagoly gubbaszt.

Itt, még a bevezetőben megjegyzem, hogy az előző, akárcsak most ez az esszé, a könnyebben értelmezhető motívumokat tárgyalja. Ha lesz folytatás, annak már alá kell szállnia a kép emberi forgatagába, aminek félhomályos bal szegélyén kis zsinagóga-jelenet látható, és egy tágas, megvilágított üres tér, amit jobb oldalon a különböző népek kavargó tömege egyensúlyoz. A kép felső keretét a fal tövében lamentáló zsidók sora adja, míg az alsót néhány emberi alak szegélyezi, egy-egy üldögélő asszonnyal a sarkokban, akik talán Sárát és Szűz Máriát ábrázolják, Abrahámmal és Izmaéllal a bal, a kisded Jézussal pedig a jobb oldalon.³

A REPEDEZETT KŐTÁBLA

A kép háttérében emelkedő „Panaszfal”⁴ felső részére Csontváry három kőtáblát festett, mindháromnak faragott kerete van. A nézőnek jobb oldalon levő tábla ép, előtte kötél lóg az a piros rongy, amit az előző esszémben tárgyaltam. A középső tábla

alsó felében több repedés látható és egy része megsérült, sötét foltot rajzolva. A bal oldali kőtábla sértetlennek tűnik, ennek jobb alsó sarkban két szóból álló héber betűs felirat olvasható.

A középső tábla térképszerű. Vajon erre a különösen hangsúlyos helyre miért éppen ezt festette Csontváry, milyen üzenetet küld vele nekünk? A választ a sötét folt alakja adja. Ez Ung vármegye erdős északkeleti részét stilizálja, attól balra Zemplén, míg jobbra Bereg vármegye egy-egy darabja látható. A képen keresztbe áthúzó repedés Magyarország politikai határa, a felső üres rész pedig az egykori Galícia tartomány, magyarul: Halics vagy Gácsország. Csontváry, ahogy az emberi alakok esetében, itt sem törekedett anatómiai pontosságra. Jeruzsálemben csak emlékezetére hagyatkozhatott a megye alakját illetően, mivel nem valószínű, hogy kéznél lett volna bármiféle magyarországi megyetérkép.

Talán nem kell szaporítani a szót, és így elég itt csupán három dolgot megjegyezni: (1) Galíciából nagy számban települtek be Kárpátaljára az askenázi zsidók, akik a XIX. század derekától Ung vármegye lakosságának meghatározó elemeivé váltak. Közülük számosan már Csontváry idejében kitelepültek Palesztinába. (2) Ez a két vármegye volt az előző esszében említett Hegyvidéki Akció program helyszíne. És végül (3), ami ugyancsak beszédes: Csontváry ebben a vármegyében töltötte ifjúságát, Ungváron járt iskolába és Szerednyén teltek a nyári hónapok.

A FELIRATOS KŐTÁBLA

A bal oldali kőtábla felülete a kép egészéhez képest nagy kiterjedésű, hangsúlyozva jelentőségét; és mintha ez vetné a fényt az alatta levő üres, megvilágított kópadozatra. Jobb alsó sarkában, ami ugyancsak világos, héber betűkkel felfestett vagy kőbe vésett fekete felirat olvasható: „NISZIM EZRA”. A feliratot nem takarja el a kép sötét bal felső sarkából kinyúló, görbe faág, aminek végén hét levélhajtás növekszik, köztük piros madárka üldögél. Mintha a zöld ág nyújtózkodása azt sejtetné, hogy szeretné eltüntetni nemcsak a feliratot, hanem a kőlap sima felülete által visszatükrözött fényt igyekszik befogni.

A XIX. század végi Oszmán Birodalom nyugati orientációja lehetővé tette, hogy a Panaszfalhoz egyre növekedő létszámú zsidó zarándok érkezhessen a világ minden tájáról. Így kerülhettek a falra nemcsak szent szövegek, hanem nevek vagy személyes üzenetek: mai modern kifejezéssel graffitik. Amíg a város erős oszmán fennhatóság alatt volt, nem valószínű, hogy a többségi muszlim lakosság engedte volna a számukra részben provokatív feliratok megjelenését. Valóban, a nem kevés XIX. század derekán készült képen még nem láthatók feliratok az egykori Templom megmaradt nyugati támfalán, de a későbbiekben ezek mindenütt feltűnnek.⁵ 1967 után a fal környékét rendezték az izraeli hatóságok, magát a falat letisztították, így néhány beleszárt feliratot kivéve ma már nem láthatók az egykori graffitik.⁶ A kőre karcolt vagy festett üzenetezést ellensúlyozandó mára az a gyakorlat alakult ki, hogy a zarándokok kívánságaikat kis cédulákon a rések közé helyezik.

Nem tudni, hogy Csontváry vajon saját jegyzetei, vagy valamelyik korabeli képeslap alapján festette-e a feliratot. Az sem kizárható, hogy ő maga találta ki. A felirat magyarázatára sokféle megoldás született.⁷ Konceptióm szerint a képekre nem kell ráerőszakolni semmiféle titokzatos kabbalisztikus vagy okkult, esetleg vallási üzenetet. Mindig a legegyszerűbb megoldást kell keresni. Esetünkben a legvalószínűbb az,

hogy egy zarándok nevét olvassuk, akiről talán a festő maga hallott. Az egyik ilyen felmerülő személy Nissim Ezra (1883–1936) cionista politikus, akivel Csontváry akár találkozhatott Jeruzsálemben.⁸ De az sem kizárt, hogy a felirat olvasata „Ezra segít”, ami még a Theodor Herzl (1860–1904) munkájának köszönhető politikai cionizmus előtt megindult, vallásos haszid mozgalomra való utalás is lehet.⁹

MADARAK

A kőtábla elé tekeredő faágon madarak ülnek. Az egyik, már említett madár a kőtábla középső térségében látható. Ez az a hely, ahol szemben, az ellentétes jobb oldalon a megtépázott vörös rongy lóg átvetve a kötélén. A kis pirosbegyű madárka letekint a kép közepén kavargó népekre. Az ág vastagabb részén, már a sötétben két valamivel nagyobb madár üldögél. Alakjuk rejtőzködik, csak a figyelmes szemlélő veszi őket észre.

A kis madárka fajilag beazonosítható: az Óvilág nyugati felében elterjedt vörösbegy.¹⁰ Európában az egyik legkedveltebb énekesmadár. Hasonlóképpen gyakori, a levantei térségben mindenütt fészkelő fajt képviselnek a sötétben üldögélő madarak: ez a kuvik.¹¹ Mindkét faj a Szentföld gyakori lakója, magam is találkoztam velük a Júdeai-hegyvidéken tett látogatásaim során. A múlt század elején se lehetett más a helyzet, így Csontváry akár láthatta is ezeket a madár fajokat Jeruzsálemben. A vörösbegy sokféleképpen kontrasztál a kép túloldalán látható vörös posztóval. A kötélén lógó lepel az egyik legnagyobb saját színnel rendelkező felület a képen, ezzel szemben a vörösbegy a legkisebbek közé tartozik. Alakjuk lényege különbözik: egyikük szögletes, másikuk kerekded. A hozzájuk kapcsolható üzenet szembeállítható: a vörös posztó a bűnöket jelképezi, míg a jól ismert nyugat-európai néphiedelem szerint a vörösbegy tolla a keresztfán függő, és így a bűnöket elvevő Jézus véréből lett piros. Viszont egy másik azt tartja, hogyha a vörösbegy berepül az ablakon, az a jelenlevők egyikének halálhírére jelzi. Ez a kis madarat összeköti a kuvikkal, amit egész elterjedési területén mindenütt kapcsolatba hoztak a fenyegető halállal.¹² A kuvikpár a bal oldal legsötétebb részében gubbaszt, a zsinagógapadon ülő férfiak, közvetlenül az előimádkozó fölött. Mintha a gyülekezet halálát jósolnák.

A két madárfaj tehát beszédes helyen van, a festő üzenetét közvetítendő. A vörösbegy az ág élő, világosság felé nyújtózó részén, friss levélhajtások között. A kuvik pedig a sötét, halott részen, alatta fonnyadtan csüngnek a levelek. A jelentéktelen kis madár talán az élet üzenetét közvetíti a képen, míg a kuvikpár a sötétség baljós jeleit hujogja, ott gubbaszt és leskelődik.

A FAÁG

A kép bal felső sarkából különös alakú faág nyúlik be. A sikátor északi végén húzódó fal mögött a kép szerint nagy fa áll. És valóban: korabeli képeken ez látható a fal mögötti kis kert a nagy fával. De ma már egyik nincs meg, mert a terület rendezésekor a falat elbontották, és a kertecske a fával együtt eltűnt. A fát leveles hajtásai alapján faji szinten be lehet azonosítani: krisztustövis.¹³ Vajon Csontváry tudta-e, hogy mi a fa neve? Ha igen, akkor nem véletlenül festett vörösbegyét a zöldellő ágvégre.

Figyelemre méltó az ág sófár alakja. Ez sem lehet véletlen. A sófár a zsidók kosszarvból készült egyszerű fúvós hangszere, amit a gyakorlatban a fontosabb események, például a nyilvános imaalkalmak előtt fújnak meg.¹⁴ A XIX. század végén

és a XX. század elején a Palesztinába beáramló zsidóság is használta, olyannyira, hogy arab nyomásra 1930-tól az angol mandátumú területeken nyilvános használatát rendeletileg megtiltották. Valószínűleg Csontváry idejében a sikátor mélyén, a fal tövében többször megszólalhatott a sófár imádságra hívó hangja.

Csontváry képén a faág fényben levő része adja a sófárnak azt a végét, amit megfújnak. Ez még élő és növekedni képes ágdarab, rajta ugrándozik a vörösbegy. Körötte friss és zsenge hajtások törekednek a fényt befogni. A másik vége, ahova a sófár üzenete hallik, mély árnyékban van, rajta vészjóslóan leselkedik a kuvikpár. A kuvikok alatt megfásult hajtás lóg hervadt levelekkel az előimádkozó feje fölé. A sófár motívum a sötétségbe vesző hangjával szembe állítható a tamburmajor alakjával, aki tettere készen figyel, hogy a sikátor terjedő árnya elől elvezesse az önmagába csavarodó tömeget és megnyissa előttük a szabadság fényes útját.

ÚJABB KITEKINTÉS

Maga a képpel kapcsolatos Csontváry-féle szóhasználat, a „disputa” elárulja a festő szándékát. Fontosnak tartotta megtárgyalni az általa Jeruzsálemben tapasztaltakat.¹⁵ Úgy gondolta, hogy ez hazája szempontjából kulcsfontosságú üzenettel bír. Keresni kell a fényt, a növekedés lehetőségét, az élethez vezető ösvényre rá kell találni. Ezt fedezhetjük fel most a vármegyék térképeinek felmutatásában, a sófár és a hozzá köthető motívumok megkomponálásban, és talán Niszim Ezra, vagy a vallásos cionista mozgalom ikonja, Ezdrás próféta nevének kőbe vésésével.

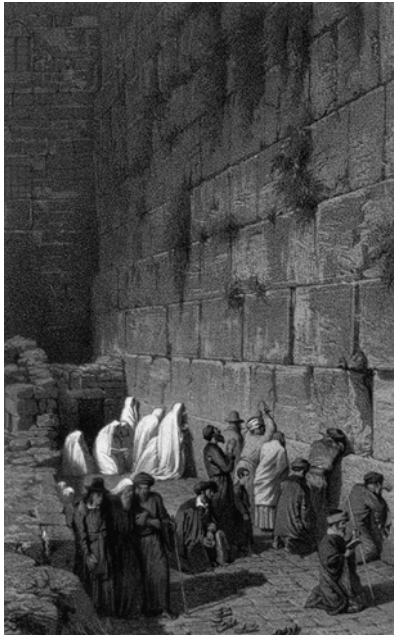
Természetesen sok minden, amit a fentiekben előadtam, megkérdőjelezhető azzal, hogy valóban ez volt-e Csontváry szándéka? Úgy gondolom, ha egy mű elemzésekor minél jobban közelítünk a festő által megélt kor valóságához, annál valószínűbb, hogy a meglátásaink egyeznek a művész elképzelésével, és feltárul a képekbe rejtett üzenet. Az esszében előadott motívumok értelmezése mindegyike szépen illik Csontváry korába, Csontváry életébe, és Csontváry profetikus meggyőződésének egyik se mond ellent. Újabb kapu nyílt hát a festmény mélyebb megértésének irányába. Így következésképp már két esszével a tarsolyunkban átléphetünk ezen a nyitott kapun, hogy belépjünk egy újabb térbe és szembesüljünk az emberek imádkozó és disputáló forgatagával.

Kivágás Csontváry „A Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben” című képéből. Jobb oldalon a repedezett kőtábla, balra mellette egy másik kőtábla, jobb alsó sarkában héberbetűs felirattal. Ez utóbbi előtt egy sófár alakú faág, amelyen egy vörösbegy ugrál a friss levélhajtások között, míg az ág tövében a sötétben a kuvikpár üldögél.

Ung vármegye hegyi részére utaló folt a repedezett kőtáblán (bal oldal). Gönczy Pál (1817–1892) által rajzolt Ung vármegye térképének havasi területe (a Hegyvidéki Akció egyik fő színhegye). Csontváry emlékezett a Kárpátokon vonuló megyehatár hullámos vonalára.

Bal oldalon: Johann Martin Bernatz (1802–1878) a Panaszfalról 1836-ban készült metszete. Még nem látható rajta semmilyen felirat. Jobb oldalon: Gustav Bauernfeind (1848–1904) olajképe 1904-ből. Ezen már jól látszanak a graffitik.

Felül: Kivágás a képből, ami a bal oldalról benyúló ágat mutatja, rajta a homályban ülő kuvikpárral és a fényben ugránczó vörösbeccyel. (A kivágás a részletek jobb láthatósága miatt erősen világosítva, így a színek nem hűek.) Alul: jemeni stílusban készült csavart sófár.

JEGYZETEK ÉS HIVATKOZÁSOK

- 1 Bálint Zs. 2023. Csontváry panaszfalának kijáratánál. *Életünk* 61(4): 62-72.
- 2 Jeruzsálemben készült képeit Csontváry minden kiállításán szerepeltette. A meg nem valósult berlini kiállítás katalógusában egymás mellé helyezte őket: (6) Ein Blick über den Tempelplatz vom Damaskustor auf das Tote Meer in Jerusalem. [Kilátás a Templom térére a damaszkuszi kapuból a Holt-tengerre Jeruzsálemben.] (7) Gebet an der Klagemauer von Jerusalem. [Ima a jeruzsálemi Siratófalnál.]. (8) Die Tauben am Wasser bei den österreichisch-ungarischen Hospitz an der Via Dolorosa in Jerusalem mit dem Ölberg im Hintergrund. [Galambok a jeruzsálemi Via Dolorosán levő Osztrák-Magyar vendégház itatójánál, az Olajfák hegyével a háttérben.]. (Németh 1976, p. 124) A 6. számú kép az iszlámot mutatja be (a nagymecsettel és két, Mekka felé forduló imádkozó alakkal), a 7. számú kép a judaizmust (a Siratófalnál levő zsidó imádkozókkal és az ott tolongó más világnézetű népekkel), és a 8. számú kép a kereszténységet (a Szentháromságra és a békére utaló három galambbal) ábrázolja. (Lásd: Németh Lajos, 1976: *Csontváry emlékkönyv*. Corvina Kiadó, Budapest, Harmadik bővített, átdolgozott kiadás, 332 pp., XXXIII+94 pls.).

- Csontváry tervezetében, amiben műveit egyetemi anyagként nyolc héten át kívánta bemutatni, a jeruzsálemi képeket együtt, a negyedik nap tananyagaként javasolja, a következő címeikkel: 1. Vallásdisputa a Panaszfalnál. 2. Templom téri kilátás a Holt-tengerre (a galambok mosétiája). 3. A szomjazó galambok az osztrák–magyar hospice medencéjénél. (Lásd Mezei Ottó, 1995: *Csontváry-dokumentumok I.* Új Művészet Kiadó, Budapest, 212 + (20) pp. Az oktatási tervezet a 46-46. oldalon olvasható).
- 3 Ezt most, az esszé írásakor látom így. Lehet, ha majd ezeket a motívumokat kifejtem, és mélyebben elmélyedek a kép ikonográfiájában, véleményem megváltozik.
 - 4 Mivel Csontváry a „Panaszfal” megjelölést használta a kép címében, így maradok ennél. De meg kell jegyezzem, hogy a használatban levő terminusz technikus magyar nyelvben „Síratófal”, vagy a zsidó kultúrkörben inkább elfogadott „Nyugati fal” („kotel”).
 - 5 Lásd a bemutatott képanyagot. Számtalan, a XX. század első felében készült felvétel tanúsítja, hogy a fal az emberi kéz magasságában tele volt héber betűs feliratokkal. Lásd még pl. Toronyi Zsuzsa, szerk., 1999. *Jeruzsálem. Régi zsidó képeslapok.* Magyar könyvklub, 96 pp.
 - 6 Lásd például az „Izajás kő” relikviát a Síratófalon, amibe az *Izajás* 66,4 vers parafrázisát karcolták (lásd itt: https://hu.m.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Jerusalem_Western_Wall_Isaiah_verse_closeup.jpg).
 - 7 Miklósvölgyi (2021) részletesen kitér az előző (pl. Romváry 1999) és az általa felkutatott megoldásokra. (Lásd: Miklósvölgyi János, 2021: Romváry Ferenc, 1999: *Csontváry Kosztká Tivadar 1853–1919.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 174 pp. Miklósvölgyi János, 2021: *Csontváry Jeruzsálem falai alatt avagy a Panaszfaltól a Naptemplom felé.* Szerzői kiadás, Debrecen, 82 pp.)
 - 8 Persze mindez egyelőre csak feltevés, ami további kutatást igényel, pl. annak feltárása, hogy Ezra mikor járt Jeruzsálemben, vagy hogy Csontváry hol olvashatott róla valami számára megragadót. Ezra humanista élet- és vallásfilozófiája sok mindenben emlékeztet a Csontváry által megfogalmazottakra. Lásd még: <<https://en.wikipedia.org/wiki/N.E.B._Ezra>>.
 - 9 A XIX. század derekán még Herzl feltűnése előtt már működött Berlinben az „Ezra” mozgalom, ami Ezdrás írástudó példája nyomán ösztönözte a zsidó identitás megerősítését. A próféta munkássága volt a magva annak a farizeusi hagyománynak, ami elvetette az Úr Jézust, és lelkiiségében mind a mai napig meghatározza az ortodox judaizmust. Ebben a hagyományban eredeztethetők a különféle talmud iskolák, és az abból kifejlődő okkult tanok. Még Csontváry életében a I. világháború hajnalán két befolyásos rabbi létrehozta az „Ezras Thorah” alapítványt, ami anyagilag támogatja az életüket a farizeusi iratoknak szentelő rebbéket. Fontos megjegyezni, hogy ez a zsidó gyökerekig visszanyúló mozgalom szembe helyezkedett a politikai cionizmussal, aminek központja Csontváry idejében ugyancsak Berlinben volt.
 - 10 Európai vörösbegy (*Erythecus rubecula*) (Zombori 2007, p. 27, no. 44); a levantei térségben előforduló gyakori madárka, különösen a téli időszakban látni vándor egyedeit. Nemcsak Európa különböző országaiban, hanem Izraelben az egyik leginkább ismert, a Légykapófélek (Muscicapidae) családját képviselő faj. Feltehető, hogy Csontváry halotta a magyar néphagyományból nem előkerült Krisztushoz kötődő legendáját. Talán Selma Langerlöf (1858–1940) népszerű svéd író nő krisztuslegendás könyvét olvasta, amit palesztinai utazását követően publikált (németül 1904-ben jelent meg, magyarul 1910-ben adta ki Lampel Róbert). (Lásd: Zombori Lajos, 2007: *Csontváry közlítették.* Szerzői kiadás, Nagykovácsi, 94 pp.)

- 11 Kis kukik (*Athene noctua*) (Zombori 2007, p. 28. no. 43); a levantei térségben gyakori, rendszeres fészkelő. A Nagy uhu (*Bubo bubo*) mellett a leginkább ismert a Bagolyfélék (Strigidae) családját képviselő madár. A magyar népi kultúrában különösen gazdag hiedelemvilág társul köré, aminek egy része bizonyíthatóan az antik kor maradványa, más része különböző ázsiai kultúrákban gyökerezik.
- 12 A *Pallas Nagylexikona* (megjelent 1893 és 1897 között tizenhat kötetben), amit Csontváry olvashatott, a következőket írja: „Ide tartozik a közönséges kukik (*A. noctua* Scop. s. *passerina* Bechst.) vagy ahogy a nép még nevezi «halál-madár». Rigó nagyságu. szeme sárga. Háta szürkésbarna fehéren pettyezve, hasa fehérre; barna harántsávokkal. Nagysága 22 cm.; szárnyhossza 14. farkhossza 8 cm. Előfordul Közép és Dél-Európában, Észak-Afrikában és nyugati Ázsiában. Tornyokban és odvas fákbán tanyázik. A babona szerint a halál hírnöke s amely ház ablaka előtt hangos kukikolását hallatja, ott rövid idő alatt valakinek meg kell halnia. Ezért pusztítják uton-utfélen. pedig a leghasznosabb madaraink egyike, amennyiben táplálékát rovarok, éji lepkék s főleg egerek képezik. Naponkint 5-6 egeret is elpusztít. vadászásra csak a gyertyavilág után megy. Fogságban megszeliidül és kedves lesz. amiért Itáliában tartják és kis madarak vadászására is használják.”
- 13 Valódi krisztustövis (*Ziziphus spina-christi*). Az egész levantei térségben széles körben elterjedt, szárazságtűrő fa. Egyedei nagyra nőnek, hosszú életűek lehetnek. 2023 koranyarán a Negev-sivatagban levő Hatzeva egykori katonai őrhely területén láttam egy nagyon öregnek vélt terebélyes példányát, amit Izrael állam legnagyobb fái között tartanak nyilván. Lásd itt: <<<https://www.reddit.com/r/ImagesOfThe2000s/comments/4ow73z/this_ziziphus_spinachristi_2000_years_old_tree_at/>>>.

Csontváry a sófárszerű ágvégre két egészen friss, tövisek nélküli hajtást festett. A bal oldalának két hajtása van 11+13 levéllel, a jobboldalának pedig öt 8+11+7+11+11 levéllel, tehát összesen 72 levél zöldell az ágvégén. Vajon ennek van valami üzenete? Vajon Csontváry az Úr Jézus hetvenkét tanítványára utalna (vö. *Szent Lukács evangéliuma*, 10,1–24)? Vagy a szám Noé leszármazottjaira, az emberiség nagy családjának népeire utal (vö. *Teremtés* 10)?

Felmerülhet még, hogy Csontváry képén Tövises lepényfa (*Gleditsia triacanthos*) friss hajtásai láthatók. A *Gleditsia* magyar népi elnevezése „krisztustövis” vagy „krisztusfa”. Az eredetileg Észak-Amerikából származó faj elterjedt díszfa Európában, sokféle ültetik, így Magyarországon is. Kedveli az üde laza talajt, de Palesztina éghajlata számára meleg és száraz, a Panaszfal sziklás és félsivatagos környezetében nem nőhet akkora *Gleditsia*, amit a Csontváry által festett kígyózó faág sejtet. De ha Csontváry az ág leveleit valóban erről a fáról mintázta, az viszont egyértelművé teszi a Jézus Krisztus személyére való utalást.

- 14 A szarukürt az egyik legősibb hangszer. A magyar néphagyományban is mélyen gyökerezik. Leghosszabb ideig kanászok vagy a gulyások használták, a pusztagazdaságokban a múlt század közepéig még napkelte előtt a béreseket kürt szava ébresztette.
- 15 A Mezei Ottó által kiadott Csontváry-féle egyetemi oktatási anyag tervezetében a nyolcadik hétre javasolt mű: „Vallásdisputa Baalbekben”. Tehát Csontváry nemcsak Jeruzsálemben, hanem Baalbekben is vallási disputára hívja a világot.

PÁLFI ÁGNES

Anubis

Nincs semmi más körülötted, csak az élet
hiába is akartál volna már kioldalogni belőle –
Nézed a ragaszzkodás szánandó és felemelő roncsait:
– Mi fáj? – kérdi az orvos.
– Minden! – feleli a rácsos ágyában óbégató öregasszony.
Itt nyoma sincs a valóság káprázatának
az „olyan, mintha” elegáns mellékmondatainak
mert ez a valóság nem hasonlít semmihez – -
Csak van, akár a megfakult szőrű kutyák
akik a halottak birodalmát őrzik.

Klára

Ágyad néma és üres.
Mosolyod finom levél-erezetét
szétzilálta a baljós szeptemberi szél.
Az óarany, a ragyogás most költözik az emlékezetbe.
Nem lesz több őszi reggeli a kertben.

Meddig tart még...

Meddig tart még? – kérdezte apám
lekötözve a székhez. Pisilni kellett volna
szegénynek, de már nem volt remény rá,
hogy a vécében ejtse meg ezt a dolgot,
ahogyan szokta, amikor számított még
valamicskét, hogy ő is ember volt valaha.
Utoljára a gombszemű lányát emlegette,
akinek már nem tudta felidézni az arcát.
Én voltam az. Én is tudtam, meg ő is.
„Talpra, magyar!” – Petőfit idézte végül,
s azt mondta, félreismert. Hálás vagyok
neki ezért az utolsó szóért. Érteni vélem.

37. RÉSZ

216.

– Van még abból a jófajta csokoládéjából? – kérdezte Gádor Béla, a Ludas Matyi című vicc-újság főszerkesztője Toncz Tibor nevezetű kollegájától, amúgy jeles karikatúristától, majd nem várva választ, hevültebben folytatta: – Hálát éreznék, ha újfent csokolózhatnék azzal az iménti csokis-butéliáddal, már ha lenne benne még egy nyeletnyi...

Ezzel bezárta szövegét és – riadt megfigyelésem szerint – az alkalom által uralt lelki-szellemi és tudati önmagát is. Bágyadtan legyintett, végül egy tőle merőben szokatlan, hozzá semmiképpen sem illő heheréssel tette ad acta magánszínpadi jelenését.

A mindenkinek drága és mindenki által mélyen tisztelt Béla Bácsi!

– Sajnálom, nincs! – ismertette válaszát kurtán, sebesen Toncz Tibor.

Elhárító szavaiból, hangsúlyaiból, ábrázatából azt a gáncstalanságot, fölényeskedést, különféle arculatú pökhendiséget tudhattam elkülöníteni hirtelenében, szóval csupa olyasmit, ami amúgy széles körben jellemezte is Tonczot szűkebb szakmai társaságunk praxisában.

Az én magánvéleményem ugyan megengedőbb volt az átlagosnál, szóval tűrőképesebbnek tekintettem magamat a többségnél, sőt méltányoltam, akár még kedveltem is Toncz Tibor személyiségének bizonyos jegyeit. Most azonban arra éreztem ösztönzést, hogy hirtelen haragomnak engedjek teret és azonnal törlesszek az öregúr, tehát Béla bácsi védelmében – ámbár nem valószínű, hogy ő ezt nagyon akarta volna.

Amikor az imént arról kérdezte Tonczot a kissé elrévült Gádor bácsi, hogy van-e még maradék csoki az üvegből, és Toncz akként felelt, hogy „sajnálom, nincs!”, akkor azt kiáltottam neki:

– Ne mondd azt, hogy sajnálod, mert ami nincs, azt nem lehet sajnálni! Lehetséges viszont, hogy igenis van teneked valamid, amit csakugyan dugdosol, amit sajnálsz megosztani akár legszűkebb baráti köröddel (avagy az ottani legérdemesebbekkel)! Mert mit neked a valódi tekintély tisztelete?

Fél szemmel odasandítva elkaptam Béla bácsi rosszálló fintorát, amivel nyilvánvaló hízelkedésemet minősítette, majd hátat is fordított nekem, az általunk lakott katonai tehervagon ráterében lazán falhoz rögzített, ezért örökkön billegő lócára ereszkedett, s ott a térdeire könyökölve összegörnyedt.

Én is a közös lócára fészkelődtem, és továbbra is emelt hangon tártam elő, hogy egykori debreceni népi kollégista koromban előadást hallgattam Király István budapesti professzortól egy bizonyos Taraszov Rogyionov nevű orosz íróról, aki Csokoládé címmel írt regényt, amit a húszas években óriási ajánló csinnadratta kíséretében ki is adtak, majd pár év múltán betiltottak. És ez a tiltás most is érvényben van. Tiltani próbálják olvasását és terjesztését, mert a legszükségesebben szektáriánus eszmék gyűjteményének ítélik. Ez a felfogás azonban nyilván csak a Birodalom világában ér-

vényes, míg a Föld más részein kiadják, terjesztik, mert nyilvánvaló, hogy üzletnek sem rossz. Így tapasztalhatják például Belgrádban is, ahol saját szememmel láttam a szerb nyelvű kiadás változatát. Naná, hogy jól hasznosul, mint alkalmi szovjetellenesség is!

Megengedő mosollyal tettem hozzá, hogy a Tibor által birtokolt és kínált, illetve megtagadott folyékony édesség valószínűleg hamisítvány, mert ámbár maga a csomagolás pofátlanul azonos az eredeti, az egykori moszkvai könyv borítójával, maga az a tartalom, amit a belgrádi butélia most magában rejt, nyilván más, mint az igazi, az „eredeti” eredeti csokoládé.

– Maradjunk ennyiben – foglaltam össze előadásomat. – Láthatatok-hallhattatok, íme, az én csokoládém. Nektek adtam, én ugyanis nem sajnálom tőletek.

Vártam, sőt: el is vártam volna, hogy ösztönzést kap hallgatóságom a hozzászólásra, de csak Gádor köhintett, majd felfelé nézett és azt mondta:

– A Hauri-kagyló a pénzt helyettesíti a Banbarra törzseknél.

Hamar beugrott, hogy ezt már többször hallottam tőle. Az esetekre emlékezve előderengett az is, hogy olyankor hozakodik elő ilyen s hasonló értelmetlenségekkel, amikor éppen az a cél vezérli, hogy elvegye minden további értelmét valaminek, aminek nem létezhet értelme, avagy mert nem akar vele foglalkozni.

217.

Másfél órája ültünk, guggoltunk, heverésztünk a birtokba vett, vagy kapott vagonban, amelynek leginkább csak a szélein, a korhadó, meg rozsdás deszka-falak tövében kapaszkodva tudtunk közlekedni, amikor éppen szükségét láttuk valamiért, vagy elkerülhetetlen volt.

Gádor Béla, Töncz Tibor s jómagam laktuk be a katonai járművet, avagy leginkább szorongtunk, gyöttrődtünk benne.

Általános testi kényelmetlenségeink, fáradalmaink mellett leginkább az nyomasztott bennünket, hogy a nekünk adatott léte térben osztoznunk kellett a vagon padozatára borított, odaöntögetett, rendetlenül felhalmozott élelmiszerrel, vagy inkább mondhatóan azokkal a maradványokkal, amelyeket a hivatásszerűen gyűjtögető magyar hadseregnek ez az elhivatott kisdud egysége magába ölelt azzal a nemes céllal, hogy elszállítsa az éhező budapestieknek, ahol azután majd szétosztják bizonyos és megfelelőnek ítélt kalkuláció szerint.

– Hogyan? – tette fel a kérdést levegőbe lökött kézzel Töncz Tibor, aki már sokadszorra kezdett foglalkozni a témával, mert újra meg újra szemébe tűnt valami, ami tovább szaporította mindinkább növekvő ingerületét. – Hogyan választják ki a leginkább rászorultakat?! Hogyan gyűjtik majd egybe őket kijárási tilalom idején? És melyik pesti utcasarkon? És kik lesznek az elosztók? És kik választják ki az elosztókat?

Foszlott zsákdarabot rántott a magasba, férges almákat rázott ki belőle és egyet felém nyújtott:

– Tessék, ha nagyon kívánod!

Ezután madzaggal kötözött, zománcos fazekat kínált a földre halmozott minden-ség sokadalmából:

– Vesepörkölt a közelmúlt napokból. Jó étvágyat!

– Hagyd abba! – szólt rá Gádor.

Nyújtózkodott, nyögött, majd felállt a lócáról az öreg, és elindult a vagon ablaka felé. Útközben még annyit mondott: „Szerettem volna elkerülni a jelennel való találkozást.” Az ablakhoz érve kidugta a fejét és kettőt sóhajtott, miközben megisméltelte:

– Esik. Még mindig esik!

– Nem esik! – hangzott a Gáddal ellentétes oldal felől, onnan, ahol a vagonunk voltaképpen egyetlen ki-bejárata volt, egy nagy zajjal működő tolóajtó, amely most ki is nyílt, és a napfényes, kinti háttérben egyenruhás férfiú magasodott a semminek látszó mindenség előterében.

– No, lám! Ugye, mennyivel jobb ez a kereszthuzat, ami rögtön ki is viszi a fullasztó bűzt ebből a rettenetes akolból! – szólalt meg Toncz, és a zajt okozó idegen felé fordulva, gyerekes komolytalansággal üdvözlésre emelte kissé a bal kezét, és el is mosolyodott.

Hasonlóképpen viselkedett az ajtóban megjelenő idegen, s a szavai még inkább jó kedélyt sugalltak:

– Rosszul teszi uram, ha nem fogadja el, hogy ennek a teremnek a stílusa éppen úgy hat a kedélyünkre, ahogyan tüdönkre az erdők levegője. Ezért is különítettük el az önök számára. Egyébként miért nem jöttek még ki? – tette fel a kérdést nagy magasságba rántott szemöldökkel.

– Mert esik! – ismételte iménti önmagát röpké indulattal az idős főszerkesztő. Az ajtóban álló jövevény elbizonytalanodni látszott, és ennek jeléül is ki-, majd begombolni kezdte zubbonyát, miközben jobb kezével a baloldali bajuszát rángatta. Ezek a mozdulatai ráirányították a figyelmemet arra is, hogy széles az arca, vörös és vastag a nyaka, továbbá nagydarab az egész ember. Egy erőteljes mozdulattal beemelte magát a vagon belső terébe, a maroknyi testűre kuporodott Béla bácsi előtt torpant meg, és várakozón, de határozottan provokatív módon fixírozta az egykedvű főszerkesztőt.

Aggodalomtól, ösztöntől és némi elszántságtól is indítva kettejük közé léptem, és jó hangosan azt mondtam:

– Ember, ki ide belépsz, hagyj fel minden reménnyel!

Jobb karomat is figyelmeztetőn felemeltem. Béla bácsi nyilván rögtön megértette az őt védelmezni kész elszántságomat. Rövidet mosolyintott, legyintett, és azt mondta:

– Pax vobiscum.

Látogatónk ismét felrántotta szemöldökét, egyben valami merőben mást is cselekedett. Nevezetesen azt, hogy töltőtollat rántott ki belső zsebéből, zubbonya oldalzsebéből pedig egy noteszt, és gyakorlottan belefirkantott valamit. Befejezve, amit elkezdett, helyükre dugta munkaeszközeit. Összevonta szemöldökét, megint a vagon mennyezetére fordította egész fejét, s azt kérdezte:

– Lehet magukkal magyarul is beszélni?

Ezúttal Toncz lépett a pástra, pontosabban a jövevény felé.

– Ez a hely a miénk! Megfizettünk érte! Itt a mi nyelvünkön szokás beszélni! – Fél fordulattal rám fókuszált és éles hangon kérdezte: – Igaz, hogy mindennek megfizettük az árát? Te tudhatod legjobban, hiszen te intézted. Mondd el ennek a kíváncsi úrnak, amit e vagon birtokbavétele érdekében végbevittél!

A nagy szemöldökű és nagytestű jövevény ezúttal ugyanazt a váratlanságot művelte, hogy előkapta zsebeiből a noteszt és a töltőtollat, és miután újfent jól megnézett engem, a frissen szerephelyzetbe került Tonczra vetett szemet, majd le is firkantott látomásáról valamit, azután ismét eldugta legfrissebben gyűjtött dokumentumait és a felhasznált eszközöket.

218.

Elcsendesült a kupé, még az általános mozgás is megszűnni látszott. Leginkább a jegyzetelő jövevény tett-vett, folytatta munkáját, ami egyre inkább úgy festett, akár egy mindenre kiterjedő felmérés, egyelőre nem tudni pontosan mit és milyen céllal.

– Szóljon, ha keres valamit – ajánlottam szinte társalgási szándékot érzékeltetve. Felhúzta dús szemöldökét, jobb kezével a bal bajuszát kezdte simogatni, azon a módon, ahogyan az előbb már bemutatta, és az ugyancsak iméntről megismerten mosolygott.

– Mért nem mennek sétálni? – tette fel a korábban elhangzott kérdését, majd már-már felelősségre vonó tekintettel ismételte: – Mondja, mért nem mennek?

Hozzám intézettnek ítélt kérdés hangzott el, amire nem jutott eszembe semmiféle válasz. Ellenben az a remeknek érzett ötlet villant bennem, hogy átteszem időszerűen támadt gondom súlyát az én alkalmi kollegám és küzdőtársam, Toncz Tibi vállára. Semmilyen mértékben sem éreztem fikarcnyi büntudatot ezért, sőt: nagyon is jogosnak véltem szándékomat, hiszen csak azt adtam vissza, amit ő vétett az én rovásomra, amikor fejemre uszította imént az idegent, hogy az kedve szerint faggasson, mint olyan lényt, aki mindenért felelősséggel és magyarázattal tartozhat akárkinek, főként, ha az bizonyos vagon-ügyekben óhajtja faggatni.

Tervezett műveletem végrehajtásához nélkülözhetetlennek látszott, hogy felidézsem emlékezetemben legalább néhány részletét annak, ami valóban történt ma reggel Kelebia vasútállomásán, amikor belevágtam a vagon-ügybe. Amikor tehát a fent mondott magyar vasútállomás kantinjában összejöttem két magyar bakával, akikkel néhány rundó rendelése után megalkudtam abban, hogy valamennyi további nedű meg néhány pakli amerikai cigaretta ellenében Kelebiától Budapestig szállítanak engem és két másik személyt a teherautójuk fedélzetén, avagy inkább a gyomrában.

Huhh! Mekkora esemény volt ez!

Ha ez nincs, ki tudja mikor és miképpen jutunk el a lesújtó hírek szerint vérző otthonunkba, a magyar fővárosba?!

Belgrádból indultunk aznap reggel egy első osztályú kupéban, és kényelmesen vonatoztunk a jugoszláv-magyar határig. Ott átpakoltunk egy üres marhavagonba, ami Gádor Bélát egy pillanatig arra a másik vagonra emlékeztette, amelyikbe a zsidótörvények regnálása idején kényszerítették, ámde csak pillanatokig feszült ezért keresztre, ahogyan ő fogalmazta. Mert ez a mostani vagonunk éppen hogy áldott része lett hazautazási tervünknek és vágyakozásunknak. Ügyünk sikere érdekében a cinkosan kedveskedő, odaíti mozdonyvezető úgy nekilódult mozdonyával a mi kupénknek, hogy az átgurult a határon a magyar oldalra, ahol is a posztjukon figyelő és feladatuk végzésére készen álló vonatfékezők pompásan fékeztek... és már otthon voltunk!

És nyomban ez után következtem én, valamint Kelebia magyar határközség vasútállomásának viruló italboltja, két, ottani szomszjas magyar katona, meg az úri be-

Janikovszky Éva költő, 1972

csületszó jegyében kötött megállapodás, amely szerint még ma elvisznek hármunkat Pestre.

...És most itt állunk egy Akasztó elnevezésű dunántúli faluban, árokba csúszott autóval, amelyből a legfrissebb hírek szerint elfogyott a megfelelő üzemanyag. Feltevések szerint ellopták.

A vagonunkba tolakodott egyenruhás jövevénytől hallottam ezt először, aki aztán többször hevesen előadta, hogy az orosz katonaságtól nagyon is számíthatunk ilyenmire, mert őneki például már számos és keserű tapasztalata van. Eseteket emlegetett, fenyegette a láthatatlan elkövetőket, oroszokat és nem-orosz bűnözőket, és amint elnéztem, az a gondolatom támadt, hogy ez az ember inkább rendőr, mint katona. Ebben a feltevésemben az is erősített, hogy a golyóstollakat, noteszeket rejtő-tároló zubbonya szabása, meg anyaga pont olyanak tetszett számomra, amilyeneknek a rendőrtiszti ruhákat ismertem abban az időben, amikor jómagam katonatiszti egyenruhában pompáztam. Hadnagyként dolgoztam két évvel ez előtt a Néphadsereg című, központi katonaiújságnál, és noha semmi ütközésem nem volt a rendőrséggel, akadt közöttük barátom, jó ismerősöm, akinek érdek nélkül megvizslattam-megbámultam ruházatát.

Ez a mi mostani, általam rendőrnek tételezett emberünk egyszeriben mindkét nadrágzsebébe belekotort, aprópénzeket markolt elő, kicsit számolgatta, majd mindet visszadugdosta, azután még kétszer ismételte az egészet.

Megcsodáltam, de rögtön el is felejtettem a látványt, mert az általa sugallt akármilyen helyett valami egyéb, valami iszony tolt a fejembe.

Félelem járta át minden idegszálamat abból a felismerésből következően, hogy ez a sohasem látott alak itt előttem, ez valóban rendőr! És nem kell, hogy ezt megmondja, dokumentumokkal, tanúkkal stb. igazolja, hiszen valamennyi szükséges bizonyíték együtt van. Sőt! Annál mindig több eggyel, avagy tetszés szerint akárhánnal!! Ahogyan a tökéletes nyomozói munkának ez velejárója!

Követeli ez a jó rendőr, hogy hagyjuk el az autót, mert nem a miénk. A két katona, akikről béreltem, nyilván a kóterben vannak már, mert az autó, amivel üzleteltek, nekik sem volt a tulajdonuk.

Valahol, a távoli magasságban zajlik a vita, ami azoknak a rangos hivatalbelieknek a felelősségéről szól, akik vendéglátóink voltak a JEZS című belgrádi országos lapnál, az ottani Ludas Matyinál, amelynél ösztöndíjas vendégekként tanultuk az újságíró szakmából azt, amit még lehetett. És megfelelő fórumokon vegzálják azokat, akik segítségünkre voltak az illegális határátlépés zökkenőmentes bonyolításánál, tehát a magas kapcsolatokkal bíró személyektől a vonatfékező vasutasokig bezárólag minden érintettel harcban áll a belgrádi kormány...

És mik lehetnek majd a meghozott ítéletek?

Természetes, hogy a magyar bűnözők az ő első büntetésük szerint nem léphetnek át a határon, a továbbiakról meg majd Szerbiában döntenek.

Nincs tehát Budapest! Jöhet a kijárási tilalom, este hat után senki nem láthat bennünket Pesten!

219.

Meddig akarnak még itt maradni?! – kérdezte majdnem kiabálva az általam titkosrendőri munkakörrel gyanúsított emberem, akinek ezúttal Gádor Béla bácsi fékezte meg a lendületét:

– Mit erőszakoskodik maga itt? Inkább mi kérdezhetjük, hogy milyen címen próbál itt velünk erőszakoskodni? Igenis, ez általunk birtokba vett jármű, fizettünk érte, és jogunk van benne tartózkodni!

Csak lustálkodnak, álmódoznak itt...

– Az álmodozás nem lustálkodás, kedves barátom, hanem a gondolkodás vasárnapja – öntött nyakon mindannyiunkat Béla bácsi a maga mindig kéznél lévő szellemi kisüstijének egy stampójával.

A kifényesített pillanatot egy női vissantás folytotta el, amely a vagon nyitott oldala felől jött, majd láthatóvá lett két kapaszkodó, kicsinek tetsző kéz is.

– Segíts! – fogta könyörgőre magát a női hang.

Az idegen lusta mozgással a kapaszkodó lényhez lépett, és felhúzta a földről a vagonba.

– El ne ejtse! – figyelmeztette Toncz, és nem volt számomra világos, hogy őszinte aggodalom szólt-e belőle, vagy a rejtett remény, ami szerint igenis elejti – a többit meg majd láthatjuk azt követően.

Ennél is cifrábban alakult, mert az idegen – nagytestű, és mindenképpen erősnek mutatkozó férfi – óvatosan és nagyon megbízhatóan emelte levegőbe a nőt, miközben azt mondta:

– Könnyű ez, mint egy kiéhezett szűnyog.

Meghökkenett ez az otrombaság és rögtön aggodalommal kerestem a nőt a hatását, de nem látszott, hogy megsértődött volna. Kicsi szünet után csücsörített és azt mondta:

Semmi se látszik jobbnak az ellenkezőjénél.

Ezt követően megindult, és kezdte körbejárni a vagon padlóján halmozódó élelmiszereket, maradványokat, miközben fejcsóválás kíséretében rosszálló megjegyzéseket tett. Az egész gyűjtési akciót bírálta, valamint a megvalósítás mikéntjét is. Falnak támasztott, hosszú nyelvű lapátot markolt a kezébe és ügyesen mozgatta a széleket, óvatosan beljebb rendezgette a nagyon szétszóródott részeket, majd szó nélkül átnyújtotta lapátját férfitársának, aki ugyancsak szó nélkül át is vette és folytatta a rendezgetést.

Zavartan, rejtetten meg-megnéztem a nőt, aki ügyetlenül komédiázó, kövér, kicsi asszony volt ugyan, de nem érdemtelen... akár a férfiúi figyelemre sem... Ruházata a lehető legegyszerűbben, a nyakától a lába fejéig tartóan egybehorgolt volt, akár egy csecsemő téli öltözéke. Az arca felforrat vízhez hasonlított, amelyen buborékok keletkeztek, a szeme sarkában pedig évek nehéz tapasztalatai hagytak nyomot.

Inkább csak magának tette fel a kérdést, hogy ha Jézus már valóban eljött, amint azt ma reggel mondták a templomban, akkor miért nem lett jobb a világ?

Ugyancsak monológként adta elő, hogy nem lehet örökkön szerelmesnek lenni ugyanabba, legfeljebb hűségesnek lenni.

Ez valószínűleg lapátoló társához indított üzenet volt, amire ugyancsak céltalanul ható megjegyzésként lógott a levegőben az a dörmögve útjára küldött meghatározás, hogy „tollát felborzoló, öreg veréb”.

Közben másik lapát is került, mindketten fokozták munkájuk ütemét, és egyre jobban ügyeltek arra is, hogy formája legyen az új rendnek. Jó volt látnom, mert azt a rég nem tapasztalt érzést csíptem nyakon, hogy növekszik s terjed bennem a harmónia... Talán.

Az fékezte le nevetgetnékemem, hogy tartósan a nőt figyelve, nem várt cselekvését szűrhattam szememre.

Kotorászni kezdett lapátjával a zöldségfalom szélén s valamit – mintha – magához közelebb próbált volna piszkálni-ügyeskedni. Végül sikerrel járhatott, mert lehajolt, felvett egy tárgyat, amit addig nézegetett, amíg én is megláthattam azt a decis csokoládés üveget, ami nekem elsősorban egy belgrádi könyvesbolt kirakatából volt ismeretes, de megpillantottam Tibor keze-ügyében is az előző percekben.

És persze láthattam itt, a kupében is, amikor Toncz barátom átnyújtotta Béla bácsinak egy kortyintásnyira, de azután soha többé! Még akkor sem, amikor pedig könyörgött érte.

Következő pillanatban megállt a lapátnyel a kishölgy kezében, illetve úgy irányította a szerszámot, hogy valami fényes tárgyat húzott vele maga felé, s közben szavaló hanglejtésekkel adta elő, hogy „mindig többet ér egy marék szerencse egy zsák észnél”! Következő szavai úgy tetszettek nekem, mintha hálaimát mondott volna: „Akadnak el az énekben annál a sornál, hogy szomjúhozik én lelkem”.

Megfogta, szemeihez vitte a csillogó tárgyat, amiben akkorra már én is felismerem a csokoládé likórt tartalmazó üveget, és lecsapni szándékolva nyúltam érte, de Toncz megelőzött, aminél az lepett meg jobban, hogy Béla bácsi meg Tonczot előzte. Igaz, csak annyiban került előnybe, hogy saját akaratát érvényesítette, mert hirtelen elhatározással a mindenfélék összegyűlt halma közepébe dobta a csillogó tárgyat.

Addig piszkálta kedves kolleganóm, míg alá is merült az üveg a sokadalomban, de ekkor meg másik tárgy emelkedett a többi holmi fölé. Ezt is közelebb ügyeskedte képzelt barátnóm, mert kíváncsivá tett mindkettőnk, hogy micsoda lehet az újdonság, de leginkább engem fűtött az izgalom, lévén, hogy nyomtatott könyvet ismertem fel az újdonságban, ami szerfölött meglepett, felizgatott, elannyira, hogy az eredményesen ügyeskedő kishölgy drukkeremként kezdett izgulni, és amikor elérhető közelségünkbe vergődött-hányódott a könyvszerűség, akkor küzdőtársam lelkesülten jelentette ki, ami szerint „Nincs jobb annál, mint amikor mindent magának köszönhet az ember”!

Óvatosan-finnnyasan felcíptem az elázott, összegyűrt könyvet és addig próbálkoztam lehetséges birtokomba vevésével, amíg lehetővé vált, hogy belelapozzak.

Nem sokra mentem az olvashatatlanná ázott, összegyűrt könyvvel, aminek se eleje, se hátulja nem volt, ezért alig tudtam a micsodaságáról kideríteni valamit, amíg pár sort el nem olvashattam azzal a valószínű szöveggel, hogy „A keresztények leg-tudósabb tanulmányozói nagy zavarban voltak, amikor meg akarták állapítani, kinek tulajdonítsák „A zsidókhoz írt levelet”, amelyet az egyház mindazonáltal Szent Pálnak tulajdonít”.

Lelkesülten beszámoltam Gádornak, aki maga is bele-beletekintett a hovatovább itt-ott böngészhető könyvbe, és az lett végső összefoglalója, hogy az egész mű alighanem bizonyos Holbach híres, még inkább hírhedt vélekedése az egyházzal. Ismert mű. Esetünkben annyi haszna van, hogy az étkezésre szolgáló táplálék mellé viszünk a pestieknek szellemi táplálékot is.

Sem kedve, de legfőként ideje nem volt további elménckedésre, mert amint beszámolt róla, ígéretet adott a noteszes-töltőtollas idegennek azt illetően, hogy határidőn belül elmegyünk sétálni, vagyis időt-teret adunk útítársainknak, akik ma délután velünk együtt Pestre jönnek, hogy némiként átalakíthassák útiterünket, a vagon belsejét, amíg mi sétálni leszünk.

(folytatjuk)

CSONTOS MÁRTA

A begyűjtő

Nem tudom, milyen az éjszaka,
s álmomban, ha a szoba eltűnik,
mikor áll be a csönd, meddig tart
az a semmibe szárnyaló állapot,
melyben visszatérek a Sokorói
dombvidék lankáira, lebegek
a fűszálak között, s könnyedén
ugrálok a Cuha-patak partján,
talpamat nem sebzi fel a kavics,
szedegetem a szirti ternye sárga
szirmait a vadvirágok között,
a koboldok visszahúzódnak az
üregek pereméről a mélyedése,
nem mernek ingerkedni velem,
már megszűnt a rémálom, háttal
állok a sötétnek, nem kell sündisznó-
állásba gömbölyödnöm, szabadon
nyújtózom, nézek fel az új kezedet
szörnyeteg-mentesített kékségébe,
véget ért a kanti séta Kelet s Nyugat
között, út közben nem jött a Begyűjtő,
visszatértem kis falumba, most itt
ülök egymagam, vékonyodnak a
schopenhaueri körvonalak, s érzem,
növekszik bennem a tavasz.

Kilakoltatás ürügyén...

Odakint a fák leráztak már
minden fájót pillanatot,
a tejfehér csend lassan beszipantja
a hajnalban kibontott valóságot,
s az álom, mint ijedt madár,
a párnámra ült...
éreztem, lecsüngő szemhéjam
alatt vékonyodik a fény,
s fejem fölött olyan a vérefogyott
merészség, mint szél-tarolta mező,
mely november havában
már ezer sebből vérzik,

s a pofonok jönnek
a végső felismerésig.

Félek, egyszer csak lakatlan
lesz bennem az élet...
a hiány kioltja majd a feszültséget.

Jönnek a képek és a hangok,
röpködnek emlék-törmelékek,
s a távoli függöny mögött ott áll
a Gödör Ember, halk sóhaja nyomaszt,
s ha leengedi a végén a függönyt,
már hiába mormolom a tavaszt.

Látomás pora

A fényben eltűnni látom a fákat,
megszűnik a zárójelek szorítása,
a felbontott képletből jössz felém,
illatod éget.
Lélegezném benned a sorokat,
de ellöknek közelgő szelek,
s arcod, mint fáradt arany
olvad a mélyülő sötétbe.
Már nem tudom,
mennyire élnek még a látszatok,
jeleket szór az őszi futár,
valaki fekete selyemmel köti át
a füveket...
Palackba zárt füst lesz a nyár,
a fényjelek közt elmosódik
a teremtés sokszínű csendélete.
Mit tehetek én, mint lehullt madár?
Mit tehetek, ha tengerbe bukik az ég,
s már nem tud megszületni többé
bennem a repülés.

Porba fojtott nyár

Hajszáltrepedések nyílnak a forró köveken,
szőlőindák lebegnek sivatagi szélben,
a virágok szirmaiba lyukat éget a nap.
Macska nyújtózik a fűben madarakra lesve,
a magasban hársfaillat bújik a rozsdafarkú
fészkébe, a megolvadt végtelen főzetében
csak te kínozod teremtett önmagad.

Ott állsz elszántan, ajkadon dallam izzad,
ott szűröd a száraz homokot, gyűjtöd
a tarackgyökereket, külön halomba rakod
a napra nyújtózó apró köveket.
Gerincedben valami prehisztorikus erő
feszül, szép álmodás árad szét ereidben.
Nyílt sisakkal támad a céltalan próbálkozás
láthatatlan követe, már csak ruhacsomóba
rejtet árnyék vagy, pedig kitörni vágysz
a történelmi villámfénybe.

Új gödröt ásol, rostálod a göröngyös
homokkövet, minden csupa sárgás-szürke.
Közben turkálsz emlékeid között, s megszerzett
értékeidet teszed önanalízised mérlegére.

ANYÁM (ÉS ÉN)

Már többször belekezdtem szüleim életének a megírásába, de mindannyiszor – néha már a gondolat felmerülése, néha pár oldal leírása után – visszaretenttem. Nemcsak a világra jöttemet megelőző korról nem volt elegendő tudásom, az ő életük java részéről, a fiatalságukról és a gyerekkorukról sem volt direkt tapasztalásom; ezekről csak az elmondásukból szereztem tudomást – azt is csak odavetett, utólag értelmezhető szavakból, félmondatokból. Persze, ezek néha jellegzetesebbek voltak, mint a hosszas magyarázatok.

Miért ragaszkodom mégis az életük megírásához?

Van egy olyan elképzelésem – nem biztos, hogy helytálló – hogy azok a gyerekek idézik fel folyton szüleik emlékét, akik ambivalens viszonyban voltak velük. Hát, ha valakire, ez rám tökéletesen igaz. Bár mutassanak nekem egyetlen olyan családot, ahol hibátlan a gyermek-szülő, vagy – így is lehet közelíteni hozzá – a szülő-gyermek viszony.

Az a Kosztolányinak tulajdonított megfogalmazás is tökéletesen ideillik, mely szerint az író nem azért ír, mert ismeri az életet, hanem mert meg akarja ismerni. Igen, ha életükben nem is figyeltem eléggé oda rájuk, nem vettem figyelembe a gondjaikat, most utólag, ezekből az odavetett emlékekből, gondolatokból talán jobban megismerem őket. Az „odavetett emlékek, gondolatok” persze nem egészen igaz így; sok-sok töprengés és szöszölés előzte meg ezeket a látszólag könnyedén kiszaladt mondatokat.

Nem tagadom, a könyveim megírásához Annie Ernaux francia írónő hasonló regényei (A hely, Egy asszony) adtak bátorítást. Csak ő, aki az emlékek felidézésénél hozzám hasonló gondokkal küzd, mindvégig igyekszik magát háttérben hagyni, én úgy érzem, ezt nem tehetem meg. Alszerénység volna. Hiszen apám és anyám életének epizódjait jórészt azokból a beszélgetésekből tudom felidézni, amelyeket velem folytattak, továbbá, ahogyan a közös életünkben, az egymás mellett élésünk során megismertem őket. Ezért aztán az alcímben az ő felidézésük után mindig ott áll az én nevem, pontosabban megjelölésem is: Apám (és én). Anyám (és én).

A regény két különálló – de erősen összetartozó – részből áll. A szüleim szoros szimbiózisban éltek, nem kerülhető el, hogy az anyám-részben az apám, az apám-részben pedig az anyám szóba ne kerüljön. Mivel ugyanazt nem akarom kétszer elmondani, egy „közös” részlet csak egyszer, vagy az egyiknél, vagy a másiknál szerepel – így a két rész kiegészítője, avagy hivatalosan: komplementere egymásnak.

A legelső emlékem, hogy egyedül vagyok kint (miért egyedül? egy kisgyerek?) a Bátorhy utcai házunk udvarán, hideg van, alaposan fel vagyok öltöztetve, és a fal mellett meglátok egy mumust. Ott fekszik, szürkésfekete és nem mozdul. A híresztelésekkel ellentétben békés; nem is félek tőle. Bemegyek a házba, és közlöm a bennlévőkkel – nagy társaság van, számomra ismeretlen emberek, talán apám barátai, akikkel a totót szokta kitölteni; biztos most is azt csinálják, és engem nemcsak azért küldtek ki, hogy levegőn legyek, hanem hogy ne zavarjam őket –, mondom nekik, hogy egy mumus pihen a ház mellett. Menjen már ki, fiam! szól ki az anyám a konyhába a háztartási alkalmazottnak, és nézze meg, mi az. Az kijön velem, és mivel nem olyan bután el-lenséges, mint a háznál megfordult eddigi cseléd lányok (vagy az anyámnak volt elle-nük kifogása, vagy nekik az anyám ellen), elmagyarázza, hogy ez nem mumus, mumosok nincsenek, ennél fogva nem kell félni tőle. Mondom neki, hogy nem is fél-tem. Ez egy öreg és fáradt kutya, aki valamiképpen bejutott a kertbe, s most a falnak támaszkodva pihen a délutáni napfényben. Bármennyire is sajnáljuk, ki kell küld-e-nünk; a kérésünkre nem mozdul, egy bottal taszigáljuk, míg végre felkel és elsom-fordál. Azon studírozunk, talál-e hasonlóan jó helyet magának.

Nagyon kicsi lehettem, kábé hároméves.

A mumust azért nem ismertem fel és nem tudtam kutyaként azonosítani, mivel nem volt kutyánk. Bár félhettem volna, nem féltem tőle. Máig nem tudom, miként került oda, mikor a kertünk végig zárt volt. Talán nyitva maradt a kapu és azon slisszolt be.

*

De ha a kutyában én a mumust láttam, akkor a mumusról már fogalmaim lehetek. Nyilván egy mesében hallottam róla, amit valamelyik hozzánk járó cseléd lány mesélt nekem. Én, ha valamelyik pici gyerekemnek a mumusról kezdett volna mesélni valaki, megkértem volna, hogy mondjon más mesét, ne ezzel ijesztgesse őt.

A mumus-mesélésről sincsen direkt emlékem, csak magáról a mumusról. Aki jön, megragadja és elviszi a rosszul viselkedő gyerekeket. Valamelyik cseléd lány nyilván így akart – engem, szerencsétlen kiskölyköt felhasználva – bosszút állni a proliétából felkapaszkodott és kivagy, őt lenéző és megalázó anyámon.

Ez 1946-ban lehetett, a második világháború befejezése utáni első békeévben. A „cseléd” név hivatalosan már nem létezett, a „bejárónő” titulust kellett használni helyette, bár egy kommunista funkci fülének az sem hangzott túl jól. De mi, mármint az anyám, az apám és én, mindig cselédként emlegettük ezeket a lányokat. Én nyilván az ő hatásukra.

Az az igazság, hogy egymásután több ilyen lány is volt nálunk szolgálatban. Takarítaniuk kellett, a főzésben segíteni, és ránk, gyerekekre vigyázni. Négyéves voltam, amikor a húgom megszületett. Később aztán, miután hatéves koromban beköltöz-tünk Érdről Budára (apám a Móricz Zsigmond körtérhez közel, a Bercsényi utcában hozatott rendbe egy nagy, három és fél szobás, ágyúbelövést kapott lakást), még a tanulásban is segítettek. A cseléd szobában laktak. Azaz lakott a Vera nevű lány. Más nem is, mert ő aránylag sokáig kibírta nálunk, később meg már – ez úgy 52, 53 után lehetett – nem tartottunk bennlakó bejárónót. Több ilyen lányról azért nincsenek mélyebb emlékeim, mert gyakran váltották egymást, nem nagyon bírták ki sokáig. Anyám halálba szekírozta őket. (Ma már a „szekírozni” szót nemigen alkalmazzák;

ez is az anyai szótáramból való, bár ő nyilván nem önmagára használta. A „nyilván” szót is tőle hallottam – ezért is bukkan fel olyan gyakran a szövegeiben, és még többször felbukkana, ha a végleges változat tisztázása előtt a gépemen lévő szókijelölő segítségével nem irtanám le őket.)

*

A húgom kétéves lehetett, én hat; egymással szemben ültünk egy-egy bilin. És észrevettem, hogy a lábai köizött át lehet látni, nem lóg ott neki olyan fütyi, mint amilyen nekem van. Gondoltam, elveszítette, és erről kiabálva, rögtön értesítettem is az anyámat.

Aki odajött, felrángatott, átvitt a szoba egy olyan helyére, ahonnan nem láttam rá a húgomra. De a kérdésekre, mármint, hogy neki hova lett a fütyije, nem volt hajlandó felelni, ha rajta múlik, máig sem tudom. Olyan sértett képet vágott, hogy nem mertem tovább kérdezősködni. Mintha megbántottam volna ezzel a logikus kérdéssel. Később magamtól kellett rájönnöm, hogy a lányoknak nem fütyijük van, hanem puncijuk, és hogy az tök másként néz ki.

Lehet, hogy ha akkor normálisan válaszol, bennem nem támad máig nem lohadó érdeklődés a lányok puncija iránt?

*

Volt egyszer egy élményem.

Kissrác lehettem, anyám kint feküdt a kerti úton egy nyugágyban és rejtvényt fejtett. Én körülötte tébláboltam.

Egyszer csak berontott egy csomó marcona fickó, hangosan üvöltöztek, odarohantak anyámhoz, megragadták és nyugágyastól a magasba emelték, anyám sikoltozott, és megindultak kifelé, hogy elhurcolják.

Kiderült persze, hogy csak barátok voltak, kissé berúgva azt játszották, hogy elrabolják anyámat, és ő sem sikoltozott, hanem csak vihogott. Húsvét volt, locsolni jöttek.

De hogy anyámat elrabolják, az mélyen megrázott. Ő pedig nem szólt, nem húzott oda magához, hogy ne féljek, csak vicc az egész, hagyta, hogy megsemmisüljek.

*

Az az igazság, hogy anyám révén rengeteget gazdagodott a beszéd-, azaz íráskészségem. Megfigyeltem, hogy nemcsak én alkalmazom az a trükköt, hogy a megírásra szánt dolgaimat (vagy, mert feszítenek és tovább akarom adni őket, vagy mert kíváncsi vagyok a véleményükre) először elmondom másoknak, s az ő reakcióik szerint öntöm aztán formába a történetet. Sőt, még a leírt változatot is elküldöm a barátaimnak, nézzék meg, mondjanak véleményt. Nem magáról a történetről – azt semmiképpen sem másítanám meg; inkább a sorrend és a hangnem megválasztásáról, valamit az erős pontok helyének kijelöléséről. Ami a szóhasználatomat illeti: egyrészt az anyám, pontosabban az ő felmenőinek zsellér-fiatalokból (Göböljárás-pusztáról) hozott szavaiból, másrészt az apám sváb édesanyjának (ő tízéves lányka korában ta-

nult meg magyarul, miután Környéről felkerült kiscselédnek Budapestre) ügyetlenül használt mondataiból, továbbá a „normál” hétköznapi és iskolai használat kliséiből, végül pedig az anyám sznob módon átvett és rögzített zsidó, német, latin és francia meg angol eredetű, választékosságot és különlegességet tükröző kifejezéseiből áll. Utóbbiakat anyám villámgyorsan elsajátította és különös élvezettel használta – én pedig a szövegeim többszöri átbogarászása révén tudok csak megszabadulni tőlük. Ehhez jöttek még hozzá, magamról beszélek, nem az élő nyelvhasználatból, hanem az olvasmányaimból átemelt népi szavak és kifejezések; ha ezekre gondolok, elsőként a Mészölynél olvasott „akonaborogató” ötlík eszembe. Feltehetőleg ő sem ezzel a szóval kelt és feküdt; szekszárdi szőlősgazdánál láthatta ezt a fahordók csapját meglazító és kiverő kalapácsszerű faszerszámot. De ki tudja, hogy a rövid, mindössze három esztendeig tartó balassagyarmati újságíróskodásom alatt nem ragadtak-e rám és rögzültek (jó) palóc módra használt kifejezések?

Ja, és volt még egy forrásom: négy évig egy katolikus középiskolába jártam, a kolégiumában éltem, ahol latin és latin eredetű szavak hatottak rám.

Különben Vörösmarty – aki a reformkor Petőfi előtti legnagyobb alakja volt, nyelvújító, fénylő csillag a viláköltészet egén –, mikor megkérdezték, honnan ered elképesztő nyelvi gazdasága, azt felelte, hogy a környezete tette olyanná, amilyen: a hihetetlenül kifejező és színes dunántúli nyelv. Mivel Érd, ahol nevelkedtem, és ahova nyaranta évekig visszajártam, huszonöt kilométerre van csak Nyéktől, Vörösmarty születési helyétől, azzal erősítem írói önbizalmamat, hogy a legjobb helyről, Magyarország legközepéről, a mindent be- és elfogadó főváros közeléből, Érdről származik a nyelvi kultúráim.

*

Anyám nyelvhasználatáról még annyit, hogy élete során elképesztő hatékonysággal sajátította el azokat az ismereteket, amelyeket, lévén, hogy nem járt felsőbb iskolába, ott kellett volna; öregkorára kapásból írta be a rejtvényekbe a válaszokat, amelyekért nekem, ha nagyritkán ráveszem a rejtvényfejtésre magamat (sajnálom rá az időt), a google-t kell igénybe vennem. De ez csak a szavakra, kifejezésekre vonatkozott, nem magára a mögöttük álló ismerethalmazra. Az volt a baja, hogy hiába pótolta gőzerővel a hiányait, a tudása alapszintje soha nem érte el azokét, akikhez hasonulni igyekezett; akik valamilyen jobb iskolában végeztek, vagy olyan családból jöttek, amelyben az efféle ismeretek eleve adottak voltak.

*

Ott tartottunk, hogy anyám, aki pár évvel volt csak idősebb náluk, halálba szekírozta a nálunk munkát vállaló cseléd lányokat.

Csak azt fogadta el, amit otthon, a saját mamájától lesett el, és akkor is talált valami mondvacsinált hibát a tevékenységükben, ha maradéktalan elvégezték a rájuk testált feladatot. És egy percre sem hagyta nyugodni őket, mindig akadt új tennivaló a számukra. Ha más nem, a már amúgy is ragyogó eszcájj újra pucolása vagy a szőnyegrojtók még egyenesebbre seprése. Mennyire tartottunk attól a testvéremmel, nehogy véletlenül összeborzoljuk őket! Mindig merőlegesen, egymással párhuzamosan

kellett állniuk; ha összekuszálódtak, azonnal ki kellett menni a spejzba a kissöprűért – kézzel kiigazítani nem lehetett! – és újra át kellett söpörnünk őket.

Emiatt aztán kettős, mégpedig ambivalens hatás ért: bár egész életemben szerettem és gyűjtöttem a szőnyegeket (kereskedtem is velük), soha nem volt rojtos szőnyegem. Ami persze a sznobságomra is utalhat: az eredeti, nomád szőnyegeken nem volt rojt, mi a fenének is lett volna, az csak a még nálam is sznobabb háziasszonyok rémes ízlése miatt került rájuk.

Még valami.

Bár az már kiskoromban is sértette az igazságérzetemet, ahogyan anyám az alkalmazottakkal bánt (néha azt volt az érzésem, hogy nem azért alkalmazza, hogy dolgoztassa, hanem hogy baszogassa őket), azt, hogy legyen mellettem kisegítő, átvettem tőle. Rém egyszerű: ha csak annyit keresek, amennyit ő, míg rendben tartja a lakást, amihez nekem sem elég ügyességem, sem kedvem nincsen, már megéri. De általában mindig többet kerestem, és a feleségem is többet keres. Persze azt, amihez kedve van, és ugyan megérné mással végeztetni el – fűnyírás, a cserjék és a virágok metszése, locsolása, a velük való buzizás –, nyugodtan csinálja csak, nem esik le az aranygyűrű az ujjáról.

Direkt írom ide ezt a nonkonform szót, mert nagy vitáim vannak a lányaimmal; ők azt mondják, hogy sértő a használata, én meg, hogy ha egy szó elnyerte a végső jelentését, és a maga módján gazdagította a közbeszédet, hiába változott közben a morál, igenis használni lehet. Hasonlóképpen vagyok a „cigány”-nyal meg a „néger”-rel is.

Senkit sem akarok megbélyegezni vele, mikor leírom vagy kimondom őket; Zsófi „buzizhat” tőlem a virágaival kedvére.

Persze, attól sem úrhatnám polgár, és én sem vagyok az, ha a háztartásban segítőt alkalmazok és fizetek meg.

Hozzánk több, mint húsz éve jät át Bodméra egy Emese nevű lány Csákvárról (lány? – az egyik kislánya férjhez ment időközben), jobban tudja, milyen cuccaim vannak és mit hol találok, mint én magam.

*

Azt persze, hogy az anyám milyen, akkor, kisgyerekként nem nagyon láttam át. De valamit éreztem, érezhettem. Egyrészt, mert a gyerekek nem az eszükkel, hanem a lelkükkel érzékelik a világot, a körülöttük zajló történéseket, másrészt meg a lányok, erre jól emlékszem, ha az anyám nem volt lőtávolságban, nem fogták vissza magukat a véleményformálásban.

Már most elárulom azt, amiről, ha hatásvadász könyvet akarnék írni, jódarabig hallgatnom kellene, és csak hosszas rávezetés után jönni elő a farbával (tessék, megint egy ritkán használt, német eredetű szó): az anyámnak nem volt érzéke a gyerekekhez. És akkor még nagyon finom vagyok vele. Az, hogy kelleetlenül állt hozzánk, már kifejezőbb. Mivel az apám kirívóan sokat keresett, megengedhette magának, hogy eljättsza az arisztokrata úrhölgyet; igyekezett mindig másra, másokra testálni a gyerekei ellátását, nevelését és tanítását. Utóbbit annál is inkább, mivel tanulatlan lévén – hadd alkalmazzak távolról sem arisztokrata kifejezést: – fingja sem volt a tananyaghoz. Az ő képességei a feltörekvő, a társadalmilag és műveltségileg előbbre állókkal

való barátkozásban és az okos, intelligens figurát mímelő magamutogatásban tűntek ki. Bevallom, mindig meglepődtem, mikor egy-egy új ismerősevel találkoztam; valamennyi értelmes, határozott személy volt, akik egyenrangú félnek fogadták el őt.

Alighanem az én megítélésemmel volt a baj. Alábecsültem őt – korántsem volt olyan műveletlen és magamutogató, mint amilyennek hittem.

*

Nemcsak a pannonhalmi gimnázium volt rangos, ahova beírtak, hanem már az általános iskolám, a Bartók 27 is. Sőt, a környéke, a Lágymányosnak nevezett budai városrész is. Különösen annak a Bartók Béla úton felüli, a Gellért-hegy aljára eső része. Lágymányos akkoriban – ha nem is volt olyan elit városrész, mint a Rózsadomb vagy a Húvösvölgy – bizonyos polgári megállapodottságot és biztonságot sugárzott. Ha nem is elitnek, de elegánsnak, mai szóhasználattal: trendinek számított. Én per-se, akkor nem éreztem annak.

A Bercsényi utcai házunkban a háború előttről itt maradt polgári népek laktak. Anyám – ez hihetetlen képessége volt – hat vagy nyolc osztályt végzett tanulatlan és műveletlen fiatalasszonyként többükkel is szoros kapcsolatba került az idők során. De nemcsak afféle „Pá édesem, hogy vagy?” álkérdések menti szimpátiák voltak ezek, hanem igazi mély barátságok, sőt, kötődések. Én kissrácként nem nagyon figyeltem ezekre, utólag veszem számba és értékelem csak őket.

Az első emeleten lakott Nóra néni a férjével. Volt egy kis fehér pudlijuk. A szüleim, falusi eredetüktől szabadulni akarván, ódzkodtak attól, hogy állatot tartsanak, de Nóra néni kutyatartását valamiféle úri hobbinak (ez a szó sem volt akkoriban ismerős, legyen inkább: passzió) minősítették. Arra emlékszem, hogy elmesélte anyámnak, hogy egyszer a kutyája csontot nyelt, és csak az ő ügyes akciója – mélyen belenyúlt a torkába és kiszedte onnan – mentette meg az állatot. Mást is mesélt; ez jobban megragadt bennem. Nóra néni zsidó lány, azaz akkor már asszony volt, akit a háború alatt egy keresztény család bujtatott. Egyszers csak egy német tiszt jelent meg a lakásban. Őt erre a háziak gyorsan belebújtatták egy ott lévő dízládába. Csakhogy a tiszt sokáig időzött, neki meg vizelni kellett. Az idő múlásával egyre inkább. Azt mesélte anyámnak, annyira szenvedett ettől, hogy már azon gondolkozott, feladja magát s csak azért nem tette meg, mert a háziakat nem akarta lebuktatni. És mikor a pasi végre elment, annyi ereje sem maradt, hogy a vécéig elvánszorogjon, ott helyben bepisilt.

Nóra néni aztán a férje halála, újbóli házassága és máshová költözése után, egészen haláláig anyám barátnője maradt. Még az érdligeti nyaralójukban is – ekkor már a második férjével élt – kijárt hozzájuk.

Balajthyékről egy más ügy kapcsán később fogok szólni, Végváriékról érdemes még ejteni pár szót. Végvári a háború előtt katonai rendfokozatban a fővárosi önkormányzatnál volt valamilyen tótumfaktum, a felszab után maszek villanyszerelő lett, s hiába akarták egy szövetkezetbe kényszeríteni, (elég korai) haláláig megőrizte ezt a státuszát. Noha abban a családban is volt két, hozzánk hasonló korú gyerek, akikkel mi intenzíven barátkoztunk, anyám, ha rosszban nem is volt az anyjukkal, jóban sem nagyon. Ámde miután özvegyek maradtak és mindketten elkerültek a házból, felvették egymással a kapcsolatot. Hosszú évekig összejártak, s miután a nő beteg lett,

anyám ápolta, vigasztalta. A halála után – a barátnő haláláról van szó – a lánya maradt anyám beszélgetőpartnere. Én abban az időben nem nagyon értékeltem a baráti társalgásokat, mindig tettem-vettem, szerveztem valamit, megállni, a beszélgetés kedvéért beszélgetni sem időm, sem kedvem nem volt, s csak most, hogy megöregedtem, értékelem az ember lelki egészségére tett hatását. S végtelenül hálás vagyok annak a lánynak – ma már ő is özvegyasszony – aki anyámat a nagy ünnepeken, húsvétkor, karácsonykor helyettem meglátogatta és a jelenlétével felderítette.

*

Volt anyámnak még egy barátnője, Ilcsi néni. Szerintem anyám tudta róla, hogy apám szeretője volt, de nem törődött vele. Amikor apám bemutatta neki, feltehetőleg már nem volt az. Nyilván a közös szakma, a textilkereskedés hozta őket össze.

Ilcsi néni információi anyámnak a divat világra való betekintést jelentették, neki meg mi az otthon biztonságát és kényelmét – hiányt pótoltak egymás számára. Ilcsi néni egy tervező vállalatnak volt valamilyen munkatársa, néha behívott, és olyan, akkoriban kifejezetten elegánsnak és extravagánsnak számító ruhadarabokkal, zakókkal és dzsekikkal ajándékozott meg, amilyeneket a férfi modellek viseltek a divatbemutatókon. Okos és művelt nő volt, a karácsonyokra és a születés- meg névnapjaimra (mikor a könyvkiadás, ha példányszámban nem is, de minőségben a béka segge alatt volt) gondosan válogatott, jó könyveket kaptam tőle ajándékba. Biztos vagyok benne, hogy az irodalom iránti érdeklődésemhez az ő ajándékai nagyban hozzájárultak. Véleményem szerint anyámnak jól jött, hogy egy kifejezetten finom, minőségi emberrel barátkozhat. Ilcsi néni aztán kitűnt a képből – lett egy holland udvarlója, akivel kiment Amszterdamba.

Míg apám betegesen féltékeny volt anyámra, ő nem volt az. Nem tudok másra gondolni, csak arra, hogy rájött: apám ugyan szereti eljátszani a nagymenőt, de többet ér neki az otthon melege meg a tökéletes kiszolgálás, mint a nők utáni futkorászás.

*

Egy jó barátom, nem él már egyébként, használta a következő, egyáltalán nem szalonképes, de találó kifejezést, amikor azt akarta valakiről mondani, hogy mással végeztet el olyan munkát, amit neki kényelmetlen lenne megcsinálni: más faszával veri a csalánt.

Nahát, anyám az enyémmel verte.

Kisiskolás koromban volt a rákosizmus tetőpontja, az ideológiában is. De nyilván valamilyen nemzetközi megállapodás alapján, vagy csak azért, hogy a rendszer ne tűnjék teljesen totalitáriánusnak, hittanoktatás is létezett. Ezt, ha egyáltalán volt rá jelentkező, katolikus papok tartották. De nemigen volt jelentkező, mert a szülők – ha volt eszük – nem írárták be a kölykeiket, hogy ne legyen számtalan bántásban, megaláztatásban és hátrányban részük.

Engem az anyám, aki minden volt, csak nem buzgó keresztény, beíratott.

Igazából alig volt pár hittanórám, mert a szerencsétlen papot, aki tartotta, azaz tartotta volna, folyton megakadályozták. Hol a terem, ahol az oktatásra sor került volna, nem volt kifestve, hol elromlott a kályha beöntőcsöve (az osztály-kályhákat

kívülről, a folyosóról táplálták), hol valamelyik ünnepségre kellett készülnünk helyette. Igazából nem is bántam, mert a hittanórák elég unalmasak voltak.

De az, hogy be voltam íratva, rettentően csípte pár neofita, gyorstalpalón végzett tanárnőm szemét. Az új rend, a szociál-kommunizmus elszánt híveiként meg voltak győződve róla, hogy én, mint a klerikális reakció elszánt híve, az ő boldogabb jövőjük ellen dolgozom. Ennélfogva hiába voltam az osztály legjobb matekosa, számtanból az évvégi bizonyítványomban csak jó, azaz négyes szomorkodott. És ugyanígy, a földrajz összeállításaim is sorra közepes minősítést kaptak, holott sokkal érthetőbbek és látványosabbak voltak, mint sok másé, aki jelest kapott az övére. (Egy-egy témakörben kellett – pl. Afrika állatvilága, vagy Magyarország éghajlata – színes képekkel dokumentált dolgozatot összeállítani.) Kíváncsi vagyok, kár, hogy nem követhettem nyomon, hogy ezek a lelkes kamikázék mikor és miként ábrándultak ki ifjúkori eszméikből.

Az anyámnak az apám keresetének védernyője alatt könnyű volt egy másfajta kamikázé szerepet eljátszania. Azaz az én fütyimmal verni a csalánt.

*

Miért adott rám az anyám egy kis fehér, vékony gumiból készült homoktaposót, olyan szabásút, mint amilyenek most a titokzoknik, amikor a Dunára, az érdiiek által kedvelt kavicsos partra mentünk ki strandolni? Akkor azt hittem: szeretetből, és csak jót akart nekem, de ma már tudom, kivagyiságból; látszódjon, hogy különleges népek vagyunk, különleges cuccokkal.

Ezt a papucsszerűséget az amerikai rokonainktól kaptuk csomagban. Lehetséges, hogy nekik, akik a Manhattanból Long Islandre vagy le, Daytonára jártak strandolni, ez teljesen átlagos kis cucc volt, de biztos vagyok benne, hogy ezerkilencszáznegyvennyolcban, amikor nemhogy ilyen különlegesen finom holmit, hanem kenyeret sem lehetett kapni, nemcsak az érdi Duna-parton, hanem egész Magyarországon egyedül csak rajtam volt ilyen pöpec kis surranó.

Utált is érte rendszeren a helyi ifjúság. Nemcsak utáltak, a papucsra ráköptek, engem meg fellöktek. Visszamenekültem a szüleimhez, leültem a törülközőre. Miért nem mész fürödni? kérdezte anyám. Sok mindenre volt szeme, a fiára nem. Nem vette észre, hogy mi történt vele. Nincs kedvem, mondtam. Csak nem vagy beteg? Nem érzed magad jól? Hát nem is tudom... feleltem. Megnézte a lázamat, hazamentünk. Nem emlékszem, mondta-e, vagy csak gondoltam, hogy gondolja, hogy ezzel a kölyökkel, mármint velem, sehova sem lehet elmenni. Csak gond van vele.

Egy másik hasonló alkalommal viszont nem mentünk haza. Ellenkezőleg: azt mondta, legyenek kemény, álljak ki magamért.

Akkor egy fehér kesztyűt adott rám. Megint az előbbi: valószínűleg én voltam az egyedüli fehér kesztyűs kisgyerek Magyarországon.

Meg is lett az eredménye. A tanács (ma: önkormányzat) egyik bejárati ajtajánál álldogáltam, míg ő az anyakönyvvezető nővérével beszélgetett – odalépett hozzám egy nagyjából velem egyidős ismeretlen fiú, és minden előzetes figyelmeztetés nélkül szájon vágott. Az az érzésem, a kesztyűm nélkül is megtette volna, de így még inkább indokoltnak érezte a tettét. Sírva fakadtam, megkerestem anyámat és elpanaszoltam

neki az ügyet. Mások is voltak ott, nyilván szégyellte, hogy ilyen nyámnyila, nyafka kölyke van; azt mondta: Miért nem mész ki, és miért nem húzol be te is neki egyet?

Ő tudta a legjobban, hogy nem fogom megtenni, mert különlegesen nyafka és nyámnyila kisgyerek vagyok, el sem merek indulni kifelé.

*

Szerettem rajzolni, és jól is rajzoltam.

Egyszer, kiskölyök lehettem még, egy utcasort rajzoltam le. Úgy gondoltam, sokkal szebb lesz, ha a napot is odaművészkedem. Ezért az egyik ház tetejét leradíroztam, és odabiggyesztettem elé a napot.

Azt a lebaltázást, amit akkor kaptam az anyámtól! Hogyan lehetek olyan hígeszű, hogy a napot a házak elé, és nem mögé rajzolom! Igaza volt, de egy négy-ötéves forma kisklambótól már az is valami, hogy képes egy csomó házat egymás mellé rajzolni.

Hogy ma nem vagyok egy Salvador Dali, megvan az oka. De az indokolatlannak érzett letolás tényleg megviselt. Az ember azért kísérel meg mindig új dolgokat leképezni, hogy elkerülje azokat a hibákat, amelyeket korábban vétett, az anyja meg nem azért van, hogy ledorongolja, hanem hogy felhívja a figyelmét a hibáira.

*

Az általános iskola első vagy a második osztályában volt egy könnyű feladat: le kellett rajzolnunk, hogyan dolgozik az édesapánk. Én addig már jártam egyszer nála – jó messze, kint a Szentendrei úton, Aquincum előtt nem sokkal volt a vállalata. Azt láttam, hogy az emberek a raktárban lapos, négykerekű, inkább gurítható trepninek, mint valódi kocsinak kinéző alkalmatosságokon tologatják a textilbálákat.

Otthon örömmel elújságtoltam az anyámnak, hogy mi volt a feladat, s hogy véleményem szerint nagyon ügyes képet rajzoltam. Meg tudnám ismételni? kérdezte. Hogyne, feleltem, s már álltam is neki. Szinte kitépte a kezemből a rajzot, és szidalmazni kezdett. A te apád egyáltalán nem így dolgozik! Neki nem kell bálákat tologatnia! Csak ül az irodájában, és intézkedik, hogy ki mit csináljon.

Ha így is volt – különben valóban így – nem ért annyit az egész, hogy be kelljen menni miatta az iskolába. Mert anyám fülön fogott és bevitt, ott a tanító néninek el kellett magyaráznom, hogy az apám nem így dolgozik, hanem... szerintem a tanító-néni sajnált engem, hogy milyen ostoba és felfuvalkodott mamám van.

*

Egészen kis gyerekkoromban úgy véltem, hogy a Jézuska néni. Egy jóságos, kedves néni, akit mindenki szeret, és ő is szeret mindenkit. Minden ezt támasztotta alá: nőiesen hosszú haja volt, világoskék klepetust hordott, és a neve is „ka”-ra végződött. Mint Mariska, Boriska vagy Piroska. Jézuska. Különben is, pont olyan barátságos és aranyos volt, mint egy néni. A bácsik nem ilyenek. Egyszer valahogy mondhattam anyámnak, hogy a Jézuska néni. Illetve beszéd közben nyilván kiderült, hogy én nőnek képzelem. Nahát, azt a lebaszást, amit akkor kaptam! Nem értettem, hogy

miért, mikor semmi rosszat nem csináltam, legfeljebb nem tudtam valamit, honnan is tudhattam volna?

Vagy egyszer rosszul írtam le azt a szót, hogy újság. Úgy írtam: újiság. Két más-salhangzó torlódott, és a beszédben oda általában becsúszik egy magánhangzó. Jelen esetben egy „i” betű. Én persze kiírtam. Akkor is: micsoda letolás jött!

Soha nem elmagyarázva, kijavítva, hanem egyből rögtön ledorongolva.

Ma már persze értem az anyámat: mély kulturális gödörből igyekezett kikerülni, s azt akarta, hogy a fia értelmiségi legyen. Mert, ha én az vagyok, akkor ők is nyilvánvalóan azok. Lényegében a maga tanulatlanságát, beilleszkedési görcseit torolta meg rajtam.

Értem én, de meg nem értem.

*

Az apám kiszolgálása mellett anyánknak bőven lett volna ideje velünk, a gyerekeivel törődni, de mindkettőnket beadott egy-egy szigorú, kollégiummal ellátott katolikus középiskolába. Mivel mindkét iskola kifejezetten jónevű intézmény volt, ahova nehezen lehetett bekerülni (de mi okosak voltunk és bekerültünk), az volt a szövege, hogy ezt a mi jó nevelésünkért, képzésünkért teszi. És ezt sokan be is vették.

Az igazság az, hogy púp voltunk a hátán, mi gyerekek. És ha a jelenlétünkkel idegesítettük, néha kegyetlen tudott lenni hozzánk, a gonoszságig kegyetlen. (Hogy ezt most itt, az anyámnál fejtssem-e ki, avagy majd később, az apám életének rekonstruálásánál, kis megtorpanást okoz – ott fogom.)

*

Anyám csak elvétve ment el a templomba.

Azt mondta, hogy az ő vallásossága olyan mély, hogy Isten ezt elnézi neki. Jól tudtuk, hogy ez véres kamu – egyszerűen lusta vasárnaponként felkelni és összeszedni magát. Ugyanakkor tőlünk, gyerekektől megkövetelte a templomba járást, s miután hazamentünk, nem egyszer kikérdezett minket arról, hogy miről szólt a szentbeszéd. A húgommal már előre kitaláltunk valamit erre, sőt arra is, hogy milyen színű volt a pap miseruhája, amelyet viselt. Míse helyett lementünk inkább a Duna-partra, sok érdekes dolgot vetettek partra a hajók által keltett hullámok. Ha a víz elég alacsony volt és kilátszott a meder, második világháborús töltényeket is lehetett találni. Alighanem a visszavonuló németek üríthették itt ki a tárjaikat.

A Petőfi híd fölött – azaz a helye fölött, mert azt csak 1952-ben építették meg, a rakparton gondosan elhelyezve heverték a második világháborúban a németek által felrobbantott hídnak a mederből kiszedett darabjai. Ezekre fel lehetett mászni, és onnan szemlélni a vizet. Faágak és nagy rönköt úsztak le a Szabadság-híd irányából, a szegény emberek, akik így egészítették ki, vagy szereztek be a téli tüzelőjüket, a parttól lesték, és ha tudták, valahogy kipecázták őket. Ha manapság a kedvenc Duna-szigetünkön, ahova nyaralni járunk, a sátor előtt ülve ilyeneket látok leúszni a Dunán, mindig az jut az eszembe, hogy milyen jó tűzifa lenne belőlük.

Akkoriban a gyárak gátlástalanul beleengedték a folyóba az ipari hulladékaikat, a víz és a part tele volt kisebb-nagyobb kátrány-uszadékokkal. Vigyáznunk kellett,

hogy ne érjünk hozzájuk, mert ránk tapadtak, és alig lehetett lekaparni őket a ruhánkról meg a bőrünkéről. Anyánk észrevette volna. De az esetleges lebukás ellenére is a Duna-partra jártunk, nem misére.

Később aztán, miután a húgom elkerült Debrecenbe, egyedül jártam – azaz nem jártam – misére. Helyette felmentem egy barátomhoz, akinél ilyenkorra nagy társaság gyűlt már össze; természetes, hogy az én sumákolásomon köszörülték a nyelvüket. Reménytelenül próbáltam védeni magamat – de még mindig jobb volt a cikizésüket hallgatni, mint a misén unatkozni.

Anyám, bár a vasárnapi szertartásokat ugyanúgy elmellőzte, ahogyan én, a túlvilágban masszívan hitt. Mikor az apám halála utáni első öngyilkosságát követő kóma után először nyitotta ki a szemét, és a feje felett megpillantotta a kórterem világoskékre festett mennyezetét, azt hitte, hogy a mennyországban van, annak a kékjét látja.

*

Szerencsére apánk vasárnaponként a kora reggeli misére járt, anyám kihagyta a szertartást, mi meg a testvéremmel sumákolunk, ahogy bírtunk.

Abban a Szent Tádéről elnevezett kistemplomban (Tádé az egyik apostol volt, csak a nép Pétert, Pált és Jánost leszámítva a többiről nem nagyon vesz tudomást), ahol néha, ha apánk is velünk jött, nekünk is meg kellett jelennünk, a triptichon egyik szárnyán anyám térdelő figurája volt látható. Egy ismert festőnő, aki a Magyarok bejövetele címet viselő hatalmas körkép megálmódójának, Feszty Árpádnak volt a lánya, Feszty Masa festette. Anyám ekkor kábé negyvenéves, még csinos, fiatalos nő lehetett. (Az is volt: a korabeli asszonyoktól eltérően nem járt dolgozni, otthon pedig a cseléd lányok munkálkodtak helyette.) És viselkedni is nagyon tudott – csak nekünk, a gyerekeinek volt tudomásunk róla, hogy nem az a bűbáj, akinek a képen látszik, s akinek társaságban mutatja magát. És bár a plébánossal a szüleim jó barátságban voltak, templomba ekkor sem járt rendszeresen, csak elvétve. A nagy egyházi ünnepeken, meg szilveszterkor az éjféλι szagosmisén volt csak jelen.

*

Vera, a bejárónőnk Tárnokon, egy Érd melletti kis faluban lakott. Egész héten nálunk robotolt, anyám csak a hétvégére engedte haza. Budára is beköltözött velünk, a cselédszobában lakott. Volt neki – ekkor már iskolába jártam, első, vagy második osztályba – egy falubeli lánypajtása, aki tőlünk nem messze, a Kosztolányi Dezső tér egyik házában szolgált. Mikor anyám sétálni küldött velem, séta helyett felvitt a barát-nőjéhez – nem voltak otthon a háziak –, és egymásra rálicitálva sorra vették a foglalkoztatóik hülyeségeit. Erős szociális öntudat élt bennük; arra már nem emlékszem, hogy konkrétan mik kerültek szóba, csak arra, hogy a maguk módján ők is másodosztályú népeknek tartották az alkalmazóikat. Valahogy fel sem merült bennük – különben igazuk volt – hogy beárulhatom őket.

*

Bár Verára semmi rosszat nem tudok, nem is akarok! mondani (úgy tett, mintha nem venné észre, hogy öltözéskor az egyik felvett harisnyámra poénból – bár akkor ezt a szót nem használták; inkább a huncutság járta – ráhúzom a másikat), azért benne is megvolt a munkáltató kölyke iránti ellenérzés. Ami persze maximum kellemetlenkedésben nyilvánult meg. Egyszer sétáltam vele a faluján átfolyó patak, a Benta partján. Akkor volt benne jócskán víz, de így sem lehetett szélesebb négy-öt méternél. Érdeklődő kisgyerek lévén, ismertem már valahonnan Petőfinek A Tisza című versét, megkérdeztem hát tőle: – Ugye, ez a Tisza? Persze, hogy az – felelte álnokul.

*

Egy másik alkalommal – még Érden laktunk – ellenkeztem azzal a lánnyal, aki akkor nálunk szolgált. Nem tettem meg valamit, amire kért; nem mentem arrébb, hogy fel tudja mosni a konyha kövét. Végső érvként azt vágtam oda neki, amit előtte nyilván az anyámból hallottam: – Te ne beszélj, te csak egy cseléd vagy!

A váratlan és gyors pofontól, amit erre kaptam tőle, annyira meglepődtem, hogy még sírni is elfelejtettem. Ez volt az – alighanem a maga számára is meglepő – reakciója az otrombaságomra. Megvárta anyámat, aki nyilván feltehetően a barátnőjénél, Panni néninél időzött, rögtön felmondott, és el is ment.

*

Kaptam egyszer még egy pofont, de azt nem egy cselédlánytól, hanem egy arisztokrata úrhölgytől: Hanna (Johanna) nénitől. Pedig szerintem nem is haragudott rám, és én sem őrá. Ekkor már a Bercsényi utcai ház rendbehozott lakásában éltünk.

Anyámnak egyszer el kellett valahova mennie (alighanem valamiféle mondvacsinált nőgyógyászati problémája lehetett), rábízott minket a három emelettel lejjebb lakó Balajthyékra. Balajthy magasrangú tiszt, tábornok volt a Horthy-hadseregben, s a kommunizmusban csak azért nem jutott a kivégzés sorsára, mint magasrangú katonatársai egymás után, mert megakadályozta, hogy kivonulás közben a németek felrobbantsák és ezzel használhatatlanná tegyék a budaörsi repteret. De azért nyugdíjazták; az volt az összes elfoglaltsága, hogy kihajtható talpú, élethű katonafigurákat rajzolt és vágott ki nekünk kartonból, nekem meg a két Balajthy-gyereknek.

A Lágymányosi utca és a Bartók Béla út sarkán volt egy legendás étterem, a Ketter. Balajthyék onnan hozták az ebédet, Johanna néninek grófkisasszonyként nem kellett megtanulnia főzni, később meg már ideje sem volt rá, a csokoládégyárban kapott csomagolói állást – még jó, hogy kapott. Egy másik grófnőt gyakran láttam a Bartók Béla úton sétálgatni. Nem úri, azaz úrhölgyi jókedvéből tette; egy szögletes, dobozformájú személtlapátba söpörte bele a lógombócokat, amiket aztán a magával tolt tálcskába töltött át.

Hanna néni keresetéből élt a család; azt ették, illetve akkor ettem én is velük, amit a Ketterből hozott. Egyszer történetesen pörköltet nokedlival. De milyen húsdarabok voltak abban!? Félig átsültek csak, s az egyikén, amelyik nekem jutott, több volt

a zsír, mint a hús. Otthon nálunk a cselédlányoknak a főzés előtt a húsról mindig le kellett szedni a zsíros részeket. Én ezt nem vagyok hajlandó megenni! toltam el magamtól undorodva a tányért.

Na, ekkor szakadt el Johanna néni cérnája, és kaptam tőle a fülest.

Különben annyira igazságosnak éreztem, hogy nem szóltam az anyámnak róla.

*

Nagy törést okozott, mikor megtudtam, hogy Panni néni meghalt. Nem jön többé. Nagyon szerettem. Tudott füstkarikát fújni, és magasra dobni a cigit, úgy, hogy annak a benyálazott vége megtapadjon a plafonon.

Csak jóval később, már kamaszkoromban kezdtem gondolkodni azon, hogy miért nem tudtam, tudhattam én a betegségéről? Állítólag sokat szenvedett, nyüsztett a fájdalomtól. A haláláról sem az anyámtól, hanem jóval később a nagymamámtól értesültem. Ez nem feledékenységből vagy figyelmetlenségből történt; anyám nem tartotta érdemesnek, hogy közölje velem. Azzal is növelni kívánta a fölényt velem szemben, hogy míg ő tudott a barátnője haláláról, én nem tudtam.

Jóval később is volt egy ilyen esetem vele – nem véletlen, hogy a kettő hatása összegződött bennem.

A hatvanas, hetvenes években is járt hozzánk egy nagyon rendes, megbízható, már nem fiatal asszony: Mariska néni. Egyszer anyám megkérdezte tőlem, hogy máshová raktam-e, vagy sunyin eladtam a herendi, háromszor hat darabos tányérkészletünket. És semmit sem tudtam erről, arra sem figyeltem, hogy az ünnepi tányérjaink herendiek (ráadásul viktóriások), azt feleltem, hogy nem. Nem én raktam máshova és el sem adtam őket.

Akkor csak a Mariska néni lehetett, szögezte le anyám. Hiába jött proli és nincstelen családból, hiába barátkozott normális, felvilágosult emberekkel, kiirthatatlanul benne volt a nála szegényebbekkel szembeni lenézése, megvetése. És rasszizmus per sze, a színesbőrűek kapcsán. (Nekem egyszer, mikor már minden érvét megcáfoltam, azzal jött, hogy a négerék azért mások, mint a fehérbőrűek – konkrétan büdösebbek –, mert van nekik egy speciális bűzmirigyük.)

Még nincs vége a történetnek.

Ettől kezdve én a Mariska nénival – akit ugye hitvány tolvajnak tartottam; a herendi már akkor is komoly értéket képviselt – kifejezetten fagyosan viselkedtem. Aztán elkerült tőlünk, de az apám temetésén ott volt. Ahol én újfent kimért voltam, nem is köszöntem neki. A temetés után anyám megkérdezte: miért voltam vele olyan rideg? Azt feleltem neki, hogy egy tolvajjal nem aranyoskodok. Mire ő: A herendi miatt? De hát az nem sokra rá meglelt. Én tettem át a szekrényben egy másik helyre, csak elfeledkeztem róla.

Nekem szólni megint csak elfelejtett.

*

Furcsa dolog: fiatalkorában, míg kollégiumba nem került Debrecenbe, a húgom volt a lázadóbb kettőnk közül. (Utána is még, jódarabig.) Ezért is bántották, verték meg annyiszor. Én egy beszari, dadogó kiskölyök voltam, nem mertem ellenkezni a szü-

leimmel. Ha rosszat tettem is, letagadtam, sunyítottam. Ő meg keményen beleállt a dolgokba. Olyasféle harc kezdődött köztük, mint amilyen a főnéni és Jack Nicholson között volt a Száll a kakukk fészkére című filmben; hasonlóan szomorú, de nem annyira tragikus végkifejletű.

Csak hallomásból tudtam a húgom viselt dolgairól, mert ekkor Pannonhalmán voltam, s csak távolról csodáltam őt. Büntetésből nem engedték, hogy telefonáljon a barátnőinek, juszta is telefonált. (Már az nagy dolog volt, hogy valakinek volt készüléke. Jelentős árkülönbséget képezett, hogy egy lakáshoz tartozott-e telefon vagy nem tartozott.) Anyám egy kis lakattal lezárta a tárcsát, nem tudta körbepörgetni – erre kipötyögte a számokat. Nem engedték el valahova, ahova úgy érezte, joga lenne elmennie – kimászott az erkélyre nyíló előszobaablakon és elment. Lelakakolták az ablakzárát – ezt is letörte, megint elszökött. A végén már annyira elfajultak a dolgok, hogy az iskolából nem is jött haza, hanem elment a haverjaival csavarogni. Ami azt illeti, elég félelmetes haverjai voltak: a körtéri galeri. A tér közepén állt egy használatlan, félig romos kör-kioszk, abban tanyáztak. Mind nagyfiúk voltak már, ő meg még csak egy tizenhárom-tizennégy éves kiscsaj. Anyám érte ment az iskolába, hogy megvárja – erre kiment az iskolaudvarra, hátul átmászott a kerítésen, és már éjszakára sem jött haza. Három napig bujdosolt, akkor a rendőrök megtalálták, hazahozták.

Az anyám ezt úgy adta elő nekem, mikor meglátogatott Pannonhalmán, hogy három napig nem jött le a cipő a lábáról.

Három napig nem jött le a cipő a lábamról!

Rögtön elcipelték egy nőgyógyászhoz, hogy az vizsgálja meg: szűz-e még. Az volt. Hogy evett-e valamit, azt az anyámék elfelejtették megkérdezni tőle. Különben evett, nekem elmondta, hogy a srácok nagyon rendesek voltak, kaját vettek neki.

A nőgyógyásztól egyből vitték a hidegkúti bolondokházába, és rögtön ott is hagyták két hétre, hogy állapítsák meg, hogy milyen elmebaja van, merthogy nem normális, az biztos. Volt egy mondasuk erre: kinek a vérét örökölte ez a gyerek? Merthogy az övékét nem, az biztos.

Aztán a húgom még egyszer elszökött, de csak pár óráig volt távol, és mire anyám pánikolni kezdett volna, már meg is jött.

Harmadszor már nem tudott megszökni, mert az előszobaablakra rács került, a bejárati ajtót meg zárták.

Érdekes, az idő előrehaladtával aztán – de ez hosszú évekig, évtizedekig tartott – ő egyre csöndesebb, hogy úgy mondjam polgárabb lett, a szüleinket (persze nem ártott, hogy már nem lakott velük) elfogadta olyanoknak, amilyenek. Megbocsátott nekik. Nekem viszont egyre jobban kinyílt a csipám, lázongtam ellenük, és huszonegy éves koromban el is költöztem otthonról.

*

Mikor a Balatonon nyaraltunk, ki volt adva: ha el is megyünk ketten este valahova, vigyáznom kell a húgomra. Ez elég kellemetlen feladat volt, nem is tartottam be, hagytam, hogy azt csinálja, amit akar. Úgy éreztem, nincs jogom, hogy ellenőrizzem, pláne korlátozzam. Akkor egy iskolatársam, egy velem egyidős A-osztályos (én a B-be jártam), nagyon rokonszenves srác udvarolt neki, direkt miatta jött át Siófokról Széplakra. Elmentünk a Hableányba táncolni, jó hangulat volt, sok ismerős – elvesz-

tettem őket szem elől. Bevallom, nem is nagyon bántam. Aztán egy idő után hazamentem volna, gondoltam, előkeresem. De nem találtam. Így hát egyedül battyogtam haza, késő éjszaka volt, a házban már sötét. Biztos voltam benne, hogy ő még nem érkezett meg. Lefeküdtem a bejárat mellé az árokba, vártam, hogy megjöjjön, elaludtam. Meg is jött, felkeltett, bementünk.

Hanem aztán másnap!

Az anyám ébresztett, meglehetősen durván és kiabálva, hogy hogyan vigyáztam én a húgomra! Sokat válaszolni nem tudtam, előkapta erre a testvérem szoknyáját. Amin bizony, nedvesség volt. Nem más, mint ondó. Az iskolatársamé, aki akkor éjszaka vette el a húgom szüzességét. Azért volt a nagy dráma, felindulás, ég és föld összeszakadása. A húgom szegény eddig sem volt a szemükben teljes ember, de így még kevesebbet ért.

Ha a srác nem olyan ügyetlen, mint amilyen (hogy lehetett ráereszteni a szoknyájára?), nem derült volna ki a dolog. A húgom elnézést kért tőlem, hogy nyomtalanul lelécelt, de már annyira elege volt a szüzessége viseléséből, az állandó számonkérésből, vizsgálgatásból, hogy csak alkalomra várt, hogy elveszíthesse. Szegény srácnak fogalma sem volt, hogy csak egy elhatározást teljesít be.

*

A szüleim régóta nem élnek már – ezzel az írással őket, az ő emléküket akarom felidézni. Ez a leíratakból világosan kiderül.

De a húgom megvan még – eddig úgy beszéltem róla, mintha az eltelt idő alatt csak idősebb lett volna, különben ugyanaz a személy lenne, aki volt. Bár Ausztráliában, Melbourneben él, a kapcsolatunk az internet révén hosszú ideig élő volt.

Hát sajnos ez egy éve már megszűnt. Demens lett, s a fia, az én unokaöcsém bejuttatta egy speciális, demenciában szenvedő betegek otthonába. Ebből a betegségből nincsen javulás, megszűnt, és nem is lesz kapcsolatom már vele.

De a múltunkra, a közös múltunkra, ahogy eddig is tettem, visszaemlékezhetek.

És meg kell állapítanom, hogy bár látszatra jó testvérei voltunk egymásnak, soha nem fejlődött ki igazi mély kapcsolat közöttünk. Nem voltunk olyan őszinte viszonyban, mint amilyenben az én gyerekeim vannak egymással. Talán azért alakult így – nehéz utólag véleményt fogalmazni –, mert a szüleinkkel sem volt igazi, bensőséges viszonyunk.

Vagy az irántam mutatott szeretetlensége már csak felnőttkorunkra volt jellemző? A szüleinkkel, aztán a férjeivel való hadakozást és ellenérzést másokra, nevezetesen rám is kiterjesztette, és a kettőnk viszonya az ő bizalmatlansága miatt nem mélyült el? Pedig én nemcsak vele, hanem kezdetben még a férjeivel is igyekeztem jó kapcsolatot kialakítani.

Az első férje egy fogorvos volt, aki mellékesen gitározott is; egy ismert együttesnek volt oszlopos tagja. Az volt a terv, hogy a házasságuk után, míg saját lakáshoz nem jutnak, a szüleim lakásában élnek. (A közös lakásba költözés aztán nem történt meg, mert már előtte elváltak.) A szüleim lakásában három nagy szoba volt, elfértek. Itt voltam a tanúja annak, hogyan lehet egy ember önbizalmát tökéletesen lerombolni. A húgom a konziban jazz-éneklést tanult, abszolút hallással rendelkezett, a srác viszont, aki ügyesen gitározgatott, de korántsem volt annyira jó zenész, mint az együt-

tese többi tagja, annyira félt attól, hogy a neje nála sikeresebb lesz, hogy folytonos beszélgetésekkel elvette az önbizalmát, sőt el is rettentette a fellépésektől.

Mi – én és az akkori feleségem, meg a két éves kislányunk – akkor költöztünk fel Balassagyarmatra, ahol újságíróként tevékenykedtem; a feleségemet felvették az Iparművészeti Főiskolára. Úgy volt, hogy egy pesterzsébeti, a nejem bátyja által birtokolt családi házba költözünk be.

Csak hogy a báty, miután felszámoltuk minden gyarmati ügyünket, hirtelen színt váltott, és kijelentette, hogy nem akarja, hogy odamenjünk, és ha mégis mennénk, baltával vár bennünket. (A haláláig hosszú évtizedek teltek el, de soha nem bocsátottam meg neki emiatt.)

Végül a szüleim fogadtak be minket; a lakásban volt egy kétszer négyes kis cselédszoba. (Amelyben, két és fél évtizede a Vera nevű cseléd lány lakott.) Nyolc négyzetméteren élni egy csecsemővel, nem akármilyen mutatvány. (Indiában később aztán ennél kisebb lakásokat is láttam.) Vártam, hogy a húgom, aki ifjú férjével a lakás egy jóval nagyobb helyiségében lakozik, felajánlja a cserét.

Arra ugyan várhattam. Nem ajánlotta fel. A testvéri szeretet lángja nem lobogott fel a lelkében. Az ifjú férj sem kezdeményezte az átköltözést.

Ami a szüleimet illeti, az, hogy egyáltalán befogadtak bennünket, egy időre fedettette minden korábbi kellemetlenkedésüket.

*

Anyám halála után a lakásán való osztozkodás gyökeresen megrontotta a húgommal való kapcsolatomat. Igyekszem objektíven leírni az esetet, ilyenkor felmerülhet, hogy elfogult vagyok, és az ő érveit nem veszem figyelembe. Erről csak annyit tudok mondani, hogy őt, mivel már régóta Ausztráliában élt akkor, az itthoni ügyekben a barátnője képviselte, és ő is azt állítja, hogy nem érti Judit viselkedését.

Én nem akartam eladni a lakást, azt kértem tőle, hogy hirdessük meg, és a legmagasabb árnak, amit kapnánk érte, a felét kifizetném neki. Azt mondtam, hogy az egész felőlem a barátnője intézhetné – elvállalta volna –, és én csak fizetek, miután az ár megvan. Őt ekkor egy számomra megmagyarázhatatlan düh és irigység indulat szállta meg, és minden észérvel szemben közölte, hogy ezzel a megoldással én járnék jobban és ő hátrányba kerülne. Hiába bizonyítottam ennek az ellenkezőjét. Ugyanúgy megkapná az ár felét, mintha valóban eladnánk, nekem meg érzelmileg sokat jelentene az anyám lakásának a birtoklása, amelyben élt, s amelyben az utóbbi időben én is egyre több időt töltöttem, nem beszélve arról, hogy a leendő gyerekünknek is lenne egy lakóhelye Budán. Akkor már a vidéki házukban éltünk, a fővárosban csak béreltünk egy lakást.

Ott követtem el hibát, hogy a józan eszem ellenére a testvéri szeretet szirén-szavára hallgattam, és hosszas vívódás után eladtam a lakást. A felét ő kapta. A mai eszemmel megtartanám, a fele árát pedig kifizetem neki. Annyira azért nem lett volna önzetlen, hogy azt visszautasítsa. És tök mindegy, hogy azért nem beszélünk egymással, mert ő megsértődik, vagy azért, mert én sértődöm meg. Meg is haragudtam rá, annyira megutáltam. Nem beszéltem, azaz nem leveleztem vele egy darabig. Akárhányszor mentem el, és megyek el ma is anyám volt lakása mellett, szándékosan nem nézek fel és nem keresem ki az ablakait. De aztán megbékéltem, mégiscsak a húgom,

és egy idő után felvettem a kapcsolatot vele Levelezgettünk egymással, mígnem ő nemrég meg nem betegedett, és a kapcsolatunk megszűnt. A fiával, azaz az unokaöccsémrel tudok néha beszélni, aki nagyon rendesen gondoskodik róla.

Most ez van.

Hazudnék, ha azt mondanám, hogy néha nem jut eszembe a lakás-ügyünk, illetve, hogy csak azt kapta, amit megérdemelt. Nem igazán korrekt dolog – tudom –, hogy most, amikor ő már magatehetetlen, ilyesmin jár az eszem.

*

Egy dolgot nagyon megjegyeztem, pedig nem volt egy nagy ügy.

Apám beharangozta, hogy a vállalatánál vasárnap délelőtt matiné lesz, vidám, vicces előadás, amire mi is elmegyünk. A testvéremmel együtt nagyon készültünk rá, korán felkeltünk, puccba vágtuk magunkat.

Csakhogy anyáknak nem volt kedve elmenni. (Elvileg igaza volt, mert baromi unalmas műsor lehetett – de milyen szülő az, aki ennyit nem tesz meg a gyerekeiért?) Az apám inkább ment volna, neki a főnökei miatt nem ártott volna megjelennie.

Tehát anyáknak nem volt kedve menni, és hogy ennek okát is adja, gyorsan kitalálta, hogy mi rosszul csináltunk valamit. Rendetlenül téptük le a vécében a vécépapírt. Kifröcsköltük a vizet fogmosáskor. Vagy valami ilyesmit. S ezért meg kell büntetni minket. Nem volt elég, hogy nem mehettünk el a várva-vár műsorra, még a szekrény előtt térdelpelnünk is kellett egy darabig.

Kisiskolás voltam, látszólag buta kölyök, de nagyon jól átláttam az anyám gonosz mesterkedésén.

*

Azt veszem észre magamon, hogy bár a gyerekkori emlékeim felidézésénél igyekszem elfogulatlan lenni, anyámról kimérten és keményen írok, nem úgy, mint ahogy gondolok rá. Ennek oka alighanem az, hogy bennem – bár huszonegy éve halott már – öregkorának emlékei, és az akkori érzelmeim élnek. S ezek – mikor odaérek, erre is igyekszem majd kitérni – jóval rokonszenvesebb személyt mutatnak, mint a gyerekkori emlékeim. Akkor anyám valóban rideg és kegyetlen volt velünk, de később, miután egyedül maradt – az öregedés hormonális hatása is benne lehetett ebben – megváltozott; szeretetteljesebb lett.

Meg talán az is számított, hogy eltűnt az egzisztenciális fölénye velem szemben. Egyedülálló öregasszony volt, aki az egyre kevesebbet érő nyugdíjából élt, amit apám után kapott, én meg egy ereje teljében lévő, sokat kereső férfiberré váltam. De ennek ellenére mindig ő segített ki kisebb összegekkel, ha néha megszorultam. (Mindig megszorultam.) Soha nem én őt – mindig ő engem.

Az anyagi helyzetem csak azután rendeződött el megnyugtató módon, miután a mostani feleségem átvette tőlem a pénzügyeink intézését. Hiába kerestem régen sokat, mindig anyagi gondjaim voltak. Nem tudtam tervezni, beosztani a jövedelmeimet. Lehet, hogy tévedek, és csak a magam komolytalanságát lenne szabad hibáztatnom, de úgy vélem, hogy nagyrészt ez is a szüleim hibája: nem hagyták, hogy

átlassam az anyagi helyzetünket, hogy magam kezeljem a kiadásaimat és a bevételeimet; nem neveltek felelősségteljes gazdálkodásra.

*

Anyám családjának erős embere az ő mamája, az én nagyanyám volt. Ő fogta egybe, és még nyolcvanon felül, szélütötten, motyogva is irányította a családot. Majthényi Anna-szerű, nagyformátumú asszony volt. És ugyanúgy tette tönkre maga körül az embereket, ahogy Majthényi Anna a fiát.

Fiatalkorában legalább száz hasonló sorsú társával együtt mezőgazdasági cseléd volt a göböljárás-pusztai birtokon. (Nem tudom, de jelen írás szempontjából nincs jelentősége, hogy ki volt a gazdaság ura a tizenkilencedik század vége felé.) A ma is meglévő egyik hosszú sorházban volt az egyhelyiséges lakásuk. Annyit tudok, hogy nyolcan éltek egy nyolcszor tízes helyiségben. A nagyanyám azzal a feltétellel ment hozzá az udvarlójához, az én béres nagyapámhoz, hogy az kimenekíti onnan. Első unokatestvérek voltak. Mivel erős, okos és rámenős asszony volt, nem bírta kivárni, míg a férje összeszedi magát, ő menekítette ki magukat. A férje csinos volt, a legjobb-képzű fiú a zsellérsoron. Hallgatag, és mi tagadás, elég egyszerű lélek, aki nemcsak a csinosága miatt kellett neki, hanem azért is, mert soha nem mondott neki nemet. Érden, egy akkor még kültelkinék számító telket vettek meg az Erzsébet utcában. Hogy honnan teremtettek elő pénzt a vételre, arról fogalmam sincsen. (Ha lett volna annyi eszem, hogy megkérdezzem, megmondta volna.) Spóroltak. Talán a rokonokról kértek kölcsönt. Felhúztak rá egy vályogházat, pár év múlva aztán megvették a szomszéd telket is a rajta álló rendes téglaházzal, amit kipofoztak és apránként továbbépítettek. Az első házat meg bérbe adták, de a hozzá tartozó kertet művelték. Sokat számított, hogy az érdi katolikus templomot negyvenhatban az ő telkük végével szemben húzták fel – a környékük egyszeriben központi helyé változott.

Földrajzilag nem, de társadalmilag nagy ugrás nyomorult tanyasi zsellérből egy főváros-közel faluban telek- és háztulajdonossá avanzálni. Szolgából önálló – még ha nincstelen, vasúti pályaépítő – munkássá. A nagymamám a háztartást vezette és nevelte a gyerekeit. Rendszeresen bejárt Pestre (a férje révén olcsó vasúti bérlethez jutott), és házról házra járva gyümölcsöt és tejet, tejfelt meg túrót adott el. Néha egy-egy jércét is. Megvolt a bejártatott útvonala a bejártatott háziasszonyokkal.

*

Anyámék négyen voltak testvérek. A szülők közötti szoros rokonság lehetett az oka, hogy két gyerek is maradandó sérüléssel született. Ezt csak egy alapos orvosi vizsgálat tudta volna eldönteni, amire nem volt pénzük. Vagy az sem.

A legidősebb nővér szívbajban, vagy legalábbis annak minősített betegségben halt meg, fiatalon. Anyám egyetlen bátyjának csonttuberkulózis marta szét az állát, és tette tönkre a légzését; ha lefeküdt, hörögve, kínlódva kapott csak levegőt. Értelmes, olvasott fiatalember lehetett, az arca torzsága ellenére is odafigyeltek a szavára a barátai. Talán társat is tudott volna találni magának, de Mutti – ez volt nagyanyám neve a családban – féltve óvta, kényeztette. Gúnyolni fognak téged ott, riogatta, ha el akart menni valahova. Mivel kényelmesebb volt maradni, mint menni, maradt, és

dagadtra ette magát. Őt is a szíve vitte el, amelyik egy éjszaka az erőltetett légzése miatt leállt. Anyám másik nővére fiatalon férjhez ment, de az ifjú férjet behívták katonának, és a Don-kanyarban maradt. (Akárcsak apám öccse.) Később lett volna kéreje, nem is egy, anyakönyvvezetőként sok emberrel találkozott, de különféle cseleket bevetve Mutti mindig elérte, hogy még egyszer ne menjen férjhez, maga mellett, a háztartásban dolgoztatta. A meghalt férjétől posztumusz módon származó kislányát, az én első unokatestvéreimet is ugyanígy tette tönkre, annak a fiát is (akit az anyja válása után ő, a dédnagyanyja nevelt), sőt, ha nagyon mélyre akarok ásni a családtörténetbe, annak a fiát is.

Négy generációt!

*

A legkisebb, a negyedik gyereke anyám volt. Nézem az iskolai osztályképét hatéves korából (éppen száz éve készült), – feltűnően komoly, szabályos és szigorú arcú, nagyon szép kislány. Elmondta nekem, hogy bár istenítette az édesanyját, hamar rájött, hogy ha nem akar ő is tönkre menni, mint a testvérei, el kell kerülnie otthonról; az anyja fullasztó szeretete őt is megfojtja. Az általános iskola elvégzése után ráadásul fodrásztanulónak iratkozott be, jobb lehetőség nem kínálkozott számára. Ezt nagyon utálta, herótot kapott attól, hogy teddide-teddoda tanoncként gazdag dámák fejbőrét kell mosogatnia, simogatnia. A fodrászattól annyira elege lett, hogy hosszú évekig, évtizedekig egy szót sem szólt róla nekünk; egy gyenge percében egyszer az egyik feleségemnek beszélt róla.

Az szabadította meg ettől a munkától, hogy találkozott apámmal, aki feleségül vette. Úgy tudom, akármeddig ellakhattak volna az apám által bérelt Báthory utcai családi házban, de saját lakásra vágytak, ráadásul bent Budán – pár év múlva így kerültek a tizenegyedik kerületbe.

A lakásuk ráadásul közel volt Érdhez, mindkettőjük szülőházához.

Tőle hallottam először a „kifliben aludni” kifejezést; az jelenti, hogy a páros kisebbik tagja háttal belesimul a párja ölébe. Lehet, hogy csak az én – akinek sok lány simult bele ilymódon a teste hajlatába – konyhai pszichologizálásom eredménye az, hogy akinek az anyjával vannak ilyen mély élményei, az sosem tudja később egy férffel az összebújás örömét átélni.

Különösen, ha a férje képtelen neki az együttlét boldogító élményét megadni.

Tény, hogy a szüleim életük során végig külön ágyban aludtak.

Volt akkoriban egy slágerszám, a Kis Katóka, ilyen ez az élet. Egy Sztárai Márton nevű pasi adta elő, de pár évvel később Vámosi János is felújította. Anyám gyakran énekelgette, van benne két sor, amit örökre megjegyeztem.

Az egyik: tévedés csupán az élet, sokszor tévedünk.

A másik: boldogok mi többé nem leszünk.

*

Az anyám nem nagyon (nem nagyon?) élvezte az apámmal való szexuális együttlétet. A gyerekkorában, az anyja iránti erős, szinte nemi jellegű együttlétben találtam meg

ennek okát. Ráadásul az akkor légkör is erősen prüd, sőt, bigott volt – ez tökéletesen passzolt a lelkiállapotához. Ami, persze a családja körében alakult végül ki.

Elnézést, bár csak az *Apám (és én)* című részben szerettem volna róla részletesen írni, mégis kénytelen vagyok pár szót ejteni az apámról.

A szexualitás totális elutasításában az ő esetlensége és érzéketlensége is közrejátszhatott. Az ügyetlen és tapintatlan nyomulás nemhogy megszerettette volna anyámmal a szexet, hanem megutáltatta.

Apám hiába érezte úgy, hogy egy nagy fővárosi textilcég megbecsült embereként kiskakas a maga vidéki és tapasztalatlan haverokkal teli szemétdombján – dunsztja sem volt a szexhez. Számára csak kétfajta nő létezett: az egyik, akit feleségül lehet venni, mert ártatlan, és rémes vele a szeretkezés, a másik meg, az „olyan”, akinek nincs ellenére a szerelmeskedés, és ha kis szerencséje van, talán vele is lefekszik. Ahhoz meg pláne nem volt érzéke, hogy egy, a nemiségtől rémüldöző leánykának – az anyámnak – megmutassa, hogy milyen gyönyörű dolog is a testi szerelem, hogy a test összes alkotórésze a Jóisten adománya, nemcsak az úgynevezett nemes testrészek, mint a szem, az ajak, a homlok vagy a kezek. Így aztán ahelyett, hogy magához édesgette volna a feleségét, elmenekítette, elrémítette.

Így aludtak aztán külön ágyban, egészen a halálukig.

Az anyám, ha egy szerelmes filmet látott, amelyben túllépve minden akadályon, a szerelmesek végül édes csókot váltanak és elindulnak a nagybetűs Boldogság felé, szkeptikusan mindig megjegyezte: Most kezdődik az igazi megpróbáltatás.

De azért – ezt hozzá kell tennem – bár az anyám nem vágyott az apám közeledésére, nem kitüntetetten, tehát nem csak tőle egyedül irtózott; minden férfiember viszolyogtatta. Érzékileg tartózkodott tőle, de érzelmileg nem. Szerette és kiszolgálta az apámat: a lakás mindig tiszta és rendes volt, apámat mindig meleg kaja várta, mindig olyan, amilyent szeretett. Létezésével eleve biztonságot adott neki. Apámnak, ha baj vagy bánat érte, volt hova, volt kihez menekülnie. Amilyen kurta és megfellebbezhetetlen volt másokkal – velünk is –, anyámmal beszélgetve el merte engedni magát, ki merte mutatni a döntésképtelenségét, és sokszor megfogadta a javaslatát. Azt próbálom megfejteni, miként volt képes egy tanulatlan, vidékről a fővárosba felkerült lány a felelős állásban lévő, az üzleti élet és a politika kiszámíthatatlanságai között botladozó (ugyanakkor illegálisan rengeteget kereső) férjének támasza, bölcs tanácsadója lenni.

Egy rövid mondattal meg tudom világítani ezt: magasan az átlag felett intelligens és empatikus volt. Bár nem volt a helyszínen, elmondásból jobban kiismerte magát apám munkahelyi viszonyai, főnökei és beosztottja között, mint ő jómaga. Előre figyelmeztette, hogy mire vigyázzon, ki a valódi rossz-, avagy jóakarója. Ismerte az éppen uralkodó gazdasági és politikai trendeket, a rádiót hallgatta, és a hozzánk rendszeresen járó Népszabadságot is olvasta. Nemcsak azt silabizálta ki ezek szövegeiből, hogy nem mondanak igazat, hanem azt is kikövetkeztette, hogy mi lehet az, amit elhallgatnak. És persze – ahogy sokan mások – hallgatta a Szabad Európát is.

Ehhez már fiatalkorában hozzájött a jövő kikövetkeztetésének a képessége. Persze, a történelem, azaz a történelminek bizonyuló, magukat igazságosnak és világmegváltónak hirdető, de valójában aljas és gyilkos mozgalmak is hozzájárultak, hogy egyetlen pártnak és kormánynak se higgyen; számtalan példát látott arra, hogy

a hivatalos lózungoknak bedőlő személyek nem egyszer az életükkel fizettek a hitükért.

Kiválóan tájékozódott a közéleti-politikai kérdésekben, amelyek hangzatos jel-szavainak én néha bizony felültem. Akármelyik kormány is került uralomra, a kedvenc mondása az volt, hogy ezeknek még azt sem hiszem el, amit kérdeznek.

Ha úgy veszem, cinikus volt, de reálisan cinikus. Apámat ő segítette, kormányozta át az élet Szkülái és Kharübdiszai között – egyedül a halálos betegsége ellen vallott kudarcot a tudomány.

*

Anyám a házukkal szemben lévő rét jegén tanult meg korcsolyázni. Mikor a barát-nőivel felment Érdnek a Tusculanum nevű úrias részébe, hogy Báthory utca végén lévő, e célra rendbehozott tavacska jegén mutassa be a tudását, úgy tűnt, mintha egy tündérkirálynő keringőzne a lampionok alatt. Apám legalábbis így, ilyenek látta. Ő már akkor ott, annak az utcának a másik végén bérelt egy nagy családi házat. Mindketten hótszegény családból származtak. Csakhogy apám akkor már rengeteget keresett.

Ahogy Heller írja A 22-es csapdájában: Meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt. És azt hiszem, bár nekem riasztó tapasztalataim akadtak e téren, a szerelmükben nemcsak apám jómódja játszott szerepet.

*

Ez is milyen dolog.

Anyám soha nem dolgozott. Legalábbis az én megszületésem után már nem. Az volt a szöveg, hogy nagyon sok a dolga, a háztartást vezeti meg minket nevel. Valójában véres kamu volt mind a kettő. Pedig szerintem dolgozott volna, a háztartás vezetése és bejárónők egzeciroztatása roppant kevés volt neki. Az energiáit, míg ott-hon voltunk, a mi ugráltatásunkra, szidalmazásunkra volt kénytelen fordítani. Apám meg nem szólt bele a nevelésbe, neki még kevesebb érzéke volt a gyerekekhez, mint anyámnak. Lehet – tudom, ez most egy nagyon rosszindulatú megjegyzés –, hogy látenszen ez hozta őket össze? Aminek azért – erőltessük meg magunkat egy picit – jó oldala is van: egész életükben csak egymásra figyeltek, egymással törődtek. Én tizennégytől tizennyolc éves koromig voltam távol egy vidéki kollégiumban, a tesómat meg pont akkor küldték el Debrecenbe (ő is minél távolabb legyen!) egy Svetits nevű katolikus leánygimnáziumba négy évre, amikor én hazakerültem. Miután a húgom is hazatért, dicstelen műszaki egyetemi évek után én menekültem el otthonról, aztán ő is elmenekült, mégpedig bele egy szerencsétlen házasságba.

*

A húgom összes házassága rosszul sikerült – három volt neki –, egyszer elmondta, hogy a szüleink negatív kisugárzása miatt választott mindig öt lenéző és megalázó, ellenszenves férjet magának. Én egygel többször nősültem, de, bár rám is hatott a szüleim életszemlélete, szándékosan mindig velük ellentétes nézeteket képviselő lányokat

választottam. A második feleségem, aki révén egy színlelt házassággal olyan konzuli útlevelelhez jutottam, amellyel szabadon járhattam ki Nyugatra (nagy dolog volt ez akkor), ráadásul egy bécsi kurva volt. Egy nagyon rendes, jóindulatú lány, aki pár év múlva, mikor módja volt abbahagyni a szakmát, mert akadt egy civil kérője, megkért, hogy váljak el tőle. Nagyon tiltakozni nem lett volna értelme, mert akkor is beadta volna a válókeresetet; elváltunk. A konzuli útlevelel szerencsére senki sem törődött már, a rendszerváltás előtt voltunk egy-két évvel.

A bécsi feleségemnek egy elegáns bár volt a törzshelye, nem úgy, mint azoknak a magyar cigánylányoknak, akiket a rendszerváltás környékén Szabolcsból meg Nyírségből hoztak fel, és a futtatóik a Bécsbe vezető út mellett jelölték ki a helyeiket. Emlekszem, az egyik lány a kezét imára kulcsolva kérte, hogy álljak meg és vegyem el, mert, ha nem ad le hajnaltájt elég zsozsót, megverik.

Anyámat egyszer, hogy megmutassam neki, hol és milyen körülmények között élek Bécsben (szégyenkezniem nem kellett, a Grinzingert strasszén béreltem egy lakást), kivittem magammal.

A szabolcsi cigánylányok sorfala között.

Fel volt háborodva, szitkozódott. Ahelyett, hogy amint egyen túljutottunk, elcsitult volna, a következőnél újramezdte.

Szidta, szapulta őket. Hogy nem szégyellik magukat, kurválkodásra adják a fejüket. De Mamikám, mondtam neki, ezek szerencsétlen, tanulatlan cigánylányok. Olyanok, mint a rabszolgák. Nem ők döntenek a sorsukról, idehozták őket.

Azt az elementáris dühöt és gyűlöletet, ami benne izzott, a fiatalok plántálhatta bele. Csak úgy tudta megőrizni a tisztességébe, a szüzessége őrzésébe vetett hitét, hogy ugyanolyan mély elszánással utálta és vetette meg azokat a lányokat, akik könnyen adták magukat. Egy lány vagy megőrzi a tisztességét és a férjének tartogatja magát, vagy pedig kurva lesz. Harmadik út nincsen.

*

Szó esett róla, hogy szíve szerint anyám dolgozott volna. Véleményem szerint jó középvezető vált volna belőle. Okos volt, jól átlátta a dolgokat, kérlelhetetlenül szigorú volt, ugyanakkor gyors és nagyvonalú problémamegoldó készséggel rendelkezett. Utóbbiról általában megfélemlenek az emberek, pedig egy vezetőnél ez lényeges tulajdonság. Egy ötven-száz főből álló kollektívát simán el kormányzott volna, de lehet, hogy még feljebb, országos szintű vezetőként is megállta volna helyét. Akkoriban az ilyen könnyen megeshetett.

Az persze, hogy az anyám, ha odakerül, sikeres vezetői pozíciót tölt be, csak utólagos képzelgés.

Az apám nem engedte meg, hogy munkát vállaljon.

*

Látszólag nincs sok köze a tárgyhoz (ez persze nem igaz, mindennek köze van mindenhez), egyszer volt egy szeretőm. Miközben persze házasságban éltem. És az anyám az utcán meglátott vele. Mondta is nekem utána: Láttalak egy nővel. Látszott rajtatok, hogy közöttök van egymáshoz. (Az ilyesmihez hihetetlen érzéke volt.) És bár

nem szívesen, mert pártolta a mostani feleségemmel való házasságomat, hozzátette: Nagyon szép, fejedelmi megjelenésű nő volt.

Két dolog: Én ezt nőt egyáltalán nem tartottam fejedelmi megjelenésűnek, elsősorban az öltözéke alapján nem. Mivel sznob vagyok, fontos volt (csak volt?), hogy egy nő az én normáim szerint legyen jólöltözött. Ő pedig a nagyon komoly és üzletasszony-trendi kosztümje miatt számomra messze nem volt az. Nemcsak a megjelenése, hanem a hidegsége és céltudatossága miatt sem – őrá, anyámra hasonlított. Ezt már az első percben, már mikor megláttam, észrevettem.

Azt mondják, az ember olyan társat választ, aki az anyjára emlékezteti. Hát én, ha e törvény hatása alá is kerültem, tiltakoztam ellene.

*

Az persze, hogy az anyám, ha odakerül, sikeres vezetői pozíciót töltött volna be, csak utólagos képzelgés.

Még mindig nem beszéltem róla, nem is a feszültség fokozása, hanem a röstelkedés miatt, hogy az anyám miért nem dolgozott.

Pontosabban: az apám miért nem hagyta, hogy munkát vállaljon.

Féltékeny volt, de rettenetesen. Ezt persze nyilvánosan nem vallhatta be, ciki lett volna rá nézve.

Ez a féltékenység azért volt beteges, mert anyám soha, egy szóval jelét nem adta, hogy apámon kívül másra férfiként tekint. Nem anyámban és nem másban, apámban volt a hiba. Erről nem itt, hanem az őt tárgyaló részben szeretnék majd szót ejteni.

Azt állította, hogy keres annyit, amennyi bőven elég egy családnak (ez különben igaz is volt), sokkal fontosabb, hogy otthon nyugalom, rend és tisztaság legyen. Ott-hon valóban rend és tisztaság uralkodott – de mi áron? Ez a családtagoknak, barátoknak és ismerősöknek szánt fedőszöveg volt, akik nem is sejtették, hogy az anyám milyen kiszámíthatatlan fúria bír lenni időnként. A hivatalosságok számára, akik a népi demokratikus Magyarországot képviselve kekeckedhettek volna, hogy létezik munkanélküli a családjukban, az volt a szöveg, hogy anyám nagybeteg, bármiféle erőfelfejtésre képtelen. Ezt dokumentálandó is megvoltak az orvosi igazolások – ezekről nemsokára beszélek.

Hogy az anyám miért ment ebbe szó nélkül bele?

Egy hangot, egy veszekedő szót nem hallottam erről köztük. Igaz, másról sem nagyon. Nyilván sokkal kényelmesebb volt otthon erősödni, pihengetni, mint keményen lejsztolni egy gyárban – kérdés persze, hogy apám révén olyan pozícióba tudott-e volna kerülni, amelyben megmutathatja szervezői, vezetői képességeit?

Hogy mi volt apám mértéktelen féltékenységének az oka? Mint mondtam, erre majd a róla írott fejezetben keríték sort.

*

Jogosan merülhet fel a kérdés, miként veszem a bátorságot, hogy a szüleim szexuális életéről beszéljek. Ez egyetlen kultúrkörben sem szokás – a szülők nemi élete tabu. Nekem sem voltak, nem is igen lehettek, direkt élményeim; (nagyrészt utólagos) következtetéseim vannak csak.

Az, hogy Szűz Mária szűzen szülte Jézust, közismert tény, de a szűüzén szülés technikai körülményeit jobb, ha nem firtatjuk.

Elsősorban azért merek írni a szerelmi életükről, mert a szexuális élményeik, illetve a hiányuk, rányomta bélyegét az életem alakulására. (Meg a húgoméra is.) Amit – elég reménytelenül – meg akarok fejteni. Kosztolányi valahol azt mondja, hogy az ember nem azért ír, mert ismeri az életet, hanem mert meg akarja ismerni. A hiány utólagos felismerése, illetve a belőle levolt következtetés, ha nem is gyötrelmes, de kellemetlen emléket ébreszt, és kényszerít a végig gondolásukra.

Másrész pedig sok-sok év telt el a haláluk óta (apám 49, anyám 21 éve hunyt el); hiába gondolok rájuk sokszor jelenvalóként, ennyi év után megtehetem, hogy mintha idegenek lennének, kívülről és tárgyilagosan lássam az okozatokat, melyek az életüket – meg az enyémet is – alakították.

*

Ezek után talán nem tűnik meglepetésnek, hogy az anyám menekült a szexuális együttlét elől. (Ezekre elvételre akkor kerülhetett sor, mikor mi a testvéremmel vasárnaponként „templomban” voltunk.) Ha lett volna más férfi az életében, az elől is menekült volna. Olyannyira nem élvezte, hogy valami koholt panaszra hivatkozva a mi megszületésünk után még a méhét is kiszedette. Ettől kezdve, fájdalomra hivatkozva, bármikor nemet mondhatott. Nyilván talált magának egy lelkiismeretlen orvost – ilyen orvos mindig akad! – aki a mondvacsinált ürügyekre tekintettel eltávolította a méhét. S arról, hogy utána kímélnie kell magát, orvosi igazolást is adott. Nem sokkal később meg azt találta ki, hogy hóhullámok kínozzák, s ezért képtelen a férjével egy ágyban aludni.

Talán apácák körében kéne kutakodni; ők, akik vállalták a férfi nélküli létet, választ tudnának adni, mi készíttet valakit arra, hogy szégyellje és utálja a maga testét. Mert az anyám ilyen volt; utálta. Már azt szégyenteljes dolognak tartotta, hogy a nőknél van egy nyílás, ami zárás nélkül bevezet a testükbe. S amelyből időnként mindenféle gusztustalanságok ömlenek ki. Emiatt a nőket afféle másodosztályú népeknek tartotta. Lehet, hogy soha nem hangoztatta ezt, de tudom, ez volt a véleménye.

A húgomat, akárcsak apám, ezért sem tartotta igazi családtagnak.

*

Nem a húgomról szándékozom írni, de egy szégyenteljes gyerekkori emlékemet feltétlenül meg kell osztanom. Úgy értem: rám nézve szégyenteljes emlékemet.

Egyszer – úgy tizenkét éves lehettem, a húgom pedig nyolc – nem tudom mi szállt meg. Illetve tudom: a gyújtogatási vágy. (Szerencsére múltó vágy volt, később sosem tört elő.) Egyedül lévén senki sem zavart; papírlapokat gyújtottam meg és égtettem el sorban. Megvártam, míg az ujjamra égnek, s a szobában lévő egyik szekrény mögé tuszkoltam be őket. Egyiket a másik után. Szerencsére ott bent sem kaptak lángra, a fal csak a szekrény mögött lett kormos, úgy tűnt, következmények nélkül úszom meg az esetet.

Csak aztán egyszer Mariska néni elhúzta a faltól a szekrényt, hogy kitakarítson mögötte. És persze megtalálta az elégett lapokat. Szólt az anyámnak, ő az apámnak, és vallatóra fogtak minket: ki tette?

Mindketten tagadtunk. Én rémülten és sunyin, a húgom flegmán és magabiztosan. A szüleink úgy döntöttek, hogy a húgom volt az. És az apám iszonyatosan elverte. Az anyám, aki pedig élvezettel szokta figyelni, hogy apánk miként ütlegel minket, kénytelen volt kiragadni a kezéből, mert tán agyonverte volna.

Hosszú évek, évtizedek teltek el, a húgom a disszidálása előtt állt, amikor megemlítettem neki – már az nagy dolog volt, hogy be mertem ismerni az esetet –, és egyben bocsánatot is kértem tőle. Eleve be kellett volna vallanom, hogy én voltam, de annyira megfélemlített nyomorult kis kölyök voltam, hogy nem mertem megtenni. Érdekes, a húgom nem emlékezett rá. Az agya, az agyműködése kitörölte az emlékezetéből. Mindenáron el akarta felejteni, hogy kint tiszta lappal tudja újrakezdeni az életét.

*

Előbb azt írtam: nemcsak apám, anyám sem tartotta a húgomat fontos embernek. Mindkét szülőm azt hajtogatta, hogy diplomát kell szereznem, érdekes, a húgommal kapcsolatban ilyen igény fel sem merült bennük. Pedig ő igazi diplomát szerzett, nem csak olyan felsőfokszerűséget, mint én. (MŰOSZ-iskola; belpolitika fakultás.) Sydneyben, a Macquarie Egyetemen végezte el a könyvtár szakot. Miközben az egyetem könyvtárában dolgozva egyre feljebb lépegetett a ranglétrán.

Mikor az első feleségem, aki az Iparművészeti Főiskolát (ma egyetem) járta ki, elhagyott, anyám nem bírta megállni, hogy oda ne szúrja: ha főmérnök lennél valahol, nem hagyott volna ott. Fogalma sem volt a köztünk lévő helyzetről, ha én lettem volna az államelnök, őt diplomával, akkor is otthagyt volna. Szerelmes lett egy (akkor még) igen csinos fiúba. Hogy egészen pontos legyenek: olyan fiúra vágyott, aki mellett nővérként vagy anyaként viselkedhetett. Én addigra már kinőttem a babusgatni való kisöccs szerepéből. A mostani feleségemnek három diplomája van, mégsem hiszem, hogy el akarna hagyni.

Anyám aztán jóval később, teljesen megváltozott. Bár nem az volt az elsődleges szándékom, hogy ezt méricskéljem, ugyanúgy megbecsülte és szerette a húgomat, mint engem. Megviselte, hogy az első férjével tönkrement a házassága, a második férjében bízott, azaz inkább csak bízni akart; a lelke mélyén érezte, hogy ez sem lesz egy holtbiztos kapcsolat. És ugyanígy volt a harmadikkal is. De mindeközben egyre jobban szerette és segítette őt, még akkor is, amikor Judit már Ausztráliában lakott, és ritkán látták csak egymást.

Annak nagyon örülök, hogy anyám a nagylányommal, Judyval a halála előtt kábé négy évvel összebarátkozott. (Ezt később igyekszem majd jobban kifejteni.)

Erre a lányomra, mióta önálló nő lett, a húgom pedig elérhetetlen távolságba került és az anyám sem él már, egyszemélyben valahogy az anyámmá és a húgommá alakult át bennem, és a közös dolgainkat is ekként tárgyalom meg vele.

Nem véletlen, hogy ő is Judit lett, sőt, a Judy becenevet is megörökölte, s hogy ne legyen emiatt félreértés, a húgom nevét Judyról Judóra változtattuk.

Vukán György zeneszerző, 2007

Thomas Kornél karmester, 2018

*

Az akkori viszonyok között, kábé huszonöt éves koromig elképesztő jó módban élünk.

(Erről is majd az apámnál.)

*

Az egyházi iskolákról tudni lehetett, hogy azokból az ember csak hosszas erőlködés és ügyeskedés árán tud csak bejutni valamelyik egyetemre.

Kiváló érettségim és hibátlan felvételi vizsgám ellenére az első évben elutasítottak. Egy év múlva viszont felvettek, de akkor is csak esti tagozatra.

Egy és háromnegyed órával a hivatalos munkaidő lejárta előtt hazarohantam, bekaptam valamit, tizenöt percre lefeküdtem aludni, mert hullafáradt voltam, de utána anyám felébresztett, induljak az egyetemre. Én aránylag mindkettőhöz közel laktam – nem tudom, hogyan oldották meg a kérdést azok, akik távolabb?

Aztán négy vagy öt tanórán keresztül előadásokat hallgattam, és zárhelyiket írtam, este otthon meg tanultam, mert annak, hogy átkerüljek a nappali tagozatra, jó vizsgaeredmény volt a feltétele.

Meg kell jegyezmem, hogy ezen időszak alatt anyám viselkedése számottevően megváltozott irányomban. Szeretetteljesebb lett. Már kész ebéddel várt, ő szinte jobban sajnálta, mint én, hogy pár percnyi alvás után fel kell keltenie, és mikor este a következő zárhelyire készültem, óvta a nyugalmamat.

Egy apróság: én az első előadáson, bármennyire is koncentráltam, mindig elaludtam. Az előadók úriemberségére vallott, hogyha észre is vették, hogy az aud-max hátsó sorainak egyikében egy fiatalember a padra borulva álomba szenderedik, soha nem keltettek fel. A következő előadásra aztán összeszedtem magamat. De mikor a padon nyugodott a fejem, mindig kifolyt a számból egy kis nyál. Bármennyire is vigyáztam, nem tudtam visszatartani. Ezért egy A4-es lapra fektettem rá a fejemet, az legyen nedves, ne a pad.

Anyám, mikor indultam be az egyetemre, mindig megkérdezte: Papírlapot viszel magaddal?

Ez elég feszített élettempó volt, de ki lehetett bírni.

Át is kerültem a nappali tagozatra, de minek? Egyre világosabb lett a számomra, hogy én meg a műszaki tudományok (holott nem esett nehezemre elsajátítani őket) olyan távol vagyunk egymástól, mint Makó és Jeruzsálem. Érdekes dolgokat akartam csinálni, nem hülye műszaki rajzok fölé görnyedni, és bár nem volt távlati cél előttem, otthagytam a műszaki egyetemet.

*

A megvilágosodásom, azaz az elvallástalanodásom gyors folyamata pont ott, Pannonhalmán játszódott le, ahol a megerősödésének kellett volna bekövetkeznie. Első osztályos, kimondottan okos kisgyerek voltam (ezt már olyan sokadszor állapítom meg, hogy már magamnak is gyanús vagyok), a monostorba igyekeztem a gyóntató-papomhoz, Odiló atyához, hogy megvalljam neki a bűneimet és feloldozást kapjak

rájuk, mikor a klastrom sötét folyosóján, hiába nézett rám a falról megrovó tekintettel Vaszary Kolos bíboros, Serédi Jusztinián hercegprímás vagy Glattfelder Gyula csanádi püspök, hirtelen megtorpantam, mert eszembe ötlött annak a képtelensége, hogy az Úr, fenn a mennyben sok-sok tíz-, de akár százmillió kisgyerek bűnei között számon fogja tartani, amit a gyónásban majd bevallok neki: az ebédlőben egy harmadik pogácsát is elvettem a tálról, pedig egy embernek csak kettő jár, hogy a biológia dolgozat kérdéseinek egy részére a választ a pad alatt kinyitott könyvből másoltam ki, hogy a végén a fütyimmal játszottam... igen, az Úristen ezeket be fogja jegyezni a nagy könyvébe, hogy aztán bármikor kikereshesse és a fejemre olvashassa őket. S ez annyira képtelennek tűnt, hogy ott a folyosón megálltam és hangosan felnevettem. Nem is mentem át gyónni, ettől kezdve negligáltam a vallási megszállottság ezen formáját. A teljes kitérésem ezután könnyen ment, már csak apró részleteket kellett pontosítanom. Például, hogy mennyiben fogadható el Krisztus anyjának, „Szűz” Máriának a fia, Jézus Krisztus születése után négyszáz évvel, a mediolanumi zsinaton megállapított ante partum – in partum – post partum (előtte is, közben is, utána is) szüzessége. Nem is lett ebből komoly bajom a gimiben (később meg pláne nem), néhány szentéletű osztálytársam ugyan észrevette és nehezményezte, hogy nem veszek részt a szentáldozásokon, de hogy ne legyen okuk a felháborodásra, az oltár elé térdeltem, és óne zsenír, bűnös lélekkel vettem magamhoz az Úr szent testét.

A baj az volt, hogy lelkesültségemben anyámnak is beszámoltam róla, hogy már nem vagyok hívő. Nem akarta elhinni. Ilyen nem létezik. Olyan ember nincs, aki ne hinne Jézus Krisztusban, a teremtésben, a pokolban és a mennyországban. Másképp mi tartaná vissza, hogy gyilkosságot kövessen el? Pláne, mikor rávilágítottam, hogy a díszes klepetusba öltözött, irdatlan nagy süveget hordó, a kezükben görbe pásztorbotot szorongató, áldást szóró főpapok látványa némely afrikai nép sámánjainak öltözékét és viselkedését idézi. Attól kezdve vette szigorúbbra a vasárnapi templomba járásunk ellenőrzését, be kellett számolnunk neki, hogy miről szólt az aznapi prédikáció. (Kitalálhattunk akármit, nem volt ott.)

Aztán később rájöttem, hogy mi volt hitének szilárd támasza. A külsődleges megnyilvánulásokat, a szertartásokon való részvételt nem tartotta magára nézve kötelezőnek, de a vallás alapjait, a feltámadást, az örök életet és az utolsó ítéletkor való megmérettetést vakon hitte. Az anyja tanításai kitörölhetetlen útravalóval látták el. Nem tudott, és nem is akart szabadulni tőlük.

*

Nem örültem neki, hogy néha meglátogat Pannonhalmán, de tenni nem tudtam el-lene. Mondjuk, nem is nagyon akartam, mert azért jól is esett, hogy ott van. Tudtam, hogy nem miattam csinálja, hanem saját magáért.

Talán csak utaltam rá és nem hangsúlyoztam eléggé, hogy nemcsak diszkrét és jólöltözött volt, hanem kifejezetten okosnak és értelmesnek látszott. Rosszul mondom: az is volt, csak éppen az alapja, a műveltsége nem volt meg hozzá, és amikor olyan témák kerültek szóba, amelyekhez nem értett, nem szólt hozzá. Igen okosan tudott hallgatni, helyeselni, bólogatni.

Igazából nem is én, nem az én eredményeim érdekelték, a tanulmányaim magasan meghaladták a tudásszintjét, hanem az egyház – abban az időben igen labilis – hely-

zete, amelyre valahogyan mindig sikerült ráterelnie a beszélgetést. Nemcsak ő volt pletykaéhes, a papok is szerettek pletykálkodni. Fontos volt neki, hogy ezek a művelt és okos emberek magukkal egyenrangúnak fogadják el és értékeljék. Kétfajta paptanár munkálkodott akkor a bencés gimnáziumban: a fiatalok, az egyetemről nemrég kikerültek – mert még a kommunista rendszer sem engedhette meg, pláne az ötvenhat szorítását követő években, hogy nem engedélyezi szerzetesek tanári diplomaszerezését –, és idős, a háború előtt még a királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetemen meg a szegedi, debreceni és pécsi egyetemeken oktató professzorok. Ők többnyire szabadon, a kötelező órarendre fittyet hányva, rögtönözve és saját élményeikkel kiegészítve adták le az anyagot; rám ők hatottak intenzívebben, más osztálytársaim viszont, akik nem tudták értékelni könnyed csapongásukat, többre becsülték az áttekinthető ismeretanyagot leadó fiatal tanárokat.

Anyám az elmélyültségével – és ne tagadjuk: a csínosságával – mindkét nemzedék tagjait elbűvölte.

De én tudtam: nem miattam jön, hanem azért, hogy villogjon, játssza az eszét.

És még valami: mindig Győrben, a városközpontban lévő hotelben vett ki a látogatását megelőző napon szobát. Abban az időben egyáltalán nem volt jellemző, hogy magánemberek a magánügyeiket intézve hotelben szálljanak meg. Módfeletl élvezte, hogy mindenki valamiféle fontos személyiségnek véli és tisztelettel bánik vele.

*

Az egyetemtől való ódzkodásomnak és aztán a váratlan kilépésemnek az oka részben a csalódás volt. A szüleim a középiskolában mindig azzal ámítottak, hogy azért legyek jó tanuló, mert így bekerülök az egyetemre. Ott aztán csinálhatok, amit akarok, a lényeg, hogy diplomát szerezzek. Elég értelmes kölyök lévén a gimiben nem okozott gondot a tanulás, ezzel nem volt gond. Egy nagy híradástechnikai gyárban végigkeccsöltem a következő egyetemi felvételig tartó évet – rendben van. Még a rákövetkezőt is egy textilraktárban, amikor a tanulás mellett dolgoznom kellett – ezt is elfogadtam.

De az egyetemen, miután már átkerültem a nappali tagozatra, már miért kellett jól teljesítenem? Miért kellett kiválóan tanulnom, miért nem botladozhattam át az egyetemi éveken? Elég értelmes voltam, hogy ezt megtegyem. Én élni, táncolni, csajozni és haverkodni szerettem volna, a fővárosi, avantgárdnak számító életbe belemerülni, bepótolni az egyházi kollégiumban töltött négy kimaradt évet. Nem, mint a gúzú, statikát, mechanikát meg egyéb baromságokat tanulni látástól mikulásig.

A szüleim ugyanis ezt követelték.

Jól tanulok-e, vagy nem tanulok jól az egyetemen? Kapok-e, avagy nem kapok ösztöndíjat?

Nem értettem őket. Apám akkor rengeteget keresett. Nem ezt ígérték.

A kérdés igazából azért volt álságos, mert, már említettem, az apám nagyon jól keresett. Az az ösztöndíj, amit a jó tanulással nyertem volna el, aprópénzt lett volna a családi költségvetésben. Egy olyan világban keresett jól, amely világban az emberek nyomorogtak. Ezt a nyomort nem kell szó szerint venni, éhen nem halt senki, nem voltak még maguk alá hurozó hajléktalanok az utcán... viszont egyszerűen nem lehetett normális emberi módon élni, semmit sem lehetett kapni, semmiféle

szolgáltatást nem lehetett igénybe venni, lévén, hogy nem volt semmiféle szolgáltatás, és nyújtani sem lehetett szolgáltatást, mert azt megtiltották, a magánszektort lefejezték, az állami meg nem működött – elfoglaltságnak maradt a kaparászás a kiskertben. Apám, nem kevés bátorságról téve tanúbizonyságot, vett egy kocsit magának – azt is milyen sundám-bundám módon lehetett csak beszerezni! –, és építtetett egy nyaralót magának, illetve a családnak a Balatonnál.

Az anyám fúriává változott vissza, csak a tanulást mantrázta. Közben fogalma nem volt róla, mit és hogyan kellene tanulnom, csak az érdemjegyeim érdekelték. A húgomat nem tudta egzécíroztatni, mert az nem volt otthon (ezúttal ő volt vidéken egy kollégiumban). Unalmában engem baszogatót hát. Ha dolgozott volna, nyugton hagyott volna.

Aztán egy este, mikor tíz felé mentem haza, holott korábban közölte, hogy kilencre legyek otthon, zárva találtam az ajtót. Csöngettem, kinyitotta a kisablakot és drámai hangon közölte, hogy már tíz van. Tudom, feleltem, van órám. De ő kilencet mondott. Most beengedsz vagy nem? kérdeztem tőle. Igazából arra várt, hogy kéréleljem, engedjen be. Ha kérélelem, kinyitja az ajtót, de eszembe sem jutott könyörögni neki, hátat fordítottam és elmentem egy barátomhoz aludni. A padlón voltam kénytelen megágyazni magamnak, nagyon hideg volt, a saját ruhámon felül egy pokrócot és egy nagykabátot is magamra vettem, de így is fáztam. Akkor, ott határoztam el, hogy végleg elköltözöm otthonról.

Utólag nem tudok, vagy inkább nem merek feleletet adni arra, hogy mit teszek, ha a szüleim hagyják, hogy úgy szerezzem meg a diplomámat, hogy közben végigbulizom az egyetemi éveket. Mérnök vagy főmérnök leszek valahol? Vagy mérnökként kereskedni fogok a cégem termékeivel? Avagy, mint egy barátom, aki híradástechnikát tanult, a diplomácia területére avanszállok, és először kereskedelmi attaséként, majd pedig nagykövetségként futok be komoly karriert?

*

Fiaalembeként. mikor a partnereim kiválasztásánál a szex elsőrendű fontossággal bírt, nemcsak furcsának, hanem egyenesen érthetetlennek tűnt, hogy két ember testi szerelem nélkül intenzív, szeretetteljes kapcsolatot tud ápolni egymással.

A szüleim tudtak.

Csakhogy a kapcsolatuk annyira egymásra irányult, hogy mi, gyerekek, abba már nem fértünk bele. Kár volt megszületnünk. Nem örömet, hanem terhet, kellemetlen kötelezettséget jelentettünk nekik. Így apám temetése után, amikor jöttünk ki a temetőből, jól láttam az anyámon az elhatározást, hogy a férje nélkül ő bizony öngyilkos lesz.

De ezt már akkor tudta, mikor lenézett a harmadik emeleti lakásunk ablakából és búcsút intett a párjának. Apámnak volt egy féltve őrzött Volkswagen bogara. (Hetvennégyben ez nem volt kis dolog.) Mivel nagy fájdalmai voltak már, megkért, hogy vigyem be a kocsijával a Jánosba. Én is tudtam, ez az utolsó közös utunk. S azt is, hogy a halála után az anyám nem akar majd egyedül maradni. Akár az indiai nők egykor, akik elhunyt férjük temetési máglyáján önégetéssel vetettek véget az életüknek. (Ez tévhit; őket szándékuk ellenére kényszerítették máglyára. De az anyám tényleg komolyan gondolta.)

Hogy gyerekei vannak, akik szeretik, akiknek hiányozni fog, hogy unokái vannak (bocs, akkor még csak egy volt, az én lányom), akikre odafigyelhetne, nem járta meg az agyát. Vagy ha meg is járta, nem törődött vele.

*

Apám édesanyja, be szeretett volna jönni a Jánosba, ahol apám az urológián feküdt. Anyám nem javasolta neki, mert nagy volt a zsúfoltság, és Api a három műtétet követően olyan rossz állapotban volt, hogy talán beszélni sem tudtak volna egymással.

De miután átkerült egy különszobába, és ott végig eszméletlen volt, megengedte neki, hogy bejöjjön. Ha beszélni nem is tud vele, legalább vele legyen. Én hoztam be és vittem is vissza Érdre.

Csak ült a fia ágya mellett, és fogta a kezét. Egy fiát már eltemette, azaz a bajtársai temették el a Don-kanyarban, miután rögtön az első nap haslövést kapott. Ez a két fia volt.

Anyámmal kimentünk a folyosóra, hagytuk őket. Mármint a nagyanyámat és az apámat. De tíz perc múlva az anyám türelmetlen lett, be akart menni, mert csak ő tudja, miként kell a férjével bánni.

Ne szórakozz, mondtam neki, sehogy sem kell bánni vele. Alszik. Már napok óta nem mozdul.

De azért bementünk, az öregasszonyt felállította, és ő ült le a férje mellé. Szegény Anya – így neveztük őt a családban – tehetetlenül állt ott; végül lekísértem a kocsizhoz, vittem vissza Érdre.

Miért nem maradhatott még ott? Az egyetlen élő, még épphogy csak élő fia mellett?

*

Aztán apám anyja is meghalt, az én jóságos sváb nagyanyám.

Vele kapcsolatban is van egy olyan történetem, amelyet anyámmal kapcsolatban nemsokára el fogok mondani.

Ötvennyolcban a nagymamám megbetegedett, ki kellett vezetni a belét a hasfalára, bélsártartó zacskót, úgynevezett sztómát kapott. Ezt valamiféle istenbüntetésnek vélte, és bár ügyesen kezelte, holtáig szégyellte. Nem azt szégyellte, hogy van, hanem hogy az Isten méltatlannak tartotta arra, hogy normális életet éljen.

A műtétje után az orvos azt mondta apámnak: jó esetben két éve van még hátra.

Annyi is volt, de nem a nagyanyámnak, hanem az orvosnak, aki ezt kijelentette, mert ő két évre rá meghalt. A nagyanyám még huszonöt évet élt.

Apám rajongva szerette a mamáját, nem volt olyan kérése, amit ne teljesített volna. Ötvenhatban, noha sok kollegája kiment, ő maradt, nem akarta az anyját itt hagyni. Anya Érdén lakott, hetente kijártunk hozzá, nyaranta meg mi, gyerekek, rá voltunk bízva. Bár nem mutatta, gyanítom, hogy az anyám nem volt annyira oda az anyósáért, mint a férje, de okos volt és igyekezett titkolni – egyébként ez logikus is.

Anya a karácsonyestéket mindig bent töltötte nálunk-velünk a Bercsényi utcában, de sem kiskoromban, sem később, nem volt hajlandó bent aludni. Még aznap este ki kellett vinnünk Érdre.

Talán ez az oka, hogy mikor egyszer, jóval az apám halála után, rászánta magát, és beköltözött hozzánk Budára, tudtuk, hogy ez a vég már, az elmúlása felé közelít. Addig, bármennyire is invitáltuk, és nem csak anyám, hanem én is a feleségemmel, nem volt hajlandó fél napnál hosszabb időt az érdi házán kívül tölteni. Kapott egy szobát, ott feküdt és ott ápolta – nem az anyám, aki akkor már túl volt az öngyilkosságain, és akinek ápolnia kellett volna, hanem az első feleségem. (Talán tudja, talán nem, hogy mennyire hálás vagyok neki érte.)

Bár ezt a történetet az apám fejezetében kéne megírnom, a következők miatt ide, az anyám részéhez illeszttem be.

Mert ő – máig nem tudom miért – kivonta magát az apám anyjával való törődés alól. Valahogy mindig úgy alakult, hogy a feleségem lépett oda hozzá, és kérdezte meg tőle, hogy miben segíthet. És segített is; a sztóma-csere több, mint kellemetlen művelet.

Előjöttek az anyámban az évtizedek alatt összegyűlt sértések? Ilyenek nem lehetnek, a nagyanyám áldott jó lélek volt, szerette őt, mindig a kedvében járt. Ráadásul anyám igen gondos ápoló volt, azaz ez esetben lehetett volna, ezt úgy a saját anyja, mint az apám ellátásakor bizonyította.

Máig nem értem, hogy miért nem segített, és most már nem is fogom megfejtani. Talán az exfeleségem tudná a választ, de ő most haragszik rám, ha írnék neki, nem reagálna.

Aztán a nagyanyám állapota romlott, és be kellett vinnem a Tétényi úti kórházba. Ott delirálni kezdett, és engem a saját apámmal tévesztett össze.

Egyszer, mikor bementem hozzá, be volt deszkázva az ágya oldala. Sokat mozgolódott a néni, kiesett volna, ha nem rakjuk oda a lécet, szabadkozott álságosan az egyik nővér. Nem kerestek, nem hívtak, hogy ezt közöljék. Aztán legközelebb már nem találtam a helyén. Akkor határoztam el, hogy ha lehetséges, egyetlen rokonomat sem hagyom kórházban meghalni.

A beteg húgomról az unokaöcsém, a fia, a napokban átküldött egy fotót. Nézem, ahogy egy tolószékben ül, nézem az elnehezült testét, és az az érzésem támad, hogy valakire nagyon hasonlít. Igen, de kire?

Aztán a homlokomra csapok; hát persze, a sváb nagyanyámra.

*

Annak ellenére, hogy anyám többnyire indokolatlan keménységet (és igazságtalanságot) mutatott velem és a barátaimmal szemben, néha viszont irgalmas szamaritánusként viselkedett.

Miután az öregek mindkét nagyszülői lakból kihaltak, anyám eladta a házakat, de előtte gondoskodott a megmaradt értékek egybegyűjtéséről. Apám édesanyjának volt egy porcelán, artdekos konyhai mérlege, amit nyilván az orosz katonák zabráltak egy kastélyból és aztán nála hagytak Érden. Ez is anyámhoz került, ő pedig nekem adta.

Anyámat, ha nem rejtőzik a pincében egy szénhalom mögé, megerőszkolják az orosz katonák, de ő nemcsak ezért, hanem már korábban is utálta őket és rettegett tőlük. A nagyanyám viszont, ahogy a szavaiból kivettem, nem félt és gyűlölte az oroszokat, hanem inkább sajnálta őket. A mérleget aztán azzal, hogy motívumként jól fel tudja használni a munkáiban, kölcsönkérte tőlem egy unokaöcsém, aki grafikus tervezéssel, dizájnnal foglalkozott. Ezt a fiút a rokonaim jórésze nem szerette, mégpedig azért, mert erőszakos, összeesküvés elméletekben hívő, tudálékos fickó volt. Nekem semmi bajom nem volt vele, figyeltem és élveztem egy tőlem gyökeresen eltérő elme működését. Sejtettem, a mérleg nem marad sokáig nála – mivel pénzsűkében szenved –, el fogja adni. El is adta, amint ez várható volt. Amikor anyám ezt megtudta, első indulatában jól le akarja cseszni a srácot, de aztán megnyugodott, és eleresztette az egészét. Nem ért annyit a dolog, hogy vitába keveredjen egy ilyen link alakkal.

Kaptam tőle egy ugyancsak art deco, üvegből készült vizeskancsót is. Átmenetileg nálam lakott egy triatlonversenyző barátom, nem mellesleg zseniális sportoló, akinek negyven volt az ébredési pulzusa és másfél kilométerre tizenöt felet úszott. Meg voltam győződve róla, hogy előbb-utóbb hawaii-bajnok lesz. Azért nem lett belőle az, mert egyszer, mikor nem átlátszó vízű uszodában edzett, epilepsziás roham tört rá, lesüllyedt a fenékre és ott megfulladt. Ez a srác egyszer forró teát öntött a vizeskancsóba, azt hitte, hogy hőálló. Szétrepedt azonnal. Anyám, mikor legközelebb feljött, észrevette, hogy nincs a helyén, megkérdezte, mi lett vele. Láttam, hogy megbillent, mikor megmondtam neki, hogy széttört, de aztán nem szólt a barátomnak miatta. Nyilván rájött, hogy előtt-utóbb minden kancsó széttörik, minden tárgy elveszik vagy tönkremegy. Jobb, ha az ember nem kapja fel a vizet miattuk.

*

Hetvenkettőben hárman: apánk és mi, gyerekek, együtt mentünk fel látogatóba a János kórházba. Ott, a tüdőgondozóban feküdt anyánk. Mielőtt beléptünk volna, apánk tett velünk egy kört a (meglehetősen elhanyagolt) parkban. És azt mondta: Anyátok nagyon beteg. Ha ki is kerül innen, nagyon kíméletesen kell viselkedni vele. Bármit kér, tegyétek meg neki.

Két év múlva a Jánosban meg is halt.

Nem anyánk, hanem apánk.

Anyánk még huszonnyolc évet élt.

Másoknál is észrevettem, hogy egy pár látszólag egészséges, de magában már halálos betegséget hordozó tagja túlhajtott aggodalommal és óvatossággal vigyáz a másikkal, akinek hozzá képest nincs komoly baja. Talán a saját betegségét érzi és már előre sajátmagát siratja. Ilyesmi lehetett a nagyanyám és a rajta műtétet végző orvos esetében is.

Anyám tüdejének semmi baja nem volt, kikezeletlen gyomorrák végzett vele. Ha kezelteti, még tovább él.

Vele kapcsolatban már korábban elmondtam: ha kellő hévvel bizonygatja valaki, hogy fáj valamelyik testrésze, talál olyan orvost, aki azt a testrészt betegnek találja. A méhe után a tüdejével is ez volt a helyzet. Csak azt nem lehetett kiszedetni – kezelni, kezelgetni kellett.

Ha valaki alaposan végiggondolja a dolgot, rájön, hogy ezekkel a szavakkal súlyos vádat fogalmazok meg az orvosra ellen, akinek hosszú éveken át betege volt a Jánosban, s aki többször be is fektette az osztályára. Az orvosának tudnia kellett, hogy igazából rendben van a tüdeje.

Anyámnak kutyabaja nem volt, de itt kiszolgálták, a szavát lesték. Vagy ha volt is valamilyen apró baja, amiatt akár ezer évig élhetett volna. Elhitte volna, hogy komolyan beteg? Nem hiszem, hihetetlen érzékeny és ezzel együtt éleslátású volt. Valószínűleg rájött erre – de tetszett neki a nagybeteg szerep. De akkor miért nem maradt otthon, akár „betegem” is az apám mellett? Akkor már csak ketten voltak a lakásban, mi gyerekek elköltöztünk. Az apám is szívvel-lélekkel gondozta volna. De csak délután, mikor hazatér a munkából. S talán ez kevés volt neki. Bent egész nap gondoskodtak róla, odafigyeltek rá. Apám meg gyakran bejárt hozzá, sokat és sokáig voltak együtt.

Jól érezte magát. A főorvos asszonyt sosem mertem megkérdezni, hogy miért tartotta bent. Azt hiszem, nem akartam hazugságra kényszeríteni. Könnyen lehet, hogy mivel jó viszonyban volt anyámmal, kiismerte őt, és az volt a véleménye, hogy sokkal jobb neki, ha bent, az osztályán tartja, mint hogy visszaereszti az életbe.

*

Pannonhalmán, a kollégiumban, ha féltünk egy dolgozattól, befeküdtünk a betegszobába. Ehhez persze előtte lázat kellett produkálni. A higanyszál valamilyen puha textillal való dörzsölgetése felnyomta a hőmérsékletet, de a prefektusunk rájött erre, és árgus szemekkel figyelte a delikvenst. Nem lehetett csalni. De néha képes voltam, csak önerővel, erős koncentrációval és hittel megemelni a hőmérsékletemet, éppen annyira, hogy a betegszobába kerüljek.

Anyám is ilyen volt: neki, ha csak arra gondolt, hogy beteg, egyből megemelkedt a hőmérséklete. Nem kellett hozzá igazán betegnek lennie.

*

Apám halála után anyám sem a lakásban, sem pedig a balatoni nyaralóban nem akart már lakni, nyomasztotta apám emléke. A hétvégi, de amúgy lakható nyaralót, mely annakidején a Balaton legszett épülete volt, s egy nagyszerű építész tervezte, eladta, és egy kis lakás vett belőle magának a régi budai lakásunk közelében, a régit pedig nekem, illetve a családomnak adta. Mivel az volt a feltett szándéka, hogy öngyilkos lesz – kétszer meg is kísérelte –, a saját lakását is az én nevemre íratva, lévén, hogy húgoméra nem lett volna értelme, mivel ő az akkori férjével disszidálást tervezett, mégpedig Ausztráliába. Mint az országot jogtalanul elhagyótól, elkobozták volna tőle. A férje, ez már a harmadik, filmoperatőr volt, talán a legtehetségesebb azon három srác közül, akikkel együtt tervezték a télakolást és az Oscar-díj megszerzését. Ez elég reménytelen, de nem teljesen elvetélt vállalkozás volt (mármint az Oscar), bár az ugyancsak disszidens Zsigmond Vilmos kapott már két ilyen. Mindhárman kifejezetten tehetséges fiúk voltak, de nem nyerték el. A két másik srác ennek ellenére komoly sikereket ért el új hazájában (az egyik az USA-ban, a másik Ausztráliában); egyedül az én sógorom takarodott csak szégyenszemre haza, mert túl lusta és link

volt ahhoz, hogy szorgalmasan és alázatosan munkálkodjék. Vagy talán nem is ez volt a baja, hanem az, hogy a filmoperatóri pályát kevésnek tartva, rendezői babérokra tört. Ahhoz viszont elenyészően kevésnek bizonyult a tehetsége.

Mihelyt enyém lett a lakás, az első dolgom volt, hogy megszabaduljak a szüleim gondosan megválogatott, megszerzett vagy csináltatott, rémes – legalábbis én rémesnek ítéltém őket – stílbútoraitól. Akkor már évek óta a népi tárgyak, meg a régiségek bővületében éltem, zavart az ál-renezsánsz és ál-bieder bútorok látványa. El is adtam őket sorban mind. Elsősorban egy bazi nagy, gusztustalan íróasztalt, ami mellé a szüleim soha nem ültek le; igazi bőrmappa is volt a közepén, amibe soha, egyetlen irat sem került. Az elejéről giccses puttók bámultak a semmibe. Az asztalhoz egy tekintélyes, trónszerű karosszék meg két fotel is tartozott. Volt ott egy ruhás könyvszekrény, egy, a rádió és a lemezjátszó elrejtésére szolgáló komód, két copfutánzatú guruló zsúrkocsi és egy kombinált szekrény, kis fiókkal – erről majd később, az apai részben szeretnék szót ejteni.

Törvényszerű-e, hogy a fiatalok helyből elutasítják szüleik tárgyi és viselkedési kultúráját? Úgy gondolom, ha nem is törvényszerű, de szokásos. Nálunk is pontosan ez történt. Amikor én nagybüszkén a saját tárgyi műveltségem felsőbbrendűségére, ugyanakkor a szüleim maradiságára hivatkoztam, ezt a törvényt teljesítettem be. És Zoé, a kislányom pont hasonlóképpen viselkedik. Túl öregesnek, sötétnek találja a falra és az ágyak mellé kirakott karamáni szőnyegjeimet, és azokat a kazakokat is, amelyek a padlóra vannak fektetve, számára borús hangulatú a Szőnyi István tájképem, a bíder komódom és a japán mintás szeci kisszekrényem. A nála lévő bútorokat hófehér Ikea-falipolcokra és emeletes ágyra cserélte le. Puha és hosszúszerű, ugyancsak fehér műszálas padlószőnyegre vágyott – a mamája természetesen megvette neki. Egyedül egy bakonyi, okkersárga paraszt-komódot volt hajlandó meghagyni a szobájában. (Abba legalább beleférnek a cuccai.)

Igen, a nemzedéki váltás, nemzedéki ellentét. Én anyámmal, a lányom velem. Még nem is sejti, hogy a saját gyerekei vele fognak majd ellenkezni, őt fogják hülyének nézni.

*

Anyámnak, mihelyt a bútorok eladásáról értesült, össze kellett volna omolnia. Egy sok-sok kínlódás árán felépített élet tárgyi emlékei lettek elkótyavetyélve. De nem omlott össze, talán nem is figyelte rá. Őt akkor a férje hiánya, illetve már a betegsége alatt eltervezett öngyilkossága foglalkoztatta. Mi is tudtuk, hogy erre készül, és naponta hívtuk, feljártunk hozzá, hogy ezt megelőzhessük.

*

Nem tudtuk megelőzni.

Azon studióztunk, mit tehetnénk, hogy visszaadjuk az életkedvét? Vegyünk neki egy kiskutyát? Kérjük meg, hogy jöjjön gyakrabban át, vigyázzon a lányunkra?

Nálunk voltunk; az akkori feleségemmel, a húgommal, meg az akkori férjével erről tanácskoztunk. Jobb híján abban maradtunk, hogy most, azaz akkor rögtön átmegyek hozzá, és átbeszéltem vele ezeket a lehetőségeket.

Át is mentem, de nem tudtam bejutni, mert az ajtó belülről be volt zárva. Hiába csöngettem és dörömböltem, nem nyitotta ki. Nem jött válasz.

Persze, hogy nem jött, mert akkor már tizenkét órája mozdulatlanul, ájultan feküdt az ágyában, annyi nyugtatót vett be. Este volt, elég későn, és bár nagy zajt csaptam, senki sem jött ki a ház folyosójára, hogy segítsen. Megpróbáltam berúgni az ajtót. Nem sikerült, mert erős tölgyfaajtó volt, masszív zárral. Először rugdostam, de miután nem kísérte siker az erőfeszítéseimet, nekifeszülve, a vállammal törtem be.

Mikor a kihalt utcán a kocsimmal a szirénázó mentőautó után száguldottam, hogy tudjam, hova viszik be, olyan nagyfiúnak éreztem magam, mint egy amerikai filmdráma egyik szereplője. De azért kihagytam volna ezt az élményt.

Egy nap után tért magához, lassan rendbejött, hajlandó volt beszélni velünk, megígérte, hogy soha többé nem tesz ilyent – aztán mégis megtette.

Ekkor már profi voltam, egyből betörtem az ajtót. Már nem az ajtó közepére, hanem rutinosan a kilincs és a biztonsági zár mellé rúgtam, egyből kiszakadt.

Megint a szirénázó mentő és megint a Szövetség utca.

Hagyott egy levelet, amit a gyógyszerek bevétele után kezdhettek írni. Nagyon gyorsan hathattak, mert az írása, holott teljesen szabályszerűen kezdte, szétesővé változott, nem is tudta befejezni. Talán le sem tudott feküdni, az asztal mellől egyből hanyatt vagy oldalra eshetett. Nem, mint ahogy eleinte gondoltuk, az ágyról zuhant le. Nem magáról írt, hanem rólunk, gyerekeiről. Hogy éljünk békében, szeressük egymást.

*

Kétszer is nekifutott az öngyilkosságnak, egyszer sem sikerült neki. Mindkétszer én törtem be a lakása ajtaját és vitettem kórházba. A második során is altatókkal akarta megölni magát, lezuhant a földre, és az ott lévő telefonzsinór örökre nyomot hagyott a halántékán. Örökre? Amíg élt. Kishíján harminc évet élt még, és még többet élhetett volna. Mint az anyukája, hihetetlenül szívós, életerős volt.

Kérésünkre-könyörgésünkre megfogadta, hogy többé ilyet nem tesz, s megpróbálja „normálisan” élni az életét. Ekkor, ebben az időszakban simult ki a kapcsolata velünk, a gyerekeivel is.

Győzködtük, hogy ilyet nem szabad többet tennie, szeretjük, szükségünk van rá. És lassan, elég lassan persze, ő is megváltozott. Nem a vallása parancsa miatt, hanem inkább miattunk. Elfogadta, hogy nem korrekt, ha kiszáll a buliból és magunkra hagy bennünket. Megnyílt. Élete vége felé összebarátkozott a nagylányommal, akinek a létéről addig tudomást sem volt hajlandó venni. Annak különösen örülök, hogy az akkor már harmincéves lányom, aki hozzá hasonlóan kemény és öntörvényű ember, jó viszonyba került vele. Ez is segítette a túlélését. Meggyőződésem, hogy hatvanéves kora tájékán zsigerileg is megváltozott; eltűnt az önzősége, s igaz szeretettel kezelt bennünket, a gyerekeit, unokáit.

*

De közvetlenül az eset után nem volt barátságos velünk. Nem is igen engedett közel magához minket. Ha felmentünk hozzá, gyanakvó volt.

Én pedig egy idő után elkönnyveltem, hogy nem érdemes közeledni hozzá, mert sértő és visszautasító, sőt: ellenséges, és nem is kerestem. Hosszú hetek, talán hónapok teltek el, hogy nem tudtam róla semmit. Dacoskodtam, a sértettet játszottam.

Utólag be kell látnom: én voltam a hibás. Annnyira el voltam foglalva magammal, a munkáimmal, a régiségkereskedéssel meg a divatozással (azaz kelendő, de ócska bóvlik előállításával és értékesítésével), a sorban születő gyerekeimmel, a feleségemmel, illetve a csajozásaim miatt a feleségemmel (meg az ő pasijai miatt a vele) történő veszekedéseimmel, hogy nem figyeltem őrá. Nem vettem észre, hogy egy alapvetően más élet kezdődött a számára, melyben az apám biztonsága nélkül csak magára számíthat. Hosszú órák, napok és hetek rakódtak számára egymásra, mindig ugyanúgy, unalmas és ismétlődő egyedüllétben, s hiába voltak körülötte barátok, akik örömmel töltötték vele az idejüket, igazából rám, a fiára várt. És a lányára is. Talán attól tartott, hogy egyedülállóként kevésbé becsüljük, mint mikor még mellette állt a férje? Ez elég okatlan gyanakvásnak tűnik, de ki ismeri, ismerheti egy másik, egy tragikus sorsú ember titkos félelmeit és fájdalmait?

Ráadásul a húgom is tele volt problémával: éppen akkor lépett le a férjével meg a gyerekével együtt Ausztriába, hogy onnan, egy átmeneti (átmeneti? – majdnem egy évig tartott) tartózkodás után Ausztráliába távozzanak.

Nem értettem, miért kéri azt, hogy menjek fel hozzá beszélgetni vele. Ha valami fontos dolgról volt szó, azt megértettem, azért rögtön felmentem. De hogy csak ülni egymással szemben és társalogni?

Egyszer kivittem magammal Ausztriába, hogy búcsút vegyen az Altersee melletti menekülttáborban élő és Sydneybe készülődő húgoméktól. Akkoriban eléggé – hogy úgy mondjam: – nyersen állt hozzánk. Judittal telefonon megállapodtunk, hogy akárhogy is fog viselkedni, akármit fog mondani, mi nem tiltakozunk, nem ellenkezünk, megőrizzük a békés hangulatot.

Hát nem sikerült megőriznünk.

A húgom jódarabig túrtörtette magát, de a sokadik szurkapiszkára és kellemetlen megjegyzésre kirobbant, és keményen beszólt neki.

Az igazság az, hogy nem emlékszem rá, mi volt az összeugrás indítéka. Nem is érdekes. Akármilyen lehetett. Valami kellett, ami miatt kirobbanhattak a másik felet hibáztató, visszafojtott indulatok.

Roppant kínos együttlét kerekedett a barátnak szánt búcsúzásból. Úgy mentünk ki a húgomékhoz, hogy ez az utolsó találkozásuk, de aztán évek múlva hazajött látogatóba, természetesen felkereste anyámat, és pár napig vele, az ő lakásában lakott. Helyrejött a dolog. Köztünk is megszűnt minden addigi feszültség.

De azt a pár évet, melyek alatt egymás közelében éltünk, és nem kerestük egymást, az életem hiányai között tartom számon.

*

Ekkor – csak ekkor! – jöttem rá, hogy addig mi mérgezte meg a viszonyunkat, és mi mérgezhette meg az ő életét is. Olyan mélyről jött, hogy egész addigi életében azt kellett a környezetének megmutatnia, hogy ő más. Más, mint amilyen volt. Más, mint a többiek. Okosabb, szebb és persze gazdagabb. A felsőséges, nagymenő úriasszonyt kellett játszania. Amíg apám élt, azt gondolta, így kell viselkednie. Így tud apámnak

megfelelni. De mostanra leszámolt a világgal, azaz leszámolt magával; már nem érdekelte, hogy ki hogyan vélekedik, mit mond róla. És a minket, a gyerekeit illető irreális vágyairól is lemondott. Belenyugodott, hogy sehol és semmikor nem leszek már főmérnök. És a húgom sem lesz világhírű jazz-énekes. Úgy fogadott el minket, ahogy vagyunk. Hatvanéves kora körül elkezdte élni a saját életét. Elég későn, de még mindig volt egy csomó éve.

*

Apám halála után anyám többször lejött hozzánk Bodméra, volt, hogy itt is aludt. Ültünk kint a konyhában, főztem, közben beszélgettünk. Akkoriban kezdtem el sütni-főzni, Zsófi nem nagyon ért rá, éjjel-nappal dolgozott, egyéni ügyvédként hol az ajánlatkérők, hol az ajánlattevők oldalán vállalta el közbeszerzési ügyek intézését. Én sokkal jobban ráértem; amit csináltam – leszakadt antik bútorok összevásárlásával, felújításával és eladásával foglalkoztam akkoriban – nem volt időhöz kötve. Ültünk kint a konyhában, főztem, beszélgettünk, és egyszer megkérdeztem tőle – nagyon kezdő szakács voltam –, hogy a tejfölt hány kanál liszttel habarjam. Meg is mutattam neki, hogy a kis vödörszerű műanyag tartóból mennyi tejfölt merem át egy tálba. Azt felelte, nem tudja megmondani. Erre azt mondtam neki, hogy ne vicceljen annakidején a világ legprofibb szakácsa volt, apámat mindig szuper kajákkal várta, amit kérdezek, az alapkövetelmény; tudnia kellene, de csak rázta a fejét: nem emlékszik már, elfelejtette. (Megcsináltam magamtól a habarást, nem volt gond.)

Aztán később rájöttem, hogy az ilyen dolgok – valaminek az ismerete-nem ismerete, szándékos elfelejtése –, mennyire az ember mentális állapotától függenek. Ő addigra már, ha nem is beszélt róla, magában leszámolt az étel elkészítését főfeladatnak tekintő ódivatú háziasszony önképével, a lelke mélyén rájöhett, hogy a tökéletes ebéd elkészítésénél ő jóval többre képes, és képes volt már akkor is, amikor az apámat kiszolgálta. Egy-két évtized alatt kiiktatta magából a szakácsot, nem volt hajlandó ilyesmivel foglalkozni.

Hasonló pszichés háttérrel magyarázom az apámmal megesett egyik szakácskalandomat, amit majd a vele foglalkozó részben fogok előadni.

*

A „haragszomrád” időszakunk alatt, történt, hogy anyámat feleségül kérte Koltai Pali bácsi. Én, mivel akkoriban nem voltam bensőséges viszonyban vele, bevallom, nem tudtam erről.

Hogy őszinte legyek, én anyámról akkor, ahogy kinézett, fel sem tudtam tételezni, hogy létezik olyan férfi, aki feleségül kéri. Öregnek és csúnyának, mindenféle női attribútum nélkülinek láttam. De még mikor kissrác voltam, az eszmélésem kezdetén, úgy négy-ötéves koromban, és ő még fiatalasszony volt, sem találtam vonzónak. És ez a benyomás élete végéig végig kísért. Azt hiszem, ez az átlagos anya-fiú viszony velejárója. De mondok mást: a nálam valamivel idősebb író barátom sokak által szépnek látott és dicsért feleségét sem láttam soha szépnek. Lehet, hogy mások odavoltak érte, nőként engem szinte taszított. Most, hogy ezt írom, jövök rá, hogy miért: nagyon hasonlított anyámra.

Nem, nem; tévedek: először az a Pali bácsi kérte feleségül anyámat, akinek a vezetéknevét nem ismertem, de szinte családtagnak tekintettem, és akinek semmi köze nem volt a másik Pálhoz, a Koltai vezetéknevűhöz.

A balatoni telkünk melletti ház Koltaiéké volt. Nagyon rendes, tüchtig emberek voltak, akikkel, míg nyaranta mi is ott laktunk, nem volt közelebbi kapcsolatunk. Sem nekünk gyerekeknek az ő gyerekeikkel, sem a felnőtteknek egymással. Köszön-tek egymásnak és kész. Talán a időjárás is megvitatták néha.

De miután anyám egyedül maradt és jobban ráért, barátságot kötött az asszony-nyal, Koltai feleségével. Együtt tárgyalták ki, hogy akiknek anyám a telket eladta, milyen borzalmas kockaházat húztak föl a gyönyörű kis hegyi lakot mintázó hétvégi házunk helyére. Mivel Koltainé is példás rendet tartott a lakásában, anyám szeretett átjárni hozzá. Csak aztán ez a nő is meghalt, anyám vigasztalni, segíteni kezdte az öz-vegyen maradt férjet. Egyszer elment vele egy, a Szovjetunió valamelyik déli tagköz-társaságába szervezett Ibusz-útra. (Ez még a rendszerváltás előtt történt.) Mivel a csoportban egy párt alkottak, s egy szobába is kerültek aludni, a pasi úgy vélte, hogy éjszaka nyugodtan bekéredzkehdhet anyám ágyába. A helyében minden más nő adott-nak vette volna a helyzetet – ő nem. Számára elképzelhetetlen volt, hogy az apám után másvalakivel is lefeküdjék. Hogy egyetlen férfin kívül máshoz is köze legyen. Meg sem járta az agyát. (Ahogy a Szűz Mária: előtte sem, közben sem, utána sem.) Annyira furcsának és nevetségesnek ítélte, hogy az, akit eddig önzetlenül segít, vá-ratlanul szerelmeskedési szándékkal áll elő, hogy kinevette, elutasította a pasit. Elég nevetséges helyzet lehetett... jobb nem végig gondolni. Mire a férfi – nem alaptalanul – megsértődött, és miután hazatértek, soha többé nem jelentkezett.

Az igazi Pali bácsival is hasonló volt a helyzet. Már, ami a házassági szándékának váratlanságát és az elutasítás véglegességét illeti.

Pali bácsi apám fiatalkori barátja volt, még valahonnan az ősidőkből. Megrögzött agglegény, aki egy bankban (abból az időből csak az OTP-re emlékezem) dolgozott, és a balatonfüredi vitorláséletben töltött be valamilyen ranggal, de sem felelősséggel, sem igazi hatáskörrel nem járó állást. Lényegében a nyarakat ott, az egyik vitorláski-kötőben töltötte.

Esténként néha megjelent nálunk, beszélgetett, megivott egy-két pohár bort. Olyan is volt, hogy csak felugrott és kölcsönkért pár forintot – mindig megadta – mert kártyázott és veszett.

És akkor Pali bácsi egyszercsak eltűnt. Ez ötvenhat őszén volt, miután az oroszok már átvették a hatalmat az ország felett. Gyalogolt haza Pestről Budára, villamosköz-lekedés persze nem volt, amikor a Petőfi-hídon elhangzott egy lövés. Az oroszok, hogy ezt vizsgálják, lezárták a hidat, mindenkit begyűjtöttek és bezártak egy kör-nyékbeli iskola tornatermébe.

Eltelt hat nap, és Pali bácsi nem került elő. Olyan hírek keringtek, hogy az oroszok egy kis „málenkij robot”-ra megint Szibériába viszik az embereket, mikor meglött. Kikérdezték, persze fogalma sem volt a lövésről, nem is hallotta, elengedték. Óva-tosságból nem Budafokra, ahol a nővéreivel lakott, ment haza, hanem előtte hozzánk jött fel. Elementáris élmény volt, mikor becsöngetett és ajtót nyitottam neki; neki-ugrottam, átkaroltam és csak azt tudtam kiabálni: Pali bácsi! Pali bácsi!

Nos, ez a Pali bácsi harminc esztendővel ez esemény, tizenöt évvel apám halála után, szokás szerint megint beállított anyámhoz, és nőül kérte. A nővérei már elhal-

tak, egyedül volt, a régi, fiatalkori ismertséget és összeszokottság okán nem volt logikátlan ez a lépése. Anyám hetven körül volt ekkor, de mivel ő még mindig, egészen élete utolsó percéig apám bűvöletében élt, ha nem is nevette ki, de elutasította a kérést.

Aztán egyszer, pár évvel később megkért, hogy vigyem ki, menjek el vele Pali bácsi budafoki temetésére. Bár a házasságkérés után nem tartottak kapcsolatot, valahogy tudomást szerzett a haláláról. Ha hozzámegeg, kétszeres özvegy. De esze ágában nem volt apám után mással osztani meg az életét.

*

Vikit, ahogy a Huszonkettes csapdája kezdődik, meglátnom és megszeretnem egy pillanat műve volt csupán. Ezt a poént már egyszer ellőttem a szüleim megismerkedése kapcsán, de mit csináljak? miránk is éppúgy érvényes volt, ahogy rájuk.

Mindenképpen be akartam mutatni nekik. Odavoltam érte, nemsokára össze is házasodtunk. Ha nem is rögtön, de hamarosan megszületett az első gyerekünk, Judy.

Heller regénye kétszeresen is illik ide. Amikor először vittem fel a szüleimhez, hogy bemutassam, anyám, hogy ne kelljen tudomásul vennie, hogy a fia őhelyette máshoz kötődik, egy olyasféle trükköt vetett be, mint a huszonkettes: nem volt hajlandó tudomást venni róla. Akiről nem veszünk tudomást, az nincs, aki pedig nincs, az nem is veszélyes ránk nézve.

Viki minden volt, csak nem kispolgár. Mivel – elég későn, huszonhét évesen – vették fel az Iparművészeti Főiskola kosztümtervező szakára, kialakult ízléssel rendelkezett. Többet ugyan nem tudott a tanárainál, de azért elég sokat tudott, és azt másként tudta – bátran konfrontálódott velük. Hiába próbálnám körülírni az öltözködését, a legjobb, ha azzal a mondással élek, hogy még a vécéajtó is jól állt volna neki, ha azt veszi magára. Tudta, mit hogyan kell viselni.

Pedig a klasszikus divat nem igazán érdekelte; filmekhez és színdarabokhoz készített ruhákat, jelmezeket. Jellemző, hogy mikor már befutott kosztümdizájnerként gyakorolta e mesterességét és a belvárosban lett egy boltja, a kirakatban divatbabaként a barátnőit szerepeltette, akik hosszú dermedtség után lassan életre keltek – az utca megtelt nézőkkel, nemhogy a járdán, de az úttesten sem volt hely, leállt a forgalom.

Ha az öltözködése alapján lehet valakit polgárnak nevezni, hát az apámat és az anyámat lehet. Azaz lehetett. Egyikük sem viselt kirívó ruhadarabokat, ugyanakkor mindketten tiszták, jól öltözöttek, „nettek” voltak – csak átlagos, de kiváló anyaguk és jól szabottságuk miatt kifejezetten elegánsnak ható ruhadarabjaik voltak. Apám, amikor a boltokban rosszul szabott tömegárut lehetett csak kapni, presztízs kérdést csinált belőle, hogy a legelitebb belvárosi szabók által készített öltönyei és felöltői legyenek. Nyilván textillel fizette nekik az anyagot meg a varratást. Mindig bőrtalpu, a Haris-közben csináltatott cipőt hordott. Anyám ruháiról azért nem tudok nyilatkozni, mert vele nem jártam el ruhát csináltatni, mint apámmal. Sráckoromban a szabói nekem is varrtak öltönyt meg ballon- és télikabátot – bevallom, rettentően untam a ruhapróbákat.

Két ennyire eltérő látásmód nem fért össze. Különösen azért, mert minkét fajta öltözködés egy-egy életfelfogást tükrözött. Viki a művészet felől, autonóm személyiségként tudatosan közeledett a divathoz, míg anyám ösztönösen alakította életfelfogásához a ruházódását. Nemcsak két eltérő ruházat – két eltérő ember állt

szemben egymással. Nem csoda, hogy mikor anyám meglátta, elfordult. Mintha egy amerikai burleszkfilmben lettem volna: hiába mondtam, hogy Mami, hadd mutassam be a barátnőmet, egy ott lévő vendéggel kezdett beszélgetni. Azt hittem, hogy ez csak véletlen, újra próbálkoztam. Akkor sem vett róla tudomást.

De ugyanígy viselkedett a lányommal, Judyval is. Ha lehet, vele talán még elutasítóbb volt, mint az anyjával. De – erről már írtam – mikor bajba kerültünk, odavett minket magukhoz. És tudom, hogy ezt ő forszírozta, apám hagyott volna minket a sorsunkra.

Aztán idővel, pláne a másik két gyerekünk születése után már elfogadta Vikit. Nem maga, és nem is a gyerekeink hatására, hanem én értem csak. De igazán közel sosem kerültek egymáshoz.

*

Gyanítom, hogy túl azokon az értékeken, amelyeket anyám hozzám hasonlóan felismert a mostani feleségemben (mivel harmincnégy éve együtt vagyunk már, a közvetvezőkben a „mostani”-t elhagyom), az érte való rajongásában az is szerepet játszhatott, hogy az egyetemen jogászként végzett, sőt, élete végén (mármint anyám élete végén) egy holland egyetemen Európai uniós diplomát is szerzett. Sőt, aztán a közgázon egy harmadik, gazdasági abszolutóriumot is hozzatett ezekhez.

Annyira odavolt a feleségemért, hogy a szeretetével és érdeklődésével szinte agyonnyomta. Megrémítette. Mindent tudni akart róla. Én ismertem őt, tudtam, hogy a kérdései nem agresszivitást, hanem csak érdeklődést tükröznek, de Zsófi, a feleségem úgy érezte, hogy faggatják. Órákig képes volt a munkájáról érdeklődni. Ilyenkor látszott, milyen kár, hogy anyám annak idején nem vállalt állást – biztos vagyok benne, hogy a rámenősségével és a céltudatosságával egy cégnél vagy hivatalban előbb-utóbb felelős pozíciót töltött volna be. Jól végezte volna a munkáját, de a beosztottjai nem szerették volna.

Kár, hogy miután Zsófi hazatért Amszterdamból, anyám nem sokra rá meghalt. Ha életben marad, talán kevésbé hevesen kérdezzeti, ő pedig nem tart annyira tőle, és nemcsak hozzám, hanem hozzá is fordul tanácsért, amikor döntéshelyzetbe kerül. A nagy élettapasztalatával biztosan tudott volna segíteni.

*

Életemnek egy évtizedét a hazai triatlonsportban való tüsténkedésem töltötte ki. Gyakorlatilag én kezdeményeztem ennek a sportnak az itthoni megalapítását és megszervezését – de ha én nem kezdem, megkezdí más. A rendszerváltás pont ennek az időszaknak a közepére esett.

Három top-versenyzőmmel kocsival Bécsbe tartottam, hogy bringás cuccokat vásároljunk (itthon akkor még szinte semmit sem lehetett kapni), amikor Veszprémvarsányánál teliben kapott minket – azaz, pár századmásodpercen múlt, mi kaptuk telibe őt – egy mellékútról a főúton keresztülrobogó kocsí. Az ütközéstől mindkét autó felrepült a levegőbe, a mienk kiszórt bennünket magából, a másiknak a részeg sofőrje, még le sem ért a talajra, már halott volt. Mi is alaposan megsérültünk – mindenki másféleképpen – de életben maradtunk, később mindegyik versenyzőm foly-

tatni tudta sportolói karrierjét. Nekem darabokra törött a bokám, és több helyen is leégett a bőröm. Három hónapot töltöttem a győri katonai kórházban, ezalatt hétszer műtöttek.

Anyám a balesetről a tévéhíradóból értesült.

Abban az időszakban nem voltunk túl jóban, nemigen kerestük egymást. Pedig ott lakott, öt percnyire tőlem. Elég undokul viselkedett, legalábbis én úgy ítélem meg – ő pedig nyilván azt érezte, hogy én vagyok undok övele.

De mihelyt a híradót látta, vonatra ült és lejött Győrbe, hogy találkozzon velem. Nyilván az apám hasonló balesete miatt rettegett. Nem engedték be hozzám, mert az intenzíven feküdtem, de legalább megtudta, hogy még életben vagyok, és nem olyan súlyosak a sérüléseim, hogy meghalhatok.

Aztán amint tudott, felhívott. Akkor én már túl voltam az életveszélyen, felkerültem a bőrpasztikára. Arra vártam, hogy az égéseim műthetők legyenek, azaz a bőröm kicserélhető állapotba kerüljön. Sokat tenni nem tudott értem, mondtam neki, hogy jobb, ha nem jön le. Rendszeresen hívott, érdeklődött az állapotom felől, és mikor három hónap múlva hazaengedtek, feljött értem és a vonaton hazakísért. Én már túl voltam a megpróbáltatások javán, ő viszont – számomra kissé humorosan – aggódott értem. Ettől kezdve aztán egészen a haláláig, és az nem kevés idő, tizenkét év, kisimult a viszonyunk. Hihetetlennek tűnt, hogy volt idő, amikor képesek voltunk haragudni egymásra.

Nagy fájdalom, hogy mikor egy nemzetközi drámapályázatot nyertem Grazban és bemutatták a darabomat, nem tudtam kivinni megmutatni neki, mivel pár hónapja már halott volt.

*

Egy kínzó emlékem azonban ebből az időszakból is van vele kapcsolatban.

A balesetre rákövetkező évben megszerveztem az első magyar duatlon bajnokságot. Duatlon: megállás nélkül futás-kerékpározás-futás abszolválása. Nincs számítás, mint az öttusában, az győz, aki elsőként szakítja át a célszalagot. A tempóváltások miatt sokszor még izgalmasabb is, mint a triatlon. Tavasszal és ősszel szoktak duatlon versenyeket rendezni, amikor a nyíltvizek még vagy már túl hidegek ahhoz, hogy úszni lehessen bennük.

Ennek a versenynek a megszervezése életem egyik jelentős – ha nem is a leglátványosabb – pontja volt; összehoztam kedvenc sportomat alma materemmel, Pannonhalmával.

Egész nap jöttem-mentem, szerveztem, intézkedtem, pár perc volt csak a rajtig – mintha egy jelenés lenne –, megpillantottam anyámat. Ott állt a háttérben, nem szólt, nyilván nem akart megzavarni. Ekkor már elég gyenge állapotban volt, csoda, hogy egyáltalán el tudott jutni Pannonhalmára. Talán egy ismerőse hozta el. Épp' csak intettem neki, nem volt időm odamenni hozzá és köszönteni, megköszönni, hogy eljött.

Raadásul a díjak átadására felkértem író barátomat, Mészöly Miklóst, az „atlétát”, aki fiatalkorában maga is versenyszerűen sportolt, később pedig megírta Az atléta halála című nagy port felkavaró könyvét. Hasonlóképpen ő sem volt a legjobb állapotban, de azért a feleségével együtt szintén lejött a versenyre. (Egy év múlva meg-

halt.) Bár anyámnak nem volt konkrét kifogása Miklós ellen, láttam rajta, rosszul esik neki, hogy íróként-emberként jobban értékelem őt, mint egykor apámat. Aztán a verseny lezajlott, persze, megint csak nem volt időm anyámmal törődni, és úgy ment el, hogy nem volt módunk elbúcsúzni egymástól.

*

Miként lehetséges, s csupán költői cím-e az, hogy az apám, aki az anyám karjában halt meg, ölte meg őt?

Nem költői; nagyon is lehetséges.

Bár a két sikertelen kísérlete után letett arról, hogy véget vessen az életének, az apám nyomorult halála, hosszú és fájdalmas agóniája csak ott élt benne. S mikor a gyomra fájni kezdett, hogy a férje szenvedéséhez „méltó” legyen, zokszó nélkül túrta a kínokat. Sőt, szinte örömmel vette a szenvedést. Mint egy magát az Istennek feláldozó szent. Csak ő nem az Istennek, hanem apám emlékének áldozta fel magát.

Erősen élhetett benne az apám által szentként tisztelt székesfehérvári kispap, Kaszap István emléke, aki a legenda szerint Istennek áldozva rettenetes szenvedését, fiatalon halt meg. (Valójában – de jó, hogy ezt apám nem hallja – kikezeletlen szifilisz okozta a vesztét.)

Mikor láttam, hogy mennyire szenved a gyomra fájásától – anyámról van szó – felajánlottam, hogy hívok egy orvost hozzá. Erősen tiltakozott. Neki orvos nem kell, látni sem akarja.

Tudtam, hogy szed valamilyen gyomor-gyógyszert. Megkérdeztem tőle, beveszi-e rendszeren. Azt felelte, rendszeresen kiváltja, beszedi. De nem javult az állapota. Erre elmentem a körzeti orvosához, és rábeszéltem, hogy jöjjön ki hozzá, nézze meg, mert nem bírom rávenni, hogy bemenjen. Egy nagyon rokonszenves nő volt, kijött velem. Az anyám szinte megrémült, amikor meglátta, és elküldte. Elzavarta szinte. Nem volt hajlandó megvizsgáltatni magát.

Akkor jöttem rá, hogy tudja, hogy gyomorrákja van, de nem hajlandó kezeltetni.

S ugyanolyan fájdalmakat él át, mint annakidején az apám, de hősiiesen viseli őket, nem mutatja. Nem kért és nem kapott morfiomot. Mikor elviselhetetlen fájdalom tört rá, engem kiküldött a konyhába, aztán mikor jobban lett, visszahívott.

Semmit sem tudott enni, nem volt étvágya. Egyvalamit mégis: ha túróscsuszát csináltam neki, azt elfogadta, de sokat nem evett belőle. Sajnos akkor még nem jöttem rá, hogy miként kell az igazi, finom túróscsuszát elkészíteni: az előre elkészített alapanyagokat, a tésztát, a túró, a tejfölt és a pörccöt nem elég csak összekeverni, hanem egy üvegtálban, vagy egy vastagfalú vaslábosban sütőbe kell rakni és fel kell hevíteni, hogy a tetején lévő meg az edény falával érintkező tészadarabok megpiruljanak.

A halála után, mikor átvizsgáltam a lakását, az ágya végén lévő kisszekrényben találtam vagy száz-százötven doboz felnyitatlan gyomor-gyógyszert. Egyetlen tablettát sem szedett be.

Méltó akart lenni az apám szenvedéséhez – az apám miatt halt meg. Úgy is fel lehet fogni, hogy ő ölte meg, huszonnyolc évvel a saját halála után.

*

Anyám észbeli képességeit tekintve, meg voltam győződve róla, hogy minket, gyerekeket nem fenyeget az elbutulás veszélye. Nyolcvannégy éves korában halt meg, de ha odafigyel a gyomrára és szedi a gyógyszereit, talán száz évet is megél. Ahogy szó volt már róla: hihetetlen éles volt az agya, tökéletes az emlékezete. Ez a könyvecske is sokkal pontosabb és részletgazdagabb lehetne, ha időben észbekapok, és nem tiltakozom a vele való „üres” beszélgetések ellen, hanem célzatosan kérdezem, faggatom őt.

Erre a húgom hetvenöt éves korában meggárgyul.

Mondhatnám szebben is – én, kis lovag – de nem mondom.

Anyám – róla akarok még pár szót ejteni – hihetetlen éleselméjű volt. Egyszer, nem sokkal a halála előtt, összevitakoztunk valamin. Számomra egyértelmű volt, hogy most először téveszt, mert biztos voltam a dolgomban. De gondoltam: hiába, ez már az öregség, a legjobb, ha nem vitakozom vele. De azért otthon beütöttem a vitás kérdést a gugliba – röstelltem, de már elfelejtettem, konkrétan miről volt szó; ő bezzeg emlékezne rá –, és kiderült: nem nekem, hanem neki volt igaza.

Azonnal felhívtam és elnézését kértem tőle. Azt akartam, hogy tudja, mert hiú volt erre, hogy mint egy Schaffhausen, úgy működik az agya.

És akkor a húgom miért?

Különleges tehetségű jazz-énekesnek indult, de hamar feladta. Szerintem flottabul fogalmazott, mint én. Kissé felszínesen, de könnyedén, érthetően, hatásosan. Írt egy kisregényt az életéről, átküldött pár novellát is. Remek, pontos, találó és enyhén szarkasztikus volt valamennyi. Másfél éve megkérdeztem tőle: írsz még? Nincs kedvem, válaszolta kedvetlenül. Egy helyi adón volt egy dzsessztörténeti sorozata, azt is lemondta. Az a gyanúm, hogy a demencia azt támadja meg, vagy azt támadja meg hatékonyan, aki az agya mozgásával nem tesz ellene.

*

Óbudán, a lakásunkhoz aránylag közel esik a hospice ház. Nemrég egy orvos ismerősöm, akinek sem gyereke, sem férje nem volt, ide feküdt be, hogy élete utolsó egy hónapját itt töltsse el. Megfontoltan készült az elmúlására, hogy aztán – ahogy ő fogalmazott – egy új életre támadjon fel.

Anyám, amikor a gyomorrákja már az utolsó stádiumába lépett, ugyanilyen módszerességgel készült a halálára, csak nem a hospice házban, hanem otthon, a lakásában. És senkit sem értesített róla, engem sem. Előző napon még fent voltam nála – nem tudom, nem utólagos belemagyarázás-e, hogy a szokottnál derűsebbnek láttam, alig figyelt énrám. Már az apámmal való találkozás járhatott az eszében.

Volt kulcsom a lakásához, másnap délelőtt megint felmentem hozzá. Az ágyában feküdt, oldalra fordulva, ki volt hülve már. Egy kicsit pisis volt alatta a matrac. Minden nyugodtnak és egyértelműnek tűnt, a temetéshez és a halottkémhez szükséges papírjai ki voltak készítve a komódra – én nem voltam nyugodt. A feleségem Hollandiában volt, rá nem számíthattam, az első feleségemet, aki egyébként Berlinben élt, de éppen akkor itthon járt, hívtam fel és kértem meg, hogy jöjjön át, segítsen ott lennem, míg a hullaszállítók ki nem jönnek és el nem viszik anyámat. Máig hálás vagyok neki, hogy rögtön átjött és végig ott volt, beszélgetett velem.

*

Ha nem is ért véget, de megváltozott, üresebb lett az életem. Most már mindegy, akármi megtörténhet velem, elhagyott, akire számíthattam, aki mindig segített, ha bajba kerültem, aki a maga módján mindig jót akart nekem, és ha veszekedtem is vele, tiltakoztam ellene, a mérce volt számomra. Egész életemben neki, neki meg az apámnak akartam bizonyítani.

Vigyem haza a vidéki házba és ott a telek tetején, a diófa alatt temessem el? Feküdjek mellé, öleljem át? Nézzem meg, vegyem a kezembe a csúnya, öreg, lottyadt mellét, amelyből annakidején az életet kaptam? Valamilyen ősi, animális rítusra vágytam, ami megpecsételi és lezárja a kapcsolatunkat.

Persze, semmi ilyent nem tettem. Megvártam, míg a hullaszállítók kijönnek, bádogtepsibe teszik picire fogyott testét, mely nagyot koppant a liftben függőlegesre állított bádogtepsi alján, és azt is megvártam, míg elmennek.

Árva lettem, és ez az állapot azóta sem szűnt meg.

*

Apám urnája – ezt is anyám intézte – először a Farkasréti temető egyik urnafalába került bele, oda még nagyritkán ki is mentem hozzá, mert egészen a temető felső részében volt, ahol már nem nagyon jártak emberek. De aztán átvitette a Szent Gellértről elnevezett, a Bartók Béla út kelenföldi végén lévő kápolna urnatemetőjébe, ahol egy háromszemélyes fülkét vásárolt meg. A másik, aki odakerült, ő maga volt, a harmadik én lennék.

Megtehetném – jogosult utód vagyok -, hogy átvitetem az urnákat az érdi temető közös sírjába, amelyben az összes nagyszülőm nyugszik, és majd magamat is odatehettem, de egyelőre nem tervezek ilyent. Elegendő, ha mikor arra vezet el az utam, megállok a temető fölött, besétálok a sírig és köszöntöm az őseimet. Megkérdem tőlük, mit szólnak ahhoz, ami most van? És megvárom türelmesen, mit mondanak. Tudom, nem egyezik a véleményük.

Kis híján harminc éve élek már Bodmérön – még holtom után, por alakban is jól fogom magam érezni magamat itt –, ahol most ezeket írom. Fent, a telek végében a diófa alatt szeretnék pihenni, ahonnan még a Gerecsére és a Pilisre, meg a budai hegyekre is átlátni. A százhalombattai tornyok segítségével Göböljárás irányát is be tudom löni, és Érdét is. Környe a hátam mögött van, a Vértes vonulata takarja. A feleségemnek vigyázni kell, nehogy szembesél legyen, mikor kiszórja a hamvaimat, mert akkor az arcába fújja a szél. Tehát nem megyek be a Gellért-kápolnába, rengeteg urna van ott egymás mellett, alatt és fölött, nincs semmi személyesség a dologban. Urna-falanszter. Ezt persze, hogy ne keserítsem el, nem mondtam anyámnak. A húgommal eleve nem számolt, tudta, hogy a fia valahol Ausztráliában fogja majd eltemettetni.

*

A temetési szertartását én szerveztem, a Gellért-kápolna misetermében kerítettem rá sort. Azt még csak elviseltem volna, hogy egy pap csöndesen zsolozsmázik a hát-

térben, de abból, hogy a jótulajdonságait ismeretlenül és gépiesen sorolja (ezeket előtte mindig megkérdem az embertől), nem kértem. Pap nélküli volt hát a megemlékezés, és én mondtam rövid beszédet. A Szkladányit, aki talán jobban ismerte őt, mint ő magát, elfogadtam volna, de hát ő már nem élt. Alig tudtam megszólalni, feltehetőleg szakadozottan, érthetetlenül beszéltem. Ha sikerült is elkerülnöm, hogy sírjak, könnyes volt a szemem. Előre kigondoltam, mit fogok mondani az életéről, az élete értelméről, de szerencsére hamar váltottam; azokhoz való kapcsolatait vettem végig, akik eljöttek a temetésére. Így már könnyebben ment. Olyanok voltak ott, akik nemcsak ismerték, hanem szerették is őt. Kilenc ilyen embert tudtam összehívni – fénykorában jóval többen lettek volna.

*

Anyám halála után fogalmaztam meg, hogy akinek ellentmondásos viszonya volt a szüleivel, az nem akarja, de nem is tudja végleg elengedni őket. Folytonos, végeérhetetlen beszélgetést folytat velük, hol vádaskodva, hol meg önvádas monológ formájában. Érdekes, anyám jelenvalóságát számomra nem a Szent Gellért kápolna urnasírjában elhelyezett hamvai jelentik, hanem a lakásomban fellelhető tárgyai. Amelyeket ő szerzett még annakidején, az ő lakásában voltak, ő látta, rendezgette és időnként letisztította őket, s amelyeket a halála után kiválogattam és áthoztam magamhoz.

Időnként végigmegyek a szobákon, kikeresem és szemrevételezem ezeket a tárgyakat. Felidézem – mindig másként – a történetüket. Szólok hozzájuk. Szólok az anyámhoz. Néha beszámolok neki, mi van velem, miként alakul a sorsom. A kellemetlen dolgokról nemigen beszélek. Ha iszom egy pohár bort, nem merem teleltetni, mert mindig szólt, hogy ne igyak annyit.

Soha nem unom meg az ilyen szemléket a lakásban, a végtelenségig húznám őket, de arra vigyázok, hogy csak ritkán kerüljön sor rájuk, nem akarom, hogy sablonosak legyenek. Mindig új, mindig más tárgyakat veszek észre, és persze másokat is hagyok ki.

Már a konyhában kezdődik a tárgyaira, vagyis órá (meg énrám) olyan jellemző ellentmondásosság.

A tányértartó falipolc tele van sötétkék peremes limogesi meg viktória mintás herendi tányérokkal. Ezek módfellett elegánsak, de nemigen használjuk őket, helyettük inkább népi, virágos vagy madaras tányérokat veszünk elő, én legfőképpen olyanokat, amelyek sima fehérek, semmi minta nincs rajtuk. Tök igénytelenek. Ezek is tőle, azaz tőlük, még a mamája idejéből valók, de pár a használat során eltörött közülük, már csak három ilyen maradt. De ha egyedül vagyok, és magamnak csinállok csak kaját, akkor két herendit veszek elő, és csak az egyikbe tálalok. Hiába, hogy a másik üres, úgy érzem, mintha ott lenne velem.

A nagyszobában egy csomó olyan szobor van, amelyet én nem vennék meg, de jellegzetesek és rá emlékeztetnek. Egy kislányos-kecskés-gidás trió például. Komlós kerámia; nem egyilyent láttam már. A feleségem giccsesnek tartja – az is –, de én ragaszkodom hozzá. Amikor kapta vagy vette, fiatalasszonyként nyilván, még modernnek számíthatott. Van a falon két hódmezővásárhelyi tányér, ezeket is tőle örököltem, népiesek ugyan, de nem igazán, sajátos vásárhelyi jegyek is vannak a mintázatukban.

Pár herendi cucc: egy jó nagy papagáj – ennek a táljába rakjuk a kulcsokat, miután hazaértünk, meg a könyvvállvány egyik felső polcán egy herendi levesestál.

A nagy gyerekeim mind ismerték őt, de csak Judyval, aki nem ment ki Berlinbe, volt közeli kapcsolata. A kislányom nem is ismerte, és ha beszélek neki róla, unottan félrenéz. Nem érdekli, ki volt, milyen volt a nagyanyja.

*

Azért benéznek a szobájába, mondja.

Bemehetünk, felelem, de nincs nála semmi érdekes. Megáll az ajtóban, nézelődik. Szép, mondja. Szép szoba. Persze, hogy szép, gondolom, de nem mondom neki, hogy csak azért van rend, mert Emese, mikor kedden itt volt, rendet rakott. Zoé holnap lejön, egy perc, és megint kupleráj lesz.

Megvagytok egymással? kérdi, mintha csak megérezné, hogy panaszkodni akarok.

Akármit is mondok neki, nem hallgat rám. Mintha nem is lennék. Írtam egy novellát, a nővéréről, Judyról is szó esik benne, de nem hajlandó elolvasni. Nem érdekli, hogy mivel foglalkozom, miket írok.

Szinte érzem, hogy a karomra teszi a kezét. Ne törődj vele. Rendbejön majd. A te szobád? kérdi átmenet nélkül.

Itt is szobrok, egy előre hajló női bronzakt, akinek hátulról nemcsak a lehajtott arcába lehet belelátni. Néhány éve vettem. Átsiklik rajta (direkt?) a tekintete, egy másik akton állapodik meg, ezt még apám szerezte valamikor. Álló nő, az egyik felémelt kezére egy pillangó szállt le; azt szemléli. Mezítelen, de semmi erotika nincs benne.

Az ágy végi polc állványának tetejéről, amely végig van tűzve elhalt ismerőseim és barátaim gyászjelentéseivel, egy fénykép néz le, melyet egy fiatalkori képéről készíttettem és a temetésén osztottam ki; a körbe foglalt gyönyörű, nevető arc felett van a neve, alatta meg két évszám:

Baranyai Ferencné Nádasi Mária – 1918-2002.

Köszönöm, hogy ezt megcsináltattad, mondja.

Ha meghalok, Judy viszi őt tovább magában.

Aztán ha ő is meghal?

A regény II. része – Apám (és én) – a következő számunkban

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Egy fényíróra

Egy időben úgyszólván naprakészen követtem Garas Kálmán fotográfiai tevékenységét (onnét a régi szóhasználat, hogy ez kiterjedt munka volt már-már a tizenkilencedik századi értelemben), ha tehettem, vele tartottam egy-egy kirándulásán (kivált, amikor első könyvét igyekeztünk összeállítani, ezen kívül pedig gyakorta figyelhettem jelentős kulturális/művészeti események során részint dokumentációs szorgalmát, részint (és még inkább!) azt a különleges „vadászatot”, amivel becserkészte portréalanyának a jelenlévő szereplőket – minden bizonnyal azzal a tisztos hátsó gondolattal, hogy gyarapítsa valamelyik elgondolt, jövőbe tervezett kiállítását, amihez rendre készséges társakat talált választott személyeiben, akik – úgyszólván – ilyen bensőséges alkalmak során közvetlen bizalmasaivá váltak. Szóval, ha össze akarom foglalni bevezető mondandómat, nyilvánvalóan birtokában volt mestersége összes fogásának. Mert a fényképezés bizony mesterség is, amely – persze – annak, aki méltó rá, megadja az önkifejezés áhított lehetőségét. (Annyit, korántsem visszavonásképpen megjegyeznék, a fényképezés, csupán azáltal, hogy a fényképező kiválasztja tárgyát, tehát legkorábbi gesztusában tartalmazza – akár az akaratlan – önkifejezést, noha nem föltétlenül a világ *esztétikai megértését*; amire viszont egy olyan alkotó, mint Garas Kálmán föltétlenül apellál.) Folytatva ismeretségünket, noha nem az önfényezés jegyében, szinte a kezdetektől fogva vállaltam éppen esedékes kiállításai megnyitóját, miképpen – viszonzásul – egy aktuális könyvecskémhez szívesen vállalta a címlapfotó elkészítését.

Kitetszhet, nem kell tovább gyanakodni, ki is mondom: elfogult vagyok iránta (szerény öntudatossága iránt), nem különben fényképei iránt, amelyek egy részéről nagyra becsült barátaim néznek vissza rám – firtató tekintetükben közös múltunk fakuló eszményeivel.

Merthogy gesztusában a fotográfia ugyan a jövőnek szólna, valójában kizárólag a múlt fölidőzésén keresztül. Szeretett hajdani professzorom, aki szélsőséges ítéletekért sosem ment a szomszédba (lévén *próféták utóda*), sztentori hangján dörögte el a fotóról: *egy szemmel nem lehet művészetet csinálni*. Hát én, a korántsem hűtlen tanítvány, sokadjára fejezem ki kételyeimet szentenciájával kapcsolatban. Ugyanis – Garas Kálmán barátom mellett, mások mellett csakúgy – konkrétan megtapasztaltam, nemhogy egy szemmel, de nem is kettővel készítik munkáikat, hanem hárommal; a harmadik éppenséggel a fényképezőgép szeme, amely csakis arra szegeződik, amit az eltervezés (nem kéne tartani a szótól): *prekonceptió* diktál neki – összegezve annak a látványnak a lényegét, amit a másik kettő rápillantással fölismert, megragadott, további foglalatosságához méltónak ítélt.

Nos, nem tudom, sosem kérdeztem, mi vitte Garas Kálmánt erre a pályára; számomra ab ovo benne volt. Ha új könyve címében állítja: *Személyiségnek lenni a legtöbb*, akkor ezt tekinthetjük ars poeticának, felelős hozzáállásnak létformájához. Vas megyei elkötelezettsége semmi esetre sem kísért provincializmussal. Éppen ellenkezőleg, fotóival azt kívánja példázni, hogy minden pillanatot meg akar örökíteni, ami hangsúlyos ebben a kultúrában. Portréalanyai jobbra itteni megmutatkozásai során kerültek lenesevégre, mégis inkább úgy, ahogy átadtak magukból valamit vendéges-

kedésükben. Valamit, ami az egységes magyar kultúra, netán tudomány része, tehát megilleti az itteni polgárokat csakúgy. Ahogyan az itteni nagyságok hasonlóan releváns „adományai” a többi polgárt. Azt gondolom ugyanis, hogy a kultúrában mindig jelen van, jelen kell lennie bizonyos viszonyosságnak, nélküle féloldalas, esetleg nem is működik, Weöres Sándor, Gazdag Erzs, Sebestyén Ernő életműve csereszabatos teszem azt Esterházy Péter, Gregor József vagy Eötvös Péter munkásságával az egyetemes magyar kultúrán belül. Hogy csak találomra említsek néhány szuverén személyiséget Garas Kálmán tablójáról. Annyit még a viszonyosságról, hogy kiállításmegnyitóként tapasztaltam, portréalanyok meg-megjelentek a bemutatókon. Aligha magukra voltak pusztán kíváncsiak (ahhoz elég a tükör), legkivált arra, miként látja/láttatja őket a fényképező.

Magam részéről szívből örülök fotográfusunk ragaszkodásának a fekete-fehér technikához. Úgy gondolom, bizonyítéka annak, tisztában van mestersége korlátaival; jelesül azzal, hogy a *kép mindig kép valamiről*, ami eleve nem a valóság, mert az – szerencsénkre – nem fér bele a legnagyobb fényképezőgépbe sem. A fényképező látványszemlélete férhet bele, ha igazán érti, mit akar. A színek hiánya pontosan érzékelteti ezt a lényegi különbséget: valójában az absztrakciót. Mert a szellem közelítése a világhoz mindig elvont, csak az érzékeké konkrét. Azt hiszem, ezeket fölérve válhatott Garas Kálmán *fotográfus személyiséggé*...

Bokányi Péter, 2014

FARKAS GÁBOR

[összefércelt csillagok]

Perecek domborodnak a sötétben,
sugárzó fátyolban kasmír csillagok.
Másnapra – mondtad – mindent itt hagyok,
főleg a létet, az úgyis törékeny.

Hagytalak. Viasz-fényű tested, mint a
versszaknyi évszakok, elhalt, újra élt,
üressé lett. Szonett-magányú, alélt
mámorban voltál összefércelt minta.

Mégis bánom. Remeg a kávés csésze,
tíz percenként üríték a vécébe –
nyitom a köldök-mintájú foltokat.

A mindent másnapra én is itt hagyom.
A fotel fölött vibrál az irgalom,
feszített sátortető a boltozat.

[mint akinek mindegy]

Lassú taps dorombol porond-sötéten,
torkod száraz, kapar a hiány – jól van.
Azúr-kék kereszted az utcák szórtlan
végtelenje az ébredés ölében.

Emlékeink inhalátor-reggelek,
hagyj még – mondd –, alszom. Fordulsz a falnak,
az emelkedések esni akarnak,
miként a légzésfunkció. Nem lehet

csak úgy elcsendesülni, hogyha várnak.
Páraként feszülsz szobád ablakának,
mint akinek a feltámadás mindegy,

mint aki végleg eltorlaszolt mindent,
de életben tartja az olcsó konyak:
várjuk a feledtető bohócokat.

SARUSI MIHÁLY

Hobel-díjunk igaz története

POMERIUMI JEGYZETEK IV *

A 2024-ben 80 éves S. M. író, költő, újságíró, népművelő, könyvtáros, (hölgy)fodrász valamennyi díja és az azokra való (további) jelölések története – több-kevesebb mosoly kíséretében – a szerző előadásában.

Díj, pályadíj, ösztöndíj, egyéb elismerés... Ami befér! (Persze azért nem kitérve az afféle „elismerés”-ekre, amilyen például az MSZBT-tagsoportvezetői volt Csabán a Békés Megyei Lapkiadó Vállalatnál! Valamikor a ’80-as években azzal állt elélem a szerkesztőség udvarán a megyei lap főszerkesztő-helyettese, hogy gratulál, én lettem a Magyar-Szovjet Baráti Társaság helyi tagsoportjának a vezetője! Naphegyi alkalmazott MTI-sként nem túl sok közöm lehetett – azon túl, hogy újdondász voltam én is, és a volt ÁVH-s székházban működött az övékéhez hasonlóan a mi szerkesztőségünk is – a Népújság nevű újsághoz és kiadóvállalatához, de ők fogták magukat és megszavazták, kineveztek... Mondom, de Feri, én nem is vagyok tagja nem hogy a ti tagsoportotoknak, de az MSZBT-nek sem, rálegyintve válaszolta: Az nem számít, itt mindenki tagja...) (Nyilván így jelentették kenyéradó gazdáiknak, a Moszkvparti Moszkvába is.) (Hogy mi kerülhet még elő a szovjet levéltárakból, ha megnyitják azokat a kutatók előtt... Mi ki nem derül rólunk! Ajaj, jobb bele sem gondolni.)

Hogyne, a jelölésekkel – már a be nem teljesedetttekekkel – (megtoldva). (A posztumuszokról – érthetően – nem tudva.) Az eredménytelen jelöléseket is számba véve. Mert ha valaki avval kérkedhet, hogy öt biza (egyszer, kétszer, többször) Oscar-díjra jelölték, mi miért nem mondhatjuk el a mi – sikertelen, ám ezek szerint már önmagában is elismerést jelentő – jelöltségeinket?

– Háromszor jelöltek Oscarra! – közlé büszkén a napnyugati színészné, aki ki-tűnő, tán jobb, mint aki ötször megkapta, ám ő egyszer sem, mindamellet...

Mi az, hogy!

Tisztelettel...

Hogy is mondtuk a pesti Vigadóban az MMA Illyés-díjának átvételekor? Köszönöm azoknak, akik jelöltek, akik rám szavaztak, azoknak, akik mindezek megírására sarkalltak, köszönöm a fajtámnak...!

Köszönet. Mindójüknek.

Hogy a díjat kísérő virágcsokrot nyomban a legilletékesebbnek, a feleségemnek, Kállai Gyöngyikének nyújtsam át.

Nem egy szaktárs sokallotta díjaimat.

– Mondd, mennyi van?

* A Balatonalmádi („állítólagos”) római kori nevére utaló POMERIUMI JEGYZETEK I. és II. része az Életünk 2021/1. számában jelent meg, a III. pedig esztendőre rá ugyanezen – Szent Márton szülővárosában megjelenő – folyóirat 4. számában.

Ez is? Ne mondd.
– Igaz, hogy..., ezt is („azt”) megkaptad?
Vitán fölül.
Fejcsóválni való.
– Sorold! – mert hogy nem hitt a híresztelésnek.
Még hogy a szemének...
Hát még ha tudnának a Hóbel-díjamról! Amelyet eddig elhallgattam.
– Sarusi, Hóbel-díjas?!
Teremtő Ég.
El ne hagyj.
Csaba – és Békésvármegye – (meg a fél ország) legjobb női fodrásza volt, mesterim egyike. Nem egy történetét sikerült megzenésítenem!
– Miska, a Hóbel-díjas fodrász...
Nem íróként?! Az más. Akkor jó.
Ha, ha.
Csak a gond és a probléma, amit okozol nekik.
„Nagyon futtatják ezt a fiút...!”
Kétségtelen.
...Addig firtatták („barátaink”), mígnem az egészet le nem állították.
Naná, majd kalbász!

A világ első – egyetlen és utolsó – Hóbel-díjasaként mit mondhatnék...
Mondhatnók!

Arról most nem is beszélve, hogy bizonyos elemek szerint bármely díj elsősorban nem azt minősíti, aki kapja, hanem azt, aki adja.

Erre valóban jó példa az „emlegetett” Nobel-díj. Azok között, aki eddig elnyerték, nem egy akad, akinek a nevére ma már a szülőfalujában sem emlékeznek.

DÍJ, PÁLYADÍJ, ÖSZTÖNDÍJ, MIEGYÉB ELISMERÉS

1954-ben nyer életében először érmet célszemélyünk: a világháború óta első békéscsabai *városi vívóbajnokságon* (a Csaba szállóvá tett Fiume szálló Téli-kertjében) a férfi tör négy indulója közül a 3. helyet szerzi meg – általános iskolás kisdíakként legyőzve négy gimnazista sporttársa közül egyet. (Akinék – véletlenül vagy mégsem – Kossuth volt a neve; később kitűnő orvos lett belőle.)

1962 – A *Békés megyei női fodrász verseny* estélyi frizura bajnoka. (Az oklevélen tévesen nappali hajkorona-építés szerepel.) A legjobb viharsarki női fodrász mesterről, Hóbel (Hóbel) Józsefről nevezték el akkoriban maguk közt a helybéli hajbodorítók a versenyek nyerteseit. Hölgyfodrász mesterünk, jobb arról sem beszélni, több Sarusi-beszély valós és képzeletbeli, valamint félig sem kitalált hőse (lehetett volna, lett, volt). Vala. Vele... rövid ideig, a pályán. Ekkortájt nevezték el fodrászbajnokunkat a lányok Figarónak. (Ez is fölért egy kitüntetéssel! Nem beszélve arról, hogy az egyik szebb volt, mint a másik. Mármint a kislány.)

1963 – Békéscsabán *országos III. osztályú törvívó verseny* ezüstérmesként (eggyel följebb lépve) II. osztályú minősítést nyer. 1953-tól, 9 éves korától egy évtizeden át vív a (következőkben sokféleképp nevezett, leginkább) VTSK-szakosztályban. 1954-ben szerzett első bronzérme után volt megyei bajnok törccsapat tagja, s több egyéb jó egyéni helyezése. Az egyik – ha emlékeztünk nem csal, Hódmezővásárhelyen megrendezett – *Alföld-bajnokság* helyezettjeként indulhatott Pesten az országos vidékbajnokságon. Legjobb eredménye az 1963-as, ám ekkor már igen komolyan készült – munka mellett – a felsőfokú tanintézeti fölvételire. (A vívás mellett focizott a MÁV kölyöksapatában, serdülőként a Spartacus SC úszója különösebb eredmény nélkül.) (Ha csak nem eredmény, hogy vagy ötven évig rúgja még nagy örömmel a tökötet, s úszik rendületlenül a máj napig, ha teheti, naponta.) Utolsó vívóérmét 1964-ben szerzi: területi bajnokságon bronz...

1963 – A *kisipari szövetkezetek megyei szellemi vetélkedőjének* egyik győzteseként részt vehet a KISZÖV által szervezett országos döntőben Miskolcon, ahol a Nemzeti Színház színpadán vetélkedtek. A megyei vetélkedőn nagy sikert arat bökverse (rímeinek egyike: „Itt tudni k(k)ell, / Ez nem nikkel!...”). A viadalt irányító pestbudai tévés műsorvezető csóválta a fejét, ez a fiatalember milyen öntelt – mert hogy ő nevetett a legjobban. Azt hitte, a saját viccén röhög! Nem, a corvinkai címfestő (és két-nyelvű népi költő) szomszéd, Gyucha Józsi bácsi súgta meg neki ezt a bődületes rímet.

1967 – A Móra Könyvkiadó, a Magyar Ifjúság és a KISZ KB „*Szép Szó*” (elbeszélés) *pályázatának* II. díja a debreceni főiskolás Kurtucz Mihálynak. (A verspályázat nyertese Szentmihályi Szabó Péter volt.) (...nyugodjék békében.)

Igaz, hogy legjobbnak a saját írását tartotta – úgy, hogy a másiktól (sem szerzőről, sem művéről) máig semmit nem tudni –, olybá vette, hogy nyert! Életében először? És a pénzdíj elég volt ahhoz, hogy eljuttassa a főiskolai végzettséghez: zekét, ezt-azt vehetett rajta, amire sürgősen szüksége volt. Mert egyébként... senkitől egy vasat nem kapott. Magáról kellett gondoskodnia.

– Mire számítottál?! Aki a maga ura akar lenni...

Apja úgy vette, ő szakmát adott a kezébe, ezzel letette a terhet a válláról.

Tulipános kalotaszegi írottas szeredásra nem ebből a pénzből futotta. Évekig abban a zekében és ezzel a tarisznyával feszített Debrecenben (és környékén). Vagabund Misuként. Nekivágva – magát vagabundnak kiadva, valójában zarándokként – a Magyar Világnak.

A Móránál azon nyomban – hogy hazaért (a diákszállóra) és előkapta a már rég összeállított első kötetét – jelentkezett kéziratral. Mivel a Kozmosz Könyvek költő főnöke biztatta, ha van kötetnyi írása, vigyen nekik.

Meg sem állt Debrecenből Pestig, a New York palotáig, hol szállásuk vala az időben. Hogy Kormos Pista bátyánk lelohassza:

– Amerikában kiadnák, de itt...

Nagy Gazsi nem értette; őt segítette. Téged miért nem.

Mert ugye az ő vagabund – nyíltan lázadó – dolgai magukért beszéltek. Semmi rejtjelezés, költői homály, burkolt ez, az. Csak bele a közepibe! Egyféle magyar nemzeti bitnik-költészet lehetett...

Nem és nem. Hogy lehetett volna.

Ám a díj jól jött. A vele járó pénzecske.

A Duna-parti Fehér Házban akkor járt először és utoljára. (A KISZ ottan székelte, s ott adták át a díjakat.)

Meg hát... Némi igazolás. Nem is kicsi. Hogy... (annyi elutasítás után) netán, mégis, érdemes?

...Arról nem szólva, hogy fodrászként és vívóként is került egy-két díj! Túl sok nem, épp elég.

1969 – A *Békés megyei ifjúsági (KISZ) elbeszélés-pályázat* II. díja. Mire, mire! Amivel előbb, utóbb. Az Öreg ember az árokparttonnal. Azaz a minap emlegetett országos díjazottal.

1975 – A *Veszprém megyei novellapályázat* I. díja. Akár az előbbi esetben, ugyanazzal.

1983 – *Békés Megye Tanácsának művészeti díja*. Ugye, A csabai Szajján sikere nyomán. Az időben, midőn szülővárosában némelyek így néztek rá: Né, egy élő író!

1983-1984 – *SZOT-ösztöndíj*. Valamivel – valami megírására – nyert, hál' Istennek.

1984 – Máj. 8., Gyula: 25 éves a Köröstáj – *Kohán-emlékérmé*. Kapták páran, kik a csabai megyei lap hétvégi művelődési mellékletének, a Sass Ervin által szerkesztett Köröstájnak a szerzői voltak az időben.

1985 – Az *Életünk elbeszélés-pályázatának* veszprémi (megyei tanácsi) különdíja. Ördögh Szilveszter is a díjgyámok egyike vala, nem igen tetszett neki pályázónk pályázati műve, nem is díjazták volna, de a kiírók egyikét, a Veszprém Megyei Tanácsot képviselő Patka László költő az ő különdíjukat adta beszélyünkre. (Hogy melyik is volt az...) (A készülő Hanyattúszásból.)

1986 – *Darvas József-emlékdíj*. Orosházán alapította testvére emlékére Dumitrás Mihály minapi kommunista városvezető. Emiatt többeket taszajtott a dolog! Mint díjazott, javasolhatott, így kapta meg előbb K., utóbb M. Az utóbbi majd hogy nem visszautasította, annyira nem tetszett neki Dumitrás-Darvas.

1986 – Az *országos nyelvjárási gyűjtőpályázat* I. díja. Kisiratos helyneveiről szerzett dolgozatával nyert, rövidesen füzetnyi kötetben megjelentette az ELTE illetékes tanzséke, Hajdú Mihály szerkesztésében. Az akadémikus nyelvész segítsége több volt neki (árulta el a környezetében élőknek), mint bátorítás. Nyelvész mentora lett Ó.

1986 – A *Békés megyei néprajzi pályázat* I. díja. Előbbi írására kapta ezt a díjat Szabó Ferenc múzeumigazgatótól.

1986-1988 – *MTA-Soros ösztöndíj*. Ha jól vélekszünk, a török hódoltság körösközi ellenállóinak tetteiről szólva a szovjetek elleni uszításra szánt Eszterberke című regény megírására kért, s kapta meg e komoly anyagi támogatást jelentő ösztöndíjazást a Magyar

Tudós Társaság Soros-fiókjától. (Mire megjelent, a mozlim hódítók taposta utat járva a moszkovai kommunista megszállók is hazatakarodtak.)

1987 – A *Szépirodalmi Könyvkiadó nívódíja*. A Magyar Krisztusért ítélte szerénysegteknek az év legjobb Szépirodalmi-kiadású kötetéért.

1987-1988 – *Békés Megye Tanácsának ösztöndíja*. Jól jött ez is, valamelyik munkájára nyerte.

1987 – *Füst Milán-díj*. Akkortáiban Füst Milán jutalomnak hívták. Meg is lepték vele a „csabai író”-t. Mert Füst Milán nem tartozott a kedvencei közé.

1988 – „*Kiváló munkáért*” kitüntetés az MTI-től. Húsz év múlva nem is emlékezett rá! Mert – ha jól vélekszünk – nem tudott róla, utóbb akadt rá valamelyik őt illető iratban, hogy mit nem nyert el a nemzeti hírügynökség naphegyi csapatától. Nem szóltak, hogy mivel tüntették ki, csak kapott egy kis pénzjutalmat.

1989 – Az MDF helyi szervezete a *békéscsabai követek* egyikének választja a Magyar Demokrata Fórum első országos gyűlésére, amely Budapesten, a Közgazdasági Egyetem Marx Károly szobráról leválasztott díszudvarában következett be.

1989 – *Gáll István-díj*, amelyet az (Új Írás-szerkesztő) író özvegye alapított. Az előző esztendőben, 1988-ban Kardos G. György nyerte (a másik jelölt meg ő maga volt). Miután másodjára megkapta, az Írószövetség által szervezett ünnepélyen, a pesti Vigadóban a díjat elnyerő személy munkásságát méltatva beszédében Cseres Tibor azt találta mondani, hogy a díjazott S. M.: „zarándi Márquez”. (A jelek szerint S. azóta is igyekszik ehhez tartani magát – mondhatni le nem térvén a Cseres által kelletekorán érzékelt útról.)

1990 – Az *országos nyelvjárási gyűjtőpályázat* II. díja a Néprajzi Múzeumtól. A lassan bontakozó iratosi írói falurajz ragadványnév-fejezetével érte el. Az ELTE, illetve Hajdú akadémikus tanszéki kiadványként ezt is megjelentette.

1990 – A *Békés megyei néprajzi pályázat* I. díja. Az előbb említett dologért adományozta a Békés Megyei Munkácsy Mihály Múzeum békéscsabai főigazgatósága.

1993–1994 – *Greve-díj*. Ajánlója, és az írószövetségi fogadáson a díj méltatója – magyarozója – Nagy Gáspár vala. Dr. Helmut és Hannelore Greve, a Stiftung für Wissenschaften und Kultur Hamburg (Alapítvány a Tudományok és a Kultúra Támogatására) képviseletében alapították a díjat 1992-ben. Ha jól értettük: 1993-ban nyerte el, 1994-ben nyújtották át az Írószövetség-beli ünnepélyen.

1994 – A *Nemzeti Kulturális Alap ösztöndíja* – újabb művének megírására.

1995 – *Petőfi Sándor Sajtószabadság-díj*. A MÚK-tól. Elsősorban a szépirodalom és az újságírás közti – leomlóban lévő – híd mentéséért, a híd pillérének újjáépítésében való közreműködésért.

1995 – Az *MTI főmunkatársi* kinevezése – átadta Budán, a Naphegyen Alexa Károly vezérigazgató. A viharsarki hírügynöknek kitüntetéssel ért föl. 2002-ben, ahogy „ezek” újra kormányra kerültek, vissza is vonták. Visszavontak valamennyi addigi főmunkatársi kinevezést – a Békés megyei szerkesztőségvezető szerint miatta, hogy neki keresztbe tegyenek. (Miatta ilyet már tettek. Amikor két hónapon át, decemberben és januárban írta a Magyar Krisztus című 500 oldalas regényét, csak ügyeskedéssel tudta magát erre az időre kivonni a hírügynöki dologból. 1982-ben összegyűjtötte a hét végi munkáért kapott szabadnapokat, azt megtoldva a rendes szabadság maradékával és a következő évi teljes szabadságával, kijött a két hónap, amit kizárólag a regényírással fordíthatott. Amikor november végi távozását követően február elején visszament a szerkesztőségbe, ott várta a valamennyi (akkor még másfélvezényi) MTI-dolgozóra vonatkozó vezérigazgatói utasítás: többé senki sem vonhatja így össze a szabadságot és a szabadnapokat. (E „kiskapu” nagyregényt ért.)

1997 – a MÚK/Lakitelek *Mai magyar valóság* című pályázatának I. díja. Avval, iratosi kurta falurajzával. Az utóbb LÖNNI VAGY NEM LÖNNI címet nyerő falurajz súrított változatával, mely egyben annak egyik fejezete.

1999 – *József Attila-díj*. Sokadjára. Az írószövetségek többedik javaslatára.

1999 – az *MTI aranytolla* – miután megkapta a József Attila-díjat. Mit lehetett tenni?...

1999 – A Magyar Napló *A magyar társadalom önképe az ezredfordulón* című pályázatának díja.

1999–2000 – A *Nemzeti Kulturális Alapprogram ösztöndíja* (a Fekete-Zaránd című regény megírására). (Persze megírtuk volna enélkül is.)

1999 – Békéscsaba város önkormányzatának jutalma: *Jankay-festmény* (Jankay-Deutsch Tibor csabai-amerikai festőművész cím nélküli képe, amely 2021-ben az Élet-szomj néven futtatott levélregénk címlapjára került.)

1999 – Katona Kálmán közlekedési, hírközlési és vízügyi miniszter által adományozott emléklap s a *Vízügyi Szolgálat emlékérméje* (a sikeres ár- és belvízvédekezésben végzett áldozatos újságírói munkáért). Nem a homokzsákok cipeléséért, hanem a védekezést bemutató hírügynökségi tudósításaiért.

2001-2002 – A *Táncsics Mihály Sajtóalapítvány ösztöndíja* a Kis iratosi falurajz IV. kötetének megírására (A Fő, hogy möggyagunk című falurajz-fejezet lett a nóta vége).

2002–2003 – A *Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének ösztöndíja* alföldi esszékötet összeállítására – az lett az Alföldi képek.

2003 – A Kisiratosért Kulturális Egyesület (Po-Ki-Dor) ajándéka aradi szerzői estjén: *Baranyai Ferenc A Maros partja című festménye*. (Gyulavarsándnál kimondottan nem tetszett a határőr és vámos ókiráltságoknak, hogy az aradi múzeum hivatalos áttelepítési engedélye nélkül készült a megajándékozott hazavinni Csabára.) (Áthozta.) (Azt mondta: ha nem viheti át, leteszi az út szélére és vigye, aki akarja! Erre legyintettek, vigye, ne is lássák.)

2003 – Az *Irka Egyesület ösztöndíja* a Kis iratosi falurajz V. kötetének megírására (Szalbek-Iratos, 1944-2003).

2003 – A *Magyarországért, Édes Hazánkért Kiadó költői díja* (az imádságokért). Ezek: Hun fohász, Könyörgés csonka Boldogasszony neve napján, Imádkozzunk... (Új-Zarándért). Díjátadás, ünnepi műsor, kötetbemutató a pestszenterzsébeti katolikus plébániatemplomban. Az egyházközség vezető lelkipásztora kérte, a díjnyertes alkotások ne hangozzanak el a szentegyházban.

2004 – *Bertha Bulcsu-emlékdíj* (Balatonfüred) – az irodalmi publicisztikában elért teljesítményért.

2004 – A „*Politikai Elítéltek Közösségéért*” *Érdemkereszt* az 1945-1956 Közötti Magyar Politikai Elítéltek Közösségétől (Pesten, a Stefánia úti Honvéd Művelődési Házban) – elsősorban a Balatoni fiúk című kötetért (Tolner Istvánnak, az almádi antikommunista ellenálló csoport hóhérkötelelet megúszó tagjainak a hangadója kezdeményezésére).

2005 – *Táncsics Mihály-díj*. Pest-Budán, az Iparművészeti Múzeumban március tizenötödike alkalmából az adott pillanatban miniszter SZDSZ-es „közember” nem kis örömeire bocskai nevezetűnek is tartott kismagyarban fogadta S. a díjat és a hódolatát, ami – fogsikorgatását leplezve – (lényegét tekintve) valahogy így hangzott: De szép ruhát tetszett felvenni! (Föl, fölveltük.) E díjat a Magyar Katolikus Újságírók Szövetsége (a MAKÚSZ) javaslatára nyerte el.

2005–2006 – Az *országos népnyelvi gyűjtőpályázat* III. díja a kisiratosi tájszótár első változatáért. Az eredetileg 50 számítógép-oldalnyi kézirat 2008-as megjelenéskor 100 oldalra bővült, amiből 200 könyvoldalt kitevő újabb ELTE-kötetünk lett. Az 50-ből 2024-re 400-egynéhány számítógépoldal lett, így ez igen vasos nyomtatott könyvet ígér – ha egyszer megszán bennünket valaki.

2006 – Az aradi Alma Mater Egyesület ajándéka a jún. 9.-ei esten: *Kocsis Rudolf Termékenység című tusrajza*.

2006 – *Berek barátja emlék(cserép)érem* Hajdú Lajos dr. berekfürdői polgármestertől.

2006 – *Bertha Bulcsu Emlékdíj*, pályázati különdíj (B.füred) – irodalmi riport műfajbéli munkálkodásért.

2007 – *Wieser Tibor-emlékérem* (Arad). Réhon József aradi vegyertanár, gimnáziumigazgató, közíró – tucatnyi könyv szerzője – lehetett az ajánló.

2009 – *Díszpolgár Kisiratoson* (Arad/-Csanád/ megye). Átadása a falunapon.

2009 – *Arany János-díj* (Bp.). Átadás az Írószövetség Bajza utcai székházának nagytermében, Váthy Zsuzsa méltató szavaival.

2009 – *A balatonfüredi-csopaki borlovagrend* rendkívüli, meghatalmazott, valamint utazó *nagykövete* (B. almádi). Ünnepi átadás Vörösberényben, a reformátusok majd' ezer éves kerített – egykoron Szent Márton védelmére számító – templomában.

2011 – *Búvópatak-emlékkupa*, Ficzer Máttyás habán keramikus műve (Kaposvárt, a Búvópatak című folyóirat hagyományos nyári ünnepélyén).

2012-2013 – *Nemzeti Kulturális Alap: ösztöndíj* (Bp.) – széptanulmány-kötet megírására?

2014 – *Magyar Érdemrend Lovagkeresztje*, átadás Budapesten a Művészetek Palotájában március idusán.

2015 – A békéscsabai Jókai Színház *országos meghívásos színjátékíró pályázatának* III. díja. (Elsőre három nyertest hirdettek volna, ezt elkerülendő átírásra kérték föl őket – amaz kettő ezt vállalta, a harmadik nem.) A díjazott – Álompusztva című – '56-os színjáték 2016-ban az Életünk emlékszámban és önálló kötetként is megjelent.

2015 – *MMA Illyés Gyula-díj*. Átadás a pesti Vigadóban (álliberális – utóbb kiderült: dolláron tartott – provokátor pörformansz mutatványá közben).

2015–2016 – *NKA ösztöndíj* a Parasztra paraszt című családtörténet megírására. Szó se róla, meglett. (Várja a föltámadást?) (...A Boldog Föltámadás Reménye Alatt.)

2019 – *Népművelő-könyvtáros arany oklevél* a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen a tanítóképzőt 50 éve végeztek egyikeként a Kollégium dísztermében, ahol 1849-ben képviselőtársaival Kossuth Lajos megalkotta a magyar nemzet függetlenségi nyilatkozatát.

2023 – *Márai Sándor-díj az írói életműért*, átadása a pesti Vigadóban a március 15-i ünnepség részeként. Előtte harmadjára íratja vele alá a Hivatal (ezúttal a Kulturális

És... Minisztérium), hogy rendben, a jelölést elfogadja és a netántáni elnyerést követően ehhez mértén fog viselkedni, azaz szépen!

Szépen... most sem neki ítéli meg a Díjosztó Bizottmány – mondja magamban. Hála Istennek?

A jelölőnek viszont: köszöni! Állítólag bármiféle díj elsősorban azt minősíti, aki jelöl illetve adományoz, és nem azt, akiről szó vagyon. Mert hogy a jelölő illetőleg az adományozó szerint ő a jó, sőt, a legjobb! Aztán hogy ez igaz-é? Elvállik.

El.

Mire föl: megkaptad? Behívják március 14-re az állami kitüntetésre a pesti Vigadóba. Csak nem?

Ha igen:

– Három korner 11-es!

Mer hogy ez már a harmadik középdi. (József, Tán, Már.)

...Hogy balhé nélkül ne múljon el – körötte – semmi. Ugyanis a többiekkel elentétben őt a díj átadása előtt nem értesítették, hogy elnyerte. Nem akarták elhinni, többen vérig sértődnek, hogy nem árulja el, mit kap. Mert nem tudta. Legföljebb gyanította. S amikor a nevét említették, meg hogy mit ad át a miniszterhelyettes államtitkár asszony, derült fény arra, hogy s mint. Valóban, Márai.

Majd rá egy hétre küldik a fényképeket a díjosztásról – mindenkiről kép, némelyekről képek, róla egy sem. Mintha ott sem lett volna. A József Attila-díjasok és a Táncsics Mihály-díjasok közé szorult be. Hogy e képsorozatból – is – kimaradjon.

Valaki elől nagyon el akarják rejteni? Hogy ne derüljön ki. Felőle ez sem.

Hogy a közösségi hálón aztán kiderüljön a turpisság. Mert az MTI fölvételét közli az őt békéscsabai íróként – joggal – emlegető Békés megyei napilap híradása. S azt többek magukévá téve föltették a maguk világhálós közösségi oldalára.

Hála Istennek!

... Mit ad Isten, sarkadvarnyasi Szabó cimborája így vélekedik: „A Márai-díj utolért!”

Ajvé, de még mennyire.

Hogy akkor ne is említsük azokat a díjakat s miegyéb elismeréseket, amelyekre jelölték, javasolták, de amelyeket (akkor, avagy a későbbiekben hasonlóképp) nem nyert el!

– Hallod, ha ezt meghallja X., Y., Z...!

Üsse kavics, hallja. Csak nem nyúl magához.

Mondhatni, utóirat.

JELÖLÉSEK

1988 – *Gáll István-díj* (Kardos G. Gy. mondja 1989-ben, miután megkaptam: „Tavaly ketten kerültek szóba, Simonffyval...” Többen nem is kapták meg? (S. miatt kiábrándultak, mert „tévedtek”?) (Talán annyira azért nem.) Hogy aztán legközelebb.

1990 – Az MDF békéscsabai szervezetének előzetesen két jelöltje van az *országgyűlési képviselő*választásra, S. M. az egyik, ám ő ezt elhárítja – arra hivatkozván, hogy nem

alkalmas rá. (A másik Szokolay Zoltán, akit a viharsarki megyeszékhely lakói meg is választanak.) (Alkalmatlan volt rá, hamar bizonyította.)

1990-es évek – *Kölcese-díjra* javasolta M. (mondja alföldi magányukban K. a jelöltnek suttyomban).

1996 – Írószövetség, *JA-díj*.

1997 – ua. (*JA-díj*).

1998 – ua. (*JA-díj*). Vathy Zs. javaslatára. A jelölésekkor a jelölt jelen volt, mármint az Írószövetség országos választmányában, tagként. Szavazati joggal. Előbb – éveken át – csak épp bent a tíz (?) lehetséges jelölt közt, a végén az élen. Nem tudták kike-rülni? (Megkerülni miért nem...?) Danke. (Bitte!) Persze mellette állt Beke Gyuri bácsival a java. (Amely ma már...)

2004 – *Állami kitüntetés* március 15-én, az utolsó pillanatban valaki kihúzatta (K. túl-a-dunai MSZP-s országgyűlési képviselő vagy tíz nappal előtte súgja meg az MTI balatoni tudósítottjának). (Ezt kapja meg – mégis – rá egy évtizedre, 2014-ben?)

2010 – Írószakszervezet: *Babérkoszorú* (Kovács Istvánnal együtt). Szép, nagyon, ám S.-nak a tölgyfalevél koszorú jobban tetszene... (Nyilván ezért nem kapta meg.) (...Mert mindig ez az ellenkezés!) („Tölgy”... Jó, hogy nem...!) (Lapulevél.)

2011 – ua. (csak SM). *Babérkoszorú?* Jobban örülne – örült volna (vóna, vóna...) –, ha tölgyfalevéllel koszorúzzák! Honival, sajáttal. Amaz, nálunk: hontalan. Vendég. Kivel lehet cifrázkodni? Adni a nagyot? A bankot.

Csak bosszantják vele.

Ha, ha.

Szóval... cserkoszorú jár zászlótartó '48-as honvéd apjának, költé Petőfi! A köl-tőnek babér.

Arany – János – ellenben borostyánnal (nyilván borostyánlevéllel) koszorúzza költeményében sírhalmánál a barátját, Földi doktort...

Mire föl a rómaiak legkedveltebb pannóniai istenét, Silvanust, ki az erdők, mezők, nyájak, vizek főfő őrizője volt, többször fenyőkoszorúval illették...

Csokonai Vitéz A reményhez fordulván gyöngykoszorút emleget.

Laurus-koszorú szerepel Berzsenyi Dániel Magányosság című költeményében.

Mirtuszkoszorú? Tán az is lehet... Mi több, virágkoszorú! Mezei virágból, kerti iránybul satöbbibül.

A párjának, leányának, lányunokájának (Gyöngyikének, Gyöngyinek, Gyöngy-virágnak): tavasz haván már kábító gyöngyvirágból szedhet.

Neki meg: ami marad.

– Papsajtból!

„Kétszer jelölték babérkoszorúra...”! Kéccör.

Ne is emlegesd.

2014 – MMA-javaslat: Sarusinak ez évben *Márai-díj!* Akinnek megítélte a rangos díjosztó bizottság, azon röptiben nekiment a kormánynak – melynek állítólag az emberei ítélték neki e díjat.

2014 – *Akadémikusnak* jelölik a Magyar Művészeti Akadémián. Ahogy 5 hun év múltán úgyszólván.

2019 – *Herczeg Ferenc-díj* (HF Társaság). Előtte ősszel már keresik, hogy jelölik! Maga a HF Társaság – vagy az egyik vezetője. (Titkárnöje? Felesége? Mellette cse-csemő hangja... a távrecsegőből.). Mit ád Isten. Maradt... jelölésben.
– Van annál jobb?!

2019 – *Márai-díj* (B.csaba polgármestere jelöli). Ez évben ki sem osztották a nagy kassai polgárról elnevezett írói elismerést. (Meghallották, hogy ő is a jelöltek közt van?) (Íjedtükben elejtették a...)

Hadd ne mondjuk.

2021-ben annak ítélte a díjosztó bizottság e díjat, aki szerint elavult Reményik azon óhaja, hogy ne hagyjuk a diplomát és az iskolát! Úgyhogy jobb, hogy megfélemedtetek róla; nem kell szégyenkeznie az embernek, kikkel árul egy gyékényen. Ámbátor:

– Kendőt kéccör jelölték Márai-díjra...

Assé akármi!

A kutya mög a macska.

2019 – *Akadémikusnak* – a Magyar Művészeti Akadémiára – kétszer javasolták akadémikusok (végezetül négy Kossuth-díjas); harmadjára (2021-ben) elhal – körülményessége mián – a kezdeményezés. (Te járd körbe a Kárpát-medencét, mert a 80 körüli írók közül erre egyre kevesebben képesek...)

Kétszer... (kettő).

Es sē akármi!

Hogy lönne.

2023-ban aztán... többen kezdeményezik, akiknek (főként Serfőzőnek) a biztatására az immár egyetlen szükséges jelölésre vállalkozó (délvidéki)... mégsem teszi meg. Ugyanis a jelölésünk – levelező akadémikusnak – lehetetlen. Csak szabálytalan lehet, mert ő a neveléshatáron túl, mi meg belül. Így ő nem tudja az én (tanúk alá-firkantásával igazolt) aláírásom eredeti példányát csatolni a jelöléséhez, mert hogy van köztünk több mint száz mérföld. A posta meg... e két ország között! Az meg, hogy az adott tagozati titkárno egymáshoz csapja kettőnk küldeményét...

– Törvénytelen!

Makovecz, meg a bürokrácia.

Ja, ja, nagyon ja!

Ha, ha.

A többi (...) a sarkon túl – hála lögyön az Öregistennek! – nem hallatszódott.

SZEMÉLYESEN HÓBEL JÓZSI BÁCSITÓL

Amúgy pedig... Hogy *Hobel-díj*unkról is szó essék.

Azokról, amelyek tán mindennél többet érnek. Mert... nem hivatal, hanem „maga a nép” adta.

Sorjában!

A Somló-hegy aljában munkálkodó, dobai paraszttasszony költeménye az 1970-es években S. M.-hoz, akitől várja a tiszta betűt... (Tiszta betűt, megyei pártlapban, a „proletárdiktatúra” idején!...) A költői levél szobánk falát díszíti.

Hobel-díj, adományozója Hóbel József b.csabai női fodrász, mestereim egyike, akinek háborús és szerelmi történeteiből több írásunk is fakadt. (Az adományozó H. J. a Lencsési lakótelep széli, ezredvégi közös sétáikon varázsolta – a kívülálló számára érzékelhetetlenül – S. M. mejjére a kitüntetés.)

Iratos díszpolgára... Gondolhatjuk: Almási Béla körorvos, tájházalapító, betegotthon-építő, aradi szegények ingyenorvosa javaslatára.

Az almádi kertbarátok és borlovagok egyletének tehetősebb tagjai összedobják a Pincszer, meg amit akartok című könyvecskénk nyomdaköltségét fedező majd' félmilliót. Amire... máshol nem leltünk példát. („Érdek nélkül”) Majd Almádifürdő egyik vállalkozója fizeti újabb könyve nyomdaköltségét. (Megtiltaná, hogy a neve említődjék a kötetben.)

A világháló csabai közösségi oldalainak egyikén kezdeményezik, hogy kapjon emléktáblát a Corvin utca 7. számú ház, amelyben világot látott a város írója, Miska. (Kinek a húga figyelmeztette a javaslat támogatóit, hogy az illető még él. Erre tán meg ráérünk.) (Mire Miska komátok azt válaszolta: – Arra még várhattok!)

Várhatnak.

(Majd bolond lesz elkapkodni.)

...Hol marad a *Hobel-díj*unk?

Na, hol! Már említettük.

1961-ben nyertem Békéscsabán, az Ipartestület székházának nagytermében rendezett megyei fodrászversenyen. Főlkészítóm Götl Máttyás volt, a Viharsarok az időbeli legjobb női fodrászainak egyike. A díjosztó bizottmányban ott lehetett még későbbi ktsz-elnökünk, Perdi Béla is, no meg, mert ő itt a fontos, Hóbel József, aki miszerintünk a legjobb volt. Nem ő tanította be nekem, kezdő figarónak a pompázatos hajzatot (a színe hupikék volt, modellünktől – modellemtől – szinte megijedtem, amikor így kifestve megláttam a Vigarda előtti főuccai sétányon feszíteni), de az ő szava volt a döntő. Mert a mi szemünkben ő volt a legjobb. (Amúgy a hölgyvendégek szerint is.)

Olybá vettük, aki tőle átveszi a díjat, az egyenesen *Hobel-díjas*!

– Tik, tik, de kik (szerint)?

– Mink!

Több elbeszélésemnek ő a hőse. (Csak, ugye, jobb volt elhallgatni.)

– Te is *Hobel-díjas* lettél?!

Mi az, hogy.

Tanított bennünket annyi szépre, jóra. Furfangra.

Mert még hogy kitűnő figaró volt, egyben a női nem föltétlen csodálója! Maga pedig a női nem nem kis hányadának a szeme fénye! Akkor, Békés vármegyében, Csabán, a Sztalin úti nagy női fodrászatban. (Melynek redőnyét, esti műszak végeztével, az utóbb Nobel-díjat nyerő Kurtucz Miska gyerek, inas kománk húzta le.) (Később másik tanuló.)

A lányok meg csak pislogtak. (Hogy az asszonyokról ne is beszéljünk.)
Díj ide, amoda!

Más emlékező szerint ennél sokkal egyszerűbb Nobel-díjad története!

A '90-es években a Lencsési lakótelep KISZ-tábor felőli végében létesített öregotthonba költözött a jeles csabai fodrászházaspár, Józsi bácsi és a felesége, Bözsi néni. Mert Bözsi néni beteg lett, nem tudott magáról gondoskodni. Miközben Jóska bátyánkból az időben is sütött az élet! Az életkedv.

Jó néhányszor sétáltak együtt az időben, jókat beszélgetve! Az életről, mi történt velünk, s mi vár reánk. Jóska bácsi történeteiből – már ezt megelőzően – több beépült elbeszéléseidbe, mert, különösen a második világháborús élményei közül, nem egy megörökítésre volt érdemes. E séták egyikén zajlott le – állítólag! – az alábbi párbeszéd.

– Jó, jó, de mikor kapod meg a Nobel-díjat? – kérdezte élcelődve Jóska bácsi az időközben felnőtt férfúvá csöpörödött Miska gyereket, aki akkortájt épp kapott valami díjat (a harmincvalahanyadik táján).

Látni való volt, hogy ezek után... Csak-csak sorra kerül az is.

És te, meggondolatlanul, a rád jellemző módon, kifacsartad az egészet.

– Előbb a Nobel-díj! Aztán a.

Tán nem merted még kimondani sem.

– Azt már megkaptad.

Innen rögzült benned, jutott valahogy némelyek (?) tudomására ez a legújabb, legtitkosabb, legsejtemesebb, legtöbbit érő, mert valóban népi – népedtől, fajtádtól, atyai barátodtól származó – elismerés.

Nem akármí!

Már ha így történt!

Mert, ki tudja?

Ki, ki.

Ördög-árkán innét, Traján útján túl.